

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**İNŞAAT EMEK PİYASASININ DÖNÜŞÜMÜ VE İNŞAAT
İŞÇİLERİNİN GÜNDELİK HAYATI: ANKARA'DAKİ
BİR İNŞAAT ŞANTİYESİ**

Halil ECER

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ

DOKTORA TEZİ

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI

SOSYOLOJİ BİLİM DALI

ARALIK 2024

**İNŞAAT EMEK PİYASASININ DÖNÜŞÜMÜ VE İNŞAAT
İŞÇİLERİNİN GÜNDELİK HAYATI: ANKARA'DAKİ BİR İNŞAAT
ŞANTİYESİ**

Halil ECER

**DOKTORA TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

ARALIK 2024

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Halil ECER

18.12.2024

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı doktora programı öğrencisi tarafından hazırlanan **İnşaat Emek Piyasasının Dönüşümü ve İnşaat İşçilerinin Gündelik Hayatı: Ankara'daki Bir İnşaat Şantiyesi** Başlıklı tez çalışması 18/12/2024- 10:00 tarih ve saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından **OY BİRLİĞİ** ile DOKTORA TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Tuğça POYRAZ/ Hacettepe Üniversitesi	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ/ AHBVÜ	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Cahit GELEKÇİ/ Hacettepe Üniversitesi	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Prof. Dr. Hacer TOR/ AHBVÜ	☒	☐
Üye (Unvan/Ad-Soyad/Kurum): Doç. Dr. Zeynep Serap TEKTEN/ AHBVÜ	☒	☐

İNŞAAT EMEK PİYASASININ DÖNÜŞÜMÜ VE İNŞAAT İŞÇİLERİNİN GÜNDELİK
HAYATI: ANKARA'DAKİ BİR İNŞAAT ŞANTİYESİ
(Doktora Tezi)

Halil ECER

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Aralık 2024

ÖZET

Dünyadaki kentleşme trendi tüm hızıyla devam ederken kentsel yapılı çevrenin inşası da aynı hızla devam etmektedir. Kentlerin, mevcut düzen içerisinde yoğunluğunun artması aynı zamanda kentsel yapılı çevrenin inşasını dolayısıyla bu inşa esnasında emeği ile sürece katılan inşaat işçilerinin yoğunlaşmasına neden olmaktadır. Emek süreçleri tartışmalarında sıklıkla ele alınan işçi sınıfının kapsamına genellikle fabrika ve maden işçileri girmektedir. Türkiye’de resmi ve gayri resmi sayımlarda sayısı beş milyon civarında olduğu düşünülen inşaat işçileri üzerine sosyolojik perspektifteki çalışmalar kısıtlı kalmıştır. Neo liberal kentleşme pratiği kapsamında kentlerin mekânsal ve sermaye eksenli organizasyonları hükümetlerin politikalarında sıkça ele alınmasına rağmen inşaat işçilerinin bu süreçte görünmez oluşu bu çalışmanın çerçevesini oluşturmaktadır. İnşaat işçilerinin gündelik yaşam pratikleri ve emek süreçlerinde yaşanan dönüşümün sosyolojik çerçevede ele alınması amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmacının sekiz yıllık inşaat deneyimi ile oto etnografik ve aynı zamanda nitel araştırma yöntemiyle kendini “gurbetçi” olarak tanımlayan ve şantiye alanında çalışan inşaat işçileri ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada elde edilen bulgular sonucunda inşaat iş piyasasının güvencesiz ve kuralsız yapısından kaynaklı inşaat işçilerinin yaşamın her alanında kırılganlıklarının arttığı gözlenmiştir. İnşaat işçilerinin çoğunlukla Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden olması çalıştıkları yerlerde sosyal dışlanmaya maruz kaldığı görülmektedir. İnşaat iş piyasasının kuralsız yapısından kaynaklı taşeronlaşmanın yoğun olarak ortaya çıkmıştır. İnşaat işçilerinin inşaat emek piyasasında güvencesiz olarak çalışması iş kazalarından daha fazla etkilenmelerine sebep olmuştur. İnşaat işçilerinin sigorta ücretlerinin düzenli yatırılmamasından kaynaklı emekli olamamaktadırlar. Şantiye alanındaki yaşam koşullarının yetersizliğinden dolayı inşaat işçilerinin hem çalışma koşulları hem de yaşam koşulları zorlaşmaktadır.

Bilim Kodu : 113828
Anahtar Kelimeler : Emek, inşaat, işçiler, güvencesizlik
Sayfa Adedi : 223
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Hayati BEŞİROĞLU

TRANSFORMATION OF CONSTRUCTION LABOR MARKET AND DAILY LIFE OF
CONSTRUCTION WORKERS: A CONSTRUCTION SITE IN ANKARA

(Ph. D. Thesis)

Halil ECER

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

December 2024

ABSTRACT

While the urbanization trend in the world continues at full speed, the construction of the urban built environment continues at the same speed. The increase in the density of cities within the current order also causes the construction of the urban built environment and therefore the concentration of construction workers who participate in the process with their labor during this construction. The working class, which is frequently discussed in labor process discussions, usually includes factory and mine workers. Studies on construction workers, whose number is thought to be around five million in official and unofficial censuses in Turkey, from a sociological perspective have been limited. Although the spatial and capital-oriented organizations of cities are frequently addressed in government policies within the scope of neo-liberal urbanization practice, the invisibility of construction workers in this process constitutes the framework of this study. It is aimed to address the daily life practices of construction workers and the transformation experienced in their labor processes within a sociological framework. In this context, in-depth interviews were conducted with construction workers who defined themselves as “expatriates” and working in the construction site with the researcher’s eight years of construction experience and auto-ethnographic and qualitative research methods. As a result of the findings obtained in the research, it was observed that the vulnerability of construction workers in all areas of life increased due to the insecure and irregular structure of the construction labor market. It is seen that construction workers are mostly from the Eastern and Southeastern Anatolia regions and are exposed to social exclusion in the places where they work. Subcontracting has emerged intensively due to the irregular structure of the construction labor market. The insecure work of construction workers in the construction labor market has caused them to be more affected by work accidents. Construction workers cannot retire due to the fact that their insurance fees are not paid regularly. Due to the inadequacy of living conditions in the construction site, both the working conditions and the living conditions of construction workers are becoming difficult.

Science Code : 113828
Key Words : Labor, construction, workers, insecurity
Number of Pages : 223
Thesis Advisor : Prof. Dr. Hayati BEŞİROĞLU

TEŞEKKÜR

Akademik uğraş toplumların refah ve kriz durumları arasındaki süreci ele almada bazılarının sadece bedenlen değil aynı zamanda zihnen de bir şeyler yapabilme motivasyonu ile alakalı bir olma biçimidir. Akademik uğraşın zihinsel yapabilme becerisi, bireyin eğitim hayatının yanında gündelik yaşam pratiklerinde bir şeyi yapabilme, düşünebilme aynı zamanda yapamama ve düşünememe halleri üzerinden şekillenmektedir. Birey yaşadığı toplumun kodlarını tazyikli bir biçimde zihninde hissederken aynı zamanda cevabını bulma ümidiyle koynunda sorular büyötmektedir. Koynumuzda büyöttüğümüz her sorunun cevabı toplumsal fayda üretirken ruhun daha iyisini yapma arzusu akademik yaşamı tanımlama konusunda doyurucu bir veçhe sunmaktadır. Bu kapsamda toplumların krizleri, iyi olma halleri ve geleceğe dair umutlarını ele alarak daha iyi bir dünyanın mümkün olduğuna dair bir inanç taşımaktayım. Bu inancın süreklilik kazanmasında ve aynı zamanda bu tez çalışmasının nihayete ermesinde yol göstericiliği ve sabrından dolayı tez danışmanım Prof. Dr. Hayati BEŞİRLİ hocama,

Tez izleme komisyonunda yer alarak tezin ruh kazanmasını sağlayan kıymetli Prof. Dr. Hacer TOR ve Prof. Dr. Tuğça POYRAZ hocalarıma, Akademik yaşamım boyunca yollarımızın kesiştiği ve bana ilham veren herkese, çalışma boyunca görüşme yaptığım inşaat işçilerinin samimi ruhlarına ve umut arayan gözlerine,

Tıpkı bu tez gibi benim bir şeyler yapabilme kaygısı ile kuruculuğunu ve kurucu başkanlığını üstlendiğim Başkent Gençlik Meclisi ailesine,

Akademik çalışma pratiğinin olmadığı fakat çoğu zaman benim ne yaptığımdan habersiz, toplumsal kodlar gereği sevinçlerini ve gururlarını gizleme ihtiyacı hisseden beni var eden kıymetli aileme teşekkürü sadece bir borç değil aynı zamanda görev bilirim.

Bu çalışmayı kentlerin devasa karmaşıklığında yalnızlığa mahkûm olmuşlara ve kentin içinde olup kentin dışında yaşayanlara atfediyorum.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLoların LİSTESİ.....	x
RESİMLERİN LİSTESİ	xi
KISALTMALAR	xii
1. GİRİŞ	1
2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI	9
2.1. Tezin Amacı	9
2.2. Tezin Önemi	10
2.3. Araştırmanın Tasarımı, Yöntemi, Veri Toplama Süreci ve Analizi.....	11
2.4. Çalışmanın Oto-Etnografi Boyutu.....	15
2.5. Sınırlılıklar ve Kapsam.....	17
3. AMELELİĞİN İNŞASI	19
3.1. Sanayi Öncesi ve Sanayi Dönemi İşçileri	19
3.1.1. Emegın Değer Üretme Süreci	21
3.1.2. Yerleşik Emegın Üretilmesi	23
3.1.3. Emegın Artı Ürüne Dönüşmesi	25
3.2. Fabrika İşçisinin Dönüşüm Yaratması ve Sonrası	27
3.2.1. Kentsel Yapılı Çevrenin İnşası ve İnşaat İşçisinin Ortaya Çıkması	42
3.3. İşçinin Piyasalaşması.....	45
3.3.1. İstihdam Piyasasında Güvencesizlik.....	47
3.3.2. Türkiye’de İnşaat İşçisinin Gelişimi ve Emegın Dönüşümü.....	51
4. TÜRKİYE İNŞAAT PİYASASININ OLUŞUMU.....	57

4.1. Türkiye’de Kentsel Yapılı Çevre Üretimi	57
4.1.1. Sermaye Çevrimleri Bağlamında Kentlerdeki Emeğin Dönüşümü	60
4.1.2. Kentsel Yapılı Çevrenin Neo-Liberal Deneyimleri	63
4.1.3. İnşaat ve Kalkınma	66
4.1.4. İnşaat İşçisinin Piyasadaki Rolü	71
4.1.5. Türkiye’de İnşaat Piyasasının Organizasyonu ve Kurumsallaşması ...	72
4.1.6. Müteahhit, Taşeron ve İnşaat İşçisi	75
4.1.7. Türkiye’de İnşaat İşçileri ve Literatürü	81
5. GÜNDELİK HAYATIN ÇERÇEVESİ	91
6. ŞANTIYE VE İNŞAAT İŞÇİLERİ	101
6.1. Göçebe Emeğin İnşası	101
6.2. Geçici İş Sahası Olarak Şantiye	103
6.3. Şantiyeler ve İnşaat İşçileri	105
6.4. İnşaat İşçilerinin İş Organizasyonları	114
7. BULGULAR	121
7.1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri	122
7.2. İnşaat İşçilerinin Çalışma Hayatına Bakışları	128
7.3. İnşaat İş Piyasasında Ucuz Emek ve Taşeronlaşma	135
7.3.1. İşçilerin İnşaat İş Piyasasında İş Bulma Süreçleri	139
7.4. İnşaat İşçilerinin Çalışma Hayatları	146
7.5. İnşaat Emek Sürecinin Dönüşümü: İnşaat İşçisinin Görünmezliği	151
7.5.1. İnşaatın Güvencesiz ve Kurlsız Yapısı İçerisinde İşçi Olmak	156
7.5.2. İnşaat Makine Kullanımı ve İşçi	161
7.5.3. İnşaat Piyasasının Kayıt Dışılığı	168
7.6. İnşaat İşçilerinin Toplumsal Savaşımı ve Aile İlişkileri	172
7.6.1. Ayrımcılık ve Dışlanma	177
7.6.2. Şantiye ve Ev Arası: Aile İlişkileri	180

7.6.3. İnşaat İşçilerinin Gelecek Algısı: Umutsuzluğun Ertesi.....	184
7.6.4. İnşaat İşçilerinin Yurtdışı Algısı: Gavurda Çalışmak.....	187
7.6.5. Toplumun Gözünden İnşaat İşçileri: “Sarı Kula”	190
8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	197
KAYNAKLAR	207
EKLER.....	219
EK 1: Etik Kurul İzni	219
EK 2: Yarı Yapılandırılmış Soru Formu	220
ÖZGEÇMİŞ	223

TABLoların LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 4.1. Türkiye Yıllık Büyüme ve İnşaat Yıllık Büyüme Karşılaştırılması	68
Tablo 4.2. Türkiye'de İnşaat Sektörü İstihdam Sayıları ve İstihdam Payı.....	69
Tablo 4.3. Türkiye’de Çimento Üretimi ve Satış Alanı	70
Tablo 4.4. Bir Yapı İnşasının Genel Aşamaları	78
Tablo 4.5. İnşa faaliyetinde yükleniciler ve imalat grupları	80
Tablo 4.6. Yıllara Göre İnşaat Sektörü Çalışan Kişi Sayısı.....	82
Tablo 4.7. 2018-2019 İnşaat Sektörü Göstergeleri	83
Tablo 6.1. Bir Yapının İnşa Edilmesi İçin Kurulan Şantiyelerde Yer Alan İş Kalemleri ve İdare elemanları	105

RESİMLERİN LİSTESİ

Resim	Sayfa
Resim 6.1. İnşaat işçilerinin mesai sonrası kaldıkları prefabrik yapı	106
Resim 6.2. İnşaat işçilerinin yattıkları prefabrik alanın yatakhane/koğuş bölümü ..	107
Resim 6.3. İnşaat işçilerinin ortak tuvalet ve banyo alanları	108
Resim 6.4. İnşaat şantiyesi prefabrik yemekhane	110
Resim 6.5. Şantiye alanında işçilerin kullandığı alanlara yönelik "kamp" talimatnamesi	112
Resim 6.6. İnşaat işçilerinin sosyal medyada yevmiye üzerindeki değerlendirmeleri	118
Resim 7.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Tablosu.....	122
Resim 7.2. Alçı Makinasının İnşaatı Kullanılması- İşçinin Makine Haznesine Alçı Boşaltımı Gerçekleştirilmesi	164
Resim 7.3. Alçı Makinası ile Uygulama Yapan İnşaat İşçileri (Alçı püskürten amele ve mastar ustası).....	165
Resim 7.4. Alçı işlemi öncesi duvar-kolon ve giriş arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi için yapılan "ano" çalışması	166
Resim 7.5. İnşaat İşçileri ile Özdeşleşen "Sarı Kula"nın Sosyal Medya Yansıması	191
Resim 7.6. İnşaat İşçileri ile Özdeşleşen "Sarı Kula"nın Sosyal Medya Yansıması 2	192

KISALTMALAR

Kısaltmalar

Açıklamalar

AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
DP	: Demokrat Parti
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TOKİ	: Toplu Konut İdaresi
İLO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
GSYİH	: Gayrı Safi Yurt İçi Hasıla
İPA	: İstanbul Planlama Ajansı
NEET	: Ne Eğitimde Ne İstihdamda
MYK	: Mesleki Yeterlilik Kurumu

1. GİRİŞ

Yaşadığımız kentler kendini yeniden üreterek yeni yaşam formları oluşturmaktadır. Dünya Bankası 2022 verilerine göre¹ dünya nüfusunun %57'si kentlerde yaşamaktadır ve 2050'de dünya nüfusunun üçte ikisinin kentlerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. Bunun yanında TÜİK Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi 2023 verilerinde Türkiye'de kentlerde yaşayanların oranı %93 olarak kaydetmiştir². Kentlerdeki nüfusun yoğunlaşması ile birlikte kentsel mekânın bu yoğunluğa cevap vermesi ve kendini yeniden üretmesi gerekmektedir. Kentsel yapıyı çevrenin üretilmesi ekonomiden siyasete, siyasetten sosyal yaşama kadar geniş yelpazeli bir etkileme alanı yaratmaktadır (Balaban, 2011). Kentsel mekânın üretimi, hammadde talebi ve emek talebi üzerine organize olarak hem mekânsal hem de toplumsal yeni alanlar açmaktadır.

Neo-liberal politikaların dünya genelinde yoğun uygulama alanı bulması ile sermayenin hem üretildiği hem de birikimin sağlandığı alan olarak kent mekânı ön plana çıkmaktadır. Sanayi Devrimi ile birlikte hem siyasal hem de toplumsal bir "sorun" haline gelen işçi sınıfı, ağır sanayinin ön ayak olduğu maden ocakları ve imalat fabrikalarında çalışanları kapsıyordu (Castel, 2017, s. 297-300). Gelişen iş kolları ile birlikte farklı alanlarda ve farklı koşullarda çalışan bir işçi kitlesi ortaya çıktı. 1980'lerle yoğunluk kazanan kentsel yapıyı çevrenin inşası ile "inşaat işçileri gerçekliği" yavaş yavaş kendisini hissettirmeye başladı. İnşaat, emek yoğun bir sektör olduğu için makineleşmenin nispeten rahat giremeyeceği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. İnşaat işçisi, kentsel yapıyı çevrenin üretilmesinde emeği ile sürece dahil olan işçidir. Geleneksel fabrika işçisinden farklı olarak direk ham madde ile temas etmeyip işlenmiş üründen farklı bir ürünün ortaya çıkması için emeğini ve yeteneğini sürece dahil etmektedir. İnşaat işçisinin kullandığı tüm ürün ve malzemeler daha önce en az bir işlem görmüş malzemelerdir. Örneğin kullanılan biriket, tuğla, fayans, alçı, demir, pvc doğrama vs. gibi başka bir yerde imal edilmiş ürünün tekrar işlem görmesi ile yapının inşa edilmesini sağlamaktadır. Yani geleneksel işçilik boyutundan ayrılmaktadır. Bu sebeple farklı emek süreçleri ve farklı ilişkiler ortaya çıkmaktadır.

¹ <https://data.worldbank.org/indicator/SP.URB.TOTL.IN.ZS?contextual=default> (erişim tarihi: 14.05.2024)

² <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Adrese-Dayali-Nufus-Kayit-Sistemi-Sonuclari-2023-49684> (erişim tarihi: 14.05.2024)

Bunun yanında tipik fabrika işçisinde olduğu gibi yerleşik bir emek değildir. İnşaatın bitmesi ile birlikte başka bir yerde yeniden organize olmaktadır. İnşaat işçisi inşaat faaliyetinin süresine bağlı olarak mekanla geliştirdiği ilişki farklılaşmakta ve fabrika işçisine göre çok daha kısa sürede yer değiştirmek zorunda kalmaktadır.

Dünya üzerinde kentlerin ulus devletleri aşarak sermaye piyasasında kendine alan açmasıyla kentsel yapıyı çevrenin yeniden üretilmesi hem ulusal hükümetler için hem de yerindelik ilkesi gereği yerel yönetimlerin vazgeçilmez politikaları arasında yer almaktadır. Son kırk yılda kentler yoğun olarak yeni teknolojilerle birlikte devasa yapıların mekânı olmaktadır. Bazı dönemlerde ülkelerin şantiye görünümü kazandığı olmuştur. Tüm bu kentsel yapıyı çevrenin üretilme aşamalarında inşaat işçisi nerededir sorusu üzerine başlatılacak bir tartışma, günümüz kentsel yaşamına ve emek piyasasına bir çerçeve sunabilmektedir.

Bilinen tarihsel süreçte insanların yaşam devinimleri belli birkaç dinamik etrafında şekillenmiştir. Bu dinamikler toplumları geliştirirken aynı zamanda belli başlı çelişkilere sebep olmuştur. Örneğin Sanayi Devrimi'nde insanlığın büyük gelişme olarak ele aldığı dinamiklerin doğanın orantısız bir şekilde tüketilmesine sebebiyet verdiği bilinmektedir. Öte yandan bilimsel birikimin artması ile birlikte savaşların daha yıkıcı ve daha onarılmaz tahribatlara neden olması da aynı kategori içerisinde değerlendirilebilir. Bir diğer dinamik olan ve aynı zamanda toplumsal işleyişin kaderini tayin eden olgu ise tüm bu yaşanan gelişmeler, dönüşümler çerçevesinde insanın konumu ve dönüşme dinamiklerine etkisi olan emeğin durumudur. İnsan emeğinin, dünya üzerinde gerçekleşen büyük dönüşümlerdeki önemli rolünün yanında aynı zamanda emeğin silikleşme süreci de üzerinde durulması gereken başka bir husus olarak ön plana çıkmaktadır.

Emek sosyolojisinde farklı yaklaşımların gelişmesini sağlayan en önemli faktörlerden biri, Sanayi Devrimi ile birlikte artan işçi emeği olmuştur. İlk emek çalışmaları fabrikada işlenen emek üzerine yoğunlaşmıştır. Emeğin kuramsal alt yapısı daha çok fabrika ve fabrikaya hammadde arzını gerçekleştiren sektörlerde ele alınmıştır (maden ocakları, tekstil, demir-çelik sanayisi). Bu durumun yaşanmasında Sanayi Devrimi ile birlikte kırdan fabrika yoğun yerlere yaşanan işçi göçlerinin etkisi büyük olmakla birlikte fabrikaların kent kökenli olmasıyla da yakından ilişkilidir. Çünkü yapılan çalışmaların çoğu bir şekilde kent etrafında şekillenmiştir. Gerek

üniversitelerin kentte yoğunlaşması gerek kentlilerin üniversitede var olmasının nispeten kolay olması da bu durumun gerçekleşmesine katkı sunmuştur.

20.yy'ın başları ile birlikte dünyanın veçhesinde birtakım değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler sosyal, siyasal ve ekonomik boyutlar temelinde gerçekleşmekle birlikte mekân olarak kentte yoğunlaşmıştır. Özellikle her iki dünya savaşından sonra Avrupa'daki savaş sonrası kentlerin fiziksel hasar alması sonucunda yeniden inşa süreçleri hız kazanan kentler, emeğin fabrikalar etrafında şekillenmesinden kentsel yapılı çevrenin inşa edilmesine evrilmiştir. Burada araştırmanın odak noktası ortaya çıkmaktadır; İnşaat işçilerinin 21.yy'da durumu nedir sorusu etrafında şekillenen yeni bir pencere ortaya çıkmaktadır. Kentsel yapılı çevrenin inşası neo-liberal ekonomi politikaları ile birlikte dünyanın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerinde ortalama son 40 sene içerisinde yoğunlaşmıştır. Theodore ve diğerlerine göre (Theodore, Peck, & Brenner, 2012), neo-liberal politikalar kenti bir yaşam alanı olarak ele alıp kendi varlığını kent üzerinde şekillendirdikleri yönündedir.

Kentsel yapılı çevrenin inşası alt yapılar, karayolları, kamu binaları, konutlar ve kamusal mekanlar gibi sabit yatırımların inşasını kapsamaktadır (Harvey, 2019; Lefebvre, 2016). Harvey'e göre kentsel yapılı çevrenin inşası, sermayenin krizden kurtulmak için başvurduğu bir çevrim hareketidir (Harvey, 2003, 2019). Ülkeler sermaye hareketliliğini yoğunlaştırmak için hem kamu kuruluşlarını hem de özel sektörde yer alan aktörleri kentsel yapılı çevrenin inşasını sağlamak için teşvik etmektedir. Nitekim Türkiye'de Toplu Konut İdaresi Başkanlığının (TOKİ) son yirmi yıllık faaliyetleri, özel sektörde inşaat şirketlerinin değerlendirilmesi Harvey'in yaklaşımını destekler niteliktedir. Türkiye'de 2001'den 2008'e kadar geçen sürede inşaat sektörünün gerek büyümede gerek Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) içindeki payı pozitif oranlı hareketi ile birlikte imalata dayalı büyüme mevcut hükümetin devlet politikası halini alabileceğini göstermektedir (Kaya, Yalçınkaya, & Hüseyini, 2013). Öte yandan 2008'de ABD'de patlak veren Mortgage Krizi yine konut temelli bir kriz ve küresel boyutları ortaya çıkartması bakımından önemli bir noktada durmaktadır.

Tarihin hiçbir döneminde günümüzdeki gibi yapının inşa edildiği başka bir zaman olmamıştır. Elbette nüfusun artışı ve kentleşmesi birinci dinamik olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat sadece nüfusun konut ve hizmet ihtiyacını karşılamak üzerine

kentsel yapılı çevrenin inşası gerçekleşmemektedir. Nitekim İstanbul Planlama Ajansı (İPA), 2021 yılında İstanbul’da bir milyona yakın boş konutunun olduğu ve aynı zamanda İstanbul’da kiraların olağanüstü artışı ile çeliştiğini ortaya koymaktadır (İPA, 2021). Bu kapsamda kentsel yapılı çevrenin üretimi salt konut ihtiyacını karşılamak için değil aynı zamanda sermaye çevrimine zemin oluşturacak bir organizma hüviyetine bürünmektedir. Kentler dünya piyasasına ulus devleti sollayarak kendini var edebilmektedir. Kentin, piyasada hem üretici hem de tüketici bir konumda yer alması kentsel yapılı çevrenin inşasını ihtiyaç temelinden çıkartıp piyasa ölçeğinde öne çıkmasına neden olmaktadır.

Kentsel yapılı çevrenin inşası, sermaye piyasası için bu kadar önemli noktada iken kenti inşa edenlerin sosyolojik olarak yeterince ele alınmamasının nedeni nedir? Kentsel yapılı çevre, birçok farklı mekânın inşasını kapsamaktadır ve bu inşa sürecinde çalışan işçiler vardır. Bu kadar yoğun sermaye çevriminin gerçekleştiği yerde çalışan işçilerin sayısı göz ardı edilemeyecek kadar büyük olmalıdır (yaklaşık beş milyon kişi). Bu işçiler üzerine yapılan araştırmalara bakıldığında çoğunlukla iş güvenliği kapsamında, zaman-verim ölçeğinde ve inşaatların fiziki dinamikleri üzerinde bir yoğunlaşma görülmektedir (Çınar 2014; Çınar 2013; Demircan 2008; Geçer 2018; Kuruoğlu, Akyıldız, ve Kuruoğlu 2007).

Bu çalışmanın odağını, kentsel yapılı çevrenin inşasında önemli bir rolü olan inşaat işçilerinin gündelik yaşam pratikleri ve inşaat emek piyasasının dönüşümü oluşturmaktadır. Bu odak noktasına ulaşabilmek için ilk etapta Türkiye’deki inşaat piyasasının gelişimine (çünkü mevcut inşaat işçilerinin durumu tarihsel bir sürecin ardından inşa olunmuştur) ve ardından inşaat alanlarındaki şantiyelere yoğunlaşmak gerekmektedir. En nihayetinde Türkiye’deki inşaat işçilerinin sosyal durumunu ortaya koyma gayreti mevcuttur. İlk etapta Türkiye’de emek yoğun işlere (fabrika emeği haricinde) yönelik çalışmalar incelendiğinde ziyadesiyle mevsimlik işçiler ön plana çıkmaktadır (Çınar & Lordoğlu, 2011; Gülçubuk, 2012; Yiğit, Çiçek, & Öztürk, 2017; Mertol, Akgeyik, Pirdoğan, & Karaman, 2021; Akçıl & Bayramoğlu, 2022) Mevsimlik işçilerin temel ihtiyaçlarını yerine getirememesi ekseninde gelişen araştırmalar enformel çalışma koşullarını göstermesi açısından önemli bir noktada durmaktadır. Öte yandan Türkiye’de inşaat işçilerinin sosyolojik durumu ile ilgili çalışmaların noksanlığı, inşaat işçilerinin yaşamına dair verilere ulaşmamızda önemli aksaklıklara sebep olmaktadır.

Sadece Türkiye’de değil dünyada inşaat işçileri ile yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu da iş güvenliği ve performansa dayalı çalışmalardır (Gambatese , Rajendran , & Behm, 2007))

İnşaat işçileri ile ilgili yapılan çalışmalarda iş güvenliği ve performans ölçme ile ilgili olması birkaç farklı bağlam üzerinde değerlendirilebilir. İlk olarak neo-liberal kent bağlamında (Theodore, Peck, & Brenner, 2012) sermaye akışkanlığının sürekliliği için inşaat işlerinin aksamaması gerekmektedir. İkinci husus olarak inşaat sektöründe artan taşeronlaşmanın sürdürülebilirliğini sağlamak açısından iş kazasına uğramamış bir işçi en makbul işçi olarak kabul edilebilmektedir. Yani inşaat işçileri üzerine yapılan araştırmaların çoğunluğu işçiye değil işi önceleyen çalışmalar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın önemi bu noktada ortaya çıkmaktadır, inşaat işçisini özne kabul ederek gerek inşaat piyasasının gelişimi gerekse de inşaat işçisinin toplumla geliştirdiği ilişkiler araştırmaya konu olmaktadır.

Emek yoğun işlerde çalışan işçilerin konu edildiği çalışmaların genellikle “yabancılaşma” konusu ile aynı metin üzerinde ele alınması oldukça yaygın bir durumdur. Bu durumun sebepleri üzerine gerçekleştirilecek tartışmada hiç kuşkusuz ön plana çıkan şey; işçinin emeği ile iş sürecine dahil olup ürettiği ürün ile kendisi arasında kopan ilişki olarak ayyuka çıkmaktadır. Yabancılaşma elbette salt işçi ile ilgili bir durum değildir, Hegel felsefesi ile tartışılmaya başlanan “yabancılaşma”, Feuerbach’ın dinin kökeni ve yabancılaşma yaklaşımından sonra Marks’ta “yabancılaşma ve işçi” olarak karşımıza çıkabilmektedir (Osmanoğlu, 2016). Marks’ın (2016) “1844 El Yazmaları” yabancılaşmanın hem işçiler düzeyinde hem de kapitalist yaşam tarzında kaçınılmaz olduğunu dile getirmektedir. Hem Hegel’de hem de Marks’ta zemin oluşturan yabancılaşma, bireyin iç dinamikleri ve dışarı ile kurduğu ilişkinin sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Kiraz, 2011). Fakat inşaat işçilerinde bu durum farklılaşmaktadır. İnşaat işçilerinin emek yoğun süreçte içine düştükleri yabancılaşma, ürettikleri ürün ile sınırlı kalmayarak toplumun da işçilere karşı bir yabancılaşması söz konusudur. Bu çalışmada bu durum “Müşterek Yabancılaşma” kavramı olarak ele alınacaktır. Müşterek yabancılaşma, işçinin, kendi emeğine yabancılaşırken aynı zamanda işçinin ürettiği ürünü kullanan toplumun da işçiye yabancılaşmasını ifade etmektedir. Yani Marks’ta yabancılaşma çoğunlukla iş sürecinde ortaya çıkan bir durumdur. Fakat inşaat işçisinde bu durum

farklılaşmaktadır. İnşaat işçisi, iş sürecinde ürettiği ürün ile arasındaki ilişkisinde bir savaşım verirken iş bitiminde konakladığı şantiye alanı başka bir tür yabancılaşmayı doğurmaktadır. Dolayısıyla söz konusu yabancılaşma sadece bireyi etkilememekte aynı zamanda toplumsallık kazanmaktadır. Çünkü inşaat işçisinin ürettiği ürün bir yandan toplumun en mahrem alanı olabiliyorken öte yandan devletin stratejik mekânı olabilmektedir. Toplumun en küçük biriminden toplumun geneline yayılan ürün kullanım değeri işçilerin elinden çıkmaktadır. Müşterek yabancılaşma, tüm bu ilişkilerin karşılıklı olarak birbirini var ettiği genel atmosferi tanımlamaktadır.

İnşaat işçisinin, sanayi işçisi ile karşılaştırması yapıldığında ortaya çıkan en somut durum, sanayi işçisinin makine ile kurduğu ilişki bağlamında kendi yaratıcılığını kaybederek makinanın bir dişlisi olarak sürece dahil olmasıdır. İnşaat işçisi ise sürekli yaratıcılığını artırmak zorunda kalmakta ve işçinin kendisi makineleşmek zorunda kalmaktadır. İnşaat işçisi makineleştikçe toplumdan soyutlanmakta ve toplumun dışında kalmaktadır. Bu süreçlerin sonunda “kenti inşa edenler aynı zamanda kentin görünmezlerine” dönüşmektedir.

Bu araştırmanın sınırlarını belirlemek amacıyla çizilen çerçeve, inşaat işçisinin emeğine ulaşmak için kısa bir emek tarihi üzerinde durulmuştur. Burada inşaat işçisinin ortaya çıkış serüveni ve fabrika işçisi ile olan ayırdının ortaya konulması amaçlanmıştır. Ardından emek tarihinde inşaat işçisinin yeri ve gelişimi üzerine odaklanılırken aynı zamanda inşaat emek piyasasının dönüşümüne çerçeve oluşturulmaktadır. Üçüncü adımda Türkiye’de inşaat piyasası ve inşaat işçiliğinin gelişimi ele alınmıştır. Bu üç adımın oluşturduğu çerçeve ile Türkiye’de inşaat işçisine ve yaşam alanı olan inşaat şantiyesine mekânsal, yönetsel ve kültürel boyutlar göz önünde bulundurularak görünmeyen görünmesini sağlayacak arkeolojik hassasiyetle bir yaklaşım sergilenilmiştir. Alan yazımında gelecek olan haklı bir eleştiri olarak, inşaat işçisinin sosyolojik durumu, emek süreci ve inşaat piyasasının gelişiminin her birinin birer araştırma konusu olması ve bu bağlamda araştırmayı amacından alıkoyar kaygılarını paylaşmaktayız. Fakat Türkiye’deki inşaat işçisinin gündelik hayatını ve mevcut durumu ne emek piyasasının dışında ne de inşaat piyasasının gelişimi dışında ele almak mümkün değildir. İnşaat işçisinin yaşamına odaklanıldığında yapı/fail ilişkiselliğinin karşılıklı tutumu bir yanıyla kentsel yapıyı çevrenin inşasına köklerini salarken öteki taraftan inşaat işçisinin organize olma biçiminde ön plana çıkmaktadır.

İnşaat işçisinin mevcut yapısını serimlerken inşaat piyasasının Türkiye’ye özgü dinamikleri ve yapıli inşa sürecinde sosyal, siyasal ve ekonomik boyutlar ele alınmadan eksiklik, bir yanıyla da hamlik barındıracak kaygısı ön plana çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmanın iskeletinin tasarlama aşamaları şu şekilde olmuştur; İnşaat sektörünün günümüzde ulusal hükümetlerin politikasına dönüşme serüveni ortaya koyulurken “işçi” tarihi çalışmalarında inşaat işçisini geri kalan işçilerden ayırma girişiminde bulunmaktadır. Bunun için fabrika endeksli işçinin ortaya çıkışı ve fabrika işçisinin istidam piyasasında ve toplumsal ilerleyişte oluşturduğu etki ele alınmaktadır. Bunun yanında dünyada emek piyasasının dönüşümünün uğrak noktaları³ ile birlikte günümüz istihdam piyasasının arka planı ön plana çıkartılmıştır. Ardından fabrika işçisi ve 1950 sonrası yoğunlaşan büro işçisi üzerinden inşaat işçisinin konumu belirlenmektedir. Hemen akabinde inşaat piyasasının şekillenmesinin ve inşaat işçisinin kitleleşmesinin Türkiye ayağı ele alınarak inşaat emek piyasasının serüveni ortaya konulmaya çalışılmaktadır. İnşaat sektörünün kentsel yapıli çevrenin inşası ile birlikte nasıl büyüdüğü ve aynı zamanda sermaye çevrim hareketlerine olan katkısı göz önünde bulundurulurken inşaat piyasasının büyüme trendleri açıklanmıştır.

Emek piyasalarının oluşum serüveni ve inşaat emek piyasasının mevcut durumu açıklandıktan sonra inşaat işçisinin gündelik hayatına girişin zemini oluşturulmuştur. Bunun için gündelik hayat çalışmalarında Lefebvre’nin “Gündelik Hayat Eleştirisi” ve de Cartaeu’nun “Gündelik Hayatın Keşfi” kuramsallaştırmaları odak alınarak gündelik olana dair bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu çalışmanın farklı bir önemini ortaya koyan durum olan şantiye alanındaki inşaat işçisini ele alma gayreti, inşaat şantiyesinin mekânsal ve toplumsal durumunu serimlemeyi zorunlu kılarak “aşına olmayan” dünyanın anlamlandırılmasına yönelik bir çaba söz konusu olmuştur. Son olarak da inşaat işçisinin tüm bu süreçlerden etkilenererek ve etkileyerek yol açma biçimini ortaya koyarken inşaat işçisinin dünyasında çoğunlukla karanlık olan tarafın aydınlanması hedeflenmiştir. Çalışmanın bu genel hatları çizilirken araştırmanın

³ Bu uğrak noktaları sanayi öncesi işçisi, sanayi dönemi işçisi, 20.yy ile birlikte ekonomik yaklaşımlar ekseninde bilimsel yönetim ilkeleri doğrultusunda fordizm ve Taylorizm süreci ve ardında neoliberal politikalarla birlikte küresel dünyada işçinin durumu olarak ön plana çıkmaktadır.

kapsamı ve metodolojine dair bilginin ele alındığı bir sonraki bölüme geçiş sağlanmıştır.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın önemi, amacı ve metodolojik çerçevesi sunulmaktadır. Çalışmanın araştırma iskeleti oluşturulurken inşaat işçilerinin gündelik yaşam pratiklerinin inşa edildiği şantiye sahaları, inşaat işçilerinin toplumsal ilişkileri gibi unsurların sunulan kuram çerçevesinde ele alınarak metodoloji oluşturulmuştur. Araştırmacının inşaat işçiliği deneyimi ile birlikte çalışılan konuya olan aşinalık çalışma konusunun hem teorisine hem de pratiğine hâkim olma durumunu ortaya çıkarmıştır. Bu bağlamda çalışma inşaat işçileri ile derinlemesine mülakatlar etrafında şekillenirken aynı zamanda araştırmacının alana dair pratik deneyimi, çalışmanın Oto etnografik yönünü ortaya koymakta ve çalışmayı güçlendirmektedir.

Tezin amacında belirtilen hususlara ulaşacak soru formları ve gözlemler kategori ve alt kategoriler ışığında ele alınmış ve geliştirilmiştir. Çalışmanın bu bölümü araştırma sorusu etrafında şekillenen yapının bilimsel metotla aranılan cevapların hangi sistematığe göre işlendiğini ortaya koymaktadır. Çalışmanın bilimsel temeller doğrultusunda kuram, saha ve araştırmacı deneyimleri etrafında metodolojik bir çerçevede nasıl kurgulandığına ve bu araştırma kapsamında hedeflenen süreci sistematik olarak nasıl ele alındığına dair açıklamalar bu bölümün altında yer bulmaktadır.

2.1. Tezin Amacı

Türkiye’de kentsel yapıli çevre inşasında emekleri ile sürece dahil olan işçilerin sendikalaşma oranı %4,4 gibi düşük bir seviyede seyrederken (Çelik A. , 2020) kayıt dışı istihdamda ilk akla gelen sektörler arasında sayılan inşaat göz önünde bulundurulduğunda inşaat işçilerinin net sayısını söylemek pek mümkün olmamaktadır. TÜİK 2019 verisine göre 1 milyon 550 bin kişi inşaat sektöründe istihdam edilmektedir. Bunun yanında İnşaat İşçileri Sendika’sına göre bu sayı 1,7 milyondur fakat kayıt dışı istihdam tahminleri ile bu sayı 2,5 milyon kişiye çıkmaktadır. İnşaat işçilerinin bu sayısı göz önünde bulundurulduğunda inşaat sektörünün emek soğurulmasında önemli bir noktada durduğunu söylemek mümkündür.

Tezin amacı, son otuz yılda ülke ekonomisinde kalkınma ve gelişmenin lokomotifli konumunda olan inşaat sektöründe çalışan işçilerin yaşamları, toplumsal ilişkileri, kent çeperlerinde yoğunlaşan şantiyelerde toplumdan izole bir şekilde

yaşayan insanların gündelik yaşam pratiklerini ortaya koymaktır. Bunu yaparken de Türkiye’de inşaat sektörünün ortaya çıkışı ve emek süreci boyutunda yarattığı dönüşüme de odaklanma gerçekleşmektedir. Her insanın temel gereksiniminde sonra gelen barınma yerlerinin kimler tarafından nasıl inşa edildiğini, bu inşa sürecinde işçilerin inşa ettikleri yapılarla kurdukları ilişkilerin ortaya çıkarılması tezin amacı kapsamındadır. Öte yandan inşaat emek piyasasının dönüşümü esnasında inşaat işçisinin durumu ortaya konulurken inşaat işçilerinin toplumsal ve mekânsal düzlemde görünmez oluşunun arka planı ele alınmaktadır.

2.2. Tezin Önemi

Bu çalışma, insanların yaşadıkları konuttan, yürüdükleri yolları, çalıştıkları işyerlerini, sermaye olarak değerlendirdikleri yapıları inşa eden ve en nihayetinden kentleri inşa edenlerin yaşamlarına odaklanmaktadır. Deprem bölgesinde yer alan Türkiye’nin yapı stokunun kimler (emeği ile sürece dahil olan işçiler) tarafından inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Toplumdan izole şantiyelerde çalışan bireylerin inşaat sürecinde ve çalışma esnasında motivasyonlarını nelerin oluşturduğunu ortaya koymaya odaklanılmaktadır. Bu odağın farklı boyutları mevcuttur. Öncelikle inşaat işçisinin gündelik hayatına bir pencere açmaktadır. Çalışmada bir sonraki yoğunlaşılan konu, içerisinde yaşadığımız evler, çalıştığımız iş yerleri ve nihayetinde kentlerin hangi süreçler sonunda inşa edildiğini ortaya koymaktadır. Bir diğer odak noktası ise sürekli iş eylemleri ve iş kazaları ile gündeme gelen inşaat işçilerinin dünyaya bakışı üzerinden şekillenmektedir. Tüm bunlar ele alınırken aynı zamanda bu süreci doğuran emek piyasasının dönüşümünün seyrinin açıklanması bu çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

Marks, Hegel’in kullandığı “yabancılaşma” kavramına daha net çerçeve çizerek işçinin kendisine yabancılaşmasını açıklarken (Ollman, 2008) kentsel mekânda “müşterek yabancılaşma” (kendine yabancılaşmış işçiye yabancılaşan ürün kullanıcısı) gerçekleşmektedir (inşaat işçisi özelinde). Bu yabancılaşma hali, inşaat işçisinin ürettiği ürünü (konut, işyeri, yol vs) kullanan ile kurduğu düşük düzeyli temastan kaynaklanmaktadır. Bu temas düzeyi düşüklüğünün en önemli sebebi imalat sürecinde, imal edilen ürünün toplumdan ayrıştırılması ve izole tutulmasıdır. Bu kopukluğu ortaya çıkaran dinamiklerin toplumsal yansımasını ortaya koymak bu tezin önemine katkı sağlamaktadır.

2.3. Araştırmanın Tasarımı, Yöntemi, Veri Toplama Süreci ve Analizi

Bu tez çalışması günümüz kent toplumunun eyleyışlerinin ardından başlayarak kişilerin gündelik hayatta, içinde yaşadıkları kentlerin, konutların ve işyerlerinin mekânsal örüntüsüne emeği ile katılıp insanların en mahreminden toplumun ve mekanının en dışında yer alan inşaat işçilerine odaklanmaktadır. Bu yanıyla farklı birkaç dinamik üzerine yol alma biçimi ortaya çıkmaktadır. İlk olarak insanların temel ihtiyaçlarının en önemlilerinden olan barınmanın yani mekânsal yapının inşa edilmesi ve bu mekân ile insanların geliştirdikleri ilişkilerde mekânı inşa eden işçi nerede yer almaktadır? İkinci olarak kentler etrafında şekillenen yaşamlar ve hayaller kapsamında kenti inşa edenlerle toplumun ilişkisi nasıldır? Üçüncü olarak 21.yy’da kentsel yapılı çevrenin yaşamı belirleme serüveni nasıl gerçekleşti? Son olarak kentsel yapılı çevrenin inşa sürecinde emeği ile sürece katılıp ürettiği ürüne çoğu kez ulaşamayan, hatta ürettiği güvenli apartmana güvenlik gerekçesi ile alınamayan inşaat işçisinin şantiyedeki emek sürecinde geliştirdiği ilişkilerin yanında toplumsal yaşama katılımda sergilediği sosyal performanslar nelerdir?

İnşaat işinin ve inşaat işçisinin dinamiklerine ve mevcut durumuna odaklanırken toplumsal cereyanların görünen ve görünmeyen boyutlarının ortaya çıkartılması gerekmektedir. Bunun için ilk etapta inşaat işinin kendisi ile yakından ilişkili olan kentleşme ele alınmalıdır. Çünkü inşaat işçiliği, Sanayi Devriminden itibaren yoğunlaşan fabrika işçisinden farklı dinamikler etrafında gelişim sağlamaktadır. Bu yanıyla kentin kendisi yapılı çevreden oluştuğu için kent inşası inşaat etrafında şekillenmektedir. Öte yandan bu inşa işleminde yer alan inşaat işçisinin inşaatla, toplum ile ve en nihayetinde yaşam ile kurduğu ilişkiler iki farklı boyutla karşımıza çıkmaktadır. İlk inşaat işçisinin ürettiği ürün başkaları tarafından kullanılacağı için toplumsal bir husus ortaya çıkmaktadır. İkincisi ise inşaat işçisinin toplumun kullanımına sunduğu ürününü üretirken kendisi ile ilgili hususları mevcuttur. Bu bağlamda araştırmanın yöntemi tasarlama aşamasında yukarıdaki dinamikler göz önünde bulundurulmuştur.

Dolayısıyla inşaat işçisinin emek süreci ve gündelik yaşam pratikleri üzerine yapılan bir araştırmada sosyal bilimcilerin çoğunun düştüğü bir ikilem ortaya çıkmaktadır. Bu hiç kuşkusuz yapı-fail ikilemidir. İnşaat işçisinin ele alınması sadece işçinin yapıp etmeleri etrafında şekillenen bir husus değildir. İşçiliğin kendinden

menkul yapı ile olan ilişkisinin her daim faili etkileyen aynı zamanda failden etkilenen bir hususu vardır. Öte yandan inşaat işçiliğinin salt mekânsal boyutları değil aynı zamanda politik, iktisadi ve toplumsal boyutları da mevcuttur. Bu anlamda araştırmacının pozitivist faili devre dışı bırakma yanılgısına kapılamama gibi bir sorumluluğu doğmaktadır. Fakat başka bir durumda da yapı gerçekliğinin göz ardı edilip failin kendini var ettiği dinamiklerin görmezden gelinmesi de araştırmanın salahiyetini riskli bir arenaya çekebilmektedir. Demek ki, bu araştırmada yapı-fail ilişkiseliliği göz önünde bulundurularak çoğu görünmeyen nedenin bazen yapının kendine içkin dinamikleri üzerinde bazen de failin yapıp etmeleri etrafında şekillenen dinamiklerle açığa çıkarılması gerekmektedir.

Araştırmanın bu değinilen hassasiyet çerçevesinde yerine getirilebilmesi açısından pozitivist yaklaşımın ilk etapta göz ardı edilmesi gerekmektedir. Çünkü bireyin dışında gelişen dünyanın bireyle karşılıklı ilişkisi vardır. Öte yandan eleştirel yaklaşımın dönüşüm yaratma motivasyonu araştırmanın açıklanmasında eksikliklere sebep olmaktadır. Yorumlayıcı yaklaşım ise araştırma ortamının kutsamaya meyilli olduğu için dezavantaj olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bakımdan eleştirel ve yorumlayıcı yaklaşımın gerek inşaat işçisinin yaşamsal pratiklerini gerekse mevcut problem ve düzenin arkasındaki nedenlerini açığa çıkarmak için birbirine destekleyici argümanlar sunacağı düşünülmüştür. Çünkü insanın yapıp etmeleri yapma esnasında atfedilen anlamı kapsamakla beraber aynı zamanda anlamdan bağımsız bir gerçekliği de vurgulamak gerekmektedir. (Lichtman, 2013; Creswell, 2013)

Bu araştırma, önceden belirli araştırma kalıpları yerine esnek bir yapıda kurgulanmıştır. Araştırma doğru veya yanlış ortaya koymaktan ziyade “nasıl” ve “neden”e odaklanmaktadır. Bu bağlamda derinlemesine bir araştırmanın yürütülme gerekliliği nicelden saparak nitel araştırmanın gerekliliğini doğurmaktadır. Mevcut durumun olabildiğince tüm çıplaklığı ile ortaya konulması amaçlandığı için yapılandırılmış soru ve bakıştan ziyade yarı yapılandırılmış sorularla ve tamamlanması gereken yaklaşımlarla saha araştırması yürütülmüştür.

Araştırmanın Yöntemi ve Tekniği

Bu araştırmada nitel veri toplama tekniklerinden mülakat (derinlemesine görüşmelerin yapılması) tercih edilmiştir. Nitel araştırma yöntemi, çalışılan konuyu kendi bağlamında ele alarak olgunun ortaya çıkmasının niçin ve nasıl sorularına cevap

arar (Neuman, 2012, s. 103). Nitel araştırma yöntemi, ele aldığı olguyu kendi bağlamı içerisinde değerlendirirken öznenin deneyimine odaklanma gerçekleştirdiği için olgunun algılayış biçimini ortaya koyması bakımından da önem teşkil etmektedir. İnşaat işçilerinin şantiyeyi yaşam alanı ve çalışma alanı olarak ele alması, nitel araştırma yöntemi ile bir yaşam alanı olan şantiyenin tüm bağlamını araştırmanın nesnesi haline gelmesine olanak tanımaktadır.

Nitel araştırma yöntemi içerisinde farklı teknikler mevcuttur ve bu teknikler olgunun bağlamına göre şekillenebilmektedir. Nitel araştırmalarda sözlü, yazılı, gözlem bağlamında veriler mevcuttur. Nitel araştırmalarda veriler görüşmeler, gözlemler ve belgeler ile toplanabilmektedir (Dömbekçi & Erişen, 2022). Bu araştırmada inşaat işçilerin deneyimlerini ortaya koymak ve onların dünyayı algılayış biçimini ortaya koyabilmek için yarı-yapılandırılmış soru formu ile görüşmeler yapılmıştır. Yarı-yapılandırılmış formlar olabildiğince sınırlı tutularak şantiye alanında uzun sürede vakit geçirilmiş ve işçilerle birlikte mesaiye çıkılmıştır. Böylelikle işçilerle araştırmacı kimliğini koruyarak mesai arkadaşı olarak sürece dahil olunmuştur. Bu araştırma inşaat işçisinin yaşamını detaylı olarak ele almayı amaçladığı için araştırmacı ve katılımcı arasında “sınırlılıklara sebebiyet verecek hallerden” uzaklaşmak için görüşmeler güne yayılarak gündelik yaşam pratiklerine tanıklık edilerek sürdürülmüştür (Yıldırım & Şimşek, 2013).

Verilerin Analizi

Yarı yapılandırılmış sorular aracılığı ile gerçekleşen görüşmeler neticesinde toplanan veriler fenomenolojik bir bakışla veri analizine tabi tutulmuştur. Fenomenolojik analiz, elde edilen verilerin fenomen tarafından nasıl deneyimlendiği, bu deneyimin konuşmalarında, hal ve hareketlerinde nasıl ayyuka çıktığını ortaya koymak için “anlam grupları” oluşturularak yapılmaktadır (Creswell, 2013, s. 82). Fenomenoloji, olayı yaşayan, hisseden ve ona göre yaşama bakan özneyi öncelediği için oluşları yaşayanın gözünden ve deneyiminden süzerek ele almayı gerekli kılmaktadır (Lyotard, 2007; Neuman, 2012). İnşaat işçisinden gündelik yaşam pratikleri veyahut inşaat iş piyasası ele alındığı için işçinin kelimelere ve sözcüklere yüklediği anlamlar da çalışmanın emek sosyolojisi bakımından zeminini sağlamlaştırmaktadır. Bunun yanında araştırmacının kendisi uzun yıllar şantiyelerde inşaat işçiliği yaptığı için ve saha araştırması esnasında işçilerle birlikte mesaiye

çıkıldığı için süreç oto etnografik bir boyut da kazanmaktadır. Oto-etnografi, araştırmacının araştırma nesnesi ile bir olduğu aynı zamanda kişisel deneyimleri ile sürece kattığı anlatılar ile araştırmanın kendisine yeni açılımlar getirmesi bakımından önemli çerçeve oluşturmaktadır (Laslett, 1999)

Araştırmanın Örnekleme ve Veri Toplama

Araştırmanın katılımcı grubu Ankara’da Sincan bölgesinde hali hazırda faal olan bir inşaat şantiyesinde çalışan inşaat işçileri olarak belirlenmiştir. Bu işçilerin seçiminde amaçlı örneklem tekniği kullanılmıştır. Bir yapının inşası birden fazla kalemde olduğu için (sıva, iskele, kalıp, demir, tesisat vs.) araştırmanın katılımcı grubu bir yapı inşasında şantiyede en uzun süre çalışan/zaman geçiren kişilerden seçilmiştir yani iç ve dış cephe sıvasında çalışan (mantolama, kara sıva, alçı-boya) işçilerden seçilmiştir. Nitel araştırmaların amaçladığı benzersizlik ve derinlikten kaynaklı katılımcı sayısı araştırmanın doyum noktasına ulaşması ile tamamlanmaktadır (Neuman, 2012). Bu doyum noktasına 16 inşaat işçisi ile yapılan tekrarlı görüşmeler sonucunda ulaşılmıştır.

Araştırmada verilerin toplanması işçilerle şantiye içerisinde gerçekleştirilen görüşmelerde alınan kayıtlar, gözlem notları, araştırmacının inşaat deneyimleri çerçevesinde şekillenmiştir. İnşaat işçileri ile geçirilen uzun zamanların (bazen 24 saat) tamamı kayıt altına alınmasa bile rıza gösteren katılımcıların görüşmeleri ses kayıt cihazı ile kayıt altına alınmıştır. İşçilerle mesai saatleri içerisinde yapılan görüşmeler kayıt altına alınmamıştır. İnşaat çalışma sahasının gürültüsünden ve sürekli hareketli halinden dolayı ses kaydı çok mümkün olmamıştır. Araştırmacının inşaat deneyimi, işçilerle geçirilen zaman ve işçilerle yapılan görüşmeler çalışmanın temel verilerini oluşturmaktadır.

Araştırma kapsamında hazırlanan soru formu temelde birkaç farklı noktaya odaklanmaktadır: ilki inşaat işçileri, kentsel yapı çevrenin inşasında emeği ile sürece katılırken hem ürettiği ürün hem de toplumla ilişkileri nasıl geliştirmektedir sorusu etrafında gelişmektedir. Bu kapsamda şantiyede çalışırken işçilerle ve şantiye yönetimi ile nasıl ilişkiler geliştirmektedir? Şantiye içerisinde gündelik yaşam pratikleri nelerdir? Şantiye dışında gündelik yaşam pratikleri nelerdir? İnşaatta çalışmayı nasıl tanımlamaktadır? Çalışma sezonunda kaç sefer izin alınmaktadır ve bu izin sürecinde hangi pratikler sergilenilmektedir? gibi sorular sorulmaktadır. İkinci

odak noktası, inşaat işçisinin emek sürecinde vasıfsızlaşma, güvencesizlik, kuralsızlık gibi inşaat piyasasına içkin durumlar ve bunlara karşı geliştirilen stratejilere yönelik sorular sorulmaktadır. Bu kapsamda, iş bulma süreçleri ve işte süreklilik için taşeronlarla geliştirilen ilişkiler nelerdir? İnşaat piyasasında kayıt dışılığın yaygın olmasını etkileyen faktörler nelerdir? Şantiye denetimleri ve işçilerin talepleri arasında nasıl bir ilişki vardır? İş güvenliği ve sağlığı alanında denetim yapan firmaların önemsedikleri haller nelerdir? gibi sorular sorulmaktadır. Bir diğer odak noktası, şantiyede gündelik yaşam pratikleri ve inşaat işçilerinin çalışma yaşamının arka plan teması etrafında şekillenmektedir. Bu kapsamda işçinin şantiyede geçirdiği süre ve bu süre zarfında sergilediği pratikler nelerdir? İnşaat işçilerinin şantiye sahasında birbiri ile ilişkileri nasıldır? Şantiyede çalışıp şantiyede kalmak nasıl tanımlanılır? Şantiyede çalışmanın toplum algısındaki yeri nedir? Şantiyede kalmanın aile ilişkilerine olan etkisi nasıldır ve toplumsal yaşama katılım ne düzeydedir? gibi sorularla inşaat işçisinin inşaatta yeteneğini icra ederken karşılaştığı zorluklar ve bu zorlukları aşmak için bulduğu taktikler ele alınmaktadır. Öte yandan inşaat işçisinin dünyaya bakışı ve toplumla ilişkisini belirleyen dinamiklerin neler olduğu ortaya çıkartılmaktadır.

2.4. Çalışmanın Oto-Etnografi Boyutu

Araştırmacı 2009 yılından başlayarak 2017 yılına kadar yılda 2 ila 4 ay (özellikle yaz ayları) aralığında inşaat işçisi olarak çalışmıştır. Bu doktora tez çalışması bir inşaat işçisinin tez çalışması olarak ele alınabilir. Çalışılan süre zarfında amele olarak başladığı inşaat iç ve dış cephe mantolama, sıva, alçı ve boya işlerinde ustalaşmıştır. 2009 yılında inşaatla ilk başladığı dönem Türkiye’de toplu konut üretiminin ivme kazandığı ve özellikle TOKİ’nin konut üretim sahasında aktif olduğu sürece denk gelmektedir. Araştırmacının inşaat sahasında çalışmaya başladığı ilk yıllarda iş sağlığı ve güvenliğinin kurumsal olarak işlerlik kazanmadığı, şantiye alanında işçilerin yatma ve dinlenme mekanları olarak otuz kişilik çadırlarda ranza sistemi yaygın olarak kullanılmaktaydı. İşçilerin sigortalarının ödenmediği ve taşeronluğun sözleşme bağlamından ziyade “tanıdık usulü” işlediği bir süreç yaşanmıştır. Tanıdık usulü, ekip başının veya taşeronun kendi akraba çevresinde işçileri bir araya getirerek oluşturduğu gruplar ile işçi arzının sağlandığı enformel bir yapıdır. Araştırmacı 2009’dan itibaren inşaatla çalışmaya başlamasına rağmen inşaat faaliyeti olarak sigortasının yatırılması

2015 yılına denk gelmektedir. Taşeronların ve müteahhitlerin işçilerin sigortalarını yatırma konusunda isteksiz davrandığını söylemek mümkündür.

Yüksek katlı yapılarda uygulamanın yapılması için malzemeler insan gücü kullanılarak katlara dağıtılmaktaydı. Öte yandan vinç kule sistemi ve çelik iskele yerine çelik halatlara bağlı el makaraları ile kaldırılıp indirilen güvenli olmayan iskele biçimleri kullanılmaktaydı. Geçen yıllar içerisinde iskelede ve şantiye alanında teknolojinin daha yaygın kullanılması ve işçilerin nispeten daha iyi koşullarda çalıştığı gözlemlenilmiştir. 2009-2012 süreçlerinde inşaatlarda çalışan işçilerden taşeronluğa ve az da olsa müteahhitlik alanına yönelerek iş ölçeklerini büyüten örnekler görülmüştür. İnşaat işçilerinin iş süreçlerinde hemşerilik ve akrabalık ilişkileri her zaman yoğunluk göstermiştir. Hemşerilik üzerinde gelişen iş ağları inşaat bölgelerinin deyim yerindeyse tekelleştiği görülmektedir. Söz gelimi Eskişehir inşaat piyasasında Diyarbakırlılar yaygınken İzmir’de Ağırılılar ve Vanlılar çoğunluk oluşturmaktadır.

Bu tez araştırmasının konusu belirlenirken araştırmacının inşaat deneyimi ve araştırmacının inşaat iş piyasasında/emek sürecinde deneyimlediği problemler etkili olmuştur. Araştırma sahasında katılımcıların tespit edilmesi çoğunlukla araştırmacının inşaat işçileri açısından belirlenmiştir. Araştırmacının çalıştığı süre zarfında deneyimlediği inşaat işinin her sene farklı işçiler ve farklı deneyimlerle sürmesi araştırmanın derinlemesine bir tahlil yapmasına olanak tanımıştır. Öte yandan inşaat işçileri arasında kullanılan kavramlar, sözler ve kalıpların hangi deneyim sonucu ortaya çıktığı, inşaat işçisinin iç dünyası ve toplumsal hallerine yakından tanık olan çoğu kez de bizzat deneyimleyen araştırmacı bu çalışmanın geniş kapsamlı olmasına olanak sağlamıştır.

Araştırmacının araştırdığı alanı bizzat deneyimlemesi araştırma esnasında objektifliğin kaybolmasına sebebiyet verecek hallerden uzak durarak, işçinin olayı yaşadığı biçimini hesaba katarak fail yapı ilişkiseliliğini göz önünde bulundurarak sürdürmüştür. İnşaat iş kalemelerinin sırası, yoğunluğu ve gerekliliği bakımından iş sahasına yabancı olmayan araştırmacı şantiye alanında geçirdiği süreç zarfında iş üretim sürecine katılarak orada çalışan işçiler ile beraber çalışmıştır. Bu çalışma esnasında işçilerin birbirleri ile olan ilişkileri, taşeron ve müteahhit ile olan ilişkileri ve aynı zamanda şantiye yaşamında inşaat işçilerinin durumu üzerinde derinlemesine bir yaklaşım benimsemiştir.

Araştırmacının inşaat deneyimi ve görüşmeler esnasında inşaat işçileri ile beraber uygulama alanında çalışması, akşamları şantiye alanında konteynerlerde işçilerle beraber kalması oto etnografik bir durum ortaya çıkarmaktadır. Araştırmacının çalışma sahasına olan hakimiyeti ve işçilerin kullandığı jargona hakim olması normal bir araştırma sürecinde karşılaşılmayacak olaylar ve deneyimlerin bu araştırmaya yansımaları sağlamıştır. Araştırmacının şantiye sahasında mesai saatleri içinde ve mesai saatlerinin dışında inşaat işçilerinin aile yaşamlarını bilmesi ise birkaç farklı hususun aynı anda ele alınmasını sağlayarak araştırmanın amaçladığı sonuca ulaşmasında önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan araştırmacının ailesinde inşaat işçisi olarak çalışan kişiler çalışmalarını sürdürmektedir. Bu açıdan inşaat şantiyesindeki işçinin yaşamının yanında aynı zamanda inşaat işçisinin aile ilişkileri, çalışmadığı sezonlarda gündelik yaşamını şekillendiren örüntülere de yakından tanık olunmaktadır. Herhangi bir araştırmada yalnızca şantiye alanı veya işçinin sadece çalıştığı sürecinin kapsama alanında olması bu çalışmada farklılaşmaktadır. Araştırmacı, inşaat işçilerinin küçüklüklerinden itibaren inşaata yönlendiren etkenlerin neler olduğunu, inşaat çalışma sürecinde işçinin kendisiyle, işçilerle veya toplumla olan ilişkilerinin ne düzeyde olduğuna yakından tanıklık etmiştir. Aynı zamanda işçinin iç dünyasının nasıl şekillendiğini bilen araştırmacı bu çalışmada var olan durumu sebepleri ile birlikte ortaya koyarak olası sonuçları da işlemektedir.

2.5. Sınırlılıklar ve Kapsam

Bu araştırma yaşadığı yerden başka bir kente/bölgeye giden ve gittikleri yerde şantiye içerisinde çalışan, sosyal yaşamlarını şantiye içerisinde geçiren ve şantiye alanını bir yaşam alanı olarak gören inşaat işçileri ile yapılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmada şantiye daha çok yaşam alanı olarak ele alınmıştır. Görüşülen inşaat işçileri iç-dış boya, sıva ve alçı iş kalemlerinde çalışan kişilerden seçilmiştir. İnşaatın diğer iş kalemlerinde çalışan işçileri kapsamaktadır. Araştırmada özellikle inşaat sahasında ve şantiyede en uzun süre vakit geçiren iş kalemleri seçilmiştir. Katılımcıların çalıştıkları inşaat şantiyesi orta ölçekli bir şantiyedir. Dolayısıyla bu çalışmadaki analizler, yorumlar ve çıkarımlar belirlenen örneklem grubu düzleminde ele alınmıştır.

3. AMELELİĞİN İNŞASI

Çalışmanın bu ilk bölümünde ücretli çalışma hayatının günümüz dünyasına gelene kadar geçirdiği serüvenler ele alınmaktadır. Bu süreç boyunca işçinin ve emeğin dönüşümü ve aynı zamanda toplumsal yapının dönüşüm dinamikleri ele alınmaktadır. Sanayi Devrimi öncesi toprağa bağımlı emeğin ve sonrasında fabrika merkezli işçi sınıfının hem toplumsal hem mekânsal olarak geçirdiği dönemleri kentsel yapıyı çevreye kadar olan süreç üzerinde tartışma gerçekleştirilmektedir. Karl Marks'ın emek-değer teorisi etrafında şekillenen sınıf mücadeleleri, işçi örgütlenmeleri ve fabrika işçisinin de içinde bulunduğu dönüşümlerle birlikte toprağa bağımlı emeğin zaman içerisinde zayıflama dinamikleri ele alınmıştır. Buradaki amaç, inşaat işçisinin mevcut konumu anlamlandırma ve aynı zamanda günümüz kentsel yapıyı çevre inşasındaki emeğin durumuna altlık oluşturmaktır.

Fabrika işçisinin oluşturduğu yerleşik emek düzeninin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaygınlık kazanan hizmet sektörü ve beraberinde ofis çalışanlarının toplum içerisindeki konumları ve literatürde yer alışı biçimi değerlendirilmiştir. Bu kapsamda toprak kökenli emeğin fabrika emeğine dönüşümü ile birlikte ortaya çıkan kalabalık işçi sınıflarının kapitalist düzende geçirdiği dönüşümlerin Fordizm ve Taylorizm kısılcığında oluşturduğu istihdam piyasasının gelişimi de yine uğrak noktası olmuştur. 1970'lerle birlikte iş ve istihdam piyasasında görülen dönüşümler ve esnekleşme, güvencesizlik ve kurlsızlık kavramların literatürde yer alması ile birlikte neo liberal yapılanmalardan etkilenme ve etkileme süreçleri de yine bu bölümde ele alınan hususlardır.

Emek tarihçiliğinde sıkça adından söz ettiren proletarya form değiştirerek modern toplumsal gerçekliğinde erimeye başlamıştır. Esnek çalışma biçimi ile birlikte güvencesizliğin yaygınlaşması ve dünya üzerinde ortaya çıkan bölgesel eşitsizliklerin etkileri küreselleşme ile birlikte tüm insanların gündeminde yer almıştır. Emek piyasasının gelişim serüveninde ortaya çıkan inşaat işçileri için kuramsal bir altlık oluşturan bu bölüm inşaat işçilerinin bugün içinde bulundukları durumun tarihsel kökenini ortaya koymaktadır.

3.1. Sanayi Öncesi ve Sanayi Dönemi İşçileri

Yaşam her daim idare edilmesi gereken bir şey olagelmıştır. İdare edebilmek aynı zamanda beraberinde bir mücadele alanı sunmaktadır. Yaşamın idaresi mücadele ile

birlikte çabayı bünyesine katmaktadır. Mücadele algıda genellikle bir düşmana karşı girişilen strateji ve eylemleri kapsamaktadır. Fakat eğer bir düşman yoksa ve yine de yaşamda tutunabilmek için mücadele gerekiyorsa hiç kuşkusuz bu emekte kendini göstermektedir. Emek ise düpedüz yaşamın kendisini ortaya koyma biçimidir. Aynı zamanda emek bir şeyi yapabiliyor olmanın ilk şartı olarak ön plana çıkmaktadır.

Çağlar boyunca her insan kendi emeğinden sorumlu olarak kendi yaşamını idame ettirme çabasında olmuştur. Evrimci bakış açısıyla ilkel insan toplulukları ele alındığında emeğin değere dönüşmediği sadece yaşamsal bir gereklilik olarak “yapma/etme” üzerinden sürdürüldüğü görülmektedir. Bir şeyi yapıyor olmak dolaylı olarak emekle ilişkilenenin yolunu açmaktadır. Buradaki emek en ham biçimiyle ele alınmaktadır. Yine bu süreçte yapılan/edilen şey emek olarak değerlendirilmeden ziyade var olan küçük insan gruplarının temel ihtiyaçlarını karşılamak için sahip olduğu dürtü durumu olarak da ele alınabilir.

İlk çağlarda temel ihtiyaçların karşılanmasına yönelik girişilen her emek eylemi, bireyi toplum içerisinde kimlik sahibi birer fert olarak ele alınmasını sağlamaktaydı. Bu durum henüz emeğin değer üretim biçimi veyahut artı ürün ile ilişkisinin olmadığı bir dönemde geçerliydi. Fakat her bireyin aynı oranda emek verebilmesinin mümkün olmadığını herhangi bir uzvunda yetisini yitirmiş bireylerin varlığıyla tanık olunmaktadır. İlkel çağların her döneminde yaşamda kalmak için sürekli bir mücadelenin içinde olmak belli başlı özellikler istemekteydi. Bu özellikler güçlü ve çevik bir beden olduğu kadar doğanın işleyişini kavramaya dönük düşünsel beceri de gerektirmekteydi. Fakat engelli bir bireyin ya da bedenen zayıf bir bireyin doğa koşullarına ayak uydurması pek mümkün değildi ve çoğunlukla mücadelenin kaybedilmesine neden oluyordu. 12.yy’a gelindiğinde “sadaka” ve “dilencilik” durumunun ortaya çıkması tam da bu yüzdendi. Castel (2017, s. 48), bu durumu “Hristiyanlık efsanesi” alt başlığında inanç boyutu ile ele almaktadır. Yani herkesin aynı oranda emek verememesi birilerinin yoksul veya düşkün olmasına sebep olacaktır. Her ne kadar emek, değer ve ücretle ilişkilense dahi “geçimlik” durumunun gerçekleşmesi için bireyin emeği ile yaşama katılması beklenmektedir. Fakat her bireyin bedenen eşit olmadığı göz önünde bulundurulduğunda emeği ile avlanan birinin karnını doyurması sonucunu doğururken emeği ile sürece dahil

olmayan veya eksik kalan birinin aç kalacağı sonucunu doğurmaktadır. Yani yoksulluk ve yoksunluk halinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Yoksulluk ve yoksunluk durumu emek dışında iki farklı yolla aşılabılır; birincisi dilencilik (dini kurumlarının sadaka boyutu burada ele alınabilir). Bir diğeri ise eşkıyalık ya da tarihte sıkça karşılaştığımız “gezgin serserilik”tir (Castel, 2017). Gezgın serseriler yani kendilerine ait hiçbir şeyi olmayan fakat çalışma kabiliyeti açısından herhangi bir noksanlığı bulunmayan kişilerdir. Herhangi bir üretim aracına sahip olmayan fakat emeklerini işleyebilecek mekanizmaları bulunmayan kişileri kapsayan gezgın serseriler proleterliğin en ilkel biçimi olarak değerlendirilebilir. Russell (2021), gezgın serseriliği ya da daha yumuşatılmış haliyle “aylaklığı” üretim siyasetine karşı savunan ve bu durumun yoksulluğa neden olmadığını aksine zaten kader biçimiyle var olan yoksulluğa rıza gösterme olarak ele alınabileceğini göstermektedir.

İnsanın yaşamını devam ettirebilmesinin temel koşulu olarak emek ele alındığında şöyle bir çıkarım yapılabilir: ilk çağlarda bireyin avlama ve toplamada gösterdiği performans iş bölümünün de en ilkel biçimiyle var olmasını sağlamaktadır. Yani bireysel emek ön plandadır ve bu yanıla psikolojik bir olgu olarak ele alınabilir. Emegın toplumsal işleyişte rolünün ön plana çıkmasıyla yani mekanik toplumun (Durkheim, 2020) son safhalarında sosyolojik bir mesele olarak etkinliğini artırdığını emegın değer üretim biçimiyle yani ücretle olan münasebeti dolayısıyla da iktisadi bir çerçeveye evrildiği söylenilebilir. Emegın birey bazında, toplum bazında ve iktisat bazında ele alınması gereken farklı veçheleri ortaya çıkmaktadır. En nihayetinde 21.yy’a gelindiğinde psikoloji, iktisat ve sosyolojinin aynı anda emekle ilişkilendiği söylenilebilir. Fakat emegın sosyolojik kökenli olduğu öne sürülebilir. Çünkü bireysel emek bireyi hayatta tutar dolayısıyla toplumun oluşumunu destekler, iktisat ise oluşan toplumun gelişimini belirlediği için sosyoloji etrafında emegın ele alınması mevcut durumların süreçlerini ortaya koymasından önemmiyet taşır. Bu süreçleri irdeleyebilmek açısından emegın değer ve ücretle olan münasebetini serimlemek inşaat işçisinin emegına giden yolda dayanaklar oluşturacaktır.

3.1.1. Emegın Değer Üretme Süreci

Emek, çoğu kez çalışma ile eşdeğer kullanılagelmiştir. Çalışma nedir sorusuna verilecek cevap da büyük oranda yaşamın idame ettirilmesi hususu ile çalışmakta ve

çoğu yerde emek yerine geçmektedir (Mêda, 2004, s. 93-130). Emeğin net olarak tanımlanabilmesi için “değer” kavramına da ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim Marks (2019, s. 14), emek nedir sorusuna cevap ararken 1865 yılının Mayıs- Haziran’ında Uluslararası İşçi Birliği Merkez Konseyindeki konuşmasında “tüm metaların ortak toplumsal tözü” cevabına ulaşmaktadır. Marks’ın yaklaşımında emek başka bir boyuta evrilmektedir. Bu çalışmanın başında emek için değinilen yapıp/etmeler zayıf ve eksik kalmaktadır bu yanıyla. Çünkü çoğu zaman bir şeye emek verme durumu o şeyle ilgili harcanan zaman ve aynı zamanda o şeyi yapabiliyor olmayı da kapsamaktadır. Fakat Marks, aynı konuşmanın ilerleyen bölümünde “meta” ve “ürün” ayırımına gitmektedir. Ürün, belli bir emek-zamandan sonra tüketilmek üzere ortaya çıkan şeydir. Fakat meta, bu ürünün toplumsal iş bölümü ağında bir gereklilik olma hususu ile ön plana çıkmaktadır. Yani Marks’ın (2011, s. 54) yaklaşımı ile “meta, ürünün, kullanım değeri olarak hizmet edeceği başkasına mübadele yoluyla aktarılması zorunludur”. Bu yanıyla emeğin içerisinde toplumsallık barınmaktadır.

1865 yılında gerçekleşen Birinci Enternasyonal’de ücret, fiyat ve kâr üzerine konuşma yapan Marks, daha sonra bu konuşma metninin basılmasının işçiler için ehemmiyet taşıdığını Engels’e söyleyecektir (Marx, 2019, s. I). Fakat iki sene sonra çıkacak Kapital adlı eserinde bu hususları tartıştığı için çıkacak kitabı önceden duyurulması kaygısını da taşıyacaktı. Nitekim bu konuşmanın basılması 1898 yılını bulacaktır. Marks’ın Engels’e yazdığı mektubunda bu konular diye söz ettiği Kapital’in birinci cildinin ilk bölümündeki genel çerçevedir. Yani meta ve para bölümünde emeğin kullanım değeri, mübadele değeri ve değer olarak ortaya çıkışını tartışmaktadır. Aynı zamanda emeğin içinde var olan toplumsallığı ön plana çıkartmaktadır.

Toplumsal iş bölümü ağında gerekli olan ürünün metaya dönüşüm serüveni pazarda bir mübadeleye konu olması ve aynı zamanda o üretilen ürünün toplumsal iş bölümü için olmazsa olmaz bir konumda yer alması gerekir. Söz gelimi bir çiftçinin dinlenmek için yaptığı koltuk bir kullanım değerine sahiptir fakat meta olma vasfını elde edememiştir. Öte yandan aynı çiftçi buğdayını yem veya un sanayisinin ham maddesi olarak pazara sunduğunda meta değeri kazanmaktadır. Emeğin, değere dönüşüm aşamalarında mübadele değeri ve kullanım değerinin pazarda alan bulmasıyla metalaşma süreci gerçekleşmektedir.

Değinilen tartışmalar ışığında gündelik yaşam pratiklerinde ortaya çıkan tüm emek biçimlerinin Marks'ın Kapital'de tartıştığı biçimiyle emek olarak sayılıp sayılamayacağı şüphe götürmektedir. Çünkü Marks emeğe iktisadi düzlemde bakmaktadır. Bu bölümün başında emeği bireysel, toplumsal ve iktisadi düzlemde ele alınmasının sebebi de bu durumdan kaynaklanmaktadır. Emeğin iktisadi veya psikolojik yapısından çok bu çalışmada sosyolojik boyutu ön plana çıkacaktır. Dolayısıyla emeğin değer üretme biçiminin meta olsun veya olmasın toplumsal yansımaları ile ele alınması gerekmektedir. Çünkü sonraki bölümlerde değinileceği üzere inşaat işçisinin şantiyede sunduğu emek ile kendi evinde ailesiyle ortaya koyduğu emeğin bir yanıyla birbirinden farklı (meta olup olmasıyla) olduğu öte yandan ise birbirini beslediği görülecektir. Meta ve ürün ilişkisinde temel dinamik bir pazara konu olup olmaması ile yakından ilişkilidir. Bireyin kendi geçimini pazara ihtiyaç duymadan üretmek için ortaya koyduğu emeğin iktisadi boyutu olmasa da sosyolojik boyutu mevcuttur. Aile içi ilişkilerin emek etrafında iş bölümüne dönüşmesi de bu kapsamda değerlendirilebilmektedir.

3.1.2. Yerleşik Emeğin Üretilmesi

Tarihsel süreçte yerleşik topluluklarda emek toprak kökenlidir. Kendi toprağında veya toprak ağasının toprağında emekleriyle sürece katılan işçiler kölelerden farklı olarak kendi ihtiyaçları kadar ürün ayırabiliyordu. Özgür köylü ile toprak ağası himayesinde çalışan işçi arasındaki fark, hareket özgürlüğü olarak karşımıza çıkmaktadır. Yani gerek Orta Çağ Avrupa toprak ağası gerek doğu toplumundaki toprak ağalarının yanında çalışan/emrinde çalışan işçilerin hareket özgürlüğü bulunmuyordu (Ülgen, 2010). Emeğin ilk kitlesel olarak varlık gösterdiği (köle ve asker emeği haricinde) alan tarım işinde çalışan özgür köylüler ve serflerdir. Her ne kadar Sanayi Devrimine kadar temel geçim kaynağı tarım olsa da süregelen ilkel iş bölümleri de mevcuttur. Tarımda elde edilen ürünün bir kısmı geçimlik ürün olsa da barınma ve diğer ihtiyaçların karşılanması için tarım dışı ürünlere de ihtiyaç duyulmaktadır (Pirenne, 1994). İnsanların diğer ihtiyaçlarını karşılayabilmesi ise zanaatı ve zanaatçıyı gerekli kılacaktır. (Castel, 2017, s. 125-142)

Zanaatı ve zanaatçıyı ele alırken Richard Sennet'in (2013, s. 197-234) el becerileri üzerinde sürdürdüğü tartışma önemlidir. Sennett, zanaatı el becerisi ile eşitlemektedir. Burada önemli olan nokta, emek tartışmalarında ikili ayrıma giden kol

emeği (kas gücü) ve kafa emeği (düşünce, akıl) arasındaki ilişkiye yeni bir boyut katılmaktadır. Çünkü gerek tarımda kullanılan emek gerek Sanayi Devrimi'nin ilk zamanlarında kullanılan emek yoğun işlerde kol yani kuvvet temalı bir yaklaşım söz konusudur. Fakat zanaatkarlık kafa ve kol emeğinin birleşmesini zorunlu kılmaktadır ve bu birleşme el becerisinde somutlaşmaktadır. Çünkü Sennett, zanaatkardan söz ederken toplumsal bilginin aktarımı yani bir becerinin inşasının toplumsal arka planına dikkatleri çekmektedir. Gerçekten de tarımda sarf edilen emek, uzun yıllar boyunca (teknolojik gelişmelere kadar) iklim/toprak, kara saban ve değirmen temasında süregelmiştir. Fakat zanaatta ustalık-çıraklık gibi bilgi ve beceri aktarımını gerekli kılan mekanizmanın çalıştırılma zorunluluğu mevcuttur. Çünkü zanaatçı ortaya sadece ürün koymuyor aynı zamanda ortaya koyduğu ürünün bozulması, kırılması halinde tamirini mümkün kılmıyordu. Yani bir nevi emek, ilk defa meslek olarak zanaatçıda ruh bulmaktadır.

Emeğin meslek olarak ele alınması farklı bir husus gereği önem arz etmektedir. Bu, düşük yoğunluklu toplumlarda -ki tarım toplumudur- emeğin çoğunlukla köle, suçlu (tutsaklar) ve askerlerden temin ediliyor oluşudur. Ve aslında ne köle ne de asker, emek verilen işte vasıf sahibi değildir. Savaş zamanları dışında askerlerin ve kölelerin kol güçlerinden yararlanılmıştır. Mesela Osmanlı'da yeniçeri ocağında kayıtlı askerlerin yol ve köprü inşalarında emekleri ile sürece katılması da bu çerçevede içinde ele alınabilir (Güneş Yağcı, 2002; Barkan, 2011). Zanaat ise vasıf ile ele alındığı için kol gücünden ayrılmaktadır. Zanaatkarlar, emeğin mevsimlik olarak tarlada kullanılması veya suçluların cezaları ölçüsünde taş ocaklarında çalışması gibi geçiciliğe ket vurarak tüm yıl boyunca kendi atölyelerinde (tamirhane, demir dövme atölyesi, marangoz vs.) zanaat icra etmeleri bakımından ilk yerleşik emeği ortaya koydukları söylenilebilir.

Köleden tarım işçiliğine oradan da zanaatçılığa giden yol Sanayi Devrimi ile birlikte geçicilikten yerleşikliğe doğru aşama kaydetmektedir⁴. Çünkü Sanayi Devrimi ile birlikte ilk etapta küçük tezgâh atölyeleri daha sonra demir-çelik döküm atölyeleri (Günay D. , 2002, s. 9-12) ile birlikte tarladaki geçiciliğin ve zanaatkarlıktaki el

⁴ Burada yerleşikliğin karşısına göçebeliği koymak yerine geçicilik vurgusu şu anlamda önemlidir; tarımda kol gücüyle emek sürecine katılan işçi her sene fakat sezonluk olarak iş görebilmektedir. Fakat zanaat atölyesi tüm yıl boyunca çalışmaktadır. Öte yandan inşaat işçiliği ve şantiye bölümlerine gelindiğinde göçebe emek kavramıyla emeğin hareketliliği üzerinde tartışma sürdürülmüş olacaktır.

becerisinin aşılması söz konusudur. Yani yerleşik emek zanaatçılıkla başlayan Sanayi Devrimi ile ilk fabrika tipi yapılarla tarihte yeni bir serüven başlatmaktadır. Sanayi Devrimimin ilk yıllarında dokuma tezgâhı atölyelerinden küçük fabrikalara kadar bu mekanların inşası dahi geçici emek kapsamında değerlendirilebilir. Çünkü buharlı makinenin bu atölye ve fabrikalara entegre edilmesi ile mekânsal anlamda bir inşa gerektirmiştir. Bu çoğu zaman tek katlı yüksek tavanlı atölyeler şeklinde gerçekleşmiştir (Günay D. , 2002). Bu yapıların inşası da belli bir zaman sürdükten sonra tamamlanmış ve artık atölye ya da küçük fabrika olarak kullanılmıştır. Emegin bu atölye ve fabrikaların içine girmesi ile artık tarımdaki gibi sezonluk veya doğaya bağımlılık aşılmış ve yılın tamamında üretim sürmüştür. Öte yandan bu atölyelerde dahi kol gücü ile çalışan makinalar mevcut ve halen zanaatkarlıktaki vasıf da ortaya çıkmış değildir. Fakat yerleşik emegin oluşmasının bu sürece denk geldiğini söylemek mümkündür.

3.1.3. Emegin Artı Ürüne Dönüşmesi

Yerleşik emegin inşası Sanayi Devrimi'nde kurumsal bir hal alırken o sürece kadar neredeyse 200 yıllık aşama kaydetmiştir (15.yy ve 16.yy). Emegin, bireyin ihtiyacından fazla değer üretmesi hususu ise beraberinde emegin iktisadi boyutunu ortaya çıkartmaktadır. Artı ürün, kısaca üretenin ihtiyacından/kullanımından daha fazla gerçekleşen ürün olarak tanımlamaktadır (Marx, 2019, s. 58). İktisadın temelini oluşturacak öğretiler kendilerini artı ürünün tanımlanması üzerinde şekillendirecektir. Örneğin Merkantilizm, artı ürünü veya zenginliği değerli madenler üzerinden anlamlandıracaktır. Ve bir devletin zenginliğini sahip olduğu değerli madenlere göre ölçecektir (Bocutoğlu, 2016, s. 17-26; Gençoğlu, 2013). Değerli madenler ise ancak ticaretle mümkün olmaktadır. Bu sebeple merkantilizm aynı zamanda “ticari kapitalizm” olarak değerlendirilmektedir. Öte yandan fizyokrasi, merkantilizmin ticaret eksenli artı ürün yaklaşımına karşı çıkarak asıl emegin işlendiği ve yoğunlukta olduğu tarımsal faaliyeti öne sürecektir. Fizyokratlar, başta da değinildiği gibi emegin toprak kökenli olmasından kuvvet alarak “doğal düzen”den ve emegin soğurulduğu topraktan söz edecekler (Bocutoğlu, 2016, s. 29-34; Eren, 2015).

Artı ürünün iktisat yaklaşımlarına konu olmasının önemi ilerde inşaat piyasasında ele alınacağı üzere birkaç farklı veçheye sahip olmasında yatmaktadır. İlk etapta artı ürün beraberinde pazarı var edecektir. Yani ürünün kullanım değerinin

yanında mübadele değerinin somutlaştığı piyasa. Öte yandan artı ürünün hareketliliğinin sağlandığı ilk etapta şehirler daha sonra devletler arası transferlerin geręekleřtięi, bir nevi sınır kavramının gümrük olarak algılanmasının da önünü amaktadırdır. Çünkü sınır, çoğu kez içerme ve dışlama üzerine kurulu bir güvenlik konusudur. Fakat söz konusu ürün dolaşımı ile birlikte ticaret çerçevesinde ele alındığında gümrük, sınırdan daha önemli bir yere oturmaktadır. Nitekim merkantilizmin ticaret ve gümrüğü asıl odak noktası olarak belirlemesi ürünün sınırdan girerken ve çıkarken ortaya koyduğu değerle ilişkilidir.

18.yy’a gelindiğinde artı ürünün kaynağına yönelik yaklaşımlar ortaya çıkacak ve gerek fizyokrasinin tarımsal kapitalizmi gerekse de merkantilizmin ticari kapitalizmi daha büyük bir çerçevede ele alınarak sanayi kapitalizmi ölçeğinde ele alınacaktır (Gençoğlu, 2013). Sanayi Devrimi’nin ilk zamanlarından başlayarak artı ürünün her çeşit üretimden elde edilebileceği yargısı iktisada yeni bir soluk getirmiştir. Yani hem tarımsal faaliyet hem de ticari faaliyetin artı ürün sağlayacağı düşüncesi yaşamın her alanında emek ve artı ürün ilişkiselliğini pekiştirmiştir. Sanayi faaliyetleri ile birlikte oluşan emek arzını gezgin serserilerden zgr köylülere, emek fazlası veren toprak ağalarının yanında çalışan işçilerden “eli kolu tutan dilencilere” kadar toplumun geniş bir kesiminin emeğini kiralayacağı bir alan açılmıştır. Bu döneme kadar ücretli emekte tavan uygulamaları ile ücretlerin kontrol altına alma çabaları emek arzının fazlalığıyla tavandan ziyade asgari ücretin belirlenmesine yönelik çabalar ortaya çıkmıştır (Bocutoğlu, 2016, s. 57-63). Bu durum biraz da klasik iktisadın yani liberalizmin görünmez el mantığına kuvvetlendirmektedir. Çünkü piyasa kendi kendini düzenler ve sermayedara olabildiğince az zarar verir fikri sanayi kapitalizminin temellerini de oluşurmaktadır.

Sanayi faaliyetleri ile birlikte sadece toprağa bağımlı işçiler veya gezginler iş gücü olarak ortaya çıkmadı aynı zamanda fabrikasyon karşısında tutunamayan zanaatkarlar da iş gücü içerisinde yer almaya başladı. Emeğin meslek vasfı olarak var olduğu zanaatkarların vasıfsız işçiler olarak fabrika işçisine dönüşmesi de artı ürününün mevcut düzenini göstermesi açısından önemli bir noktadır. Yerleşik emeğin tamamıyla fabrika etrafında yeşermesi işçi sınıfı gibi büyük bir söylevin ortaya çıkmasına da kaynaklık etmektedir. Artık rn sadece onu üretenin değil, sermaye sahibini, pazarı ve ticaretin tamamını ilgilendirecek bir resme bürünecektir. Marksın işçi sınıfı ve

karşısında burjuvayı konumlandırarak toplumsal eyleyişi açıklamaya girişmesi tam da yerleşik emeğin artı ürün sürecine dahil olmasıyla ilintilidir. Çünkü tarihte ilk defa emek yerleşik hale gelmiş ve emeğin toplandığı yer, merkezi olarak değerlendirilmiştir. Özellikle küçük arazilerin büyük toprak sahiplerine karşı tutunamaması ve topraklarını terk etmesi toprak kökenli olan emeğin fabrikaya doğru akışını hızlandırmıştır.

Emeğin belli merkezlerde toplanmasına neden olan en önemli gelişme “çitleme hareketi” (enclosure of commons) ya da “büyük çevirme” olarak tanımlanan ve küçük arazilerin büyük çiftliklere dönüştürülmesi (herkesin kullanımına açık arazilerin özel mülke dönüştürülmesi) ile toprakta tekelleşmenin sağlanması ile gerçekleşmişti (Marks, 2011, s. 684-687). Marks, Çitleme Hareketini ilk sermaye birikimi olarak değerlendirmekte ve yüzlerce özgür köylünün yaşamını idame ettirmek için emek verdiği toprakların birkaç kişinin eline geçmesiyle emek tarihinde büyük bir kırılma yaşandığına işaret etmektedir. Gerçekten de toprak kökenli emeğin topraktan kopması ile birlikte bir zamanlar toprak sahibi olan köylüler, kendi atölyelerinde üretim yapan zanaatkar taifesi artık ücretli işçi konumunda şehirlere yani dokuma tezgahının ve küçük fabrikaların olduğu şehirlere doğru yol almak zorunda kalmıştır (Kovancı, 2003, s. 17). Bu yol alma aynı zamanda işçilerin yolda olma durumunu ortadan kaldırmış ve ücretli işçiliğin şehirlerde fabrika işçisi konumunun ilk adımını oluşturmuştur.

3.2. Fabrika İşçisinin Dönüşüm Yaratması ve Sonrası

Sanayileşme süreci ile birlikte o zamana kadar tarıma dayalı beceri organizasyonunda mahir olan işçilerin artık “yeni” olana ayak uydurduğu görülmektedir. Bu yeni şey fabrika etrafında organize olan ve yavaş yavaş toplumun buna ayak uydurduğu, özellikle işçi sınıfı oluşumunun emarelerini ortaya koyan bir durum olmuştur. Fakat bu şey öyle birden ortaya çıkarak “kün fe yekün” hükmünde gerçekleşmedi. Hemen oluvermeyen bu şey o zamana kadar çeşitli emareler göstermekteydi (Temel, 2022, s. 17). Çitleme hareketinden, nüfusun artışına, insanların ihtiyacını karşılayamayan zanaatkarlardan iş bulmakta zorlanan kesime kadar bir dizi faaliyet bir şeylerin değişeceğine delaletti. Bu değişim yerleşik emeğin kentleşmesi olarak okunabilir. Geniş coğrafyalara yayılan tarımsal faaliyette çalışan insanların kentlere doğru belirli merkezlere yol almaları bunun başlangıcını oluşturmaktadır. Bu anlamda kentlerin

emeği bir merkezde toplama girişimi 20'yy'ın sonlarında farklılaşacak yeni açılımlara sebep olacaktır. Önceki başlıklarda değinilen emeğin toprak kökenli olması yani kır kökenli olması fabrika ile birlikte emeğin kendisi de bir kentleşme süreci yaşayacaktır. Üstelik kentleşen bu emek hem üretimi hem çalışma ilişkilerini hem de kenti düzenleyecektir (Ülgen, 2010). Bu anlamda toprak kökenli emeğin metalaşma süreci kentte doruğa ulaşmaktadır.

Günümüzdeki anlamda kentlerin ortaya çıkış serüveni bu emeğin hareketliliği ve yerleşim biçimi ile yakından bir ilişkisi vardır. Bu ilişki Sanayi Devrimi ile birlikte dokuma tezgahlarının nehir kenarlarında özellikle buhar makinesinin kullanımının yaygınlaşması ile birlikte hem tezgâh atölyelerini hem de emeği merkezileştirmiştir. Bu yeni duruma Marks (2016, s. 18), ücretli emek başlığı altında “Sermayenin, toprak mülkiyetinin ve emeğin ayrılması” diyecektir. Toprakta emeği ile sürece katılan işçi kimin için ve ne için çalıştığının bilincinde ve vereceği emeği yılın hangi dönemine tekabül ettiğini biliyordu. Fabrika süreci ile birlikte iklim ve evre koşullarından azade bir durumda emeğin üretime katılımı süreklilik kazanmıştır. Öte yandan üretim araçlarına sahiplik toprak sisteminde olduğu gibi belli bir bölgeyi ilgilendirmiyor veyahut belli bir ürüne de bağlı değildi. Sermaye sahibi, sermayesini başka alanlara kaydırabilir, sermayesini başka bölgeye götürebilir işçinin yerleşik emeğine bağlı olmadan ticari faaliyetlerine emek gücü bulabilmektedir. Bu işçi için tarihsel ilk kırılmalardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Yeni bir düzen içerisinde var olan emeğin daha da kırılğan hale geldiği sürecin başlangıcı olarak işçi emeğinin yerleşik hale gelmesi olarak ele alınabilmektedir. (Köten, 2012, s. 82-88)

Kentlerde küçük fabrikalarda/atölyelerde emeği ile üretim sürecine katılan işçiler daha öncesinden (toprak sürecinde) farklı olarak uzun saatler aynı ortamda çalışmaktadırlar. Aynı işçiler süreklilik kazanan bu sürece yakın olabilmek için kırsaldan kente doğru bir göç hareketliliğinin başlamasına neden olmaktadır. Fabrika etraflarında işçilerin barınabileceği alanlar inşa etmesi ve doğa durumundan biraz daha uzaklaşmaya neden olan fabrika etrafı konutların inşası da bu döneme denk düşmektedir. Yani fabrika işçiliğinden önce doğaya daha fazla bağımlı olan tarımsal faaliyetlerde dönemlik çalışma mevcutken ve dönemler arası gündelik yaşam farklılaşırken fabrika ile birlikte aynılaşma durumu gittikçe kök salmaktadır.

Fabrika işçisinin ve etrafında cereyan eden her şeyin dönüşüm geçirmesinin ilk izleri bu süreçte görülebilmektedir. İşçi, kentlere doğru bir göç sürecine girdi, fabrikalar üretim kapasitesini artırmak için sürekli bir büyümeye ihtiyaç duydu ve artık daha fazla işçi daha küçük bir bölgede faaliyet göstermektedir. Yani toprağa bağlı yaşamda geniş coğrafyaya yayılan ücretli emek durumu belli başlı yerlerde kümelenmiş fabrikalar etrafına yerleşmeye başladı. İşçilerdeki ilk değişim farklı yerleşme alanlarına yönelmesi ikinci farklılaşan husus ise emek sürecinin farklılaşmasıdır. Bu noktada sermaye sahibi boyutu ile sürece bakıldığında daha çok işçi daha dar alanda daha uzun saatler boyunca üretim gerçekleştirmekte ve kaosu çıkmasını bir şekilde engellemek gerekmektedir. Kaosu engellerken de aynı zamanda en yüksek verimin ortaya çıkmasına olanak sağlamalıdır. Bu noktada Weber'in Biçimsel Rasyonalite dediği, doğrudan çıkarın ele alındığı ve sermayedarın en yüksek verimi elde etmek için akılcı yöntem olarak ele alınan ölçülebilirlik, verimlilik ve düzenlemeler etrafında geliştirilen bir sistem ile hem kaos engellenebilir hem de sermaye sahibinin kazancına bir durum gerçekleşebilir (Köten, 2012, s. 89). Fabrika tipi üretimin yaygınlaşması ile biçimsel rasyonalitenin inşasının neredeyse aynı döneme denk gelmesinin nedeni de işçinin yeni durumu ve üretim araçları sahibinin genişleyen kâr arzusunun ilk gerilimidir ve bu modern batılı dünyada yaratılmıştır (Ritzer, 2001, s. 31).

Fabrika işçisinden önceki dönemde her bir işçinin yaptığı iş ve ürettiği ürünün ölçülmesi pek mümkün olmuyordu. Serf örneği üzerinden durum ele alındığında serfin toprak ağasına ne kadar ürün kazandırdığından ziyade tarlada çalışan serflerin yıl sonunda tarlanın tüm hasadını yapması asıl göz önünde tutulan husustur. Fakat fabrika sürecinde her bir işçinin ürettiği ürünün denetimi, sayımı ve işçinin verimliliği göz önünde bulundurulmaktaydı. Bürokrasinin ekonomik piyasadaki yeri olarak da ele alınabilecek ve ilerde Taylorist prensip çerçevesinde bilimsel bir boyut alacaktır. Fabrikanın kendi momentleri etrafında şekillendirdiği sisteminin işçiye temerküz etmesi işçinin özne konumundan çıkıp nesneleşmesi, Marks'ın deyimi ile metalaşma sürecinin arifesidir (Ritzer, 2011, s. 34). Bu durum fabrika içinde yaşananlarla ilgili bir de fabrikanın dışında yani mesai saatlerinin dışında var olan bir değişim süreci vardır. Bu değişim sadece işçiyi değil işçinin hayatının tamamının dönüşüm geçirdiği bir evredir. Bu evrenin izleklerini sunarken çalışma hayatının tarihçesi yaklaşımı ile Castel (2017), işçiye ve hatta sözleşmeye uzanan süreci tanımlarken aynı zamanda

insanlığın medeniyet inşa süreçlerinin hatlarını da çizmektedir. Bu evrelerin tamamı fabrika işçisi ile keskin bir boyut dönüşümünü beraberinde getirmektedir. İşten sonra evine giden işçinin evine ulaşabilmesi için evi ile çalıştığı yer arasındaki mesafenin kısa olması gerekmektedir. Böylelikle ulaşım maliyetinin zamansal açıdan ortadan kaldırılması gerekmektedir. Tam da bu eğilim 20.yy'ın başında kentlerin organize olma biçimi üzerinden “Ortak Özekli Çemberler” kuramını geliştirecektir (Aslanoğlu, 1998, s. 29). Bu kuram merkezi iş alanları merkez olmak üzere farklı kesimden insanların belli bölgelere eğilim göstermesi ve böylelikle kent yapısının oluşturulmasına dayanmaktadır. Chicago Ekolü temsilcilerinden Burgess’in yaklaşımı olan ortak özekli çemberler kuramı kısaca şehrin merkezinde merkezi iş alanları ve etrafında çember oluşturan ve nispeten çöküntü bölgesi olan kentsel yapıları (Keleş, 1993, s. 21) ardından sanayi işçilerinin bulunduğu hem kent merkezine hem de kent çeperine nispeten eşit mesafede bulunan bölge (Harris & Ullman, 2002, s. 66) yer almaktadır. Bir sonraki çember yüksek gelir grubuna ait insanların yaşadığı bölge olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu modelin ortaya çıkışı beraberinde farklı dinamikler taşısa da kent merkezinde yer alan sanayi bölgelerinin kentlerin büyümesi ile birlikte şehir merkezini terk etmesi ile de yakın ilişkisi mevcuttur. Çünkü ilk sanayi şehirlerinin büyük çoğunluğu fabrika ve dokuma atölyeleri etrafında şekillenmiştir. Ve sanayileşen ülkelerin birbirine benzeyen serüvenleri kentlerde bu şekilde karşılık bulmaktadır (Braverman, 2008, s. 48)

Fabrika işçisinin kentleri toplumsal ve mekânsal alanlarını şekillendirici yönü ağır basmaktadır. Bu işçi kentsel yapılı çevre inşasında değil nüfus olarak kenti dönüşüme zorlamasıyla bir inşa sürecini gerçekleştirmektedir. Çünkü burada henüz işçi fabrika ile özdeştir. Fabrikanın kendi mekânsal yapısını oluşturandan değil içinde çalışan işçiden söz edilmektedir. İşçi sınıfının ortaya çıkışı da bu sürece denk gelecektir. Fabrikalarda artan işçi sayısı aynı zamanda kentlerde artan işçi nüfusu olarak ortaya çıkmakta ve birbirine benzeyen, neredeyse aynı işleri yapan, boş zamanları aynılaştıran tek tip bir sınıf varlığına tanık olunmaktadır. Fabrika bu yanı sıra tekleştirme bakımından da hatırı sayılır bir etki gücüne sahiptir. Fabrikanın yani içindeki işleyen makine ile birlikte fabrika ve işçi arasındaki ilişkiyi ele alan Marks'ın (2011, s. 401) , Ure'den aktardığı şu tespit oldukça önemlidir; “Buharın hayırsever gücü, bu büyük atölyelerde sayısız kulu kendi çevresinde toplar.” “Hayırsever güç”, “kul” gibi kullanımlar rastgele kullanılmış sözcükler değil bilakis fabrikanın döneme

damga vuran yapısıyla yakından ilişkilidir. Fabrika sermaye sahibini şekillendirmekte, işçiyi şekillendirmekte ve kenti şekillendirmektedir bu yanıyla Tanrısal bir konumda yer almaktadır.

İşçinin şekillenmesi ve günümüze kadar yüksek gerilimli bir serüven takip etmesini Emek ve Tekelci Sermaye adlı kitabında konu alan Harry Braverman, tüm süreçlerin Marks'ın ön gördüğü şekilde ilerleme kaydettiğini ve işçi sınıfının halen varlığını sürdürdüğünü fakat biçim değiştirdiğini iddia eder (Braverman, 2008). Bu biçim değiştirmeyi de büro ve hizmet sektörü olarak önümüze koymaktadır. Braverman, fabrika işçisinin tarımda çalışan emekle farklılaştığı alanı Marksist literatür üzerinden ortaya koyar fakat 1950'li yıllarda ortaya çıkan “yeni sınıf” iddialarına karşı saf tutmaktadır (Nurol, 2014). Braverman'ın temel eleştirisi Sanayi Devrimi ile birlikte kitle halini alan mavi yakalı işçi sınıfının ortadan kalkmadığını sadece beyaz yakalı işçilerin vasıfsızlaşmaya uğradığını, bütün sektör çalışanların gün geçtikçe birbirine benzediğini ve değersizleştiğini vurgulamıştır (Zimbalist, 1979). Braverman, Marks'ın Kapital'de söz ettiği kapitalizmin işleyiş prensiplerinin 1950'den sonra da devam ettiğini sadece kapitalizmin değiştirdiği forma dikkat çekmektedir. Marksist eleştirel kapitalizm çözümlemesinin ardından Marks'ın takipçilerinin “kış uykusuna” girdiği eleştirisinin yanında bu durumun yaşanmasında bazı haklı gerekçeler olabileceğine işaret eder Braverman (2008, s. 42-43). Bu haklı gerekçeler kuşkusuz Marks'ın çözümlemelerinin hala geçerli olduğu savına dayanmaktadır.

Braverman temelde fabrika sisteminin işçide gösterdiği dönüşümün özellikle 20.yy'ın ortalarında büro işçisine, hizmet sektörüne de sirayet ettiğini vurgulamaktadır. Hangi dönüşümden söz ediliyor? Toprak sisteminde serflerin durumu ile başlayan sürecin kentlerde fabrika etrafında organize olan iş gücünün yarattığı sınıfsal çelişki bu dönüşümün bir tanesidir. İşçi sınıfı ve burjuvazi arasındaki mücadelenin tarihsel süreci ve bunun her iki tarafta yarattığı dönüşümden bağımsız olarak fabrika işçisinin tüm zamanını çalışmaya ayırma hususuna değinmekte fayda vardır. Daha önce değinildiği üzere toprak kökenli emeğin iklim ve doğa ile olan münasebeti fabrika gibi inşa edilmiş bir mekânsal düzlemde farklı bir boyuta evrilmektedir. Ve fabrikalar sadece ürünün üretildiği yer olmuyor aynı zamanda işçiyi de üreten yerler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumu biraz daha açıklamak

gerekmektedir; fabrika da çalışan bir işçi, ailesi ile birlikte fabrika etrafında ikamet etmek zorunda kaldığı ve bunun kentsel gelişim/mekânsal büyüme boyutuyla önemli olduğu vurgulanılmıştı. İşçi bütün gününü fabrikada geçirirken aynı zamanda işten kalan zamanını da yine fabrika çevresinde geçirmek zorunda kalmıştır. Bu durumun Bourdieu'nun "habitus" yaklaşımı ile yakından ilişkisi vardır (Bourdieu, Ayrım, 2015, s. 250-260). Yani gündelik hayat pratiklerini hangi mekânsal çerçevede icra etmektedir ve yaşamını idame ettirirken hangi stratejileri hangi koşullar altında geliştirmektedir. İşçinin habitusunu oluşturan fabrika, fabrika etrafında şekillenen yaşamı aynı zamanda çocuklarının da fabrika işçisi olma potansiyelini artırmaktadır. Braverman da tüm bu süreçlerin farkında olduğu için Marks'ın çözümlemelerinin 1950'li yıllar da geçerliliğini devam ettirdiği ve aynı zamanda fabrika sistemi ile büro sistemi arasında büyük bir farkın olmadığını savunuculuğunu yapmıştır. (Braverman, 2008)

Braverman emek süreci tartışmalarına kısaca şu ölçekte bakmaktadır: Fabrika sistemi ile birlikte işçiler vasıfsızlaşmakta, işçilere yönelik denetimler artmakta ve işin kendisi değersizleşmektedir. Bu durumu hem mavi yakalı için hem de beyaz yakalılar için öne sürmektedir. Çünkü sadece fabrika işinde parçalanma, emeğin değersizleşmesi, vasfın ortadan kaybolması söz konusu değildir, Beyaz yaka olarak tabir edilen sınıfın da aynı süreçlere tabi olduğunu ve biraz daha boyut değiştirdiğini vurgular. Büro işçisinin teknoloji ile imtihanının önemli rol aldığı bu süreç, "eski işçi sınıfından" çok da farklı bir yere konumlandırılamayacağı ön plana çıkartılmıştır. (Braverman, 2008, s. 273-329)

Emek sürecinin fabrika sistemi ile dönüşüm geçirmesi ve her geçen gün bu değişimin işçilerin aleyhine olduğu yaklaşımı sadece Braverman'ın değil kapitalizme yönelik eleştirilerin hepsinde mevcut olduğuna ve bu durumun da kapitalizmin kendi içsel işleyişi ile alakalı olduğuna değinilmektedir (Burawoy, 2015, s. 37). Yani kapitalizmin kendini yeniden üretebilmesinin temel prensibi eşitsizliği derinleştirmek, vasıfsızlaşmayı artırmak ve denetimi⁵ artırmak gibi güdülleri mevcuttur. Braverman'da

⁵ İlerde de ele alınacak olan denetim boyutu biraz açıklanma ihtiyacı doğurmaktadır. Çünkü ilerleyen bölümlerde denetimsizlik ele alınacak ve bu durumun bir çelişki olmadığını ifade etmek gerekmektedir. Fabrika işçisinin sermayedar tarafından denetim altında tutulması işçiden maksimum verimin alınmasını sağlarken günümüzde iş yerlerindeki devlet denetimsizliği de sermayedarın daha fazla kazanç elde etmesini sağlamaktadır. Yani işçi için hem denetim hem denetimsizlik emek sömürsünü oluşturmaktadır. Yani buradaki denetim sermayedarın denetimi iken ilerdeki denetimsizlik devletin sermayedarı denetim dışı bırakması anlamına gelmektedir.

sanayi sisteminin dışında yer alan emek süreçlerinin de kolaylıkla sanayileşebileceği yaklaşımı mevcuttur. Ve kapitalizmin bu stratejileri de en nihayetinde kapitalizmin kendini gerçekleştirme ve çelişkileri derinleştirmektedir. Bu çelişkilerin er ya da geç sosyalizme evrilme ümidini diri tutmakta ve tam da Marksın öngördüğü biçimi ile süreç devam etmektedir. Bu yaklaşıma karşı Michael Burawoy, “Üretim Siyaseti” adlı eserinde temel bir karşıtlık oluşturmaktadır. Braverman ve diğer çoğu Marksist yazarlara yönelik eleştirisinde emek sürecinin bu kırılğanlıklarının salt kapitalist model de değil bizzat sosyalist model denemelerinde de geçerli olduğunu söylemektedir (Burawoy, 2015, s. 25)

Burawoy, emek sürecinin geçirdiği dönüşümlerin vasıfsızlaşmanın ve parçalanmanın boyutlarını hatta üretim araçlarına sahip sınıf ve işçiler arası gerilimin sosyalist modelde de pek farklılık arz etmediğini öne sürmektedir. Bu yaklaşımı derinleştirirken kapitalizm ve sosyalizmde fabrika rejimlerini incelemekte ve teoriye sahip olanların sahada olup bitenlerden haberdar olması gerektiğini vurgulamaktadır (Burawoy, 2015, s. 13-32). Üretim siyasetinin kendi içsel dinamikleri ile sürekli kendini ürettiğini emek sürecindeki eşitsizliği, ataerkilliği, despotik ve hegemonik çalışma biçimlerin sosyalizm ile son bulmayacağına vurgu yapan Burawoy, Mesih arayışına girmeden üretim siyasetini çözümlerken diğer Marksistlerden ayrılmaktadır. Marksizmin birçok emek bilgi setlerini reddederken aynı zamanda yine Marksizmin kapitalist çözümleri ile üretim siyaseti açılımını vurgulamaktadır. Bunu yaparken de “Geer Company, Allied Corporation, Jay’s, Kızıl Yıldız ve Zambiya Maden Endüstrisinin” verilerinden hareket etmektedir (Burawoy, 2015, s. 30).

Burawoy, kapitalist ve sosyalist fabrika rejimlerini karşılaştırarak aslında fabrika sistemindeki işçilerin aynı kaderi paylaştığını aynı vasıfsızlaşma süreci ve denetim sürecine tabi olduğunu vurgulamaktadır. Braverman’ı sosyalist ütopyacı olarak ele alan Burawoy (2015, s. 46) “Marx’ın ötesine geçmeliyiz” diye temel bir eleştiri geliştirmektedir. Bu temel eleştirinin şekillendiği nokta Sanayi Devrimi ile beraber ayyuka çıkan sanayi işçisi/fabrika işçisinin yaşamında ortaya çıkan dönüşümlerin müsebbibi olarak kapitalizmi göstermenin kolaycılığa sebep olacağı yaklaşımı vardır. Fabrika işçisinin vasıfsızlaşma, tekdüzeleşme ve parçalanma serüvenine kısaca değinecek olursak işçi ve kapitalist çerçevesinde ele alınma zorunluluğu vardır. Temel yaklaşım işçinin belirli bir zaman aralığında kapitaliste

kiraladığı emeğinde ortaya çıkmaktadır (Braverman, 2008, s. 78). Yani burada işçi emeğini satmıyor sadece belli bir zaman aralığında emek kiralaması yapıyor. Burada ücretli çalışma sisteminin temel dinamiğini görebilmekteyiz. Öte yandan ise işçinin emeğini satın aldığı iddiasında olan kapitalist vardır. İkisi arasındaki ayrım açıklanmadan emek süreci tartışmalarında eksiklik yaşanabilir. İşçinin emeğini belli bir zaman dilimi içerisinde kapitaliste satması ve bunun karşılığında geçimlik ücret alması ticaret olarak değerlendirilebilir. Fakat işçinin emeğini satması ya da kapitalistin emek satın alma iddiası ticaretten ziyade sömürüye işaret eder (Marx, 2019, s. 48). İşçinin belli bir zaman aralığında emeğinin potansiyeli çerçevesinde ürettiği üründen kaynaklanan kâr, kapitalistin eline geçmekte ve bunun bir kısmı emeğinin karşılığı olarak işçiye verilmektedir.

Emeğin satılması hususunda ise durum farklılaşmaktadır. Marks'ın "Ücret Fiyat ve Kâr" adlı söylevinde ortaya koyduğu hesaplama ile sürece bakıldığında emek ve zaman ilişkisi daha iyi ortaya konulabilmektedir. Bir işçinin sekiz saatlik emek satışında 100 birimlik ücret aldığını varsayarsak sekiz zaman birimine 100 birimlik çıktı olarak bakılabilir. Fakat emeğin satılmasında sekiz saat içerisinde daha fazla çalışılması sağlanarak 100 birim yerine 150 birim ürün üretimine zorlandığında alacağı 100 birimlik ücret değişmeyecektir. Yani emeğin satılmasından ziyade belli bir zaman aralığında kapitalistin işlerini ücret karşılığı yerine getirilmesi ayrı bir alan açmaktadır. Braverman'ın denetim dediği husus tam burada ortaya çıkmaktadır. Kapitalistin sekiz saat içerisinde daha fazla ürün elde etmek için işçiyi en verimli biçimde "kullanması" gerekmektedir. Bunun için öncelikle işin parçalanması gerekmektedir. Bu parçalanma şu şekilde gerçekleşir; dokuma tezgahında birden fazla yapılması gerekenler vardır; ipin dizilimi, sıkılaştırılması, düğümlemesi vs. ya bir işçi dokuma tezgahına oturur ve bütün gerekenleri yapar ya da her bir iş için bir tane işçi dokuma tezgahına verilir. Adam Smith'in (2006, s. 15) ünlü eseri "Milletlerin Zenginliği" kitabındaki toplu iğne atölyesi örneğinde olduğu gibi her bir işlem için bir işçi daha fazla ürünün elde edilmesini sağlamaktadır. Yani su motorunun iskeletini hazırlayan, benzin deposunu oluşturan ve vidaları sıkın farklı işçiler olduğunda üretim artmaktadır. Söz edilen sekiz birimlik zaman içerisinde daha fazla emek satın alınmış olur ve daha fazla üretim gerçekleşmiş olur ama işçinin ücreti aynı seviyede kalmış olur. Bunun sonucunda hem vidayı sıkabilen hem kaynak yapabilen hem de boya yapabilen işçi bu sistemde sadece bir tanesini yapabilmektedir var olan diğer

vasıflarını yitirmektedir. Vasıfsızlaşma süreci denetim sonunda gerçekleşmektedir. On işçinin bulunduğu dokuma atölyesinde her bir işçiden ürün beklemek yerine her bir işçinin yapacağı parçayı beklemek ve bunun takip edilmesi en basit anlamıyla denetim sürecini yaygınlaştırmaktadır. Tüm bu çerçevenin sonucunda büyüyen fabrikaların denetimini sağlamak ve kâr maksimizasyonunu yakalamak için daha akılcı daha bilimsel süreçler devreye girmeli ve bunun adı “Taylorizm” olarak karşımıza çıkmaktadır.

Taylorizm, temelde bir işçinin emek satma zamanında üreteceği ürün miktarının önceden hesaplanması ve bu hesabın tutması için işçiden alınabilecek en üst düzey verimin alınmasını sağlayan bilimsel teknik ve ölçümlere dayanan işletme yönetim modelidir (Braverman, 2008, s. 131; Özdemir & Özdemir, 2008, s. 26; Thompson, 1989, s. 71-73). Bilimsel bir yönetim hususunu gerektirecek en temel durum işçilerin çalışma alanının kesafetli bir konuma yükselmesi oldu. Büyüklük ve yoğunluğun aynı anda yaşandığı fabrikalarda süreci takip edebilmek ve hatta onu yönlendirebilmek için bir takım yönetim araçlarının hasıl olmasına sebep olup Taylorizm’de ete kemiğe bürünmüş hale gelmiştir. Fakat bilimsel denetim beraberinde işçinin fabrika öncesi dönemde uyguladığı stratejileri tehdit etmeye başlamıştır. İşçinin insan olma doğasından gelen duygu hallerinden koparılması sonucunu getirecek değişimlere sebep olmuştur. Bir işçi yorulduğunda stratejik olarak yavaşlama ve öz bilgisinden kaynaklı işi kontrol altında tutma becerisi örselenmektedir. Bilimsel yönetim modeli işçinin üreteceği ürün miktarını önceden saptadığı için işçinin işi yavaşlatma ya da dinlenme alanı oluşturması mümkün olmamaktadır. Çünkü günün sonunda belirlenen ürün miktarını yakalamak zorunda kalmıştır. Braverman bu noktada sert bir şekilde yeni bir durumu haber vermektedir. İşçinin tekdüzeleşmesi ve iş üzerindeki kontrolünü kaybetmesini vasıfsızlaşma sonucuna bağlamaktadır (Braverman, 2008, s. 125).

Bilimsel yönetim modelinin parçalanmış işe daha doğrusu herhangi bir vasıf gerektirmeyen veyahut sadece bir vasa dayanan iş temelinde kurgulanmaktadır. Bir fabrikada üretilen ürünün bir çıktıya dönüşüm sürecini hiçbir işçi kavrayamayacak bunun sonucunda ilerde fordizmin temelini oluşturacak ve yabancılaşma süreci hızlanacaktır. Taylorizm’i ele alırken Smith modelinin “manevi evladı” diye bir tanımlamaya giren Mêda (2004, s. 47), zamanı ve tekrarı kayıt altına alarak

ulaşılabileceği en üst verimin kurgulanması olarak tarif etmektedir. Çalışmanın kendisini bölmek, işçinin stratejilerini kayıt altına almak ve bunun önlenmesi için yeni stratejilerin oluşturulmasına dayanan dinamik bir sistemi tanımlamaktadır.

Taylorizm'in ortaya çıkışı aynı zamanda fabrikadaki makinenin de yoğunlaştığı döneme denk gelmektedir. Artık işçi salt kol gücü ile değil makine yardımı ile üretimi seri hale getirmektedir. Yani tarihte ilk kez kol gücü makineye boyun eğmektedir. Bu döneme kadar olan süreçte basit aletleri kol gücü ile destekleyerek işlevli hale getirebilen işçi artık yarı otomatik makinelere ayak uydurmak zorunda kalmış ve hatta işçi ile makine arasındaki ayrım silikleşmiş işçi mi makine oldu makine mi işçiye dönüştü sorusu sorulmaya başlanmıştır (Braverman, 2008, s. 176). İlerleyen bölümlerde inşaat işçilerinin makinenin boyundurluğunda veya efendi konumunda olmayıp bizzat makinenin kendisi haline gelme sürecinin anlatılması buradaki nokta ile başlamaktadır. İşçinin makine ile olan mücadelesi ve kapitalistin makinenin dur durak bilmeden üretime katılmasına duyduğu haz, sınıf savaşımının da temelini oluşturmaktadır. Bir mücadele ve kâr ikileminde işçinin durumu 20.yy'ın başlarında kapitalizmin suretine bürünmüş hali olarak karşımıza çıkmaktadır. Vasıfsızlaşmanın hikayesi işçinin makinenin hızına yetişebilmesi için birden fazla vasıf yerine bir tek vasfa odaklanma zorunluluğunda yatmaktadır. Vasıfsızlığın denetiminin daha kolay olması ise bu durumun gelişimini sağlamış ve fabrika sisteminde gelenek haline getirmiştir.

Braverman'ın vasıfsızlaşma hususunda söyledikleri ve yukarıda yararlanılan cümlelerin romantik bir perspektifte hatta zayıf argümanlar olarak değerlendiren hatırı sayılır yaklaşım vardır. Çünkü Braverman'ın vasıfsızlaşma ve denetim tartışmalarında öne sürdüğü yaklaşımlar, işçinin kendisinin tarihteki rolünü yerine getirememekte ve pasif olarak özne değil nesne olarak ele alındığı iddia edilmektedir (Spencer, 1983). Oysa Marx'ın umut bağladığı işçi sınıfı tarihteki rolünü yerine getirmek için her geçen gün daha da güçlenmekte ve tarihteki sorumluluğu artmaktadır. Bu noktada hem Braverman'ın yaklaşımı hem de Marx'ın yaklaşımı kendi tarihsel çerçevelerinde haklılık kazanmaktadır. Çünkü Marx'ın işçi sınıfı tahayyülü henüz Sanayi Devrimi'nin erken dönemleri ve işçilerin sınıf bilincinin giderek arttığı bir süreci. Braverman'ın yazdığı dönemde ise dünya savaşlarının üzerinden çok geçmemiş ve sosyal devlet anlayışının henüz emarelerini sürdüğü döneme denk gelmektedir. Aynı

zamanda her iki yaklaşımın haklılığı vasıfsızlaşma şemsiyesi altında birleşmektedir. Marx'ın işçi sınıfına bel bağlaması onun kendi potansiyelini daha doğrusu kendi vasıflarını harekete geçirecek ve eninde sonunda sınıfın kurtuluşuna dair bir hikâye yazacağı yönünde olmuştur. Öte yandan Braverman ise işçideki heyecanın kaybolmasını işçinin kaybettiği vasıflara bağlamaktadır. Vasfin yitirilmesi ve denetimin artması arasında ters orantı olduğunu söylemektedir (Braverman, 2008, s. 148-170). Braverman'ın tüm bu süreçler sonunda sosyalizmin muhakkak galip gelecek yaklaşımına karşı Burawoy, vasıfsızlaşma ve denetimin sadece kapitalizm ile alakalı olmadığını sosyalist fabrika rejimlerinde de durumun çok farklı olmadığını söylemesinde karşılık bulmaktadır (Burawoy, 2015, s. 218-239). İnsan faktörünün piyasa koşullarındaki kar elde etme dürtüsünün herhangi bir sisteme bağlamaktansa her rejimin kendi kazanç politikası her halükârda artan oranlı bir çerçeve sunmaktadır. Çünkü işçinin vasıfsızlaşması ve denetimin artması beraberinde üretimi hızlandırmaktadır. Denetim ve vasıf işçi için her ne kadar üzücü bir durum olsa da üretim araçlarına sahip kesim için yeni kapılar açmaktadır. Denetim altındaki emeğin ürün olarak fabrikadan çıkışını kolaylaştırmak için “fordizm modeli” gelişim alanı bulmuştur.

Fordizmin bir sistem olarak ekonomide ele alınmasını sağlayan hususların başında Taylorizm'in üretim için bilimsellik yaklaşımına tüketim faktörünü de yerleştirilmesi gelmektedir (Saklı, 2013, s. 109-110). Çünkü fordizm, emek sürecine bilimsel yönetimin girmesi ile birlikte işin parçalanması, kitlesel üretimi gerçekleştirirken tüketimine yönelik de hamleler yapan bir çerçevenin adı olmaktadır (Harvey D. , 1996, s. 147-164). Nasıl ki Sanayi Devrimi'nin şafağında işçiler kitlesel olarak fabrikalara akın ettiyse ve kitlesel bir iş gücü piyasası oluştuysa fordizm ile birlikte üretimin kendisi “büyüklük ve yoğunluk” temelinde inşa olundu. Devasa üretim devasa stok ve devasa tüketim ilişkisi içerisinde işçi ve makinanın uzlaşmaya varmak zorunda kaldığı sistemsal ve toplumsal örgütlenme biçimine çağrı yapmaktaydı fordizm (Kumar, 1995). Fordizm, kendisinden önceki dönemden ayrılışının belki de en ayırt edici özelliği işçisinin alım gücünü artırmaya yönelik eğilim içerisinde olmasıdır, yani 1914'te montaj hattında çalışan işçilerine beş dolarlık bir ücret vermesi ile birlikte işçilerin ürettiği arabaları alabilme imkanını sağlamıştır (Harvey D. , 1996, s. 147).

Fordizmin üretim ve tüketimi aynı anda ele alıp sermaye piyasasına hareketlilik kazandırması birkaç farklı boyutu ile yeniden ele alınabilir. İlk olarak Marks'ın emek-değer yaklaşımında emeğe biçilen değerın sistematik bir hal almaya başladığı görülmektedir. Sanayi öncesi tarımsal faaliyetlerde tarlanın sürülmesi veya hasadın kaldırılması emeğin değerini belirlerken ve ardından sanayi ile birlikte haftalık çalışmanın karşılığında emeğin değeri belirlenirken artık sekiz saatlik bir emeğe biçilen bir değer mevcuttur. Çünkü sekiz saatte üretilecek olan ürünün değeri ve miktarı bilinmekte, işçinin bu sekiz saatlik süre içerisinde makinaya uymak zorunda olduğu bilinmektedir. İşçinin sekiz saatlik çalışması sonucunda çıkan ürün işin küçük bir parçasını oluştururken hareketli bant sisteminde çıkan ürünün kendisi asıl kullanım değerine sahip olan üründür. Ford fabrikalarında çıkan arabanın ancak fabrika çıkışında veyahut stok bölümünde bütüncül bir hale geldiği görülebilmektedir. Fordizmin bu yanları toplumsal boyutları ile de ele alınması gereken hususları barındırmaktadır. Fordizm çalışma prensibinde kitlesel üretime verilen önem kitlesel tüketimin bilinen çerçevesine göre kurgulanmıştır. Bu bilinme ise 1916'da işçilerin evlerine gönderilen uzmanlar tarafından işçilerin tüketim alışkanlıklarından tüketim eğilimlerine kadar bilgilerin fabrika yönetimi tarafından organize edilmesi ile mümkün olmuştur (Saklı, 2013, s. 10).

Fabrika'nın aile ilişkileri ve tüketim alışkanlıklarını öğrenip işçilere yaklaşımı bu bilgiler ışığında yeniden organize etmesi aynı zamanda endüstriyel üretim prensiplerinin aile ilişkilerine, toplumun en küçük yapı taşına sirayet etmesine neden olmuştur. Bu sirayet durumunu fordizmin prensiplerini açıklayan Saklı (2013, s. 112) Fordizm için "Bir yaşam tarzı düzenleme biçimidir: İnsanlara önce gelir sağlama, sonra da bu geliri nasıl kullanacaklarını öğreterek yaşam biçimlerini doğrudan doğruya belirleme çabası görülmektedir" diyecektir. Bu sebeptendir ki fordizm sadece bir üretim ve tüketim çerçevesi sunan bir yapı değil aynı zamanda toplumsal düzenlemeyi de barındırmaktadır. Fordizmin tüm aktiviteleri modern bir yaklaşım ile planlamaya ve organize olmaya yönelik olduğu için bir "katılık" barındırmaktadır. Bu katı olma durumu her şeyin önceden planlamaya dayalı olmasından tesadüfe yahut tevafuka imkân bırakmayan yapısından gelmektedir. Fordizmin büyük olma durumu ileri de onun sonunu hazırlayan bir etmen olarak ortaya çıkacaktır (Harvey D. , 1996, s. 164)

Fordizmin taşıdığı büyüklüğünün yıkılışına sağlayan zemin, üretimde “gerilla” metaforu olarak ve “gerilla güçleri düzenli orduyu teslim almakta” (Robin Murroy’dan aktaran Saklı, 2013, s. 115) yaklaşımı ile ele alınacaktır. Kitleli üretim yerine daha küçük işletmelerin ihtiyaç odaklı üretimlerinin daha verimli hal almaya başlaması ile mümkün oldu. Düzenli ordudan kasıt büyük fabrikaların ürettiği ürünleri stoklayarak tüketimi belirleyen sistemden sipariş/talep üzerine yapılan ve stok ihtiyacı bulunmayan işletmelerin piyasaya girmesi ile fordizm yaklaşımı egemenliğini kaybedecektir. (Harvey D. , 1996, s. 164). Fordizmin katı yaklaşımının esnemeye ve “büyüklükten” vazgeçerek esnek üretim biçiminin yaygınlaşmasının zemini oluşmuştur. İktisadi ve üretim biçimi bir yana bırakıp sosyolojik olarak sürece bakıldığında fordizmde yaşanan bu bunalımlar, toplumsal boyutu ile ele alan ve yüzyılın en etkili kitapları arasında gösterilen E.F. Schumacher’ın “Küçük Güzeldir” adlı eseri tam da Sanayi Devrimi ile başlayan üretim sürecinin bir eleştirisini sunmaktadır. İlginçtir ki fordizmin yavaş yavaş egemenliğini kaybettiği bir zamana denk gelen bu eser sadece iktisadi olarak değil toplumsal bir bunalım dönemine de işaret etmektedir. Çünkü bu kitapta ele alınan tüm yaklaşım üretimin ve tüketimin bir eleştirisi olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle çevre sosyolojisinde çokça ele alınan kitabın, fordizmin sonuna denk gelmesi toplumsal olarak süre gelen iktisadi yaklaşımın sıkıntısına ve aynı zamanda fordizmin sadece üretim sistemi olmayıp toplumsal eyleyişi de dönüştüren yapısına vurgu yapmaktadır.

Fordizmin krize girmesi ya da krize girme sürecinde katılığın ve büyüklüğün mevcut toplumsal ve sistemsel arenada alanını kaybetmesiyle ilişkilidir. Üretimde katılık yerine esneklik, çokluk yerine ihtiyaç temelli yaklaşım esnek üretim biçiminin gelişimine olanak tanımıştır. Esneklik ise sadece üretimde veya tüketimde değil emek piyasasında arz piyasasında ve talep piyasasında büyük bir dönüşüm başlatmıştır. Esnekleşmeye yönelik literatürdeki yaklaşımlara bakıldığında çoğunlukla iş ve işletme temelinde inşa edilen bir çerçeve olduğu görülmektedir. Bu bağlamda işletme boyutu ile esnekleşme, iş kanunlarının işletmeyi kısıtlayıcı yaklaşımlarının esnediği, sendikal hareketlerin Fordizmin katılığının kalıntısı olarak ele alındığı, sermayenin emek havuzunu genişletmek için mekânsal değişimlere adapte olduğu çok bağlantılı bir yapıyı tanımlamaktadır (Aydınlı F. , 2007). Fordizmden yeni bir yaklaşıma geçiş dolayısı ile ülkelerdeki iş kanunlarının yeniden organize olmasının da önünü açan

esnekleşmenin, işletme boyutu ile devletin ve sermayenin uzlaşmasına da olanak tanıdığını söylemek mümkündür (Acar, Aydın, & Yıldırım, 2005).

Esnek üretim yaklaşımı emek boyutu ile değerlendirildiğinde işletme boyutu ile ele alınma biçiminden farklı bir veçhe ortaya koymaktadır. İşçilerin, yarı zamanlı, çağırma yoluyla çalışma, taşeronluk, alt yüklenici firma, saatlik sigorta, güvencesizlik gibi terimlerle tanışması esnek üretim yaklaşımının bir çıktısı olarak ortaya çıkmaktadır (Topak, 2003). Yani esnekleşmesinin pozitif anlamı emek boyutuyla ele alındığında daha karamsar bir veçheye sebep olmaktadır. Taylorizmin Fordizm zemininde oluşturduğu maksimum verimlilik işçinin emek gücünden maksimum seviyesinde yararlanırken aynı zamanda ücret politikası ve sendikal alanda dengeler kurulmaktaydı. Esnekleşme ile birlikte işçinin güvencesiz bir alanda örgütlü olmadan kalabilme durumunu da ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda esnek birikim ve esnek üretim modelinin kendi seyrinde gerçekleşen bir husus olmadığını aksine neo-liberal geçiş için Dünya Bankasının bir model olarak işlediğini ele alan çalışmalar da mevcuttur (Topak, 2003, s. 4). Esnekleşmenin örgütlü emek gücünü ortadan kaldırmak için devlet erkinin ve sermayenin uzlaştığı bir sözleşme olarak ele alan çalışmalar da mevcuttur (Nelson, 1992). Bu bağlamda esnekleşme yaklaşımını ve izlenimlerini bütüncül görebilmek açısından bir tartışma başlatılabilir.

Fordizmin 1973 Petrol Krizi ile birlikte yerini esnekleşmeye bırakması sermayenin krizden kurtulmak için gösterdiği doğal refleks olarak ele alınabilir. Mekânı esneterek emek kaynağına ve enerji kaynağına yakın olabilmek için üretim aracını hareket ettiren sermaye için bu durum olumlu bir gelişmedir. Esnekleşme ile birlikte üretim tarzında ortaya çıkan dönüşüm arz endeksli olmaktan çok talep üzerinden şekillenmektedir. Böylelikle talep doğrultusunda yapılan üretim, ürünün depolanma maliyetini ortadan kaldırmaktadır. Sadece bu iki durum üzerinden süreç ele alındığında bile sermayenin yararına gelişme olduğu söylenilebilir. Öte yandan üretim sürecine emeği ile katılan işçi perspektifinde sermaye örneği üzerinden gidildiğinde; üretim araçlarının başka bir mekâna/coğrafyaya taşınması işçiyi iki seçenek arasında bırakmaktadır ya işsiz kalacak ya da üretim aracının gittiği mekâna gidecek. Üretimin coğrafya değiştirmesi aynı zamanda ucuz emeğe yöneliş olarak da ele alınabileceği için işçi sıtmaya razı olabilmektedir. Emek gücü fazlası (yedek işgücü ordusu sayesinde) üretim araçlarına sahip olanlar için esnek üretimi kârlı bir boyuta

dönüştürmektedir. Çünkü fordizmle başlayan vasıfsızlaşma esnekleşme döneminde yön değiştirmektedir. Esnekleşme, çalışma hayatının zamansal dilime ayrıldığı doğa durumundan -güneşin doğması ve batması- farklı bir boyuta evrilmektedir. Artık sekiz beş yada dokuz altı saatleri arasında değil işin yetişmeme durumunda mesailerin arttığı hafta sonlarının tatil özelliğinin yitirdiği ve hafta tatilinin bir güne indirilme çabalarının altlığını oluşturmaktadır.

Esnekleşme, Fizyokrasiden günümüze ulaşan çalışma yaşamı biçiminin son halkasını oluşturmaktadır. İşçilerin piyasa ile olan ilişkilerinin piyasanın işçi çerçevesindeki yaklaşımlarının son stratejisi olarak ele alınabilir. Bu bağlamda fordizmden esnekleşmeye geçişi teorileştirmek için çaba içerisine giren Harvey (1996, s. 197-215), “Fordizmden esnek birikime geçiş gerçekten her türden teori açısından ciddi sorunlar yaratıyor. Keynesçiler, monetaristler, neoklasik kısmi denge teorisyenleri de başka herkes kadar sersemlemiş durumda.” diyerek bu geçişin ve yeni durumun belirsizliğine vurgu yapmaktadır. Esnekleşme aynı anda hem toplumu hem de sistemin kendisi ile yakından alakalı olduğu için kavramsalın yanında teorik anlamda da esnek bir çerçeve sunmaktadır. Aynı zamanda esnekleşmenin mekânı olarak kenti alabileceğimiz için kentin kompleks yapısı da sürecin kendisini belirsiz eylemektedir. Bu bağlamda 14 Avrupa ülkesindeki esnekleşme sürecini iş-işçi-işveren ve toplum bağlamında ele alan Brewster ve arkadaşları (1997, s. 133), “henüz çok az anlaşılmış” bir şeyden söz etmektedirler.

Esnekleşmenin esnekliğinin sebebini tartışırken birkaç yaklaşım ele alınabilir. İlk olarak neo-liberal yayılım alanı ve dünya bankası yaklaşımları ile birlikte hem üretimi hem de tüketimi teknolojik gelişme ile boyut değiştirmiştir. Özellikle 1970’lerin sonunda gelişmiş ülkeler ve gelişmemiş ülkeler arasındaki ayrım, ülkelerin ekonomik modelleri üzerinden ele alınmıştır. Bu bağlamda fordizmin kan kaybettiği süreçte karar alıcılar da “yeni” duruma hükmedebilmek için çeşitli reçeteler ön plana çıkarmıştır. Bu reçetelerde Harvey’in (1996) yaklaşımı ile yaratıcı yıkımlar olarak yeniden inşa durumunu tanımlamaktadır. Öte yandan üretim ve tüketimin mekânı olarak kent karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Theodore ve arkadaşları (2012) liberal kent ölçeğinde esnekleşmeyi ele almaktadır. “Belki de en önemlisi olarak, dananın kuyruğunun koptuğu yer kent ölçeğidir. Kaynağı olmayan projeler, düzenleyici risklerin ve finansal disiplinin kentlere yüklenmesi...” (Theodore, Peck,

& Brenner, 2012, s. 32) gibi kentin artık kapitalizmin ve dolayısıyla emek süreçlerinin mekânı haline geldiği süreç ve esnekleşme arasındaki bağlantı ortaya çıkmaktadır. Yani çalışma yaşamının kentsel yapıyı çevrede yeniden üretilmesi ve kentin hem tahakküm hem mağduriyeti ayna anda aynı zamanda işlettiği bir mekanizmanın adı olmaktadır kent mekânı. Emegün bu serüveninde kentsel yapıyı çevrede nasıl bir duruma evrildiğini ortaya koyabilmek için hem kentin inşası hem de bu çalışmanın konusu olan kentsel yapıyı çevrenin inşasında emeği ile sürece katılan inşaat işçilerine eğilmekte fayda vardır.

3.2.1. Kentsel Yapılı Çevrenin İnşası ve İnşaat İşçisinin Ortaya Çıkması

Kentsel yapıyı çevre, günümüz dünyasında yaşadığımız kentlerin alt yapı ve her türlü üst yapısını kapsamaktadır (İçli, 2013). Yapılı çevre, insanların doğa karşısında kendi güvenliklerini ve konfor alanlarını sağlamak için doğaya müdahale etme biçimi olarak da ele alınabilir. Bu bağlamda karayolları, demiryolları, havaalanları, barajlar, özel ve kamu imarları, kamusal mekanlar vs. yapı olarak nitelenebilecek tüm unsurları kapsamaktadır. Fakat yapıyı çevrenin teori düzeyinde ele alınmasında çeşitli nüanslar etrafında bir tanımlama yapılabildiğini söylemek mümkündür. Özellikle kentsel yapıyı çevrenin emek ve piyasa ile olan ilişkisinde bu durum biraz daha belirginlik kazanmaktadır. Kentsel yapıyı çevreyi salt imar boyutunda değerlendirmek eksik ve yanıltıcı olabilir. Neo-liberal kentsel mekânın inşasında (Brenner ve diğerleri, 2014; Harvey, 2012b; 2012a) yapıyı çevre, kapitalizmin bir unsuru olarak ele alınmaktadır. Kapitalizmin hem mekânsal örgütlenme biçimi hem de esnek birikim modelinin uygulandığı alan olarak ele alınması yapıyı çevreyi salt yapı inşası olarak değil kentin hem mekânsal hem de toplumsal formu ile ele alındığını göstermektedir. Bu bağlamda kentsel yapıyı çevre kentin mekanını, ticari ağını, sermaye hareketliliğini ve toplumsal yaşamını kapsamaktadır (Penpecioglu, 2011).

Emek ve çalışma yaşamının en ilkel biçiminden günümüze kadar geçen evreleri üretim biçimleri çerçevesinde ele alınarak günümüz çalışma biçimi esnekleşmeye kadar tarihsel bir izlek çizildi. Bu sürecin kentsel yapıyı çevre ile olan ilişkisi iki yaklaşım temelinde ele alınması sürecin inşaat ile olan ilişkisi açısından kıymetli bir yerde duracaktır. İlki David Harvey'in "Sermaye Çevrimleri" yaklaşımının mekânsal örüntüsü, ikincisi ise Alvin Toffler'in "Üçüncü Dalga" yaklaşımının toplumsal örüntüsüdür. Bu iki yaklaşımı ele almaktaki amaç, iki

yaklaşımında birbirine yakın zamanlarda çıkması ve ikisinin kırılım noktalarının örtüşmesidir. Yapılı çevre ve dönüşen emek biçimleri bağlamında iki yaklaşım yeterince temel bir altlık sunabilmesi sürdürülecek tartışma ile netlik kazanabilir. Bu bağlamda Harvey'in (2019, s. 86-102) sermaye çevrimleri yaklaşımı, kapitalist birikim süreci bağlamında günümüze kadar üç sermaye çevrimi olduğu düşüncesi üzerinden ilerlemektedir. İlk sermaye çevrimi tarımsal üretimden başlanarak lord-serf ilişkisi düzleminde ve tarımda ortaya çıkan artı ürünün bir birikim yaratması üzerinde durulmaktadır. Harvey, kapitalizmin krizlerden kurtulmak için sermayeyi sürekli piyasada ve sürekli çevrimde tutma gibi bir alışkanlığı olduğuna inanır. Yani kapitalizmin krizi, meta olan paranın olmaması veya az olmasından değil tekel grupları elinde toplanmasının kriz yaratmasındandır. İlk sermaye çevriminin gerçekleşmesi tarımsal artı ürünün sermaye biçiminde birikmesi ile başlar ve bu sermayenin tekrardan piyasaya sunulması ile birlikte çevrim gerçekleşir. İlk çevrim biriken sermayenin üretim araçlarına yatırılması ile birlikte gerçekleşmektedir. Bu da Sanayi Devrimi'ne denk düşmektedir.

Sanayi Devrimi'ne denk düşen birinci çevrim -yada denk düşmenin ötesinde doğrudan ilişki- üretim araçlarının yaygınlaşması ve Sanayi Devrimi'nin yayılım gücünü artırmıştır. Üretim araçlarının işlenmesi ile biriken sermaye tekrardan bir kriz sinyali vermekte ve bu birikimin tekrardan çevrime geçmesi için Harvey'e göre ikinci sermaye çevrimine ihtiyaç vardır. Bu ikinci sermaye çevrimi ise kentsel yapılı çevrenin inşasıdır. Kentsel yapılı çevre ve üretim biçimleri arasındaki sıkı bağlantıyı dünyadaki kentlerin benzer süreçlerden geçerek organize olmasında aranabilir. Kentsel yapılı çevrenin inşası beraberinde diğer sektörleri harekete geçirerek kısa vadede tekrardan birikime sebep olacaktır ve kapitalizm krizden kurtulabilmek için üçüncü çevrime ihtiyaç duymaktadır. Üçüncü çevrim ise hiç kuşkusuz uzay ve bilim çalışmaları olduğunu söyler, Harvey. (Aslanoğlu, 1998; Pınarcıoğlu ve diğerleri, 2013; Şengül, 2001b, 2001a)

Sermaye çevrimleri ve özellikle ikinci sermaye çevrimi neo-liberal kent ölçeğine de bir çerçeve açması itibariyle kıymetli ve anlamlı bir yerde durmaktadır. Kentsel yapılı çevrenin inşası emek sürecinin esnekleşme serüvenini, fabrika işçisinin kitlesel olarak zayıflaması ve beyaz yaka enflasyonunun yükselmesi ve güvencesizliğin ortaya çıkması ile aynı sürece denk gelmektedir (Hard & Negri, 2004,

s. 13). Bu bakımdan Harvey'in bu yaklaşımı inşaat ve inşaat işçisinin mevcut durumuna açıklama getirirken işlevsel bir araç olabilir.

Öte yandan Toffler'in (2008) "Üçüncü Dalga" yaklaşımı da Harvey'in Sermaye Çevrimlerine benzer bir örüntü oluşturmaktadır. Toffler, insanlığın tarihsel süreçte üç farklı dalga ya da etkisi büyük süreçten geçtiğini öne sürmektedir. İlki tarımsal uğraş ve tarıma dayalı uygarlık, ikincisi Sanayi Devrimi yada sanayileşme süreci, üçüncüsü olarak da post moderne tekabül eden sürece denk düşmektedir. Toffler özellikle Üçüncü Dalga kitabında, belki biraz kişisel gelişim kitaplarında olduğu gibi umuda ve güvene sarılmaktadır. Çünkü toplumsal dönüşüm her zaman bilinmez ve tehlikeli olduğu için insanların mevcut olanı koruma dürtüsüne nezaketli bir saldırıyı umut ile gerçekleştirmektedir. İnsanlığın uygarlık geçişlerinde korkmaması gerektiğini ve yeni düzenin bir sürecin sonunda gerçekleştiğine vurgu yapmaktadır. Toffler'in dalga yaklaşımında bu çalışmayı ilgilendirecek husus endüstriyel dönüşümün mekansal ve toplumsal yansıması boyutudur. Ki o da ikinci dalgaya denk düşmektedir. Harvey'de de ikinci sermaye çevrimine denk düşmekteydi.

Gerek Harvey'in gerek Toffler'in kentsel yapılı çevrenin ve kentsel toplumun inşasına işaret etmesi emek ve üretim biçimleri üzerine devam eden çalışmanın rotasını kente ve kentin inşasına dönüşümü bakımından ön açmaktadır (Penpecioğlu, 2011). Çünkü kentsel yapılı çevre Sanayi Devrimi ile başlayan kitlesel emek gücünü yeniden gündeme getirmektedir. Hem kapitalist birikim yaklaşımındaki yapılı çevre hem de imar boyutundaki yapılı çevre tüm teknolojik gelişmişliğe rağmen emek yoğun bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Kentsel yapılı çevrenin inşasında ön plana çıkan emek yoğun iş aynı zamanda inşaat piyasasına denk düşmektedir. İkinci dünya Savaşı sonrası Keynesyen ekonomik model ve fordist üretim biçiminin yanında sosyal devlet anlayışının ağırlığı belirli bir süreçte refah devlet dönemini yaşatmıştır. Refah sürecinde ise kentsel alanın dönüşümü ve inşası hız kazanmıştır (Aslanoğlu, 1998; İçli, 2013).

Kentte mekansal olarak inşa hızının artması kitlesel inşaat işçisinin varlığını görünür kılmıştır. Özellikle 1900'lerin ilk yarısında kentlerin gelişim ve büyümesi düşük düzeyde gerçekleşmiştir (savaş sonrası inşa hariç). Bu düşük yoğunluk zanaat faaliyetleri ile talebin karşılanmasını sağlamaktaydı. İmparatorluklar döneminde ise inşaat işi özgür ücretli emeğe dayanmadığı için bu bağlamın dışında kalmaktadır.

Kitlesel olarak inşaat işçisinin ortaya çıkması ve sistematik bir biçimde inşaa faaliyetlerin sürdürülmesi kentleşmenin yoğun sürecine ve kentsel yapıllı çevrenin hız kazandığı süreçte bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı ve sonrasında ortaya çıkan yıkımların giderilmesi ve mevcut işsizlik bağlamı, arz-talep dengesini oluşturmaktaydı. Burada kentsel yapıllı çevrenin yoğun olarak inşaa edilmesini ve emek yoğun iş sürecinin başlamasını 1950'lere denk geldiğini söylemek mümkündür. Bunun sebebi ise gerek refah devleti dönemi kentsel yatırımlar gerek ikinci sermaye çevrimi gerekse de ikinci dalganın olgunlaşma sürecine denk düşmesidir. Her türlü kentsel yapıllı çevrenin artması anlamını taşımakta ve inşaat işçisinin görünür olmasını sağlamaktadır. Bu durum aynı zamanda piyasa ve inşaat işçisini aynı bağlam içerisinde ele alınma sürecinin başlangıcına tekabül etmektedir.

3.3. İşçinin Piyasalaşması

Marks, para-meta ilişkisini Kapital'in (2012, s. 33-35) 2. Cildinin birinci bölümünde ele almaktadır. Kapital'in birinci cildini refere ederek para-meta formülünde emeğin konumunu tartışmaktadır. Meta'nın üründen farkı önceden ele alınmış ve kilit noktası toplumsallık etrafında şekillenmişti. Ürünün kullanım ve değişim değerinin birbiri ile olan ilişkisinde paranın rolü ve belli bir noktadan sonra paranın meta halini alması emek ve işçi çerçevesi açısından da ipuçları vermektedir. Ücretli emeğin piyasa sürecindeki dolaşımı çoğunlukla edilgen bir yapıda ve sermaye yatırımlarının konumu etrafında şekillenmekteydi. Fabrika işçisinin fabrika ile olan ilişkisi de aynı çerçevede şekillenmekte ve buna göre konum almaktaydı. Paranın metalaşma süreci aynı zamanda paranın piyasalaşma dönemine denk düştüğü yaklaşımı üzerinde gidildiğinde emeğin değil işçinin metalaşması da piyasalaşma dönemine denk geldiği söylenilebilir.

Özellikle üretim süreçlerinde yaşanan dönüşümler İkinci Dünya Savaşı sonrasında belirgin hale gelmektedir. İşçinin piyasalaşması örgütlü/sendikal gücün azalması, fordizmden kalan büyük yapılardan esnek üretime dönüşümünde bir parçalanmanın yaşanması da aynı dönemin ürünüdür (Saklı, 2013). Marks'ın Kapital I'de çerçeve oluşturduğu emek-değer teorisinde emek, belirlenmiş zamanda belirlenmiş koşullar bağlamında kiralanabilme kabiliyetine sahipti. Yeni süreçte ise işçinin kendisi kiralanmakta ve emeği ise satın alınmaktadır. Esnekleşme süreci ile ortaya çıkan taşeronluk ilişkileri ve enformel üretim biçimleri emek üzerinden değil

işçi üzerinden pazarlığın döndüğü alanlar olmaktadır. İşçinin birey olarak emeğini kiralayabileceği üretim süreçlerinden üretim araçlarına sahip olanların işçileri kiraladığı yeni bir konsept doğmaktadır. Kentsel mekânda artan nüfus beraberinde emek arzını artırırken aynı zamanda kapitalizmin yedek işgücü ordusu oluşturma stratejileri kapsamında talep edilen emek, talep eden tarafa doğru evrilmiştir (Oğuz S. , 2020).

Fordizmden esnekliğe geçişin yaşandığı sürecin bir defakto yansıması olarak işçinin piyasalaşmasından söz edilebilir. Bu bağlamda kentsel mekânın kapitalizmin karargâhı olma konumunda (Theodore, Peck, & Brenner, 2012) üretim ve tüketimin mabedinde işçinin piyasa içerisinde özne olma durumunu yitirerek bir piyasalaşma sürecine vurgu yapılabilir. Ücretli Çalışmanın Tarihi’ni araştıran Castel (2017, s. 297-316), bu duruma “yeni ücretlilik ilişkisi” çerçevesinde bakmakta ve büyük dönüşüme işaret etmektedir. Bu dönüşüme işçinin piyasalaşması çerçevesinde bakılacağı gibi piyasanın kendi düzen momentlerinin her birinden doğrudan etkilenecek sabit bir çerçeve çizmediğini de belirtmekte fayda vardır.

İşçinin piyasalaşması, istihdam ve üretim piyasasında artan işçi sayısı ile birlikte işçi lehine atılacak adımların sermaye sahibi için büyük külfetler doğurduğu döneme denk gelmektedir. İşçilerin sosyal haklarının güvence altında olması veya yetkinlik düzlemindeki ücretlilik durumu çoğu zaman refah devlet zamanlarını hatırlatmaktadır sermayedar için. Fakat gelişen üretim araçları ile birlikte işçiye yapılan yatırım yerine makine ön plana çıkmakta ve makine işçiden daha verimli bir performans göstermektedir. Bu durumda işveren veya sermayedar işçinin haklarını göz önünde bulundurduğunda gerek yedek iş gücü ordusunu gerekse makinenin verimliliğini göz önünde bulundurmaktadır. İşçinin piyasalaşma evresi bu noktada devreye girmekte ve artık piyasa koşullarında kar-zarar düzleminde ele alınmaktadır.

İşçinin piyasalaşması ile birlikte sermayedar, işçiyi tıpkı fordist düzende olduğu gibi hem üretimi gerçekleştiren hem de tüketimi gerçekleştiren unsur olarak ele almaktadır. Bu ele alış biçimi büyük çoğunluğu ile işçinin aleyhine işleyen bir sistemi beraberinde getirmektedir. Özellikle sembolik bir hal alan sendikalaşma sürecinin de etkisi ile düzenlemeler ve sözleşmeler kapsamında istihdam piyasasında yer alan veya yer alacak olan işçilerin durumlarını piyasa koşullarında ele almaktadır. Fakat bu piyasa koşullarının dizayn edilmesi ise yine sermayedarın lehine iktidar destekli resmi

düzenlemeleri kapsamaktadır. Yani Sanayi Devrimi'nden son yıllara kadar işçinin elde ettiği kazanımları yavaş yavaş kaybettiği ve bu kaybedişe örgütlü olarak direnme durumunun kalmadığı bir sürece evrilme başlamaktadır. Tüm bu durumlar olgunlaşırken aynı zamanda “yenidünyada” işçinin iş ve yaşam arasındaki serencamına güvencesizlik eklenmektedir. Güvencesizliğin ele alınması günümüz istihdam piyasasının yanında toplumsal hayatta işçinin durumunu ortaya koyabilmek açısından aydınlatıcı bir çerçeve sunulacağı düşünülmektedir. Çünkü 21.yy istihdam piyasasında olan işçilerin büyük çoğunluğunun ortak problemi haline gelen güvencesiz çalışma ve güvencesiz yaşam, çağın durumunu ortaya koyması açısından önemli bir noktada durmaktadır.

3.3.1. İstihdam Piyasasında Güvencesizlik

Çalışmanın bu başlığına kadar istihdam emek piyasasının neoliberal düzlem içerisindeki dönüşümü ele alındı. Bu dönüşümle birlikte işçilerin istihdam piyasasında yer alma biçimlerinde de yaşanan dönüşüm tartışıldı ve dönüşümün uğrak noktaları belirlendi. İşçinin gündelik hayatını sürdürmek için sahip olması gereken ekonomik koşullar farklılaşmakta ve işçinin iş süreçlerinde yeni kimliklere bürünmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda güvencesizlik⁶ istihdam piyasasının dönüşümünün bir sonucu olarak günümüz çalışma yaşamının temel dinamiği haline gelmiştir (Güler, 2015, s. 156). Tarihsel emek okumalarında da 1980'lerin sonunda çalışanların büyük bir kesiminin karşılaştığı bir problem olarak güvencesizlik ön plana çıkmıştır (İlhan, 2009, s. 361). İşçilerin yeni istihdam düzeninde çalışırken bir garantiye sahip olamaması ve gündelik hayat pratiklerini belirleyen yeni durum olarak güvencesizlik çağın gerçekliğine dönüşmüştür.

Güvencesizlik, neo liberal ekonomi yaklaşımlarında devletin piyasadaki gücü kırılarak yeni düzenin tesis edilmesi ile başlamıştır (Yeldan, 2012). İstihdam piyasasında sermaye sahibinin öncelenerek üretimin devamlılığını sağlamak için işçinin göz ardı edildiği bir sürece tekabül etmektedir (İlhan, 2009). Güvencesizliği doğrudan oluşturan durum, istihdam piyasasında ve üretim piyasasındaki esnekliğin artışı ön plana çıkmaktadır (Munck, 2013, s. 751). Bu bağlamda esneklik, şirketlerin

⁶ Güvencesizlik birçok anlamda kullanılabilir. Yaşamın güvencesizliği, savaş durumunda can güvencesinin olmaması, afet durumlarında güvencesizlik gibi. Bu çalışmada güvencesizlik, çalışma hayatının güvencesizliği ve bağlantılı olarak toplumsal yaşamla ilişkisel düzleminde ele alınmaktadır.

ya da işverenleri kısa zamanlı sözleşmelerle işe alımlar yapması, istenildiği zaman işten çıkarılmaların gerçekleşmesi ve bunun karşılığında herhangi bir tazminat ödememesi, ücretlerin asgari üzerinden belirlenmesi, yetkinliğe göre ücret ödenmesinin terk edilmesi, geçici çalışmanın artması, yarı zamanlı çalışma, ücretsiz stajyerliğin yaygınlaştırılması, evden çalışmanın artması, sözleşmeler bağlamında işveren veya şirketin sorumluluğunu minimum seviyeye indirilmesi, şirketin daralmaya veya genişlemeye herhangi bir sözleşme kapsamına dahil olmadan gitmesi vs. işçinin işte kalma sürekliliğini aksatacak ve geleceğini belirsiz hale getiren tüm aktiviteler olarak ön plana çıkmaktadır (Standing, 2014, s. 61; Sennett, 2009, s. 40; ILO, 2012).

Esnekleşme ile birlikte işçilerin doğrudan maruz kaldığı ve gündelik hayat pratiklerinde önemli bir yerde konumlanan güvencesizlik ise, istihdam piyasası ve üretim süreçlerinde yer alan işçinin her an işsiz kalma, yetkinliklerin altında çalışma, ücretinin ödenmemesi ve aynı zamanda sosyal haklarını kaybetme tehdidi ile karşı karşıya olmasıdır (Lavery, 2014, s. 7). Böylelikle güvencesizlik, yarı zamanlı çalışma, sosyal hakların kaybedilmesi, düzenin ortadan kalkması ve kayıt dışılıkla beraber yoksulluğun derinleşmesine sebep olmaktadır (Hacısalıhoğlu, 2014, s. 27).

Güvencesizlik, kelime anlamı itibariyle de güvenin karşısında yer alan ve kişinin istihdam piyasası içerisinde korunmasız kalarak işten çıkarılma, düşük ücretle çalışma gibi güvensizlik hallerini oluşturmaktadır (Temiz, 2004, s. 57-59). İstihdam piyasasında işçinin aleyhine gelişen güvencesizlik halleri 21.yy çalışanlarının büyük bir kesiminin karşı karşıya kaldığı bir problemdir. Öyle ki İLO (Uluslararası Çalışma Örgütü) (2016) “standart dışı çalışma” raporunda dünyada çalışanların %76’sının güvencesiz şartlarında çalıştığını ortaya koymaktadır (Oğuz Ş. , 2012). İLO, standart dışı çalışma diye, part-time çalışma, deneme süreçli çalışma gibi istihdam piyasasında işçiyi zayıflatan biçimlerden söz edilmektedir.

Güvencesizlik, günümüz dünyasında istihdam piyasasını belirleyen unsur haline gelmiştir. Günümüzde eski dönemlere nazaran bir kişinin çalışma hayatı boyunca iş ve sektör değişimi hızlanmaktadır (DİSKAR, 2024). DİSKAR’ın (Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu Araştırma Merkezi) aynı raporunda çalışabileceklerin sadece 3/10’ü kayıtlı istihdam piyasasında yer aldığına dair veriler bulunmaktadır. Neo-liberal istihdam politikaları ile birlikte artan güvencesizlik bireyin

aynı işte çalışarak çalışma hayatını tamamlamasını mümkün kılmamaktadır. Söz gelimi 30-40 yıl önce bir fabrikada veya şirkette çalışan işçi çalışma hayatının sonuna kadar en fazla bir-iki iş değiştirmekteyken günümüzde bu sayı çok daha yüksek seviyede seyretmektedir. Güvencesiz iş ortamında, işçi daima daha iyi koşulları olan işler aramakta ve çoğu zaman da kendi yetkinliğinin dışında beceriler edinerek sadece iş değil aynı zamanda sektör değiştirmektedir.

Güvencesizlik, emeği ucuzlatırken vasıflı ve vasıfsız arasındaki ayrımı ortadan kaldırmaktadır. Aynı zamanda istihdam piyasasındaki güvencesizlik özellikle gençlerin istihdama katılımının önündeki temel bariyerlerdendir. Günümüzde “Ne Eğitimde Ne İstihdamda (NEET) diye tabir edilen genç nüfus oranında yüksek artışlar mevcuttur (Günay & Yaylagülü, 2022). Çünkü güvencesiz istihdam piyasası çalışanı sürekli kaygı halinde tutmakta ve gündelik hayat pratiklerinin sürdürülmesinde problemler oluşturmaktadır. Bu problemin farkında olan gençler gerek kendi yetkinliklerini ortaya koyabilecekleri iş ortamının eksikliği gerekse de düşük ücretli talepten kaynaklı olarak istihdam piyasasına dahil olmak istememektedirler.

Güvencesizlik, daha çok çalışan kişiler için bir problem alanı oluştururken aynı zamanda çalışanların sosyal çevresini etkilemesi itibariyle toplumsal kesimin büyük çoğunluğunu ilgilendirmektedir. İstihdam piyasasında olan işçinin mutsuzluğu, kaygısı ve aynı zamanda emeği ölçüsünde alamadığı ücret sonucunda iyi olma halini kaybetmektedir. Aynı zamanda kapitalizmin yedek iş gücü stoğunun her gün artması sebebiyle daha iyi bir iş arayışına girmeyebilmektedir. İşveren açısından emeğin ucuz olması üretimi artırması itibariyle olumlu bir durum olarak ön plana çıkmaktadır. Güvencesizliğin oluşum süreçlerinden bir diğeri ise, küreselleşen dünya ile birlikte üretimin ucuz emek piyasasının olduğu ülkelere ve kıtalara kaydırılmasıdır. Söz gelimi Apple Şirketinin 2012 yılındaki ABD şirketlerinin çalışan sayısı 43.000 iken diğer ülkelerde şirketin ürettiği parçalarda doğrudan çalışan sayısı 20.000 idi fakat özellikle Asya ülkelerinde dolaylı olarak şirketin üretimine katılanların sayısı 700.000 kişiyi bulmaktadır (İlhan, Neo-Liberalizm, Esneklik ve Güvencesizlik, 2009, s. 363-364). Yani şirketlerin bulunduğu ülke dışında da üretim yapabilme kapasitesinin artması ve aynı zamanda bu üretimi daha ucuz işgücüyle yapabilmesi mevcut çalışanlar üzerinde olumsuz bir etki uyandırmaktadır. Şirketlerin coğrafi olarak daha kolay yer değiştirebiliyor olması çalışanların her an işsiz kalması veyahut şirketin gittiği

coğrafyalara taşınma durumuyla ekonomik koşulları kötüleşmektedir. Bu durumdan kaynaklı olarak işçi ve işveren arasındaki ilişki sözleşme dışında ve razı olma sürecine evrilmektedir.

Sonuç olarak güvencesizlik, işçilerin çalışma koşullarında kötüleşmenin yaşandığı her an işsiz kalma riskinin arttığı ve aynı zamanda sözleşmeler kapsamında hak talep edilemediği yeni bir istihdam piyasası oluşturmuştur. İşçiler bu riskler karşısında patrona boyun eğmekten başka bir seçeneğe sahip olamamaktadır. Buna rağmen çalışma hayatının sonuna kadar aynı yerde çalışma ve sonrasında sosyal haklardan (emeklilik, sağlık güvencesi vs.) yararlanma garantisi bulunmamaktadır. Güvencesizlik aynı zamanda işçinin emek harcama zamanında bulunduğu koşulların kötüleşmesine neden olmaktadır. Çalıştığı yerde iş güvenliğinin sağlanmaması, çalışma mekânının insana yaraşır bir konseptte olmaması ve kuralsızlığın derinleşmesine neden olmaktadır. Bu yanılla güvencesizliğin çalışma süreci ve sonrasında iki farklı durumu vardır. Çalışırken değinilen problemlerin yanında yıllık, sağlık ve mücbir sebep izinlerine sahip olamayan işçinin aynı zamanda emeklilik gibi bir sosyal hakka erişememesine de neden olmaktadır.

Bu çalışmada ele alınan inşaat işçilerinin en büyük problemlerinin güvencesizlik olduğu ve inşaat gibi sektörlerde işin süreksizliğinden de kaynaklı güvencesizliğin kronikleştiği bir alan olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü güvencesizlik üzerine yapılan çalışmalarda odak, sürekli çalışmaların olduğu fabrika ve şirketler ön plana çıkmaktadır. Zaten güvence, süreklilik ile alakalı bir durum olduğu için inşaatta çalışanlar, mevsimlik çalışanlar ve yarı zamanlı kayıt dışı çalışan işçilerin durumu göz önünde bulundurulmamaktır. Bu yanılla güvencesizliğin de katmanlarının olduğunu söylemek mümkündür. Söz gelimi, şantiye alanında çalışan kayıtlı ya da kayıtsız işçinin güvencesizliği ile hizmet sektöründe çalışan işçinin güvencesizliği aynı şiddette değildir. Veya mevsimlik işçi ile beyaz yakalının güvencesizliği aynı şiddette değildir. Mevzunun daha da ironik hali ise, güvencesizlik, çalışanların işlerini kaybetme riski veya sosyal hakların elde edilememesi iken inşaat işçisinin böyle bir kaygısı yoktur. Çünkü zaten mevcut durumda çalıştığı inşaat alanı yani şantiyedeki yapımın inşası ile birlikte işin bitimi gerçekleşmektedir. Daha somut dile getirmek gerekirse, inşaat şantiyesinde çalışmaya başlayan bir işçi bir iki sene içerisinde işin biteceğini ve yeniden iş bulma sürecine dahil olması gerektiğinin farkındadır. Bir diğer

yandan emeklilik için gerekli olan 25 yıllık hizmetin inşaatçı çalışanlar için mümkün bir sayı olmaması hasebiyle de güvencesizliğin farklı bir versiyonu yaşanmaktadır.

İstihdam piyasasında güvence ise işçinin kendi yetenek ve becerisine göre ücretlendirmenin yapıldığı, yıllık izin ve tatillerde toplumun geri kalanı gibi çalışmadığı, emeklilik ve sağlık sigortasının karşılandığı, keyfe keder işten çıkartılmaların yaşanmadığı, işten çıkartılmaya sebep bir kusur durumunda kıdem tazminatının ödendiği veya başka bir iş buluncaya kadar geçimlik ücret alabildiği, herhangi bir iş görememezlik durumunda malulen emekli edildiği ve iş yerinde yetenek ve kıdemi ölçüsünde yükselebildiği bir alanı tarif etmektedir. Güvence salt çalışma yaşamı ile alakalı değil aynı zamanda gündelik hayat pratiklerinin iyileştirilmesi açısından önemli bir noktada durmaktadır. Özet olarak güvencesiz çalışma güvenceli veya normal çalışmaya göre üç farklı boyut oluşturmaktadır. İlki güvencesiz çalışmadaki sürekliliğin olmamasından kaynaklı işçinin çalışma şartlarının geliştirilmesinde bireysel veya örgütsel olarak dahil olmama ile birlikte “örgütsel” boyutta sıkıntıların yaşanması. Bir diğer boyut, yetkinliğe göre ücret politikasının terk edilmesinden kaynaklı düşük ücret veya ücret ödenmesinin sektöre uğraması ile “ekonomik” boyutta sıkıntı oluşmaktadır. Bir diğer boyut ise çalışma hayatında işçinin sağlık ve iş güvenliği kapsamının daraltılması ile birlikte işsizlik maaşının kaldırılması ve sigortaya erişememeye birlikte “sosyal” boyut ön plana çıkmaktadır (Güler, 2015, s. 159). Bu boyutlarla birlikte güvencesiz çalışmanın işçiyi ekonomik, sosyal ve örgütsel anlamda kırılganlaştırdığı görülmektedir. Kırılganlaşma, güvencenin olmaması ile alakalı olarak çalışanın çalışma hayatı ve sosyal hayatı etkilenerak işçiyi zayıflatmaktadır.

Güvencesizlikle beraber istihdam piyasasının dönüşümünün ortaya çıkardığı sonuçlar tanıklık edilmiştir. Bu bağlamda bu çalışmanın konusunu oluşturan inşaat işçilerinin durumu bu bölüme kadar olan arka plan üzerinden okunarak mevcut durumları ile alakalı çerçeveler oluşturulacaktır. Bunun için spesifik olarak Türkiye’de inşaat işçisinin gelişimi ve inşaat emeğinin dönüşümüne yakından bakmak gerekmektedir. Bu kapsamda sonraki başlık bu duruma hizmet edecektir.

3.3.2. Türkiye’de İnşaat İşçisinin Gelişimi ve Emeğin Dönüşümü

İşçinin tarladan koparak fabrika sürecine girmesi ve ardından kentsel mekânda başka sektörler içerisinde yer alması kaba tabirle 350-400 (endüstrileşme süreci, 15.yy-19.yy

arası) senelik bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu süreç içerisinde toplumsal dönüşümler, devlet erklerinin dönüşümü ve nihayetinde dünyanın bir dönüşüm serüveni olarak yerini almaktadır. Emek süreçlerinin dönüşümü ve işçinin dönüşümü de aynı serüvenin sonucu kapsamında değerlendirilmektedir. Bu bağlamda üretim araçlarına sahip olmayıp sadece emekleri ile birlikte üretime katılanlara işçi yaklaşımı bu noktada eksiklik barındırmaktadır. Çünkü çalışmanın geldiği noktada inşaat işçisi ele alınmaya başlanmakta fakat geleneksel işçi tanımlaması yani emeğini sermayedara kiralayan (Sencer, 1969, s. 12) ya da bu çerçeveyi de kapsayıp zanaatkarlık faaliyetlerini sürdüren kesimin dahil olduğu bir tanımlama (Vatter, 1998, s. 66) günümüzde tam kapsayıcı olmayabilir. Bu bakımdan inşaat işçisi emeğini direk sermaye sahibine kiralayan değil araçların olduğu bir sistem içerisinde alan bulmaktadır. Geleneksel işçi tanımlamasında yer alan emeğin kiralınması yine var olmakla birlikte kiraladığı kişi üretim araçlarına sahip olmayan kendi kazancını işçinin emek zamanından kazanan taşeronluk kurumudur. Bu bakımdan inşaat işçilerine ve Türkiye’deki gelişimine değinmeden ön not olarak belirtmek gerekmektedir. Çünkü inşaat sektörü sermayenin Sanayi Devrimi’nde ve sonrasında olduğu gibi direk üretim araçlarına yapılan bir sermaye aktarımı değildir. Yani üretilen konut veya kamu binası veya diğer yapıları çevre unsurları doğrudan üretim aracı hükmünde değildir. Yani sermayenin altın madenine aktarılması veyahut tekstil atölyelerinin kurulması için sermaye aktarımı standartında değildir, inşaat.

Türkiye’de inşaat sektörünün gelişmesi ve eş zamanlı olarak bu alanda çalışan işçilerin kitlesel bir hal alması Cumhuriyet’in kuruluşu ile direk ortaya çıkmış değil. Bu bağlamda Osmanlı’nın son dönemlerinde işçi durumu ile süreci ilerletmek gerekmektedir. Osmanlı’nın son dönemi ve Cumhuriyet’in ilk dönem emek piyasası üzerinde yapılan çalışmaların çoğunluğu sendikacılık, örgütlenme ve emek tarihçiliği üzerinde çerçeveler çizmişlerdir (Yıldırım K. , 2013; Makal, 2021; Vatter, 1998; Akın, 2005). Osmanlı’nın son dönemlerindeki emek sürecine bakıldığında ise Osmanlı işgücü kaynaklarını nereden sağlıyordu sorusu kıymetlenmektedir. Bu soruya Yıldırım (2013, s. 36-56), köleler, askerler, mahkumlar ve yabancı çalışanlar cevabını vermektedir. Bu cevap üzerine Osmanlı’da iş gücü kaynağının piyasa dışında devlet müdahalesi ile inşa edildiğini söylemek mümkündür. Özgür ücretli emekten ziyade özgür olmayan fakat ücretli bir emek ön plana çıkmaktadır. Özellikle Osmanlı’nın son dönemlerinde askeri alanda yapılan ıslahatlar çoğunlukla seri üretimin de (ilkel

biçimiyle) askeri alanda olması sonucunu getirmektedir. Yine Yıldırım’a (2013) göre, askerin üretim sürecine katılımı sadece ordu ile sınırlı kalmamış aynı zamanda tarım üretiminde de askerlerin rol aldığını görmek mümkün olmuştur. Öte yandan Tımar sistemi de tarımsal üretimde askerin rolünü ön planda tutmaktadır. Asker, tarımsal üretim karşılığında belli bir ücret alır fakat özgür emekten söz edilememektedir. Mahkumlar ve askerler aynı kategori altında ele alınıp özgür olmayan ücretli emek yaklaşımı ile ele alınabilmektedir. Köle emeği ise doğrudan üretimden ziyade ev içi emek bağlamında ele alınıp ne özgür ne de ücretli emek sınıfına dahil edilebilir. Yabancı emek⁷, özgür ücretli emek kapsamında değerlendirilse de daha çok kalifiye emek olarak ön plana çıktığı için bu bağlamın dışında tutulabilir. Çünkü uzman iş gücü kapsamında ele alınan yabancılar (çoğunlukla Avrupa devletlerinden gelen) Osmanlı’nın işçi stoğunu yönlendiren ve işçilerin çalışma prensiplerini belirleyen bir konumda yer almaktadır. (Yıldırım K. , 2013)

Osmanlı dönemindeki kentsel yapıyı çevre inşasında çalışan işçilerin özgür ücretli emek sınıfında ele alınıp alınmadığına bakılırsa; işgücü arzının yapıldığı yapıların çoğunluğu kamu ile ilintilidir. Bu kapsamda işgücüne katılan işçiler askerlerden, kölelerden ve mahkumlardan oluştuğunu görmek mümkündür. Yapılı çevre inşası genellikle imparatorluk geleneklerinde olduğu gibi büyük yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır (dini yapılar, saraylar, kervansaraylar vs). Yapılı çevrenin bir başka ayağını oluşturan ulaşım faaliyetleri olarak yol ve köprülerin yapımı ise daha çok askeri amaçlı yapılar olup ordunun içerisinde yer alan “derbentçiler” tarafından yapılmaktaydı. Yine son dönemlerinde demiryollarında çalışanların büyük çoğunluğunu askerler oluşturmuyordu. Zaten “Amele-i Mükellefe” (Yıldırım K. , 2013, s. 32-39) ile zorunlu çalışmanın çerçevesi belirlenmekteydi. Bu bağlamda dönemin şartlarına da paralel olarak yapıyı çevre kamu tarafından inşa edilmekte ve kamunun kaynağı ile emek gücü satın alınmaktaydı. Yani yapıyı çevre bağlamında bireysel teşebbüsler düşük ölçeklerde gerçekleşmekteydi. Yapılı çevre bağlamında bireysel konut üretimi çok kompleks olmadığı için ekstra bir inşaat işçisine ihtiyaç duyulmayıp ilerde gecekondur sürecinde ele alınacağı üzerinde el birliği ile yapılaşma sağlanmaktaydı.

⁷ Yabancı emek, Osmanlı’nın özellikle ıslahatlar döneminde kalifiye işçi ihtiyacını karşılamak için daha çok batılı devletlerle gerçekleştirdikleri protokol kapsamında kalifiye iş gücünü oluşturmak için mühendis, planlaması gibi alanlarda emek transfer etmiştir.

Kamu dışı yapılı çevre inşa faaliyetlerinin az olması yapılı çevrenin az olması manasına gelmemektedir aksine devlet eliyle yapılan yapıların büyüklüğü döneme göre hayli kapsamlı olmaktadır (Balaban, 2008). Örneğin 16.yy'da yapılan Süleymaniye Camisi'nin inşaatında “2,7 milyon işgünü” çalışma sergilenmiştir (Yıldırım K. , 2013, s. 25). Bu işgününün neredeyse yarısını askerler ve köleler oluşturmaktadır. Yani yapılı çevre faaliyetleri büyük ölçeklerde yapılmakta fakat özgür ücretli emeğin sürece katılımı geri planda kalmaktadır. Bu durum 1910'a kadar devam etmektedir (Akkuş & Yıldırım, 2017). Cumhuriyet'in ilk döneminde de devlet eliyle inşa edilen yapılı çevre faaliyetlerinde özgür ücretli emek kısıtlı kalmıştır (Batmaz, Emiroğlu, & Ünsal, 2006). İnşaat işçisinin kitlesel olarak ortaya çıkması ve bir işgücü olarak piyasa oluşturması 1950'lerden sonra Türkiye'de kırdan kente göçün yaşandığı sürece denk gelmektedir.

Kırdan kente göç ile birlikte kentlerde konut talebinin artması ve gecekondulaşma yoğunluğunun artması, beraberinde bireysel konut yapı üretimini tetiklemiştir. Kente doğru yükselen göç dalgası sanayi alanında alt yapısını tamamlayamayan kentlerde işgücü fazlalığına da sebep olmuştur. Bu denklemde bir yandan konut temelli yapılı çevre ile bireysel üretim, öte yandan yetersiz sanayileşme nedeni ile kente gelen işgücünün emeğini işleteceği mekanizmanın yokluğu bir diğer taraftan ise tarımda vasıf gerektirmeyen emeğin kente yığılması ile birlikte oluşan vasıfsız iş gücü! İnşaat işçisinin kitlesel olarak ortaya çıkmasını sağlayan etmenlerin tamamı bu süreçte oluşmaktadır. Fakat yeterli olarak kitleselleşme zeminini 1965 yılında 634 No'lu kanun ile (Kat Mülkiyet Kanunu, 1965) kat mülkiyet kanunu çıkıp müteahhitlerin konut üretimine girmesi ile başlayacaktır. Çünkü kamunun konut üretme kapasitesinin düşük olmasından kaynaklı gecekondulaşma bölgelerinde müteahhitlerin inşaat piyasası oluşturması ile inşaat işçisi piyasanın içerisinde yer bulabilmiş ve inşaat faaliyetleri içerisinde metalaşma serüvenine girişmiştir. Müteahhitlerin gecekondulaşma ve çöküntü alanlarda kat karşılığı yaptıkları konutlar ilerleyen süreçlerde inşaat piyasasının işgücü ve sektörün lokomotif olma kapasitesini geliştirecektir.

İnşaat işçisinin kentsel yapılı çevrede kamu üretimi dışında özel sektörde bir bileşen olarak varlık kazanması ile fordizmin bitişi esnekleşmenin başlangıcı olan döneme de denk düşmektedir. Bu bakımdan fabrika işçisinin emek süreçleri ve toplumsal dönüşümdeki rollerinin azalması ile inşaat işçisinin güvencesiz olarak palazlanması da

bu dönemin ürünüdür. Bununla ilişkili olarak ilk kitlesel inşaat işçileri eylemi olarak tarihe geçen “Açların Yürüyüşü” döneme damgasını vurmuş ve kentsel yapılı çevrenin inşasına yönelik yani inşaat işlerinin canlanması talebi ile örgütlenmiştir (Turgay, 2017, s. 258). Kentsel yapılı çevrenin gelişim sürecinde esnek emek gücünün oluşması vasıfsız emeğin kanallara olacağı inşaat faaliyetleri, işgücü piyasasının küçük ölçekli kurtarıcısı olabildiğini söylemek mümkündür. Dolayısıyla kentsel yapılı çevreyi inşaat faaliyetleri düzleminden emek süreçleri ile olan ilişkisini irdeleyebilmek için Türkiye’de inşaat piyasasının oluşumuna bakmak gerekmektedir. Aynı zamanda bu Türkiye’de inşaat işçisinin ortaya çıkış serüvenini de belli bir çerçeveye oturtacak zemini oluşturabilmektedir.

4. TÜRKİYE İNŞAAT PİYASASININ OLUŞUMU

Çalışmanın bu bölümünde bir önceki bölümde ele alınan emeğin dönüşümü serüveninin kentsel yapıyı çevrenin inşası ile yeniden organize olma biçimi ele alınmaktadır. Nüfus yoğunlaşması ve kentlerde birikmesinin ardından devletlerin alt yapı ve konut üretme politikaları yaygınlık kazanmıştır. Kentin, sermayenin konusu olması ve aynı zamanda üretim-tüketim mabedine dönüşümü esnasında mekânsal organizasyonun gelişim biçimleri ele alınmıştır. Neo liberal ekonomi politikalarının kentlerde sermaye çevrimini sağlayacak kabiliyetlere erişmesi ile birlikte kentsel yapıyı çevrenin inşası yoğunluk kazanmıştır. Kentsel yapıyı çevrenin, kentsel alanda talepte bulunduğu işçi arzının inşaat işçileri tarafından karşılandığı ve çoğunlukla vasıf gerektirmeyen veya düşük vasıfların emeğini sürece katabilecekleri bir ortam sunmaktadır.

Türkiye’de kentsel yapıyı çevrenin inşası, Osmanlı’nın son dönemlerinde İstanbul merkezli gelişim gösterse de günümüz anlamında bir kentsel yapıyı çevrenin politika haline getirildiği söylenemez. Bunun yanında askeri amaçlı tesislerin, yolların ve köprülerin yapılması ise zamanın ruhunda kentsel yapıyı çevre inşasına denk düşebilmektedir. Cumhuriyet’in ilanı ile birlikte başkent Ankara’nın imar edilmeye başlanması ve aynı zamanda kamu kurumlarının inşası, kentsel yapıyı çevrenin başlangıcı olarak kabul edilebilir. 1950’li yıllarla birlikte yaygınlık kazanan gecekondulu yapılaşmaları kentlerin dönüşümünü zorunlu kılmakta ve hükümetlerde buna ayak uydurmak zorunda kalmıştır.

Bu bölümde Türkiye’nin kentsel yapıyı inşa süreci ve inşaat işçisinin kitlesel olarak yoğunluk kazandığı dinamikler tartışılmaktadır. İnşaat işçisinin emeği ile sürece katıldığı inşa faaliyetlerin sadece bir yapı inşası değil aynı zamanda hükümetlerin ekonomi politikaları ve kalkınma sürecine dönüşüm zeminleri ele alınmaktadır. Bu açıdan Türkiye’de ilk defa hangi zamanlarda inşaat işçiliği denilen unsurun yaygınlaşma zeminini bulduğuna ışık tutulmaktadır.

4.1. Türkiye’de Kentsel Yapı Çevre Üretimi

Osmanlı’nın son dönemlerinde başlayan kentleşme hareketi İstanbul merkezli olmakla beraber yapıyı çevrenin yeniden inşası yükselme döneminde fetihler için yapılan yol, köprü ve saraylar ölçeğinde gelişmiştir (Gül, 2018). İstanbul’un ihyası ve Batı tarzı kentleşmenin sağlanması için çeşitli girişimler başlatılmıştır. Bu girişimler

merkezi bir hüviyet taşıyan imparatorluğun yerel yönetim politikaları olarak değerlendirilebilir. Bu yerel yönetim anlayışını mevcut konut stoğunu dönüştürme ve modernizasyonu üzerinde şekillendirmiştir. Bu amaçla ahşaba dayalı konut tipinin Osmanlı'nın son dönemlerinde sık sık yangınlara maruz kalması dönüşümü gerekli kılmıştır (Yenice, 2014, s. 78-79). Bir nevi kentsel dönüşüm denilebilecek konut dönüşüm çalışmaları aynı zamanda ahşap konut vasfından mermer ve taş işçiliğine bir dönüşümü de beraberinde getirmiştir.

Osmanlı'nın son dönemdeki kentleşme programının 18.yy itibariyle sistematik bir hal alması çeşitli girişimler ve düzenlemelerle mümkün olmuştur. Bu kapsamda Osmanlı'daki yapı inşa faaliyetlerinin ilk etapta Hassa Mimarlar Teşkilatı ve Şehremaneti idaresinde gerçekleşmiştir (Taş, 2003, s. 204). Ardından Bayındırlık İskân Bakanlığı olarak yapı inşa ve imar düzenlemelerini yapacak Nafia Nezareti 1928 yılına kadar İstanbul merkezli çalışmalar yürütmüştür. Bu düzenlemeleri ilk etapta fermanlar ile gerçekleştiren yönetim “Ebniye Nizamnameleri” ile planlı döneme geçiş için zemin oluşturmuştur (Tekeli, 2010a; 2010b). Ebniye, bina yapı biçimi olarak doğrudan konuta refere etmekle beraber yapı inşa düzenlemelerini kapsamaktadır. Bu bağlamda sanayi çalışmalarının başladığı İstanbul'da konut stokunun erimesi bu alanda çalışan işçilerin kente göç etmesi ile de yakından ilintilidir. İstanbul'da kurulan şehremaneti yapısı ancak yirmi yıl sonra İstanbul'daki diğer çevre semtlerde uygulamaya konulmaktadır. Bu durum da göstermektedir ki Osmanlı'nın kentleşme çalışmaları daha çok İstanbul düzleminde gerçekleşmiştir.

Cumhuriyet'in 1928 yılına kadar olan yapı faaliyetleri “Ebniye Nizamnameleri” doğrultusunda ilerlemektedir. Ardından Nafia Nezareti ve Şehremaneti yapısı Bayındırlık Bakanlığı ve Belediye yapısına dönüşmekte ve “yapı yollar” kanunu ile kurumsal kimliğini güçlendirmektedir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yapılmak istenen sanayi hamleleri kentsel yapı çevrenin göz ardı edilmesine neden olmuştur ve İstanbul'dan sonra bu sefer de Ankara merkezli çalışmalar sürdürülmüştür (Şengül, 2001b; Taş, 2003). Bunun yanında Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yeni kurulan devletin özellikle memurlar için konut üretiminin yapılması Osmanlı'daki yapı inşa faaliyetlerinde olduğu gibi devletin yürüttüğü ve devletin süreç işlettiği yapı mekanizmaları geliştirmektedir. Toplumsal hafızada yer edinim biçimi olarak da “devlet baba” figürünün gerekliliği olarak da ele alınabilir. Toplumsal

hafızada yer alan “devlet muktedir”” olandır ve “her şeyi yapabilecek kudrete sahiptir” yaklaşımı da dönemin yönetimini konut üretimine zorladığının göstergesidir.

Bir diğer konut yapı inşasının sağlanması ise mübadele yıllarında Anadolu’ya gelen Türklerin yerleştirilmesi (Çelik N. , 2010) ve kentsel mekânın organize edilmesi üzerine geliştirilmiştir. Mübadele ile gelen nüfusun büyük bir bölümü kentsel alana yerleşmiş ve konut eksikliğini gidermek için 1950’lerden başlayarak yaygınlaşan gecekonduların zeminini oluşturmuştur (Taş, 2003). Osmanlı’nın yapılı çevre üretiminde büyük oranda emek gücünü özgür ücretli işçilerden sağlamaması kurumsal bir işçi stoğu ya da kapitalizmin yedek işgücü modelinin ortaya çıkmasını geciktirmiştir. Çünkü yeni kurulan Cumhuriyet’in kentsel yapılı çevreye bütçe ayırması ilk etapta mümkün olmamıştır. Bunun yerine memur kooperatiflerinin kurulması, yapının güçlendirilmesi devlet dışı konut üretimi teşvik edilerek devletin de bu alandaki yükünü azaltma üzerine politikalar geliştirilmiştir (Ulusoy, 2020, s. 94). Yasal olarak konut üretim zeminini oluşturmak için 1352 ve 1452 sayılı kanunlar memurların konut üretiminde girişmesini sağlamak için atılmış adımlardan bazılarıdır (Keleş, 1993, s. 326-329).

Yapılı çevrenin inşasını konut üretim politikaları ile aynı çerçevede ele almak aynı zamanda inşaat işçiliğinin kitleselleşme sürecine ayna tutmaktadır. Bu bağlamda Türkiye’nin konut üretim politikasına bağımlı olarak inşaat işçilerinin süreci ortaya konulabilmektedir. Konut üretiminin devlet-sermaye-vatandaş ilişkiselliği, inşaatın piyasalaşma sürecini doğuracak ve bu aktörlerin hangisinin süreçte baskın olacağına piyasanın kendisi belirleyici rol oynamaktadır (Taşar & Çevik, 2009). Aynı zamanda piyasanın içerisinde inşa faaliyetinde bulunan emek gücünün konumu ve dönüşümüne zemin hazırlayacaktır.

Cumhuriyet’in tek partili döneminin sonuna doğru kırdan kente göç ve mübadele etkileri ile kentlerde konut stoğu erimiş ve İkinci Dünya Savaşı’nın etkisi ile ekonomik olarak sıkıntıda olan bir devlet mevcuttur. Bu sıkıntılı durum gecekondu yapılaşmasını doğursa da yasal düzenlemeler ile gecekondunun engellenmesi de söz konusudur. Bu kapsamda 1948’de 5218 ardından 5028, 5431, 6188, 6758, ve 7367 sayılı yasalar gecekondu ve diğer izinsiz yapıların engellenmesine yönelik düzenlemelerdir (Kaya M. , 1989). Öte yandan kente yönelen işçilerin öncelikli olarak

barınma ve iş problemine sahip oldukları için yapılan yasal düzenlemelerin çoğu etkisiz kalmıştır.

Kentlere ve özellikle doğudan batıya doğru gerçekleşen göç bir yandan çarpık kentleşmeyi doğururken öte yandan emek fazlası iş piyasası ile toplumsal çarpıklığı da doğurmuştur. Bu süreçte konut üretimi derme çatma evlerin vasıf gerektirmeden inşa edilmesini beraberinde getirmiştir. 1963-1967 yılları arasındaki kalkınma planlarında 1,2 milyon kişinin gecekonduarda kaldığı tespit edilmiştir (Ulusoy, 2020, s. 96) . Bu nüfusun belli başlı kentlerde yoğunlaştığı göz önünde bulundurulduğunda ciddi bir sayı olduğu daha iyi anlaşılacaktır. Bu nüfusun barınabilmesi için devletin konut üretmede yetersiz kaldığı süreç doğal olarak müteahhitleri doğurmuş ve kentsel yapılı çevre plansız bir şekilde sektör haline gelerek emek gücünü de gecekonduarda yaşayan insanlardan sağlamıştır. Tarım faaliyetlerinin daralması ile kente göçen vasıfsız işçiler amele olarak inşaatlarda çalışmaya ve inşaat ile geçimlerini sağlamaya çalışmışlardır. Aslında konut üretim politikaları, kentleşme politikaları inşaat işçisinin doğuş serüvenini ve iş sektörünün geleceğini belirlemiştir. Bir yandan kamu yatırımları ile yapı inşası sürerken öte yandan müteahhitliğin ve taşeronluğun yaygınlaşması ile birlikte büyük kentlerde kitlesel inşaat işçiliği doğmuştur.

4.1.1. Sermaye Çevrimleri Bağlamında Kentlerdeki Emeğin Dönüşümü

Türkiye’de 1950’lerin ortalarına gelindiğinde devletin sanayi öncelikli yatırım politikaları konut üretiminin talep eğrisinin altında seyretmesine sebep olmuştur (Polat & Kartal, 2018). Bu durumda konut üretim politikalarını şekillendirecek gecekondu olgusu da görünür olmaya ve kentleşme rotasını belirleme gücünü ortaya koymuştur (Kayan, 2012). Konut üretiminin devlet dışında gerçekleşmesi ve bazı durumlarda devletin de bunu desteklemesi (kooperatif, lojmanlar vs) kentsel yapılı çevrenin ve özellikle barınma yapılarının kente yaşayanlar tarafından yapılmasının önünü açmıştır.

Türkiye’de başlıca kentlerin (İstanbul, İzmir, Ankara, Bursa vs) kırdan aldığı göç ile birlikte iş sahaları etrafında gecekonduların yaygınlaşması aynı zamanda kentlerin üretim ve tüketim kapasitesini artırmıştır. Bu durum Sanayi Devrimi’nin ilk dönemlerinde olan kentsel yığılma biçimi ile benzerlik taşımaktadır. Kentteki mekânsal ve toplumsal yığılma beraberinde planlamayı daha öncelikli hale getirmektedir. Planlama ise kentsel arazinin kullanımı ve yapılı çevrenin inşasını kapsamaktadır (Tekeli, 2010b). İşte 1960’lara gelindiğinde büyük kentlerde

planlamanın iki temelini oluşturan kentsel arazi kullanımı ve yapılı çevrenin inşası gecekondulaşma ile plansızlık süreci içerisinde gelişme göstermiştir. Gecekondu yapılarının yoğunlaşması ve konut üretim politikalarının yetersizliği kooperatifçilik ve yap-sat piyasasının gelişimini tetiklemiştir (Polat & Kartal, 2018).

Gecekondulaşma, kentsel planlamanın ötesinde bir gelişim kaydederken merkezi ve yerel idarelerin konut üretimi ve planlama eksiklikleri çarpık kentleşme trendinin yaygınlık kazanmasına sebebiyet vermiştir. Kentin bir tarafı planlamaya dayalı gelişim gösterirken öteki ve daha yoğun olan başka bölgeler ise gecekondu endeksine göre gelişme göstermiştir. Kat Mülkiyeti Kanunu ile birlikte otoritelerin eksik kaldığı konut üretim politikasında müteahhitlerin aktif rol alarak yapılı çevrenin inşasına giriştikleri görülmektedir (Kuryelioğlu, 2015). Herhangi bir yerden İstanbul, Ankara, İzmir gibi kentlere göç etmiş ve geldiği konum itibarıyla hemşerilik ilişkilerini (Karaman, 2003, s. 114) de kullanarak kentin çeperlerinde, dere kenarlarına veya bayırlara yerleşmiş gecekondu sakinleri (Erman , 2013), çoğunlukla hazine arazisi olmak üzere bazen de özel mülk arazilerinde gecekondu yapılmıştır. Bu gecekonduların organize olma biçimi ve yapım biçimi de yine hemşerilik olgusu üzerinde inşa olunmuştur. Gecekonduların ekonomik maliyeti ve emek ihtiyacı genellikle el birliği ile karşılanmaktadır. Kırdaki vasıflara haiz olan gecekondu sakinleri küçük ölçekte yapı inşa edebiliyor, inşaat malzemelerini tedarik edebiliyor ve hızlıca barınma sorununu çözebiliyorlar (Aslan, 2016). Bu durum devlet politikası dışında bir konut üretimini geliştirebiliyor ve dönemin hükümetlerinin ekonomik darboğaz durumunda hayat kurtarıcı olabiliyordu. Böylelikle ilk gecekondu yasası olan 1966 tarihli 775 sayılı kanuna kadar çoğunlukla hazine arazisinde ve özel mülk arazilerinde yasal olmayan yollarla yapılan gecekonduya göz yumulmuştur (Eke, 2000).

Hükümetlerin gecekondu yapılaşmasına göz yumması gerek dönemin ekonomik durumu gerek siyasetin popülist söylemi gerek ise de hızlı göç dalgalarına çözüm üretememe kapasitesi ile alakalı olmuştur. Gecekonduların plansız ve denetimsiz bir biçimde yapılması aynı zamanda alt yapı eksikliğinden dolayı sağlıklı alanlar olması ile de gündeme gelmesine sebep olmuştur. Bu sağlıklı alanların dönüştürülmesi ve gecekondu yapılaşmasının önüne geçmek için çıkartılan gecekondu kanunları ile hükümet mekanizmalarında farkındalık oluşturmuşsa da uygulama

aşamasında çok etkili olduğu söylenemez. Kamu gücü ile kentsel dönüşüm hamleleri eksik kaldığında ister istemez sermaye piyasasının kendine alan bulacağı bir zemin oluşmuştur. Buradaki en önemli aktör ise müteahhitler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü müteahhitler özel sektörün sermaye akışkanlığını sağlayacak yapıları çevre inşasında bir kanal açabilmektedir. Harvey'in, kentsel yapıları çevreyi sermaye çevrimleri bağlamında ele alması da devletlerin yapıları çevre inşasında özel sektör ile geliştirdiği iş birlikleri düzleminde ilerlemektedir (Uğurlu, 2013). 1960'ların sonunda devletin müteahhitlere alan açması, gecekonduların sahiplerinin sermaye transferindeki konumlarını fark etmesi ve kentin istihdam arzını sağlayamaması gibi etmenlerle kentsel dönüşümler gecekondular bölgelerinde bir gereklilik algısını oluşturmuştur. Gecekondular sakini yakın dönemde kendisine ait olmayan arazisini herhangi bir imar iznine gerek duymadan yapması ile başlayan gergin süreç, dönemin hükümetlerinin "tapu tahsis belgesi" ile resmileştirdiği konutlara dönüştü. Müteahhit ve gecekondular sakini arasında oluşan uzlaşma düzleminde arazi sahibi gecekondular sakini ve çok katlı bina yapacak olan müteahhit, dönemin yapıları çevre üretimi ve aynı zamanda inşaat piyasasının oluşmasını hızlandıran en önemli dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kente göç eden kırsal nüfusun emeği ile gelir ilişkisini sağlayacağı ve vasıf gerektirmeyen işlerin başında inşaat gelmektedir. İnşaat, planlama ve yapım sürecinde gerektirdiği uzman emek gücü ve bir diğer tarafta da sadece kol gücü ile sürece dahil olan işçiyi gecekondular bölgelerinde buluşturmaktadır. Kentteki işsizlerin istihdamını güvencesiz bir biçimde olsa bile sağlayan inşaat faaliyetleri aynı zamanda ilk gecekondular sakinlerinin birden zenginleşmesini sağlamıştır. Çünkü ilk gecekondular sahipleri sonradan gelen gecekondular sakinlerine göre daha avantajlı konumda olup gecekondusunu müteahhitlerle yapılan anlaşma neticesinde birkaç apartman dairesine dönüştürebilmiştir. "Nöbetleşe Yoksulluk" (Işık & Pınarcıoğlu, 2021), ilk kuşak gecekondular sahiplerinin özellikle yapıları çevre sürecinde zenginleşmesi ve yoksulluğu bir sonraki kuşağa bırakması olarak tarif edilmektedir. Bu durum sermaye hareketliliği ve sermaye transferi bakımından önemli bir noktada durmaktadır.

İnşaat piyasasının oluşumu ve işgücü arzını sağlaması ile birlikte kırdan kente göç edenlerin inşaat sektöründe tutunması ve aynı zamanda gecekondular bölgelerinde yapılan inşaat faaliyetleri ile birlikte yeni inşaat müteahhitlerinin oluşmasının zeminini

oluşturmuştur. Kentleşme sürecinde kırdan kente gelenlerin taksicilik, dolmuşçuluk, tablacılık, işportacılık gibi faaliyetlerinde resmi düzenleme çerçevesinde gerçekleşmeyen sektör oluşumlarının da yaygınlaşması ile kent kendi rantını oluşturabilecek seviyeye gelmiştir (Tekeli, Okyay, & Gülöksüz, 2020). Tarımsal iş becerisine sahip kente göç etmiş insanların oluşturdukları gecekondu yapıları ve ardından özel sektörde inşaat piyasasının oluşumunda hem arazi hem de emek gücü arzı ile birlikte kentsel yapılı çevrenin oluşumunda inşaat faaliyetlerin gelişimine zemin hazırlamıştır.

Türkiye'nin kentleşme süreci yani yapılı inşa sürecinin gerek sermaye çevrimleri bağlamında gerek plansız ilerlemesi uzun yıllar boyunca konut üretiminin arz-talep noktasında denge oluşturmuştur. Özellikle gecekondu süreci ile başlayan inşaat faaliyetleri ilk dönemlerde konut üretiminin taleple olan ilişkisi bağlamında gelişim göstermiş ve henüz büyük oyuncular diye tabir edilebilecek devlet, yerel yönetimler veya büyük ölçekli inşaat şirketlerinin sürece dahil olmadığı zamanlar söz konusudur. Kentsel yapılı çevrenin, kapitalizmin içsel dinamiklerine konu olmadığı ve kapitalizmin mekân olarak kenti değil sanayiye öncelediği dönem olan 1970'lerin sonu inşaat işçilerinin kitleleşme ve yoğunlaşma dönemlerine denk gelmektedir. Bu dönem aynı zamanda bireysel konut üretiminden şantiye alanlarına dönüşümü beraberinde getirmektedir. İleriki bölümlerde değinileceği üzere şantiye bir nevi yapı inşa fabrika çevresi olarak ele alınabilir.

4.1.2. Kentsel Yapılı Çevrenin Neo-Liberal Deneyimleri

Dünyada kentleşmenin hız kazandığı ve toplumların kent deneyimine göre modernleşme algısının dönüştüğü 1980'ler, neo-liberal kentleşme serüveninin başlangıcına denk düşmektedir. Çünkü bu yıllarda dünyada üretim tarzında büyük dönüşümler gerçekleşmiş ve bu dönüşüm beraberinde yeni bir üretim paradigması geliştirmiştir. Lefebvre (2014), üretim tarzı ve mekânsal üretim arasındaki bağlılığa işaret ederken toplumsalın yeniden inşasına da vurgu yapmaktadır. Bu sebeple 1980'lerde neo-liberal ekonomi politikaları finans ve yapılı çevre üzerinde kendini var etmektedir (Uğurlu, 2013). Harvey (2013)' "kapitalizm mütemadi olarak ürettiği artı ürünün soğrulması için şehirleşmeye ihtiyaç duyar" tezinden hareketle neo liberal politikalar ekseninde kentsel yapılı çevrenin aynı zamanda bir piyasa düzenleyicisi olarak ele alınmasını mümkün kılmaktadır.

1980'lere gelindiğinde dünyada başlayan sanayisizleşme süreci kapitalizmin artı ürün için yeni mecralara ihtiyaç duyması ile birlikte kent tek başına hem pazar hem üretim hem de tüketimin mabedi konumuna yükselmiştir (Yeldan & Yıldırım, 2015). Sanayileşme trendine ayak uyduran ve sanayileşen ülkelerin sanayiye terk etmesi aynı zamanda sanayi mekanlarını kentin dışına taşıması ile birlikte kentsel mekânın yeniden üretildiği ve “yaratıcı yıkımın” başlangıcı olarak ortaya çıktığı görülmektedir (Harvey D. , 2013, s. 58). Sanayinin kent merkezini terk etmesi ile birlikte ortaya çıkan “çöküntü alanları” sermayenin soğurulması ve “sermaye çevrimlerinin” zemin oluşturması açısından doğal rant alanı olarak ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda sanayi bazlı konutlaşma (örneğin gecekondu, slum) yani yedek işgücünün mekânı olan bölgelerin de çöküntü hal alması ile birlikte başlayan kentsel dönüşüm çalışmaları, kentsel mekânın yeniden üretimini sağlamaktadır.

Türkiye, “24 Ocak Kararları” olarak anılan ithal ikameci ekonominin terki, serbest piyasanın inşasını kapsayan ekonomik düzenleme ile dünyadaki yeni ekonomi piyasasına ayak uydurmak istemiştir (Öztürk, Nas, & İçöz, 2008). Bu kararlar aynı zamanda kentsel yapılı çevre için 1950'lerden itibaren konut üretim piyasasında ağırlığı olmayan devletin müdahaleci ve düzenleyici rol üstlenerek kentsel yapılı çevrenin üretimine girdiği dönem olarak da karşımıza çıkmaktadır (Penpecioglu, 2011). Literatürde kentsel yapılı çevre üretiminde devletin müdahaleci ve düzenleyici rolüne yönelik saptamalarda 1983-88 Anavatan Partisi (ANAP) Hükümeti ve 2000 sonrası Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) Hükümetleri ön plana çıkmaktadır (Uğurlu, 2013). Her iki hükümetin de yaklaşımları kentsel yapılı çevrenin inşasını ulusal kamu politikasında ilk sıraya yerleştirmektedir. Özellikle yapılan yasal düzenlemeler ile serbest piyasa koşullarında inşaat faaliyetlerinin diğer sektörler için lokomotif görevi üstlendiği bilincinin arttmasını ve buna yönelik politikaların hız kazanmasını sağlamıştır.

ANAP hükümetinin neo liberal kentleşme politikasının altlığını oluşturan 1982 Anayasasının 57. Maddesinde geçen “Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetken bir planlama çerçevesinde, konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır, ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.” ifadesi olmuştur. Anayasa, devletin konut üretiminde alması gereken rollerin çerçevesini oluşturmakta ve aynı zamanda önceki dönemde konut üretiminde ve kentleşme sürecinde devletin eksik kalmasına bir çözüm

sunmaktadır. Neo-liberal politikalar düzleminde devlet çoğunlukla düzenleyici bir konumda kalırken inşaat piyasasında hem düzenleyici hem de icracı konumlar üstlenebilmektedir. 1984 yılında Toplu Konut İdaresi Başkanlığı (TOKİ), devletin kentleşme sürecindeki icracı tarafını oluşturmaktadır. Temel hedef sağlıklı kentleşmenin yanı sıra orta ve alt ekonomik kesimlerin barınma ihtiyacına çözümler üretmesidir. Bu çözümler üretilirken de sanayisizleşme ile birlikte kent merkezini terk eden sanayinin bıraktığı çöküntü alanları ve gecekondu mekanlarının “ıslah” edilmesi ölçeğinde “yaratıcı yıkımın” gerçekleşmesini sağlamaktadır. TOKİ, 2985 Toplu Konut Kanunu ile inşaat piyasasının finansmanını sağlayacak ve düzenlemelerini yapacak mercii iken sonradan yapılan ek düzenlemeler ile inşaat şirketi kurmak ve aynı zamanda var olan inşaat şirketlerine iştirak etme gibi görevler üstlenerek özellikle toplu konut üretiminde otorite haline gelmektedir.

Devletin inşaat piyasası düzenlemeleri 1985’te yerel yönetimlerini sürece dahil edecek olan 3194 sayılı İmar Kanunu ile birlikte daha önce belediyelerin kapsamına girmeyen imar ile ilgili düzenlemelerde yerelin güçlendirilmesi söz konusu olmuştur (Aydınlı H. İ., 2003). Bu yasa ile birlikte belediyelerin kentsel yapılı çevre üretiminde imarı onaylama yetkisi kentleşme sürecinde hem merkezi hükümet (TOKİ eliyle) hem de yerel idare rol alarak Neo-liberal kentsel yapılı çevre politikasını kurumsallaştırmıştır. Kentsel yapılı çevrenin konut üretim çerçevesi, ilgili yasalar ile düzenlenirken aynı zamanda konut dışı kentsel yapılı çevre olan yol, köprü gibi alt yapı hizmetlerinin de devlet müdahalesiyle hız kazandığı görülmektedir. Özellikle kırdan kente göçün en yoğun yaşandığı İstanbul’da kentsel düzenleme yapılmadan kentsel politikanın üretilemeyeceği düşüncesi Haliç’in temizlenmesi, Fatih Sultan Mehmet Köprüsü’nün yapılması, hafif metro inşaatlarının başlanması, TEM otoyolunun inşası (Uğurlu, 2013, s. 6) ile birlikte hem belediyenin hem merkezi hükümetin süreç içerisinde olduğu kentsel yapılı çevre üretimi neoliberal kentleşme mantığı ile örtüşmektedir.

ANAP Hükümeti’nin 1983-88 sürecinden sonra girdiği siyasal bunalım aynı zamanda TOKİ’nin işlevsizleşmesine ve kentsel yapılı çevre üretiminin hızının düşmesine sebep oldu. Kentsel yapılı çevrenin üretimindeki durgunluk, kapitalizmin mekân olarak kenti seçmesi ile ilintili olarak sermaye kaynağının azalmasına da neden olmaktadır. 1988-1999 yılları arasında Türkiye’de yaşanan siyasal ve ekonomik

krizlerin bir nedeni de kaynak bulamama etrafında gerçekleştiği (Balaban, 2011) ve sermaye çevrimleri bağlamında da kaynağın kentsel yapıli çevre üzerinde işlediğini mevcut neo liberal politikaların bir dayatması olarak ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede kentsel yapıli çevrenin inşasının sektörel ilişkisi olarak da inşaat faaliyetlerini canlandırmayı gerekli kıldığını AKP hükümetlerinin ilk yıllarındaki kentleşme politikalarında görebilmekteyiz (Yeşilbağ, 2016).

Harvey'in önerdiği sermaye çevrimleri düzleminde sermaye birikim rejiminin inşaat stratejileri çoğunlukla kapitalizmin krizleri çözmek için giriştiği stratejilerdir. Türkiye'de 2000'li yıllara gelindiğinde ekonomik krizin aşılması için kaynak yaratma ve bu kaynağın piyasada dolaşımını sağlamak üzere de bir mekanizma geliştirilmesi gerekiyordu. Bu mekanizmanın oluşturulması tam da neo liberal politikaların kent mekânı üzerindeki tahakkümünde ortaya çıkmaktadır. 2000-2004 yılları arasında ulusal çapta geliştirilen kentsel yapıli çevre çalışmaları var olan krizlerin aşılmasında inşaat sektörünün lokomotif rolünden faydalanılmıştır (Aslan, 2011). Neo liberalizmin devleti küçültme hamlesi, özelleştirme politikaları ve kentsel yapıli çevre üretimi kısa vadede kaynağın geliştirilmesine olanak vermektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin son otuz yıllık ekonomi politikası ve kalkınma hamleleri sanayi bazlı değil kentleşme üzerinde ilerlemektedir. Kentsel yapıli çevrenin rolü, sermaye transferleri, Gayri Safi Milli Hasıla'daki oran (GSMH), sermaye paylaşımı, finans merkezleri ve "marka kent" ölçeklerinde ortaya çıkmaktadır.

4.1.3. İnşaat ve Kalkınma

İnşaat sektörünün oluşturduğu piyasanın alametifarikası beraberinde birçok sektörü harekete geçirerek pazarı olabildiğince hareketlendirmesidir. Bu pazarın içerisinde imalat sektöründen lojistiğe, emek piyasasından sermaye hareketliliğine kadar birçok dinamik hareketlenmektedir. Ülkelerin temel iktisadi politikaları kalkınma ve büyüme endeksli olduğu için sektörlerin canlanması her zaman arzulanmaktadır. Bu bağlamda kalkınma ele alınırken ülkenin refah seviyesinin yükselmesi için gerekli olan tüm dinamiklerin (sosyal, siyasal ve ekonomik) birbiri ile bağlantılı bir şekilde gelişmenin göz önünde bulundurulması gerekmektedir (Schumpeter & Backhaus, 2003). Öte yandan büyüme ise kalkınmanın bir dinamiği olarak mevcut ekonominin tam istihdam biçiminde bütün potansiyelini kullanmasıdır. Aynı zamanda zayıf ekonominin bir önceki döneme göre kat ettiği oranın yanında güçlü ekonominin genişlemeye giderek

yeni üretici sektörleri harekete geçirmesi de büyümenin içinde ele alınabilmektedir (Eğilmez & Kumcu, 2020).

Kalkınma her siyasal iktidarın istikrar ile sürekli ele aldığı konuların başında gelmektedir. Siyasal iktidarların kendi istikrarlarını sürdürebilmeleri için kalkınmanın gerçekleşiyor olması gerekmektedir. Dünyada son otuz yıldır kalkınma politikalarının sanayi bazlı yaklaşımdan kentsel yapılı çevreye yöneldiği ve bu yönelmenin inşaat piyasasındaki hareketliliğe sebep olduğu söylenilebilir. Harvey, inşaat piyasasının bu Mesih rolünü Çin ölçeğinde ele alırken “2011-2013 yıllarında Çin 6 milyar 651 milyon ton çimento tüketirken, ABD 1900-1999 yılları arasında 4 milyar 405 milyon ton tüketmiştir” (2019, s. 9) diyerek son yıllardaki inşaat faaliyetlerine dikkatleri çekmektedir. Kentsel yapılı çevrenin inşasındaki ekonomik hareketlilik 1970’lerden beri durgunluk ve depresyon içerisinde olan kapitalizme can damarı olmaktadır. Ülkelerin teknoloji hamlelerinin yanında inşaat ve onun finansmanı sermaye hareketliliğini sağlayarak kaynak yaratımı konusunda işlev görmektedir.

Türkiye’nin son yıllarındaki büyüme rakamları ile inşaat sektörünün büyüme rakamları karşılaştırıldığında paralel ilerleyiş hemen göze çarpan bir unsurdur. İnşaat sektöründeki istihdam, diğer sektörlerle olan ilişkisi ve sermaye transferine izin veren yapısı ülkenin büyüme oranı ve inşaat arasındaki paralelliği açıklayan bir durumdur. Tablo 4.1’de 2008 Mortgage Krizi ve 2020 sonrası pandemi etkisinin dışında Türkiye’nin son on yıllık büyüme ve inşaat sektörü büyüme oranları gösterilmiştir.

Tablo 4.1. Türkiye Yıllık Büyüme ve İnşaat Yıllık Büyüme Karşılaştırılması

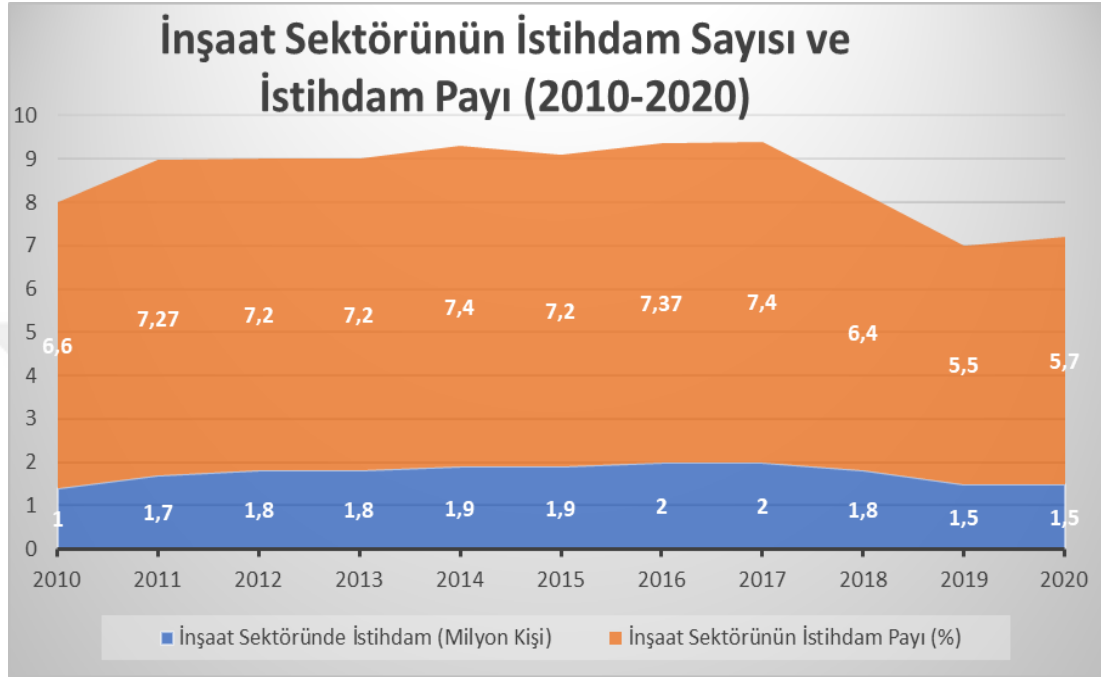
Kaynak: TÜİK verilerinden araştırmacı tarafından derlenmiştir

Ekonomi piyasasının canlılığı üretimin ve istihdamın pozitif seviyelerde seyretmesi ile ilişkili olarak ülkenin GSMH'sına da pozitif yönde bir etki sağlamaktadır. İnşaat sektörünün kentsel yapıyı çevre içindeki rolü özne biçiminde ortaya çıkmaktadır. Yani kentsel yapıyı çevrenin inşası, inşaat faaliyetlerini hareketli kılmakta aynı zamanda inşa faaliyetinin de kendisi olmaktadır. Ülkenin büyüme oranı ve inşaat sektörünün genel büyüme içerisindeki payının paralel olması hangisinin diğerini etkilediği konusunda karmaşaya sebep olabilir. Fakat bu ayrımı yapabilmek çok mümkün değildir. Karşılıklı birbirini besleyen bir durum olarak ortaya çıkmaktadır. Fakat inşaat sektörünün büyüme ve küçülme trendinin genel büyüme içerisindeki durumunun biraz daha keskin olduğu görülmektedir. Yani genel büyüme artarken inşaat sektörü büyümesi daha hızlı artmakta ekonomi küçülürken de aynı oranda daha hızlı bir düşüş gözlemlenmektedir. İnşaat sektörünün lokomotif rolü olduğundan arz zincirinde herhangi bir değişikliğin daha hızlı hissedilmesine neden olmaktadır.

Kalkınmanın bir diğer bileşeni olan iş gücü piyasası ise yine inşaat sektörünün “canlandırıcı” etkisi ile istihdamı artırmaktadır. Bunun yanında günümüzde vasıf ve emek gücü arasındaki ilişki inşaat sektöründe farklılaşmakta ve nispeten vasıf gerektirmeyen iş gücü arzı inşaat sektörü tarafından sağlanmaktadır. Yani teknik istihdamın dışında eğitim maliyetine katlanılmadan veyahut eğitim sürecine dahil

olmak istemeyen kimselerin kol gücü ile istihdam sürecine dahil olabileceği az alandan birsidir, inşaat sektörü. Tablo 4.2’de inşaat sektörünün istihdam payı ve sayıları verilmektedir.

Bu tabloda 2010 yılından itibaren inşaatçı çalışan işçilerin son yıllara kadar sürekli bir

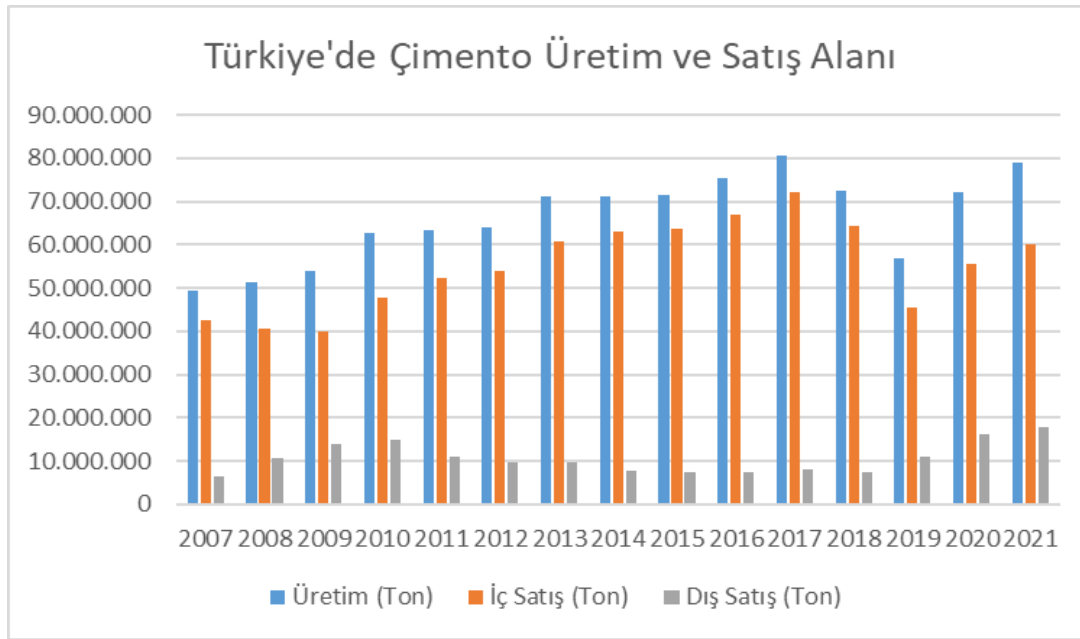
Tablo 4.2. Türkiye’de İnşaat Sektörü İstihdam Sayıları ve İstihdam Payı

Kaynak: (Kocabaş & Ermurat, 2020), *TÜİK(2020)*

artış gösterdiğini görebilmekteyiz. Öte yandan Türkiye’de büyüme oranları bu düzenlilikte bir artış göstermemiştir. Bu durumda inşaatçı çalışan işçilerin sayısı ile ekonomik büyüme arasında tam bir paralellikten söz edilmeyebilir. Fakat burada farklı bir dinamik ön plana çıkmaktadır. İnşaat sektörü diğer sektörlerle oranla en çok kayıt dışı istihdamın olduğu alanlardandır (Güllüoğlu & Güllüoğlu, 2019). 2010 sonrası gelişen sosyal sigorta politikaları şantiye alanlarında sigortasız işçi çalıştırmanın yaptırımlarını ve denetimlerini artırmıştır. Bu durumda tablo 3.2 de belirtilen işçi sayıları sürekli artış eğiliminden ziyade kayıt altına alınma durumundan kaynaklanan bir artış söz konusudur. İnşaat sektörünün istihdam oranları içindeki payı ise 2017 yılı itibarıyla düşüşe geçmektedir. Türkiye’nin son yıllardaki ekonomik istikrarsızlığın bir yansıması olarak ortaya çıkan bu durum yine ülkenin kalkınma dinamikleri ile inşaat arasındaki ilişkiye referans göstermektedir.

İnşaat piyasasının canlılığı ürettiği ve tükettiği temel ürün olan çimento ve bileşenleri ile de ele alınabilmektedir. Kentsel yapı çevre günümüzde çimento

ağırlıklı bir inşaa olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda bir ülkenin ürettiği çimento miktarı ve yurt içinde tükettiği çimento miktarı kentsel yapıli çevrenin hareketliliği bakımından gösterge konumundadır. Bu bağlamda Türkiye'nin son 15 yıllık çimento üretim ve tüketim kapasitesi Tablo 4.3'te verilmiştir. Bu tabloda dikkat çeken noktaların başında son yıllarda Türkiye'nin ekonomik istikrarsızlığına rağmen çimento üretiminin küçük azalışlarla sürdüğüdür. İnşaat piyasasının canlılığı ekonomik krizlerden kurtulmanın bir yolu olduğu için olabildiğinde inşaat sektörü canlı tutularak bir çıkış aranmaktadır.

Tablo 4.3. Türkiye'de Çimento Üretimi ve Satış Alanı

Kaynak: (Türkçimento, 2021; Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2019)

Çimento üretiminin alt yapı ve üst yapıların inşası ile ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda son yıllarda kalkınmanın bir aracı olarak inşaat faaliyetlerinin yoğunlaşması göz önünde tutulabilir. Türkiye'de 6 Şubat 2023 yılında 11 kenti etkileyen depremin yeniden inşaa süreçleri de aynı oranda inşaat piyasasını canlandıracak, kalkınma ve büyüme için yeniden zemin oluşturulabilmektedir.

Kentsel yapıli çevrenin inşasında oluşan ekonomi piyasasının ulusal milli değere olumlu katkı yaptığını ve ülkenin büyümesinde önemli bir yer tuttuğuna dair dünyada pek çok akademik çalışma yapılmıştır. Örneğin Sahra altı Afrika ülkelerindeki inşaat piyasasının ekonomideki payını ortaya koyan Lopes (1998), ekonomi ve inşaat arasındaki ilişkiye dikkat çekmektedir. Chandra ve Thompson

(2000), ABD’de 1969-1993 alt yapı yatırımlarında kamunun etkisini gözlemleyerek bölgesel ve ulusal ekonomideki olumlu katkısını ortaya koymuşlardır. Öte yandan bölgesel düzeyde birden fazla ülkenin alt yapı yatırımları ve ekonomiye olan yansımaları üzerine yaptıkları çalışmalarda Esfahani ve Ramirez (2003), alt yapı yatırımlarının ekonomi ile doğrudan ve olumlu bir ilişkisini ortaya koymuştur. Yine Türkiye üzerine kapsamlı bir çalışma gerçekleştiren Kargı (2013), konut piyasası ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda inşaat faaliyetleri sadece barınma ve üretim mekanlarının inşasına yönelik değil bizzat devletlerin kalkınma politikaları kapsamında kamu politikası olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle kentsel mekânın kapitalizmin üretim ve tüketim mekânı olma durumu, krizlerden çıkış için bir araç haline gelebilmektedir.

4.1.4. İnşaat İşçisinin Piyasadaki Rolü

Türkiye İş Kurumu İnşaat Sektörü Raporu’na (İŞKUR, 2022) göre inşaat alanında faaliyet gösteren 147.042 iş yerinde çalışan 1 milyon 491 bin 374 kişi mevcuttur. Bu sayı kayıt altında olan ve düzenli sigortası yatırılan işçilerden oluşmaktadır. Yine aynı raporlarda imalat sektöründe çalışan kişi sayısının 4 milyon 513 bin 318 kişi olduğu yer almaktadır. İmalat sektöründe yer alan tuğla, çimento, alüminyum ve plastik doğrama gibi inşaat sektörünün hammadde arzını sağlayan sektörler inşaat sektörünün dışında tutulmuştur. İnşaat sektörünün toplam istihdam kapasitesini imalat alanı, uygulama alanı ve hizmet (büro) alanı olarak üç kısımda ele alındığında Türkiye İş Kurumu’nun sadece uygulama alanı rakamlarını ortaya koyduğu görülmektedir. Bu sayılara ek olarak kayıt dışılığın yoğun olduğu inşaat sektöründeki istihdamlar da göz önünde bulundurulduğunda çok daha yüksek sayılar elde edebilmek mümkündür.

İnşaat ve kalkınma arasındaki ilişkinin ele alındığı bir önceki bölümde istihdam piyasasındaki inşaat işçilerin kalkınmadaki rolleri göz ardı edilemez büyüklüktedir. Avrupa Topluluğu Ekonomik Faaliyetlerin İstatistiki Sınıflamasına göre oluşturulan mesleki sınıflandırmasına (NACE) göre inşaat sektörü alanında doğrudan faaliyet gösteren 15 meslek kodu 110 NACE kodu mevcuttur (T.C Ticaret Bakanlığı, 2019). Bu bağlamda kentsel yapıyı çevrenin inşasında imalat ve uygulama alanında çalışan inşaat işçileri istihdam piyasasında kayda değer bir alan kapsamaktadır. Bunun yanında vasıf gerektirmeyen işlerin yoğunluğundan dolayı inşaat sektörü “yedek işgücü ordusunu” da besleyecek kapasiteye sahiptir.

İnşaat sektöründe çalışan işçilerin eğitim durumları göz önünde bulundurulduğunda çoğunlukla lise ve altı kademeli eğitim olduğu görülmektedir (İŞKUR, 2022). Bu kapsamda inşaat sektörü, genel istihdam piyasasında vasıf gerektiren işler dışında düşük eğitim seviyelerinde olan kişilerin kendine alan bulabilmesine katkı sağlamaktadır. Öte yandan Türkiye’de kırdan kente göçün yoğun olduğu süreçlerde kentin istihdam kapasitesi yeterli olmadığı için işsizliğin kentlerde görünür olmasını engelleyen ve enformel bir biçimde organize olan inşaat piyasası istihdamı rahatlatmıştır. Nitekim dönemin gecekondü koşulları ve işçilik üzerine yapılan araştırmada gecekonduda yaşayan kişilerin neredeyse %20’lik kesimi inşaatta çalışmak istemektedir (Şenyapılı, 1981). Bu durumun sebebi olarak vasıf gerektirmeyen bir iş kolu olması ve eğitim maliyetine katlanmayı gerektirmeyen bir alan olmasının yanında kısa vadeli nakit para akışının gerçekleşiyor olması gösterilebilir.

1960’lar sonrası dönemin toplumsal yaşamına ayna tutan sinema eserlerinde inşaat işçisinin ön planda yer aldığı, kırdan kente göçte en güvenilir sığınağın inşaat işleri olduğu ve bunların enformel bir şekilde sürdüğü görülmektedir. Bunun yanında kırdan erkek-kadın arasında gerçekleşen iş bölümleri kent yaşamı ile birlikte erozyona uğramış ve kadının kent istihdam piyasasında yer alması makul olarak ele alınmamıştır. Sinema filmlerinde gecekondü bölgelerinde yaşayan ve inşaatta çalışarak hem kırsalda geri bıraktıklarına hem de gecekonduda yaşayan ailesine bakabilmek üzere emek yoğun işlerde çalışan işçilerin temsilleri oldukça fazladır. (Ünal, 2016)

4.1.5. Türkiye’de İnşaat Piyasasının Organizasyonu ve Kurumsallaşması

Türkiye’de inşaat sektörünün gerek istihdam gerek ekonomik payının ortaya çıkış serüveninde kentleşme olgusunun önemi daha önceki bölümlerde değinilmekle birlikte özellikle gecekondulaşma ayrı bir öneme sahiptir. Tekrara düşmek pahasına gecekondunun devletin konut üretim politikasının başarısızlığının bir sonucu ve aynı zamanda zayıf politikanın gecekondulaşma sürecinde özendirici bir hal aldığını vurgulamak gerekmektedir (Kıray, 1972). Hazine arazisine veya özel mülk üzerinde inşa edilen kaçak yapılaşmanın (775 sayılı Gecekondü Kanunu, 1966) kentlerde oluşturduğu yapı stokunu ortadan kaldırmak veya yeniden organize edebilmek

maliyetli olduğu için her seçim sürecinde “tapu tahsis” belgeleri ile yasallaştırma yoluna gidilmiştir (Çakır, 2011, s. 217; Tekeli, 2006).

Tapu tahsis belgeleri ile yasalaşan gecekondular alanları aynı zamanda kentin çöküntü alanları ve dönüşüme ihtiyaç duyan alanları olarak ön plana çıkmıştır. Gecekondular sahiplerinin derme çatma konutlara müdahale etme mali kapasitesi olmadığı için yap-satçılar denilen müteahhitlerin sürece katılımını sağlamıştır (Akalin, 2016, s. 114). Özellikle neo liberal kentsel yapıları çevre üretiminde devlet müdahalesinin ilk nüvesi olarak kabul edilebilecek “kat mülkiyet kanunu” yap-satçıların mekâna müdahalesini hızlandırmıştır. Çünkü “634 sayılı kat mülkiyet kanunu” 2. Maddesi a bendinde “ayrı ayrı ve başlı başına” ifadesi gayrimenkulün parçalarının bağımsız bir mülkiyet oluşturabildiğine ve dolayısı ile tek bir arsa üzerine yapılan binada ayrı ayrı mülk edinme olanağını sunmaktadır (Çatıkkaş & Yener, 2017). Böylelikle bir arsa üzerine yapılacak binanın arsa sahibi için büyük bir kâr potansiyelini doğurmaktadır. Fakat özellikle gecekondular sahibinin kendi konutunu dönüştürüp bina yapma kapasitesi mevcut değildir. Bu dönüşümü sağlayabilecek kamu politikası olmadığına göre geriye “yap-satçı müteahhit” aktörü kalmaktadır. Yap-satçı, elinde sermayesi olup kendisine ait veya değil bir arsa üzerinde yaptığı yapıyı bağımsız parçalar biçiminde satan gerçek veya tüzel kişidir. Bu durumun hukuki sözleşmeye dahil ile birlikte müteahhit, yüklenici veya üstlenici kişi olarak da ele alınabilir (Çatıkkaş & Yener, 2017, s. 67).

İnşaat piyasası bakımından kat mülkiyet kanunu-yapsatçı ve inşaat işçileri arasında ilişkisel bir bağ mevcuttur. Herhangi bir arsa sahibinin kat karşılığında anlaştığı müteahhittin giriştiği faaliyet, inşaat faaliyeti olarak ortaya çıkmaktadır. Gecekondular sürecinde özellikle büyük kentlerin çeperinde biriken kaçak yapı stokunun tapu tahsis belgeleri yolu ile meşrulaşmasının ardından gecekondular sahipleri müteahhitlerle anlaşarak kentsel dönüşümün emek boyutuyla ilk kitlesel meşalesini yakmışlardır. Çünkü 1960-1970 yılları arasında Türkiye’de yaklaşık “600 bin gecekondular” mevcuttur (Keleş, 1993, s. 382). Dönemin nüfusunda önemli bir orana sahip olan gecekondular nüfusu büyük kentlerde arsalarını kat karşılığı müteahhitlere satarak hem ilk kuşak gecekondular sahiplerinin zenginleşmesinin hem de kentsel dönüşümün gecekondular ölçeğinde özel sektörün eliyle başlamasının önünü açmıştır.

1980 sonrasında kamu müdahalesi ile konut üretim politikalarının geliştirilmesi amacıyla birçok girişimde bulunulmuştur. Bu girişimler içerisinde 1984 yılı 2985 sayılı yasa ile “toplu konut fonu” TOKİ’nin günümüzdeki işlevinin başlangıcı olarak kabul edilmektedir (Eşkinat, 2012, s. 162). Fakat 2000’lerin başına kadar toplu konut fonu konut üretiminde istenen başarıyı elde edememiştir. TOKİ İlk etapta orta alt gelirli gruplar için fon sağlayıcı bir kuruluş hüviyetinde iken süreç içerisinde yeni roller üstlenerek Türkiye inşaat sektöründe otorite haline gelecektir. Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 2003 Acil Eylem Planı kapsamında 4966 sayılı kanun ile TOKİ’nin konut üretim alanında şirketleşmeleri artırmak, iştirak pazarı oluşturmak gibi olağanüstü kabiliyetlerle donatılmıştır (Eşkinat, 2012). Bu durum Türkiye’de inşaat piyasasının “devlet güvencesi” ile pazarı hareketlendirme, istihdam alanı oluşturma, yurtdışı sermayeyi çekme ve istihdam alanı oluşturmalarını sağlamıştır. TOKİ konut yapımı için sadece fon veren değil kendi inşaatını kendisinin yapabildiği gerektiğinde yerli ya da yabancı inşaat firmaları ile ortaklaşa üretim yapabildiği aynı zamanda kentsel yapılı çevrenin diğer unsurları olan altyapı çalışmaları, yol ve köprü çalışmaları gibi büyük ölçekli inşaa faaliyetleri içerisine girmiştir.

Aynı zamanda kamulaştırma kanunu kapsamında yerel yönetimlerle iş birliği yaparak kentsel gelişim yönünü belirlemiştir. TOKİ’nin üstlendiği ihalelerde yüklenici firmalar, alt yüklenici firmalar ve taşeronlar arasında iş bölümü yapılarak ülkenin birçok yerinde büyük ölçekli inşaat faaliyetleri sürdürülmüştür. Böylece 1980 öncesi çoğunlukla özel sektör diye tabir edilebilecek müteahhitler eliyle gerçekleşen kentsel yapılı çevre üretimi, kamunun da sürece dahil olması ile ivme kazanmıştır. Bu süreçte inşaat faaliyetinin sermaye ayağını müteahhitler, emek ayağını ise taşeronlar üstlenmiştir. Söz gelimi herhangi bir inşaat projesinde projenin ihale sürecinin tamamlanması ile birlikte yüklenici firma alt yüklenici firmalar ile sözleşmeler yaparak birçok inşaat firmasının sürece dahil olmasını sağlamaktadır.

TOKİ’nin inşaat sektöründeki rolü, sektörün güven vermesi ile ilişkili bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü çoğunlukla kayıt dışılık üzerinde ilerleyen sektörün kamunun eliyle resmileşmesi gerçekleşmiştir. Bu durum hem işçilerin kayıt dışılıktan kurtulması hem de yapılan yapıların denetime tabi olmasını dolayısıyla inşaat pazarının güven vermesini sağlamıştır. Aynı zamanda Türkiye’de inşaat sektörünün kurumsallaşıp ulusal politikalarda kendine alan bulmasını

sağlamıştır. Sektörün kurumsallaşması ise ilk kuşak inşaat işçilerinin (1980’lerde işçi) sahayı ve işleyişi öğrenmesi ile birlikte müteahhitlik yapacak dereceye ulaştırmış, işçilik dönemlerinde kurdukları ağlar ile de sektörde kendilerine alan bulabilmişlerdir. (Eşkinat, 2012)

4.1.6. Müteahhit, Taşeron ve İnşaat İşçisi

Türkiye’de son yirmi yıl içerisinde inşaat sektörünün kurumsallaşması aynı zamanda “despotik emek” rejimi bağlamında Buroway’ın (2015) işaret ettiği üretim siyaseti kapsamını da ortaya çıkarmaktadır. Despotik emek, salt üretim ilişkilerine bağlı kalınmadan siyasetin belirleyici faktörünün özgül ağırlığına vurgu yapmaktadır. Emek süreçlerini, üretim ilişkileri bağlamında ele alıp emek-sermaye düalizmi üzerinde hareket eden Braverman’a (2008) karşı Burawoy’un despotik emek yaklaşımı günümüz taşeronlaşma, müteahhitleşme ve emek ekosistemini ortaya koyması bakımından önemli bir yerde durmaktadır. Çünkü fabrika işçiliği üzerinden ele alınacak emek süreci salt fabrika içi üretim ilişkilerine bakar ve üretim ilişkilerini belirleyen asıl unsur olan emek rejimleri göz ardı edilmektedir (Yücesan-Özdemir, 2010). Bu bağlamda inşaat sektörünün yüklenicileri olan müteahhitler ve taşeronları inşaat çerçevesi ile ele alma zorunluluğu doğmaktadır.

Türkiye’de inşaat sektörünün ve inşaat istihdamının kiteselleşme sürecinin başlangıcı olarak ele alınan Kat Mülkiyet Kanunu inşaat müteahhidinin ilk kuşak ağını oluşturmaktadır. Müteahhit ya da yüklenici kişi (inşaat firması olmadan sermayesi ile sürece katılan ilk kuşak müteahhit) veya kurumun yüklendiği işin kendisi olarak karşımıza çıkmaktadır. İnşaat projesinin gerekli resmi izinler alındıktan sonra bu işi yapabilecek kurumun aranması yüklenici firmaya işaret etmektedir. Yüklenici firmanın alametleri arasında güçlü bir sermaye ve güçlü bir ilişki ağı inşaat faaliyetinin başlanmasını sağlayan önemli unsurlardandır. Güçlü sermaye ile bir inşaat faaliyetinin başlaması ve sözleşmede belirtilen hak edişlerin ödenmesine kadar geçen sürecinin en önemli unsurudur. İhale sürecinde de sermaye belirleyici faktör olarak anılmaktadır. Öte yandan güçlü ilişki ağı ise özellikle kamu ihalelerinde iş yapabilme kapasitesini artırıcı unsur olarak ön plana çıkmaktadır.

Müteahhitlikte güçlü sermaye ve güçlü ilişki ağları arasında bir sıralama yapıldığında ilişki ağı daha ön plana çıkmaktadır. Bu sebeptir ki özellikle siyasi arenanın ilişki ağı aynı zamanda inşaat müteahhitliğinin ilişki ağını belirlemektedir.

2000’li yıllar itibariyle Türkiye’deki müteahhitlik denilince akla Karadeniz Bölgesi ve özellikle Trabzon’un gelmesi tesadüfi bir durum değildir. Nitekim Trabzon’da müteahhitliğin yoğun olmasının kültürel sebeplerini inceleyen Karyelioğlu (2015), Karadeniz insanının girişimci yönünün yanında her yasama yılında meclise gönderdiği vekil sayısını da kayda değer bulmaktadır. Güçlü ilişki ağında siyasi ağlar inşaat sektörü gibi büyük sermaye ile ve büyük kazanç sağlayan alan olması itibariyle daha da ön plana çıkmaktadır. 1980’lerde Turgut Özal hükümeti süresince Malatyalıların ya da doğuluların müteahhitlik alanında aktif olması günümüzde ise siyasi ve bürokratik yöneticilerin Karadenizli olması vesilesiyle müteahhitlik alanında Karadeniz’in öne çıkması ya da “Laz müteahhit” (Erkan, 2018) söyleminin ortaya çıkması güçlü ağlarla mümkün olabilmektedir. Bu durum aynı zamanda emek rejimleri sürecinde siyasetin üretim ilişkilerini belirleme kapasitesine de vurgu yapmaktadır.

Türkiye, dünya müteahhit sıralamasında Çin’den sonra ikinci sırada yer almaktadır (Karyelioğlu, 2015, s. 209). Nüfus ve ekonomik büyüklük ölçeğinde düşünüldüğünde anormal seviyede müteahhitlik faaliyeti ön plana çıkmaktadır. Bu duruma birkaç farklı yönden bakabilmek mümkündür. İlk olarak müteahhit olmanın herhangi bir yeterlilik gerektirmemesi yani sermaye ve ilişki ağları ile müteahhitliğin yapılabilir olması. Müteahhitlik yetki belgesinin alınmasının koşulları 2010 tarihli 27787 sayılı Resmi Gazete ’de yayınlanan “Yapı Müteahhitlerinin Kayıtları İle Şantiye Şefleri Ve Yetki Belgeli Ustalar Hakkında Yönetmelik” ile belirlenmiş ve ikinci bölümde ele alınmıştır. Bu yönetmeliğe göre inşaat faaliyetinin yapılacağı alan 500 metrekareden fazla olursa yetki belgesi ve numarası alınması zorunludur. Yetki belgesini gerçek veya tüzel kişi sahipleri tarafından alınabilmekte ve bunun için herhangi bir yetkinlik şartı aranmamaktadır. Yönetmelik daha çok yetki belgesi ve numarasının alınma biçimini tanımlamaktadır. Herhangi bir yetkinlik aranmaması Türkiye’de inşaat müteahhitliğinin yaygınlığının arkasındaki sebebi açıklayabilmektedir.

Türkiye’de müteahhitliğinin nicelik olarak dünyada ikinci sırada yer almasının bir diğer sebebi ise Harvey’in “sermaye çevrimleri” bağlamında ele aldığı kentsel yapıyı çevrenin inşasında sağlanan sermaye çevrimidir. Hızlı ve kapsamlı bir sermaye çevrimini sağlayan kentsel yapıyı çevre fabrika üretim rejimindeki gibi üretim araçlarına büyük sermaye aktarımını gerektirmemektedir. İlk kuşak müteahhitlerin kat

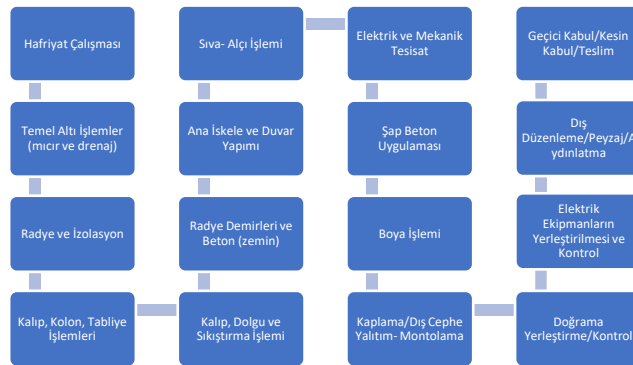
karşılığı giriştikleri inşa faaliyetleri ya da “temelde satış/proje satışı” modeli ile bazen çok az sermaye ile yatırım yapabilmektedir. Temelde satış/Proje satışı, henüz yapı yapılmadan daha proje üzerinde iken yapılan satışlardır. Bu satışlar inşa faaliyeti başlamadan ya da inşa sürecinde yüklenicinin sermaye döngüsüne alan açmakta ve kendi sermayesinin çok üstünde inşaat faaliyeti sürdürme kapasitesini oluşturmaktadır. Şantiye başlığında ele alınacağı üzere inşaat şantiyesi ile satış ofisleri genelde aynı anda kurulmaktadır. Bir yandan inşaat devam ederken öteki yandan satışlar sağlanmaktadır. Bu durum, olmayan sermaye ile dahi inşaat faaliyetine girişebilme çerçevesi sunmaktadır.

Müteahhitliğin yaygınlığı ve kârlılığı büyük sermaye etrafında şekillenmediği müddetçe kırılmalık barındırmaktadır. Nitekim ekonomik krizlerde en çok etkilenen alanların başında müteahhitlik faaliyetleri gelmektedir. Bu durum aslında müteahhitlik yetki belgesinin kolay alınabilmesi ve kolay girişilebilir bir sektör olarak ön plana çıkmasından gelmektedir. Sermaye döngüsünün gerçekleşmemesi ve ödemelerin aksaması durumu da müteahhitliğin hızlıca kan kaybetmesine neden olmaktadır. Bu yanıyla müteahhit, üretim araçlarına sahip burjuvazi durumundan ayrırmakta üretim araçları olmadan sadece sermaye üzerinden kar elde eden bir grup olarak ortaya çıkmaktadır. Müteahhit, yüklenici olduğu iş sorumluluğunu sermaye çerçevesinde organize etmektedir. Üretim aracı olarak sermayeyi kullanan müteahhit mal ve emek sürecinin satın alınmasında çoğunlukla taşeron sistemini benimsemektedir.

Müteahhitliğin Türkiye’de sermaye biriktirme aracı olarak yaygınlaşma serüveni belli bir zamandan sonra bir dönüşüm geçirme gereksinimi duymuştur. Çünkü yüklenici olarak müteahhit yüklendiği işi yapabilme kapasitesi ile varlığını sürdürebilmiştir. Türkiye’deki inşaat sektörünün büyümesi ve yurt dışına açılma sürecinde artık yüklenici olma durumu alt yükleniciler ile paylaşılmıştır. Özellikle müteahhit ihraç (Çekirge, 2021) etme denilen bir husus ortaya çıkmaktadır. Yani Türkiye’deki müteahhit firmaları yurtdışında da işler yaparak döviz ile çalışma kapasitelerini güçlendirmektedir. Bu noktada yurtdışında faaliyet gösteren müteahhitlerin tarihi neredeyse elli yıl öncesine dayanmaktadır. “1965 yılında müteahhit Sezai Türkeş’in Mısır’daki “Su Yolu” projesini” hayata geçirmek için girişimleri olmuş aynı zamanda Libya’daki faaliyetlerle de ilk müteahhitler arasında yerini alabilmiştir (Karyelioğlu, 2015, s. 212-213). Yurtdışında faaliyet gösterme

kapasitesine sahip Türk müteahhitleri, beraberinde alt yüklenici firmaları yani taşeronları da sürece dahil ederek inşaat piyasasının genişlemesine katkı sağlamışlardır.

Taşeronluk, müteahhittin yüklendiği işin bir veya birden fazla kalemini yüklenen alt yüklenicidir. Müteahhitliğin yaygınlaşması ile birlikte güçlü sermayeye sahip müteahhitler bir inşaat projesinin ihalesini kazandıktan sonra proje sahipleri ile imzaladıkları sözleşmenin bir benzerini taşeronlarla imzalamışlardır. Yani müteahhit ihaleyi kazandıktan sonra yapının inşa sürecindeki tüm kalemlerini ayırıp alt yüklenici firmalara devreder. Alt yüklenici firma ya malzemeli ya da sadece emek arzını sağlamakla mükellef olup iş yüklenicisi konumuna gelmektedir. Bir örnekle açıklamak gerekirse herhangi bir kentte yapılacak bir adliye binasını göz önünde bulunduralım. Gerekli merciler projelendirme ve etüt çalışmalarını yaptıktan sonra projenin yapılması için ihale ilanına çıkar. Müteahhit firmaları bu ihaleye başvurup bir işin kaliteli, zamanında ve düşük maliyetle yapılabilirliği göz önünde bulundurarak ihale sürecini tamamlarlar. İhaleyi kazanan firmanın yapması gereken zamanında, uygun kalite koşullarında ve ihaleye girdiği fiyat üzerinde kâr edecek biçimde yapıyı teslim etmektir. Bunun için ihaleyi kazanan firmanın iş kalemleri aşağıdaki tabloda belirtilmiştir;

Tablo 4.4. Bir Yapı İnşasının Genel Aşamaları

Kaynak: Araştırmacı tarafından derlenmiştir (VillaYapı, 2023)

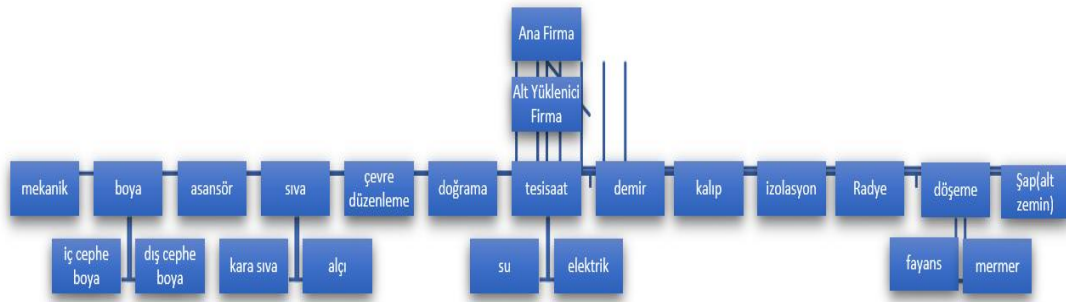
Yukarıdaki tabloda bir inşaat yapısının en genel aşamaları ele alınmıştır. Farklı mimarlık anlayışları veya talebe göre yeni kalemler eklenebilmektedir. Bu haliyle her bir kutuda farklı kalemler yer aldığı düşünüldüğünde ortalama 21-25 farklı kalem (iş bölümü) mevcuttur. Müteahhitler bu kalemleri ya kendileri firma ismi ile imal

edecektir (ki bu çok görülmemektedir) ya da tüm kalemleri farklı taşeronlara vererek birçok alt yüklenici firmayı da sürece dahil ederek imalatı başlatmaktadır. Bunu da iki farklı şekilde yapabilmektedir: Birincisi metrekare cinsinden işçilik de dahil olmak üzere taşeron firmaya verebilir ya da malzemeyi ana yüklenici firma yüklenir sadece işçilik taşeron firmaya verilir. Burada da iki durum söz konusudur: Birincisi malzeme ve işçilik dahil olan sözleşmelerde işçi sağlık ve güvenliğini ana firma üstlenir ve denetim-sosyal güvence (sigorta maliyeti) de ana firmada olur. İkincisi sadece iş sağlığı ve denetim ana yüklenici de olur işçinin sigortası taşeronda olur.

İnşaat sürecinde taşeron ne ana yüklenici firma kadar sözleşme riski taşır ne de işçi kadar emeğiyle sürece katılır. Taşeron, bir işin tamamlanması için neredeyse aracı kurum olarak rol oynamaktadır. Eğer metrekare cinsinden malzemeli yani her bir metrekareye kendi üstlendiği kalemde imalat için gerekli olan malzemenin satın alınıp uygulanması var ise (görece daha yüksek sermaye sahibi taşeronların tercihi ve daha karlı olanıdır) malzeme tedariki ve işçi bulmak gibi iki ayrı görevi vardır. Eğer sadece işçilik üzerinden alt yüklenici rolünü yerine getiriyorsa bu durumda da ya metrekare cinsinden ya da yevmiye puantajı üzerinden sözleşme imzalar. Metrekare cinsinden işçilik alınmışsa belirli metrekarede yapılacak imalatta çalışan işçilerin emeği üzerinden kâra geçer. Alçı kalemi üzerinden gidersek 1000 metrekare alanın kaba, karışık ve saten (alçı sıva aşamaları) uygulaması üzerinden sözleşmede belirtilen süre içerisinde teslim edilmesi gerekiyorsa taşeron işçileri bulur, şantiye alanında konaklayacakları yerlerini belirler ve sadece işçinin günlük yaptığı imalat metrekaresi üzerinden para kazanır. İnşaattaki formül şu şekildedir; bir usta yaptığı imalatta kendisinin yevmiyesini, yeme, içme ve sigortasının karşılığını aynı zamanda çırağın yevmiye, yeme içme sigortasını ve taşerona kâr payı bırakacak metrekarede imalat yapması mecburidir. Yani buradaki taşeron ustanın ortaya koyduğu imalatı organize ettiği için para kazanır, kendi emeğiyle sürece dahil olmamıştır aynı zamanda ana yüklenici firmanın da sözleşmeden doğan sorumluluğunu üzerine almamıştır.

Taşeronluğun ikinci seviyesinde ise ana yükleniciden iş alan taşeronun başka bir taşerona ya da usta başına (ekibi olan) götürü usulü ile işi aktarması. Bu durumda taşeron hiçbir sürece katılmadan sadece imalatın işçi ile buluşturulma organizasyonunu sağladığı için para kazanan aracı bir kurum rolünü üstlenmektedir. Götürü usulü ile alınan işin tek kazanç sağlama imkânı ise imalatın hızlı yapılmasıdır.

Örnek vermek gerekirse, ustabaşı ve ekibinin üstlendiği bin metrekare imalatın 100 gün yerine 50 günde yapılması kazanç sağlamaktadır. Bu durumda da işçi kapasitesinin üstünde bir çalışma performansını beklemek gerekmektedir. Ki bu çalışma şekli inşaatta en tehlikeli fakat en hızlı iş teslimini sağlayan modeldir. Bu modele işçiler karşı çıkmakta taşeron firmalar ise yaygınlaşması için çalışmalar yapmaktadır.

Tablo 4.5. İnşa faaliyetinde yükleniciler ve imalat grupları

Kaynak: (Ecer, 2019, s. 83)

Müteahhit, taşeron ve işçilerin yer aldığı tabloyu bütüncül olarak ele aldığımızda iktisadi olarak yukarıdan aşağıya doğru inen bir kazanç eğrisi mevcuttur. Metrekaresini 100 birim üzerinden ihale ile alan ana firma 80 birim ile alt yüklenici firmaya devretmekte, alt yüklenici (taşeron) başka bir alt yüklenici firmaya 60 birime devretmekte, taşeronun taşeronu olan firma ise bir ekibe götürü usulü ile 40 birime devretmektedir. Götürü usulü çalışan ekip hızlarına ve performanslarına bağlı olarak ortalama 5 ile 10 birim arasında bir kazanç elde etmektedirler.

Emeği ile sürece katılan işçiler bütün süreçten imalatı yapanlar olarak en az ücret almaktadır. Öte yandan sermaye ve sözleşme sorumluluğu üstlenen ana firma en yüksek kazancı elde etmektedir. Taşeron ise en az sorumluluk ve en az emek ile ana firmadan sonra ikinci büyük kazanan olarak süreçte yer almaktadır. Tabi taşeronunda riskleri mevcuttur; ana firmada hak edişlerin⁸ takılması durumunda işçilerin ücretlerini

⁸ Hak ediş: ana yüklenici ile proje sahibi arasında ve aynı zamanda ana yüklenici ile taşeron arasında imzalanan belli bir sürede istenen imalat metrekaresidir. Yani belli bir oranda imalat yapılmadığı müddetçe herhangi bir ödeme yapılamaz.

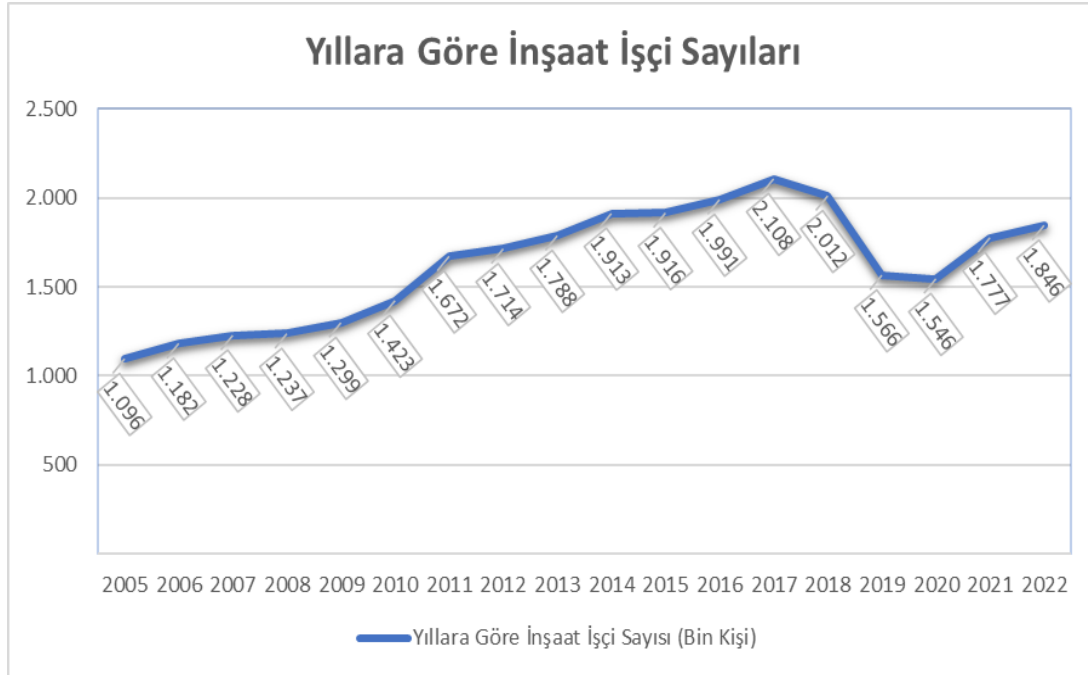
verebilecek sermayeye sahip olmak zorundadır. Bu sermayeye sahip olduğu için işçi ekiplerinden ayrılmakta ve yeterli sermayesi olmadığı için de ana yüklenici firma kadar büyük projeleri uygulamakta eksik kalmaktadır.

4.1.7. Türkiye’de İnşaat İşçileri ve Literatürü

TÜİK 2022 verilerine göre Türkiye’de istihdamda yer alan kişi sayısı 30 milyon 752 olarak kaydedilmiştir. Bu sayının %56,5’i hizmet sektöründe, %21,7’si sanayide, %15,8’i tarımda ve son olarak %6’sı inşaat sektöründe istihdam edilmektedir. Bu veriler kayıtlı istihdam sayısına göre belirlenmektedir. Çoğunlukla sektör kodları ve sosyal güvenlik kurumunda belirtilen iş kolu kodları etrafında veriler toplanmaktadır. Özellikle bu noktada inşaat sektörü istihdam alanını yeniden düşünmek verilerin eksik boyutları açısından önem arz etmektedir. Çünkü inşaat sektörü kayıt dışı istihdamın olduğu sektörlerin başında gelmektedir (Temel, 2022, s. 72). İnşaat sektöründeki istihdamın tespitinde ortaya çıkan bir diğer problem ise farklı iş kollarından beslenen bir yapısının olmasıdır. Bir inşaat faaliyetinde inşaat ustası, amele (düz işçi) gibi sahada emeği ile sürece katılanlar, mimar-mühendis ve iş sağlığı güvenliği uzmanı gibi şantiyede faaliyet yürüten beyaz yakalıları (beyaz baretliler) öte yandan inşaat satış ofisinde çalışan hizmet sektörü elemanları da inşaat sektörü bünyesinde çalışmalarına rağmen inşaat sektörü istihdam verileri derlenirken bunlar dışında tutulmaktadır. Buna göre aşağıda tabloda (Tablo 3.4) yıllara göre inşaat işçisi sayıları verilirken kayıt dışı olanlar, inşaata ürün üreten dolaylı işçiler ve beyaz yaka bu sayıların içinde yer almamıştır.

İnşaat sektörünün kayıt dışılık serüveni süreci Türkiye’de yaygınlaşma aşamasından başlayarak günümüze kadar devam etmektedir. İnşaat sektöründeki kayıt dışılık durumunun işçi maliyetlerinin yüksek olması, sürekli bir iş sahasının bulunmayışı, sendikalaşma oranının düşük olması, inşaat sektöründe çalışan işçilerin görece eğitim durumlarının düşük olması vs bir dizi sebep sayılabilmektedir (Şenel, 2019). Kayıt dışılık ve sektörel tanımlamada var olan bir dizi eksiklikten dolayı TÜİK verilerinde net bir inşaat işçisi sayısı ortaya koymak mümkün görünmemektedir. Öte yandan sendika araştırmaları bağlamında ortaya konulan verilerin resmi arka planının bulunmayışı direk başvuru bir bilgi kaynağı olarak ele alınmasını kusurlu bir hale getirmektedir. Sendikalaşma oranındaki düşüklükte göz önünde bulundurulduğunda inşaat işçilerinin sayısal tespitinin yapılması zorluk derecesi bakımından yüksek

olmaktadır. Tüm bu durumlara rağmen resmi kayıtlarda yer alan son 18 yıldaki inşaat işçi sayısı tablo 4.6’te verilmiştir.

Tablo 4.6. Yıllara Göre İnşaat Sektörü Çalışan Kişi Sayısı

Kaynak: TÜİK verilerinden yazar tarafından derlenmiştir.

İnşaat işçilerinin yıllara göre sayısında yukarıda değinilen hususlar göz önünde bulundurularak özellikle sigortasız çalışma oranının düşmesi ile birlikte inşaat işçi sayısı artmasa bile yıllık kayıt altına alınan işçi sayısı arttığı için genelde yukarı eğilimli bir tablo ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte tabloda gösterildiği gibi 2018 yılından itibaren görülen sert düşüşlerin özellikle inşaat sektöründe ortaya çıkan girdi faaliyetlerinin artması ve döviz artışı ile yakından ilişkili bir durum olarak ön plana çıktığı görülmektedir.

Bir Önceki Yıla Göre	2018	2019
İnşaat Büyüme Oranı (%)	-1,9	-8,6
Bina Yapım Maliyetleri Yıllık Artış (%)	26,26	11,04
Yurtdışı İnşaat Faaliyeti (adet)	323	438
İnşaat-Sanayi Üretimi Büyüme (%)	-2,0	-13,0

Tablo 4.7. 2018-2019 İnşaat Sektörü Göstergeleri

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir (İMSAD, 2019)

Türkiye’de 2018 sonrası inşaat sektörünün eksi yöndeki büyümesi istihdam alanını daraltırken inşaat maliyetleri döviz endeksli girdi olarak artış göstermiştir. İnşaat faaliyetlerinin bir yandan ekonomik durgunluğu harekete geçirecek dinamiği öte yandan ise ekonomik daralmadan çok daha hızlı ve kırılğan bir şekilde etkilenmesi inşaat sektörünün ekonomik ölçek içerisinde değerlendirilmesinde birçok dinamiği göz önünde bulundurmaya zorunlu kılmaktadır. Türkiye’de inşaat sektörü gerek medya boyutu ile gerek ise de toplumsal algı düzeyinde iktidarla birlikte anılmaya müsait aynı zamanda muhalefetin iktidarı eleştirme manevrasında nirengi noktası oluşturmaktadır⁹. Türkiye’de inşaat, genel olarak yukarıda değinilen dinamikler üzerinde ele alınırken akademik tartışma ve çalışmalarda inşaat ve inşaat işçisinin yer alış biçimleri üzerinde bir değerlendirme yapmak gerekmektedir.

Türkiye’de özellikle emek üzerine yapılan çalışmalarda Marksist sınıf bağlamı ön plana çıkmaktadır. Türkiye’deki sanayileşme sürecinde Avrupa kadar yoğun olmayan fakat kamu teşebbüsü ile geliştirilen sanayileşme hamlesi doğrultusundaki sınıf yapısı analiz edilmeye çalışılmış ve farklı açılımlar geliştirme çabası mevcut olmuştur. Türkiye’deki inşaat sektörü ve inşaat işçisi ise çoğunlukla iktisadi ve çalışma

⁹ İnşaat Sektörünün medyada yer edinme biçimi için bakınız; <https://www.evrensel.net/yazi/92511/meksikadan-marasa-insaat-ve-rant>, <https://www.sozcu.com.tr/2022/emlak/kent-park-olsun-dediler-rant-park-yaptilar-insaat-sessizligi-ise-dikkat-cekiyor-7286244/>, <https://www.cumhuriyet.com.tr/ekonomi/akp-130-projede-85-milyar-dolarlik-rant-yaratmis-1963850>, <https://www.gazeteduvar.com.tr/ayder-yaylasinda-insaat-ranta-dayali-bir-yagma-haber-1595663>, <https://www.diken.com.tr/murat-muratoglu-secime-gunler-kala-iktidar-buyuk-bir-rant-pesinde/>, <https://www.odatv4.com/guncel/agaclar-kesildi-yollar-kapatildi-ne-ugruna-yesil-rant-2958406>,

endüstrisi bağlamında ele alınmıştır. Buna rağmen direk inşaat işçileri ile ilgili yapılan çalışmalar mevcut olmuştur ve son yıllarda bu alana özgü merakın arttığını söylemek mümkündür. Son yirmi yıllık süreçte inşaat sektörünün daha görünür olması medya ve siyasette yer alış biçimleri ile araştırmacıların bu konulara yöneldiği söylenebilir. Bu kapsamda doktora tezi olarak Manisa'daki inşaat işçilerini araştıran Temel (2022), çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri bağlamında inşaat işçilerinin emek süreçlerine nitel araştırma kapsamında yaptığı görüşmeler ışığında değinmiştir. Bu çalışmada özellikle ev içi ücretsiz emek ve göçmen emeğinin inşaat sektöründeki kayıt dışılık çerçevesinde sebep olduğu problemlere vurgu yapmaktadır. İnşaat işçisi güvencesiz ve kuralsız halinin sosyolojik bir boyut olarak ele alınması gerekliliğine vurgu yapan Temel, emek sürecinde inşaat göstergeleri etrafında şekillenen yaşamlara vurgu yapmaktadır. Manisa örneğinde gerçekleşen araştırmada o yörede yaşayan ve kendi evlerinde kalan inşaat işçilerini incelemiştir. İşçilerin gündelik yaşam pratik ve stratejilerinden çok, çalışma ilişkileri üzerinde durulmuştur.

İnşaat sektörü bağlamında sosyolojik bir zemin oluşturma gayretine haiz bir başka çalışma ise Aydın (2021) tarafından yapılmıştır. Aydın, Çanakkale'de inşaat işçileri ile yaptığı nitel araştırma ile inşaat işçilerinin gündelik yaşam pratiklerine yönelik bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmada neoliberal kent deneyimi ve inşaat işçilerindeki güvencesizlikler arasındaki ilişkiler tespit edilmiştir. Neoliberal kent politikaları sonucunda işçilerin sadece gündelik yaşam biçimleri ile değil aynı zamanda sosyal yaşamlarında kendilerini “öteki” olarak tanımlamalarına sebep olduğu vurgusu ön plana çıkmaktadır. Bu çalışmada da şantiye dışında ki inşaat işçileri odağa alınmıştır ve onlarla yapılan araştırmada sosyolojik olarak öteki ve dışlanmışlık temalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Aydın, bu çalışmasında inşaat yapım sürecinde ortaya çıkan iş bölümlerinde çalışanların sınıfsal bilincin oluşmasındaki önündeki engellerden bir tanesinin farklı iş bölümlerinde çalışanların belli olduğuna ve dolayısı ile bunlar arasındaki ilişkinin dayanışmadan ziyade rekabet düzleminde olduğuna vurgu yapmaktadır. Kalıp işinde çalışan Karadenizliler, sıva işinde çalışan Güneydoğulular gibi ayrımlarla zaten işçilerin kendi aralarında bir bölünmüşlük içinde olduğunu vurgu yapmaktadır. Öte yandan neoliberal kent deneyim sürecinde ırk, inanç ve coğrafyanın inşaat sektöründe avantaj sağladığı gibi dezavantajlılığa da sebep olduğunu göstermektedir.

İnşaat sektöründe taşeron ve işçi ilişkisi üzerinde yaptığı çalışmalar ile inşaattaki çalışma süreçlerine yönelik ışık tutma girişiminde olan Çınar (2014b; 2013), ilk olarak inşaat işçilerinin örgütlenme yönelimlerine eğilmektedir. İnşaat işçileri, taşeronlar ve inşaat dernekleri ile yapılan görüşmeler kapsamında hem Türkiye’deki inşaat işçilerinin sendikalaşma eğilimlerine hem de inşaat sektöründe taşeronlaşma dinamiklerine dair çeşitli cevaplar aramaktadır. Sahada yapılan derinlemesine görüşmeler ile inşaat işçisinin gözündeki örgütlenme kavrayışını, çalışma ilişkilerinin örgütlenmeyi mümkün kılmayan yapısı üzerinden tartışmalar sürdürmektedir. Sendikalaşmanın inşaat işçileri arasındaki algısı üzerinden yeni bir örgütlenme biçimi olarak işçi dernekleri ele alınarak yeni bir bakış açısı geliştirilmiştir.

İnşaat işçilerinin gündelik yaşam pratiklerini geliştirirken şantiyenin organizasyonu ve şantiye içerisindeki hiyerarşik yapının oluşumları üzerinde bir başka çalışma ortaya koyan Çınar (2014a), inşaat işçilerinin organize olma biçimlerindeki hemşerilik, memleketçilik bazen de etnisite etrafında oluşan birlikteliğin kanalize edilme süreci ile birlikte farklı taşeron biçimlerinin ortaya çıktığını dile getirmektedir. Sahaya dayalı araştırmada inşaat taşeronluğunun sermayeden çok işçi ekiplerini oluşturma kabiliyeti bağlamında ilerlediğini ortaya koymaktadır. Bu işçi organizasyonunda hemşeriliğin ağır basması ile birlikte itaatkâr ve ucuz emeğin inşaat alanında yaygınlaşmasına neden olduğu ve bu durumun da güvencesiz inşaat işçiliğinin aynı zamanda kırılgan olduğunu ön plana çıkartmaktadır. Çınar’ın (2018) bir başka çalışmasında özellikle Suriye’de yaşanan savaş sebebiyle Türkiye’ye gelen Suriyeli işçiler ve Türkiye’deki işçiler arasındaki gerilimlere odaklanmaktadır. Göç öncesi güvencesiz, tehlikeli ve ucuz olan inşaat iş piyasası göç ile birlikte daha da ucuzlaşmıştır ve rekabet ortamının daha da arttığına dair işaretler sunmaktadır. İnşaat sektöründeki taşeron sistemin getirisi olarak ortaya çıkan parçalı iş durumu göçmenlerle (geçici korunma statüsü) birlikte daha parçalı bir hal almaktadır. Yine göçmen ve inşaat sektörü üzerinde yapılan başka bir çalışmada “kanlı taşeronluk” kavramı ön plana çıkmaktadır (Akpınar, 2009, s. 104). Esnekleşme ile birlikte araçsal bir durum alan taşeronlaşmanın, yedek işgücü konumunda olan göçmen işçilerin organizasyon mekanizması halini aldığı vurgusunu ön plana çıkartmaktadır.

Karakaş ve arkadaşları (2021), büyüyen inşaat sektöründe emeğin durumu üzerine yaptıkları çalışmada iş sağlığı ve güvenliğinin inşaat işçilerindeki karşılığı ile

birlikte son yıllardaki iş kazalarının verilerini ortaya koymaktadır. Tehlikeli iş grubunda yer alan inşaatteki sağlık ve güvenlik problemlerine vurgu yaparken aynı zamanda inşaat işçilerinin sosyodemografik durumlarına yönelik geniş bir veri birikim çerçevesi oluşturulmuştur. İnşaat işçileri ile yapılan çalışmalarda olabildiğince sosyolojik boyutu üzerine eğilen çalışmalara yer vermekle birlikte diğer çalışmalar da genel olarak ele alınacaktır. Bu bağlamda inşaat işçilerini eğitimi ve genç olma halleri üzerinden çalışma yürüten Usanmaz ve Kahraman (2020), eğitimine devam edip tatillerde inşaat işinde çalışan üniversite öğrencileri üzerinde yaptıkları araştırmada gençlerin güvencesizlik ve yoksulluk girdabında ucuz emek mabedi olan inşaatlardaki çalışma koşullarına değinmişlerdir. Çalışmada görüşülen 24 öğrencinin 18'inin doğu ve güneydoğu kentlerinde yaşaması ve iki tanesinin de Afgan kökenli olması dikkate değerdir. Çünkü inşaat işçilerinin çoğunluğunun doğu ve güneydoğu bölgelerinde olması gençler alanında da bu yaygınlığın devam ettiğinin göstergesi olmaktadır.

İnşaat iş kolunda üretim sürecinin emek rejimleri bağlamında tartışılmasını kapsayan bir çalışma yürüten Koçak (2013a), AKP iktidarı süresince inşaat iş kolunun temel ekonomi politik çerçevesinin baskıcı emek rejimi olduğunu ortaya koymaktadır. İnşaat işçilerinin gerek birbirleri arasındaki mücadeleleri gerek taşeron, müteahhit ilişkileri üzerinden inşaat piyasası ile siyasi erk arasındaki vurgu ön plana çıkmaktadır. TBB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi'nde yer verilen profesyonel inşaat işçisi Ögüt'ün (2013) iki sayfalık inşaat işçisi olmak yazısı da emek rejimlerinin inşaat işçileri arasındaki ilişkileri belirleyen unsur olduğunu sadece çalışma ilişkilerini değil aynı zamanda inşaat işçilerinin özel yaşamlarına etki eden süreçlerini gözler önüne sermektedir. Öte yandan inşaat işçilerinin ilişkilerine olan etkileri bağlamında bir bağlantı çalışma olan ve ustabaşılar özelinde yapılan araştırma Kart (2016) tarafından gerçekleştirilmiştir. Taşeronların uygulayıcıları olarak ustabaşılar ele alan Kart, çalışmada özellikle sahada işi uygulayanların yani işçilerin inşaat piyasasındaki hiyerarşi kuran araçlarına eğilmektedir. İnşaat sektöründe ustabaşılar bir sonraki taşeron algısı olarak ele alındığı için işçiler tarafından sadakat çerçevesinde ilişkiye mazhar olmaktadır. Ustabaşıların uygulama sahasında gösterdiği performans taşeronu, taşeronun sözleşme bağlamındaki performansı müteahhiti, müteahhitin performansı ise yüklenici firmayı ihya edebilme kapasitesi olduğu için sürekli bir ağ akışının mevcudiyetini barındırmaktadır.

İnşaat işçilerinin gerek ekonomi politik bağlamda gerekse de üretim ilişkileri açısından son yıllarda ilgiye mazhar oldukları görülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler konumunda Harvey'in "sermaye çevrimleri" bağlamında kentsel yapıyı çevre inşasını ele alan çalışmalarda da bir artış gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Pekin ve Delhi'de çalışan inşaat işçilerinin güvencesizlikle ilgili durumları ve güvencesizliğin yasal otoriteler tarafından nasıl inşa edildiğine vurgu yapan Pang (2018), inşaat sektöründeki güvencesizliği esnekleşme denkleminde ele alırken daha dikkatli olunması gerektiğine vurgu yapmaktadır. Esnekleşmenin yasal otoriteler tarafından yeniden üretilmesinin sahadaki karşılıkları ve özellikle büyüyen ekonomilerdeki inşaat sektörlerinde çalışan emeğin durumuna yeniden bakılmasına ön ayak olmaktadır. Pang, Çin ve Hindistan hükümetlerinin güvencesizliğin önünü açan çalışmaları ortaya koyarak serbest piyasa düzenindeki güvencesizliğin kendi doğal seyri içerisinde gerçekleşmediğine değinmektedir.

İngiltere'deki inşaat piyasasında "serbest meslek" erbabı olarak yükselen inşaat işçilerinin ulusal ekonomi bağlamındaki negatif etkilerini vurgulayan Behling ve Harvey (2015), inşaat sektörünün vergi kaçakçılığı bağlamında araçsallaşma tehlikesine dikkatleri çekmektedir. İnşaat işçilerinin farkında olmadan ve yasal mevzuattaki iş tanımlamalarının eksikliğinden haberdar olmadan vergi kaçakçılığı konusunda özne olabilme kapasitesinin mevcudiyetine değinmektedirler. Yine İngiltere'deki şantiyelerde çalışan inşaat işçilerini etnografya yöntemi ile araştıran Thiel (2005), hali hazırda yürütmekte olduğumuz doktora tezi ile neredeyse aynı sorular ile sahaya çıkmaktadır. Thiel, kendisi de bir inşaat işçisi olması münasebetiyle şantiye yaşamına hâkim, aynı zamanda inşaat işçileri ile geçirdiği sürelerde araştırılan alanın hem bilgisine hem de deneyimine sahip olmaktadır. Behling ve Harvey'in belirttiği serbest meslek olarak inşaat işçisinin ele alınması, kayıt dışılık ve vergi dışında oluşuna yapılan vurgu Theil'in doktora tezinde satır aralarında da bulmak mümkündür. Çünkü Theil, inşaat işi için inşaat elbisesi ve boya rulosuna sahip olmanın inşaat işçiliğine başlanması açısından yeterli olduğunu göstermektedir (Thiel, 2005, s. 34). Bu durum aynı zamanda kural dışılığı ve güvencesizliği beraberinde getirdiği için inşaat işçiliğinin mevcut durumuna da ayna tutmaktadır. Thiel (2007), aynı zamanda doktora tezinden çıkardığı bir makale ile inşaat işçilerinin kültürel deneyimlerine odaklanarak kaba bir iş olan inşaatın inşaat işçileri ilişkileri bağlamında erillik

üzerinde şekillendiğine vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda kültürel inşa sürecinde inşaat işçilerinin şantiyedeki gündelik yaşam pratiklerine odaklanmaktadır.

Son yıllarda Türkiye’de yukarıda ele alınan çalışmalar dışında inşaat ve inşaat işçileri üzerine yapılan çalışmaların daha çok verimlilik, iş sağlığı ve güvenliği düzleminde gerçekleştiğini söylemek mümkündür. Bu bağlamda inşaat işçileri düzleminde gerçekleşen araştırmaların şeceresini ortaya koyabilmek açısından aşağıdaki tablo bilgilendirici bir konuma erişebilme kapasitesine sahip olabilir;

Çalışmanın Adı	Disiplin
İş Doyumu ile İş Güvenliği Algısı Arasındaki İlişki: İnşaat İşçileri Örneği (Demir, Ensari, Uçan, & Kayhan, 2021), İnşaat İşçilerinin Yüksekte Çalışmaları ve Kullanılan İskelelerin İş Sağlığı ve Güvenliği Risklerine Etkisi (Kızgın, 2017), Türkiye’de Yapı Sektöründe İşçi Sağlığı ve Güvenliğinin Değerlendirilmesi (Ercan, 2010) İnşaat Sektöründe Gerçekleşen Ölüm ve Yaralanmaların Analizi (Gürcanlı, 2013), Optimal Retirement Age for Construction Workers Exposed to Vibration: A Case Study in Turkey (Yıldız, Çöğür, Uzun, & Armağan, 2019), Türkiye’de İnşaat Sektöründeki İş Kazalarının Sınıflandırılarak Nedenlerinin İncelenmesi (Çavuş & Taçgın, 2016), Türkiye’de İnşaat Sektöründe Meydana Gelen İş Kazalarının Analizi (Ceylan H. , 2014) İnşaat Sektörü Çalışanlarının İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliği Eğitimleri Konusundaki Bilinç Düzeylerini Ölçmeye Yönelik Bir Sektörel Araştırma (Kale & Yanık, 2018) Bir İnşaat Firmasında Çalışan İşçilerin Stresle Baş Etme Biçimleri ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi (Sürmeneli Yiğci & Babaoğlu, 2021), İnşaat Sektörü ve İşçi Sağlığı (Duman & Etiler, 2013), İnşaat İşkolunda Sendikal Yapı, Direniş Biçimleri ve Yeni Örgütlenme Arayışları (Koçak, 2013b)	İş Güvenliği, İş Sağlığı, Halk Sağlığı, Mühendislik, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri

Bu tabloda da görüldüğü üzere inşaat işçileri alanında yapılan çalışmaların çoğunluğu iş güvenliği ve sağlığı, iş verimliliğinin artırma modelleri üzerine yapılmıştır. Bu durum inşaat işçilerinin mevcut sosyolojik durumları ile ilgili veriler sunamamaktadır. Bu tez çalışmasında ki amaçların biri ise inşaat işçisinin toplumsal durumlarını da gözler önüne sermektir. İşçilerin toplumsal cereyanları aynı zamanda işçilerin çalışma motivasyonlarına ışık tutacağı için gündelik yaşamda işçinin durumunu da ortaya koymaktadır

İnşaat işçilerinin gündelik yaşamları ve buna bağlı olarak geleceğe dair umutlarını göz önünde bulundurmak için gündelik hayat sosyolojisine eğilmekte fayda vardır. İnşaat işçilerin yapıp etmelerinin kendi dünyalarında oluşturduğu çerçeve ve aynı zamanda bu çerçeve içerisinde süregiden yaşamlara attıkları anlamları tanımlamak gerekmektedir. İnşaat işçisinin şantiye yaşamı, aile ilişkileri ve işin kendisine olan bakışları şekillenirken aynı zamanda kentsel yapılı çevre üretiminde ortaya çıkan tüm dinamiklerini çevreleyen bir gündelik yaşamları mevcuttur.

5. GÜNDELİK HAYATIN ÇERÇEVESİ

Toplumsal eyleyişte olmuş olan, olan ve olmakta olan arasındaki bağlantı, ancak toplumların ve bireylerin gündelik yaşam pratikleri üzerine şekillenmektedir. Tarih ilminin kayıt tutma biçimi ile bireyin hafızasında yer alan bir olay veya olgunun aynı temelde ele alınamayacağı mevzu gündelik hayatta bireyin kendisiyle ve toplumla olan ilişkisinden ileri gelmektedir. Toplumların ilerleyişleri, gelişimleri ve çöküşleri gündelik hayat¹⁰ çerçevesinde gerçekleşmekte ve iz bırakma anlamında etkili olmaktadır. Bilimsel çalışmalarda “büyük” olana odaklanma, beraberinde sözde “küçük” olanı gözden kaçırmıştır. Gündelik hayat çalışmaları genellikle disiplin dışı/sistematiği olmayışı ile ilintili olarak bilimin konusunun yapılamayacağına dair bir yaklaşım mevcuttu.

Gündelik hayat pratikleri herkes tarafından icra edilme biçimi olarak çoğunlukla akademik faaliyetin dışında tutulmuştur. Bunun birkaç sebebi var; ilk olarak bilimsel aktivitenin pozitif bilimler etrafında meşruluk kazanma sürecidir. İkincisi bilimsel aktivite “yüksek kültürün” bir uğraşı olma iddiasında kendine alan açmıştır. Eğitimin ve eğitim faaliyetinin ekonomik ve zamansal olarak bir maliyete tekabül etmesi onunla hemhal olanları toplumun geri kalanından ayırmıştır. Bunun yanında akademik ve bilimsel çalışmanın mekânı kent olması hasebiyle son yüzyıl öncesine gidildiğinde kentsel nüfusun genel dünya nüfusunda küçük bir orana tekabül etmesi ve dolayısıyla kentsel yaşamdaki gündelik yaşam ile kırsal alandaki gündelik yaşam arasındaki farklılık da etkili olmuştur. Son olarak gündelik yaşam ve bilimin yan yana ele alınmamasının bir diğer sebebi “sıradan” olanın araştırma nesnesi olarak ele alınmasının meşru zemin bulamamasıdır.

20.yy’ın başlarında filizlenmeye başlayan gündelik hayat çalışmaları, bilimsel bir temelde ciddi olarak ele alınması 1950’lerden sonrasına denk gelmektedir (Gökalp Yılmaz, 2015, s. 18-22). Bilimsel bir faaliyet olarak gündelik yaşam ele alınmasa dahi sosyolojide, antropolojide ve tarihte çokça gündelik yaşama dair çalışma mevcuttur. Söz gelimi Marks’ın kapitalizmi analiz etme çalışmaları gücünü gündelik hayattan alır. Öte yandan Weber’in “Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu”

¹⁰ Gündelik hayat, bu metinde gündelik yaşamla birlikte ele alınmaktadır. Aralarında çok büyük bir farklılık olmazsa bile kavramsal olarak herhangi bir kafa karışıklığına yol açmamak için bu dipnot açıklama hükmündedir.

çalışması gücünü gündelik hayattan alır. Durkheim'in din çalışmaları, Bourdieu'nun Cezayir çalışmaları gibi toplumsal çalışmalar daima gündelik hayata referansla ele alınmıştır. Bunun yanında gündelik hayatı bir çalışma nesnesi olarak ele almak ve bunun üzerinden sistematik kurmak belli başlı kavramsallaştırma ve sistematikleştirme ile mümkün olabilmektedir.

Bu çalışma temel iki saçı ayağı üzerinden ilerlemektedir; birincisi inşaat emek piyasasının dönüşümü bir diğeri ise inşaat işçisinin bu dönüşüm içerisinde mevcut durumu ile alakalıdır. Çalışmanın bu bölümüne kadar olan süreç daha çok inşaat emek piyasasının dönüşümü üzerinden ilerlemiştir. Çalışmanın bulgularına geçmeden önce inşaat işçilerinin gündelik hayattaki mevcut konumlarını ve durumlarını ele alabilmek için gündelik hayatın çerçevesini oluşturmak ve aynı zamanda bu alandaki çalışmaların inşaat işçilerinin durumunu açıklama gücünü ele alma zorunluluğunu doğurmuştur. Gündelik hayat pratiklerinin kuramsallaştırılma ve kavramsallaştırma tartışmalarına girmeden inşaat işçilerinin gündelik hayatlarının hangi çerçevede ele alınabileceğine dair bir yol arayışından doğan bir zorunluluktur bu.

Gündelik hayatın akademik bir faaliyet olarak ele alınması aynı zamanda bu alana olan ilgiyi artırmıştır. Bu ilgi, gündelik hayatın salt nesne olarak ele alınmasından ziyade yaşanan dünyayı resmetmesinden doğan bir yakınlık durumu ile de alakalı olmuştur (Scott S. , 2009, s. 5). Gündelik hayat içerisinde sıradanlaşmış rutinler ve deneyimlerin bir araştırma nesnesi olması kendi hayatının ele alındığını gören insan için doğal bir yakınlık oluşturmaktadır. Öte yandan gündelik hayatın akademik çalışma kapsamında ele alınması, akademiyle uğraşan insanlar için farklı bir heyecan uyandırmıştır. Çünkü sosyal gerçekliğin her zaman süregitmesi onu teoriye veya bilimsel olana bağlı kalmadan kendi doğallığında bir seyirde olduğunu göstermektedir. Yani bir üniversite profesörünün nispeten kampüs içerisindeki yaşamı ve kentten nispeten izole çalışma ortamında başka dünyaların varlığını keşfetmesini sağlamıştır. Öte yandan akademik çalışmaların -özellikle toplumsal çalışmaların- çoğunlukla hâkim kültür içerisinde uğraş alanı bulması aynı zamanda bir iktidar alanına sıkışmış çalışma örüntüleri ortaya koymaktadır. Bu örüntülerin içerisine "sıradan" olanın dahil olması pek muhtemel olmamaktadır. Bu yanıyları gündelik hayat çalışmaları akademik faaliyette bulunan kimseler için de içinde yaşanan toplumsal dinamiklerin fark edilmesini sağlamıştır. (Adler, Adler, & Fontana , 2012)

Değinildiği üzere gündelik hayat çalışmaları bu kavramsal tanımlama altında olmasa bile kendine yer edinmiştir. Fakat kavramsal ve kuramsal alt yapısının sağlanması 1950’lerden sonra özellikle California Üniversitesi’ne geçen araştırmacıların fenomenoloji ve etnometodolojik çerçeve ile gündelik hayatı işlemesi ve ana akımlaştırılmasının temelini oluşturdular. Bu kapsamda sembolik etkileşimcilik çalışmalarının hız kazanması ile birlikte toplum içerisinde bireylerin birbiri ile olan ilişkilerinin salt bir alışkanlıktan öte olduğu yaklaşımları gündelik hayat çalışmalarına yeni bir soluk kazandırmıştır (Adler, Adler, & Fontana , 2012).

Gündelik hayat denildiğinde kast edilenin saf biçimiyle yaşamın kendisi olmadığı bunun yerine içerisinde yaşam sürülmekte olan çerçevenin, mekânın ve toplumsal eko sistemin kendi dinamikleri etrafında oluşturduğu cereyanlardır. Bu bağlamda gündelik hayatı tanımlamaya çalışan Lefebvre şöyle der;

“...Ne bir düşünüş yönüdür, ne bir engelleyici ya da durdurucudur; aynı anda hem bir alan hem de bir ara istasyondur, bir aşamadır ve bir atlama tahtasıdır, anlardan (gereksinimler, iş, zevk; ürünler ve yapıtlar; edilgenlik ve yaratıcılık; araçlar ve amaçlar, vs.) oluşan bir andır, olanaklı olanı (olanaklar bütünü) gerçekleştirmek için kendisinden yola çıkmanın kaçınılmaz olduğu diyalektik bir etkileşimdir” (2007, s. 24)

Lefebvre (2007; 2012; 2013; 2015), “Gündelik Hayatın Eleştirisi” adlı üç ciltlik bir eserin yanında “Modern Hayatta Gündelik Hayatın Eleştirisi” adlı başka bir eserle derinlemesine bir analiz yapmıştır. Lefebvre, gündelik hayatı ele alırken daha çok kapitalizmin üretim ve tüketimi haline gelen kentsel mekânda toplumsal savaşım ve zaferin elde edilme dinamikleri üzerinde durmuştur. Marksist bir eleştiri ile gündelik olanı analize tabi tutan Lefebvre, ilk gündelik hayat eleştiri kitabını İkinci Dünya Savaşı ertesinde modern hayatı ve modern hayat dinamikleri üzerinde boş zaman ve yabancılaşma üzerine bir düşünüm gerçekleştirir. Aynı zamanda bu kitabında gündelik hayatın kavram setlerini oluşturmaya çalışırken yaptığı işin formülasyonunu ortaya koymaya çalışır (Köse, 2018, s. 307-308)

Lefebvre, gündelik hayatı ele alırken bireyin toplumla olan münasebetinden ortaya çıkan ve aynı zamanda toplumun bireye oluşturduğu çevrenin yapılandırılmış olduğuna dair güçlü bir irade ortaya koyar. Gündelik hayatın, yaşantının içinde olduğunu fakat bu gündelik hayatın kendi doğallığında bir seyir halinde olmadığını vurgular. Bununla beraber gündelik hayatı yönlendiren tüketim toplumunu, reklamcılık ve kültür endüstrisinin bu yönlendirilmelerinin fark edilmesi ve bundan

kurtulması gereken bir şey olarak ele alır (Lefebvre, 2012, s. 22). Marksist bir eleştiri bağlamında ele alınan gündelik hayatın bir devrim üretmesi olasıdır ve bu devrimin izinin sürülmesi ve aynı zamanda sahiplenilmesi gerektiği yönünde bir çerçeve oluşturulmaktadır. Lefebvre, tüketim toplumu içerisinde bireyin konumunu belirlerken yönlendirilen ve aynı zamanda uysallaştırılan bir nesne haline dönüşme tehlikesini göz önünde bulundurmaktadır. Gündelik hayatın yapılandırılmış olmasına rağmen barındırdığı potansiyeli bir çıkmaz olarak değerlendirilen yabancılaşmayı bertaraf edeceğine dair bir inanç da taşımaktadır, Lefebvre. Bu inancının kaynağı, gündelik hayatın dinamik bir biçimde üretilmesi ve aynı zamanda tüketim toplumunun boyundurluğuna karşı yeni bir yaşam biçimi ortaya koyarak yabancılaşmayı ortadan kaldıracak olan gündelik hayatın şemsiyesi altında bulmaktadır.

Lefebvre'nin, gündelik hayatın yabancılaşmaya ket vuracağı düşüncesi, sadece üretim tarzı ile ortaya çıkan yabancılık değil aynı zamanda toplumsal eyleyışlerin mekânı olan gündelik hayatın oluşturduğu ilişkilerinin farkındalığını da barındırmaktadır (Köse, 2018, s. 316). Özellikle kentsel mekânda sıkılaştıran nüfusun ve gevşekleşen insani bağların gündelik hayat içerisinde üretildiği ve bu durumun insanlarda oluşturacak rahatsızlık hali ile itirazın tertibini yine gündelik hayat içerisinde bulabileceğimizi ve dolayısıyla mevcut toplumsal ve yönetsel yapı eleştirilerine somut bir cevap niteliğinin devrimle ve gündelik hayat pratikleri içerisinde mümkün olabileceğine dair de inanç taşımaktadır, Lefebvre (aktaran Kızılelmas, 2022, s. 37).

Lefebvre, sonraki çalışmalarında gündelik hayat eleştirisini yaparken birçok olay ve olguyu teoriye dahil etmektedir. Örneğin, gündelik hayatın eski sömürge biçimlerinin yerini aldığına ve toplumsal dönüşüme kaynaklık eden alanın artık burası olduğuna dair bir çerçeve sunmaktadır (Lefebvre, 2013). Kapitalizm, yaşamın her alanına sirayet ederek kendi çıkarı doğrultusunda her şeyi meşrulaştırmakta ve mübah bir konuma taşımaktadır. Böyle bir ortam içerisinde gündelik hayat içerisinde boş zaman ve tüketim yönlendirme açısından önemli iki unsurdur. Kent mekânında kişilerin işlerine olan bağı ve bu bağı kaybetme tedirginlikleri yaşamının geri kalanını kontrol altına alma konusunda itki bir güç oluşturmaktadır. Kişilerin tüketim kültürü içerisinde nasıl davranması gerektiği veyahut davranmaması gerektiğine dair kendi iradesiyle ortaya koyabileceği bir durumun kalmadığı ve bu gündelik yaşamın yeniden formüle edilmesi gerektiğini içerisinde taşıdığı potansiyeli ön görerek uyarmaktadır

Lefebvre (2015, s. 33). Modernizmin planlama endeksli ilerleyişi beraberinde yapılandırmayı zorunlu kılarak toplumsal yönlendirmenin bu çerçeveye göre hareket ettiğine dair inanç taşıyan Lefebvre, gündelik hayat pratikleri içerisinde yer alan yapılanmanın iktidarın idare etme biçimleri ile alakalı olduğuna inanmaktadır. Ona göre gündelik hayat ekonomik iktidar/sermaye ve devlet iktidarı tarafından işgal edilmiş ve iktidarların kurallarına göre bir çerçeve oluşturmuştur (Kızılelmas, 2022, s. 44). Yani iktidarın “stratejileri” etrafında şekillenen yaşamların sürdürülebilir olmadığı ve aynı zamanda yine bu alanda geliştirilecek açılımlarla bu iktidar bağıntılarının sekteye uğratılabileceğini düşünmektedir. (Köse, 2018)

Lefebvre’nin gündelik hayat eleştirileri, dönemin yeni Marksist yaklaşımlarını besleyerek Marks’ta doğrudan referanslanmayan gündelik hayatı sürece katmakta ve kapitalizmi gündelik hayat pratikleri etrafında ele alarak yeni bir bakış açısı oluşturmaktadır. Gündelik hayatı akademik aktivite alanına almadan önce dünyayı anlama biçimi soyut bir yerde durmakta ve var olan iktidar mücadelelerinde toplumsal yansıma biçimleri net görüntüler ortaya koyamamaktadır. Gündelik hayat eleştirisi ile olup biten şeyin kendi doğal akışında olmadığı ve bir mücadele alanı olarak gündelik hayatın ele alınması gerekliliğine vurgular yapılmıştır. Gerçekten de gündelik hayat içerisinde kişilerin temel gereksinimlerini karşılarken içerisine girdikleri mücadele çoğu zaman Don Kişot’un yel değirmeni ile savaşımına benzemektedir. İnsanların içerisinde bulunduğu dürtü, sürekli kişiyi tüketim toplumunda yer alabilmeye ve gerekli olan koşulları yerine getirmeye zorlamaktadır. Bu yanıyla gündelik hayatı toplumu yönlendirme kapasitesine sahipken aynı zamanda yönlendirilmeye de açık bir pozisyonda yer almaktadır. Lefebvre’nin gündelik hayatı eleştiren tutumu, gündelik hayatın bir iktidar stratejisi (medya, reklam, kültür endüstrisi) olduğu farkındalığına hizmet etmektedir. Özetle Lefebvre, gündelik hayatı bütün hengamesi ile üzerinde/içinde yaşadığımız fakat potansiyelinin farkına varamadığımız üretken bir güç olarak değerlendirmektedir (Kırış, 2019, s. 136). Öte yandan gündelik hayat çalışmalarında Lefebvre’den etkilenen De Carteau ise kapitalizmin iktidarında ortaya çıkan stratejiye karşı, strateji ile beraber “taktik” açılımını yapmaktadır.

Michel De Carteau (2009), “Gündelik Hayatın Keşfi I-II” eserinin alt yapısını Fransız toplum yapısının mevcut durumu ve eğilimlerini ortaya koymak için Fransız Kültür

Bakanlığı'nın projesi ile başlamıştır¹¹ (Gökkalp Yılmaz, 2015, s. 60). De Certeau, kitabın ilk cildinde gündelik hayatın dinamikleri üzerine geliştirdiği kuramı ikinci cildinde Fransız toplumsal yapısını anlamlandırmak için kullanmaktadır. Gündelik hayatın bir direniş alanı olduğu ve iktidarın stratejilerine karşı toplumsal grupların bu alanda pasif bir direniş halinde taktikler geliştirdiğini öne sürer. De Certeau, Lefebvre'den farklı olarak “sıradan insana” çok önem atfetmektedir. Yani bireyin gündelik hayat içerisinde eylemleri, edimleri, düşünme biçimleri, eyleme biçimleri gibi yaşamın her şeyini kapsayan alanın organizasyonunun tesadüfi bir şekilde ilerlemediğini vurgulamaktadır. Gündelik hayat içerisinde sıradan insanın iş gitmesinin, boş zamanını değerlendirmesinin, kenti ve zamanı tüketmesinin, ailesi ile birlikte vakit geçirmesinin, mesai sonraları eğlenmesinin veya dinlenmesinin bir anlama karşılık geldiğini düşünmektedir. De Certeau, bireysel olanı imlerken onu toplumsal olandan ayırmamakta tam aksine iç içe geçmişliği ile ön plana çıkartmaktadır. Bu yaklaşımla birlikte bireyin edimlerinin ve eylemlerinin toplumsal yapıyı anlamada ve mevcut yapısında cereyan eden durumları anlamlandırmada yol gösterici olduğunu düşünmektedir. (de Certeau, 2009, s. 9)

De Certeau, gündelik hayatı ele alırken “şeyleri gerçekleştirme”, “belirli biçimde davranma” ve “davranma biçimlerine” odaklanmaktadır (Gökkalp Yılmaz, 2015, s. 48). Birey, toplum içerisinde hal ve tavırlarını sergilerken arkasında gizli olan amaca hizmet etme motivasyonunu taşımaktadır. Bu motivasyon bireyin tesadüfi eylemlerden ziyade taktikler etrafında bir yaşam kurgusu içerisinde olduğunu göstermektedir. Bu yanılla Goffman'ın (2020), “Gündelik Hayatta Benliğin Sunumu” adlı eserinde bireyin davranış biçimlerini oluştururken içerisinde bulunduğu ortama göre davranma biçimleri ve rollerine referanslar mevcuttur. Yaşam içerisinde bireyin benliğini sunması bulunduğu ortamda kendisini garantiye alma ve var olan ya da oluşabilecek riskleri en aza indirmek için performanslar sergiler. Bu performanslar bireyin salt çıkarına dayalı değil bazen toplumsal faydayı sürece dahil ederek bulunulan ortama göre hareket etme halinde olabilir. Birey bu performansları sergilerken her zaman teyakkuz halinde olmayabilir. İçerisinde yaşadığı toplumun norm ve değerlerine göre benlik sunumu gerçekleştirirken sıradanlaşmış davranış kalıpları ve alışkanlıklar biçiminde de performans sergileyebilir. Bu performansları

¹¹ Farklı bir kaynaktan bu projenin DGRST Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurulu tarafından verildiğini söylenmektedir. Bkz. (Kızılelmas, 2022, s. 63)

oluşturan dinamikler bireyin zihin kodlarına yerleşmiş bir biçimde otomatik biçimlerde de gerçekleşmektedir (Goffman, 2020, s. 28-30).

Tıpkı Goffman'ın benlik sunumunda söz ettiği performansı sergileyen bireyin içerisinde olduğu "sıradanlık" hali De Carteau'nun "sıradan insanı"nı oluşturmaktadır. De Carteau, sıradan insanın peşine düşerek onun gündelik hayat içerisinde anlamlandırma ve bu anlamlandırmaya göre hareket halinde olma durumunu gözler önüne sermektedir. Sıradan insanın 24 saatlik zaman dilimi içerisinde ortaya koyduğu faaliyetlerin tamamının ele alınmasını ve bu ele alınmalarla toplumsal yapı içerisindeki etkileşimlerin ardındakine odaklanmak gerektiğini düşünmektedir. Sıradan insanın çok da sıradan olmadığını, mevcut iktidarların stratejilerine karşı taktikler geliştirerek kendine göre bir yaşam dizayn etmesi gündelik hayat içerisindeki pratiklerdir. Yani De Carteau, sıradan insanın her anını ve her eyleyini ele alarak toplumsal çözümlemelerde bulunmaktadır. Fakat bu sıradan insanın başka bir özelliği de bulunmaktadır. Mevcut hâkim kültür ve iktidar çerçevesinin dışında kalan, hegemonyanın sürdürülmesini özümsemeyen ve yeri geldiğinde direniş içerisinde olan "çizginin dışındakiler" olma vasfı ile anılmaktadır. Bu kapsamda De Carteau çizgi dışındakileri tanımlarken şöyle der;

"Çizgi dışılığın günümüzdeki figürü artık küçük gruplar değil ama çizgi dışında kalan kitlelerdir; çizgi dışılık kültür üretmeyenlerin kültürel etkinliğidir. (...). Televizyon karşısındaki göçmen bir işçinin, eleştiri ya da yaratıcılık uzamı, orta sınıf bir Fransız'ın uzamından farklıdır. Aynı alanda etkinlik gösteren iki taraftan, bilgilenme araçları, finansal kaynaklar ve güvenceler bakımından zayıf olan taraf, daha kurnaz olmak, daha fazla "rüya" görmek ya da daha fazla eğlenmek durumundadır. Eşit olmayan güçler arasındaki ilişkiler açısından değerlendirdiğimizde, benzer düzenekler aynı sonuçları vermezler" (De Carteau, 2009. s 52)

Çizginin dışında olmak öyle anlaşılıyor ki hâkim kültüre tabi olmayan ve aynı zamanda hâkim toplumsal sözleşme bağlamında olmayan kimseleri kapsamaktadır. Sıradan insanı daha iyi açıklamakta ve aynı zamanda bu çalışmanın odaklandığı inşaat işçilerinin durumuna yönelik de bir zemin sunmaktadır. Toplum içerisinde kendini itilmiş olarak gören toplumsal gruplar çoğunlukla mevcut düzene adapte olmadan kenarda yaşayanlardır. Bu sıradan insanların mevcut stratejilere direnmeleri taktikler etrafında gerçekleşmektedir. Fakat bu taktikler var olanın yıkılmasına yönelik değil sadece kendilerini dönüştürecek olan kuvvete mukavemet göstermektedir. Bu bağlamda gündelik hayat çalışmalarına "taktikleri" temel alan De Carteau, bu alana

yeni açılımlar getirmiştir. Çünkü Lefebvre, devletin ve sermayenin hegemonik alanı olarak değerlendirdiği gündelik hayatın bu güçlü yapıların stratejileri etrafında şekillendiğine yönelik izlenim vermektedir. Yani iktidarın kendi iktidarını sürdürmek ve kalıcı hale getirmek için uzun dönemli stratejileri hayata geçirerek kendi hükümranlığını gündelik hayatta sürdürme girişimleri mevcuttur. Bu mevcudiyete karşı bireyin veya toplumsal kesimlerinin direnişi taktikler etrafında şekillenmektedir.

Strateji ve taktik bağlamını derinleştirmek gerekirse, strateji iktidarın bir aracı iken taktikler zayıf olanın, sıradan olanın hayatta kalma ve direnme aracı olarak ön plandadır. Yani strateji doğası gereği uzun bir sürece ve mekâna ihtiyaç duyarken taktik her an her mekânda ortaya konulan işlevsel bir şeydir (De Carteau, 2009. s 55). De Carteau, taktiğin bu gücünün toplum içerisindeki işlevselliğini fark edip sıradan insanın faaliyetine odaklanmaktadır. Bu yanıyla taktikler sıradan insanın gündelik hayat içerisinde kendine alan bulması ve bu alanda sürekli bir üretim içerisinde olmasıdır.

Stratejiler üreten iktidara karşı kendi öz savunmasını gerçekleştirirken yeni bir üretim ortaya koyan sıradan insan, taktiklerle mücadelesini sürdürmektedir. Ama bu mücadele iktidarı ortadan kaldıran bir eylem halinden ziyade iktidarın, iktidar olduğu yanılsamasını sürdürerek iktidarın yeni stratejilerine ket vurmaktadır. Gündelik hayatın bu üretim potansiyeli ile birlikte doğal bir denge durumu oluşmaktadır. İktidar ve sıradan insan herhangi bir savaşa girmeden kendi varlık alanlarını korumaya ve dolayısıyla gündelik hayatın sürmesine olanak tanımaktadır (De Carteau, 2009. s 108-113).

Gerek Lefebvre’de gerekse de De Carteau’da gündelik hayat, iktidarla girilen kavgadır. Bu kavgada genellikle hâkim kültürün dışında yer alan göçmenler, işçiler, madunlar, ötekileştirilen kesimler yer almaktadır. Yani gündelik hayat çalışmaları çoğunlukla egemen olanın dışında kalanlar -ki bunlar geniş bir kesimi temsil eder- tarafından bir mücadele alanıdır. Bu sebeple Lefebvre gündelik hayat eleştirisini devrime evrilecek bir boyutta ele alırken De Carteau, gündelik hayat pratikleri ile toplumsal yapıyı anlamlandırmaya girişmektedir. Bu çalışma kapsamında özellikle Lefebvre ve de Carteau’nun gündelik hayat kuramsallaştırmasının üzerinde durulması bilinçli bir tercihtir. Çünkü bu çalışmanın temelini oluşturan inşaat emek piyasasının dönüşümü ve inşaat işçilerinin gündelik yaşamı bu iki kuramcının açılımları etrafında

daha iyi ortaya konulabilmektedir. Kentsel mekânda gerçekleşen strateji ve taktik karşılaşmasının kentsel yapıyı çevreyi inşa eden işçiler ve bu piyasanın dönüşümünü bu iki kuramcının düşünceleri karşılamaktadır.

Gündelik hayata dair diğer yaklaşımlara girişmeden önce Lefebvre ve de Cartaeu'daki gündelik hayatı göz önünde bulundurarak özet bir tanımlama daha mümkün olmaktadır. Bu kapsamda gündelik hayat, sıradan insanın 24 saatini kapsayan zamanında ortaya koyduğu performanslar ve eyleyışler rastgele bir biçimde ön plana çıkmamaktadır. Bireyin yaşamını idame ettirmek için zorunluluk olarak ele aldığı iş yaşamı, aile yaşamı, sosyal çevre ve doğa ile ilişki kurma biçiminde genellikle taktiksel bir çağrışım mevcuttur. Birey kendisi için en iyi olanın peşinden koşarken aynı zamanda temsil ettiği cemaatin norm ve değerlerini önemsemekte ve buna göre hareket etmektedir. Bireyin gündelik hayat deneyimi bagajında taşıdığı değerler çerçevesinde ve aynı zamanda ulaşmak istediği menzilin gereklilikleri doğrultusunda hayata geçirmektedir. Gündelik hayatta aşına olanın görüldüğü gibi olmaması ve aynı zamanda yabancı olanın da bir bilinirlik taşıması (Kırış, 2019, s. 138), bu alanın bilimsel çevrelerce derinlemesine ele alınmasına dair bir kanı oluşturmıştır. Gündelik hayat, herhangi bir topluluğa mensup bireylerin bu mensubiyetlerinden kaynaklı olarak içerisinde bulundukları dezavantajları bertaraf edebilmek için giriştikleri yapıp etmelerin tamamını kapsamaktadır. Öte yandan egemen grupların kendi egemenliklerini sürdürebilmek için inşa ettikleri stratejilerin mekânı olarak yine gündelik hayat ön plana çıkmaktadır.

Bu çalışmada gündelik hayat ile alakalı diğer çalışmalara bakarken yeni bir kuramsal inşadan ziyade Lefebvre ve De Cartaeu yaklaşımlarını derinleştirme ve zenginleştirme gayreti ön planda tutulmaktadır. Bu bağlamda De Cartaeu'nun "sıradan insanın direnişinin" izini James Scott'un (1995) "Tahakküm ve Direniş Sanatları, Gizli Senaryolar" adlı eserinde bulunabilir. Gündelik hayat içerisinde zayıf olanın taktikler geliştirerek direniş alanları oluşturmaları ve bu direnişlerin illa kolektif bir biçimde olmayabileceğini göstermektedir. Scott, egemen olanın dışındakilerin her daim gizli bir senaryoyu işlettiklerini ve bu gizli senaryonun egemenin senaryosundan farklı olduğunu dile getirmektedir (Scott J. C., 1995, s. 21-23). Güç ilişkilerinin gündelik hayatta bir çekişme halinde olması de Cartaeu'da strateji etrafında şekillenirken Scott'da senaryo bağlamında ön plana çıkmaktadır. İki yaklaşımın da gündelik hayatta

var olan çekişmenin taktik, strateji ve direniş perspektifinde gerçekleştiğine dair daha geniş bir ereve sunmaktadır.

Yine gündelik hayatın ele alınmasını toplumsal eyleyiş noktasında önemli bir yerde olduğunu ortaya koyan Garfinkel (2014), etnometodolojide araştırmaların alt yapısını oluşturmaktadır. Ona göre etnometodolojide araştırma, bireyin toplum içerisinde ortaya koyduğu davranışların ve eylemlerin arka planında olan ile ilişkisini kurmak ve aynı zamanda sağ duyunun somut gerekçelerini veya nedenleri anlayabilmek için gereklidir (Garfinkel, 2014, s. 8). Bu yanıyla gündelik hayat pratiklerinin alışkanlık ve tesadüfün dışında belli bir kültürel değerler sistematiği içinde var olan ve çoğunlukla bir amaca hizmet eden durumlar olduğu ortaya konulabilmektedir. Bireyin yaşantısı ve deneyimleri etrafında şekillenen sağduyusu ve aynı zamanda dünyaya bakışı, onu kendi başına gündelik hayat içerisinde biricik kılmaktadır. Fenomenolojik yaklaşımın yanında etnometodolojik bir yaklaşımın olması ve bu kuram düzleminde sosyolojik faaliyetin yapılması gündelik hayatın anlamlandırılması konusunda fayda üretmektedir. Bir diğer deyişle bireyler yaşadıkları kapsamında dersler çıkarırlar ve yeni olanı inşa ederler. Bu inşa aynı zamanda yeni toplumsalın inşasını beraberinde sağlamaktadır (Kızılelmas, 2022, s. 44)

Gündelik hayata dair kuramsal alt yapı oluşturulmadan önce gündelik hayatı ciddiyle ele alan sembolik etkileşimci yaklaşım, dönemin araştırmalarında pasif bir biçimde ele alınan bireyin aktif olduğu ve yaşamı anlamlandırarak yaşamını sürdürdüğünü ve dolayısıyla bireysel etkinliklerin kıymetli olduğu temeli üzerine inşa edildi (Wallace & Wolf, 2020). Bu bağlamda bireylerin gündelik yaşam pratiklerinde birbiri ile geliştirdiği ilişkiler ve etkileşimler gündelik hayatın kendisini oluşturmakta ve değinilen taktik, strateji ve direnişler etrafında süreğenlik kazanmaktadır. Sembolik etkileşimcilik gücünü bu bireysel aktiviteden alması itibari ile gündelik hayat üzerinde yoğunlaşmaktadır. İnşaat işçilerinin şantiye yaşamları da bu kapsamda ele alınarak çalışma derinleştirilecektir.

6. ŞANTIYE VE İNŞAAT İŞÇİLERİ

Çalışmanın bu bölümünde emek süreçlerinin dönüşümü ile başlayan dinamiklerin kentsel yapılı çevre etrafında şekillenmesinin ardından kentsel yapılı çevrenin inşasını sağlayan teknik hususlar ele alınmaktadır. Kentsel yapılı çevrenin inşası için gerekli ortamın şantiyeler özelinde birleştiğini söylemek mümkündür. Şantiye, teknik bir husus olarak toplumsal algıda yer alırken inşaat işçilerinin yaşam merkezleri olarak da ön plana çıkmaktadır. Bu açıdan yapı inşanın mahiyetine göre kurulan şantiyelerin inşaat işçileri için ne ifade ettiği ve fiziksel koşulların neler olduğu gibi sorular cevaplanmaya çalışılmıştır.

Şantiyelerin, inşaat işçilerinin yaşadığı, çalıştığı ve boş zamanlarını geçirdiği yapılar olarak sunduğu toplumsallık yapısında inşaat işçilerinin yaşama bakışını etkileyen bir unsurdur. Şantiyeler ölçeklerine göre 100 ile 5000 işçi barındırabilmektedir. Aynı zamanda şantiyeler, işçi dünyasından ayrı olarak iş veren ofislerinin bulunduğu, satış ofislerin bulunduğu ve taşeron firmalarının ofislerinin yer aldığı bir alanı kapsamaktadır. İşçilerin mesai içinde ve mesai sonrasında şantiye alanında geçirdikleri zamanın kalitesi şantiye imkanları dahilinde oluşmaktadır. Şantiyelerin kurulum süreci ve inşaat bitiminde söküm süreci inşaat işinin süreksizliğini ortaya koyması açısından önemli bir göstergedir.

Yaşadığı yerden başka bir kente giden işçilerin çalışma süresi boyunca konakladıkları, çalıştıkları ve boş zamanı değerlendirdiği alan olarak şantiyeler, son dönemde kentin dışında alt yapının olmadığı alanlarda kurulmaktadır. Şantiyelerin kentten uzak olması veya kent merkezine ulaşımının olmaması inşaat işçilerinin sosyalleşebilecekleri ve ihtiyaçlarını giderecek alanların noksan olmasına sebebiyet vermektedir. Bu açıdan salt fiziki ve teknik bir mekândan daha fazlası olan şantiye sahalarında gündelik yaşam pratikleri ve iş sürecinin iç dünyasıyla alakalı tartışmalar yürütülmektedir.

6.1. Göçebe Emegın İnşası

Emek tarihi çalışmaları genellikle üç eksen üzerinde ilerlemektedir. Birincisi fabrika/maden etrafında kurulan ve proleter yaklaşımı ile sınıf temelli işlenen emek, ikincisi Sanayi Devrimi'nden öncede var olup günümüzde farklı bir forma evrilen tarımsal emektir. Tarımsal emek günümüzde mevsimlik işçiler üzerinde ele alınmakta ve güvencesizlik bağlamı üzerinde ilerlemektedir. Üçüncü emek çalışma düzlemi ise

Braverman (2008) ile başlayan büro işçileri üzerinde geliştirilen yaklaşımlardır. Emek süreçleri ele alınırken işçilerin siyasi, iktisadi ve sosyal durumlarına yönelik çalışmalar aynı zamanda kapitalizmin tarihsel süreç içerisindeki dönüşümlerini ortaya koymaktadır. Fakat bu noktada eksik bir husus ortaya çıkmaktadır; özellikle kapitalizmin kenti üretim ve tüketim sahası olarak ele alıp Harvey'in (2019) sermayenin ikinci çevrimi olarak kentsel yapıyı işaret etmesi yeni bir boyut geliştirmeyi zorunlu kılmaktadır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ele alınan “yerleşik emek” yaklaşımı özellikle fabrika ve madenler etrafında gelişen iş potansiyelinin sabit ya da uzun süreli aynı mekânda gerçekleşmesini kapsamaktaydı. Fabrika ve maden örneği ele alındığında bu iş sahalarında gerçekleşen üretimin mekânı çoğunlukla sabittir. Aralarındaki fark, madende direk hammadde çıkartılırken fabrikada bu hammadde işlenmekte ve yeni bir ürün ortaya çıkmaktadır. İşçileri uzun zaman aralığında mekânsal olarak aynı yerde çalışır ve genellikle maden kapanmadığı sürece orada çalışılmaya devam edilir. İşçilerin iş konsantrasyonları ve motivasyonları belli bir mekân, bölge ve coğrafya düzleminde ilerlemektedir. Böylelikle işçiler iktisadi ve sosyal yaşamlarını bu mekân ve coğrafya üzerine kurgulamakta buna göre yaşam stratejileri belirlemektedir. Günümüzde fabrika çalışanlarının kullandıkları servisler, kullandıkları yemek kartları ve aldıkları ücretlerin çerçevesi çoğu zaman bellidir.

Mevsimlik tarım işçilerinde ise yılın belli zamanlarında kendi bulundukları bölgenin dışında tarlada çalışan işçileri kapsamaktadır (Karaman & Yılmaz, 2011, s. 215). Mevsimlik tarım işçilerinde de fabrika ve maden kadar olmazsa bile çalışma yeri sabittir. Özellikle fındık, üzüm gibi uzun ömürlü ağaç ömrüne sahip işlerde neredeyse her sene aynı tarlalarda çalışılmaktadır. Domates, pamuk, fasulye gibi her sene ekilen bitkilerde ise bu sabitlik zaman zaman değişebilmektedir. Fakat yine de tarımsal üreticilerin teknoloji kullanması ile birlikte ekim yapılan tarlaların nadas veya nöbetleşe ekim süreçleri azalmaktadır. Yani mevsimlik tarım işçileri de çalıştıkları dönemde genel olarak aynı yerde üretim yapabilmektedir. Bu yanılla fabrika, maden ve tarımsal üretim yerleşik emek düzleminde ele alınabilir.

İnşaat işinin projelendirme ve uygulama süreci ise yerleşik emek düzleminin dışında yer almaktadır. İnşaatın yapıldığı alan geçici iş sahası olarak ele alınmakta ve kurulan şantiye iş bitiminde kaldırılarak üretim sonlanmaktadır. İnşaat firmaları

çoğunlukla yurtiçinde çok farklı yerlerde proje alabilmekte ve bir şantiye kapanırken başka bir yerde açılmaktadır. Bu süreçte inşaat işçileri ise çalışmaya başladıkları şantiyenin geçici iş sahası olduğunun bilincinde bir sonraki iş sahasının bulunması için çaba içerisinde olmaktadır. İnşaat işçisinin emek harcadığı alanın geçici olması ve inşaat şantiyesinin de geçici olması ile birlikte “göçebe emek” denilebilecek bir durum ortaya çıkmaktadır. Fabrika ve tarlanın aksine sabit ve sürekli olmayan inşaat üretim mekânı, kendi üretim mekanizmasının mekânı konumundadır. Herhangi bir yerde herhangi bir zamanda yapılacak bir yapı inşası için her şey sıfırdan kurulur ve süreç tamamlanınca mekanizma ortadan kalkar.

Göçebe emek, emek sahibinin sürekli hareketlilik içerisinde olmasını ifade etmektedir. Türkiye düzleminde orta ölçekli bir yapı inşasının iki sene sürdüğü göz önünde bulundurulursa bir inşaat işçisi iki senede bir emeğini üretim sürecine katacağı yer değişikliği yapmak zorundadır. Ne fabrika işçisi gibi sürekli bir işe sahip ne de mevsimlik tarım işçisi gibi her sene yılın belirli bir döneminde üretim sürecine katılır. Göçebe emek, kendi üretim mekanizmasını üretirken aynı zamanda bu mekanizmanın bir parçası olarak sürekli yer değiştirmek ve süreçten kopmamak için çaba içerisinde olması gerekmektedir. Bu durum inşaat işçisinin çalıştığı süreç boyunca bir sonraki çalıştığı şantiyede çalışabilme ağını geliştirmesi ve mevcut çalıştığı şantiyede “makul” performans göstermesi gerekmektedir. Aksi takdirde mevcutta çalıştığı sahanın sonlanması ile bir sonrakine geçişte problemler yaşayabilmektedir.

İnşaat işçiliğini göçebe emek düzleminde ele alınması aynı zamanda güvencesizliğin diğer iş kollarına göre daha derinden hissedilmesine neden olmaktadır. Öte yandan işçiler arasındaki örgütlenme bilincinin sendikal düzeye ulaşmasının önündeki engel de göçebe olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanında işçi sağlığı ve güvenliğinin geliştirilmesine yönelik denetim mekanizmaları da göçebelikten kaynaklı işleyememe durumu ile karşı karşıya kalmaktadır. Güvencesizliğin günümüzde yaygınlaşması ile beraber ortaya çıkan durum inşaat iş kolunda sürekli varlık göstermesi ve gün geçtikçe derinleşmesine neden olan durum, göçebe emek düzlemi olarak ortaya çıkmaktadır.

6.2. Geçici İş Sahası Olarak Şantiye

Şantiye, sözlük anlamıyla bir yapının oluşum zeminin hazırlandığı ve yapının inşa edildiği alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Şantiyeler bir çalışma sahası olarak

genelde fiziksel mahiyeti ile ele alınmaktadır. Mühendisliğin ve mimarlığın beyaz yaka çalışma alanı olarak işlenmektedir. Öte yandan şantiyenin arazi ve arsa ile olan bağı kendinden menkul bir “yer” olarak da ön plana çıkmasını sağlamaktadır. Türkiye’de şantiyenin tüm unsurlarının derlendiği ve aynı zamanda şantiye kültürü teması üzerinde faaliyet yürüten İnşaat Şantiyesi¹² dijital platformu, şantiye ile ilgili mühendislik bilgisini arşivlemektedir (Şantiye, 2017). Türkiye’de kurulan şantiyelerin düzenlenmesi ve denetlenmesi hakkındaki mevzuat altyapısı 2008 tarihli 26778 resmî gazete sayılı “Yapı Yönetimi Uygulama Yönetmeliği” ile oluşturulmuştur. Bu yönetmeliğe göre şantiye yönetiminin görev ve sorumlulukları ile fiziki donatı unsurlarının çerçevesi belirlenmiştir.

Gerek yönetmelikte gerek toplumsal algıda şantiye alanının genellikle fiziki unsur olarak ele alınmasının ötesine geçebilmek ve toplumsal yanıyla şantiyenin ele alınması bu çalışma açısından önemli bir noktada durmaktadır. Bu kapsamda bir şantiyenin ne anlama geldiği sorusuna cevap bulunulmalıdır. Herhangi bir yapı inşa sürecinde konut, iş yeri, kamu binası, yol, köprü, metro gibi mahiyeti ne olursa olsun yapılacak yapının 200 m² büyüklüğüne ulaşması halinde yasal olarak şantiye sahasının kurulması zorunludur (Özata, 2016). Şantiye alanı içerisinde işlemlerin ve sorumlulukların çoğunluğu metrekare üzerinden belirlenir. İnşaatın metrekaresine göre şantiye metrekaresi, şantiye metrekaresine göre zorunlu personel sayısı (iş güvenliği, sağlık, şef gibi) belirlenir. Örneğin, şantiye şeflerinin tek seferde üstlenebileceği iş kapasitesi 30 bin m²’yi aşamaz (Yapı Denetim, 2001).

Şantiyenin idari kadrosundan işçisine kadar iş bölüm ekiplerini kapsayan Tablo 6.2, şantiyenin organizasyonu açısından asgari gereklilikleri kapsamaktadır. İnşaat faaliyetinin mahiyetine göre tablodaki gruplar değişebilmekle beraber genellikle tablodaki çerçeve ile şantiye organizasyonu gerçekleşmektedir.

1- Proje Müdür	13- Şöför	26- Tesisatçı	39- Mermerci
2- Şantiye Şefi	14- Makine Operatörü	27- Temizlikçi	40- Marangoz
3- İnşaat Mühendisi	15- Yağcı	28- Elektrikçi	41- Mobilyacı
4- Mimar	16- Depocu	29- Kalıpcı Ustası	42- Doğramacı
5- Teknik Ofis	17- İdari İşler	30- Demirci Ustası	43- Kanalcı
		31- İzolasyon	44- MEP

¹² İnşaat Şantiye platformu hakkında detaylı bilgi almak için bkz: <https://www.insaatsantiye.com/> (erişim tarihi: 30.05.2023).

6- İnşaat Teknikeri	18- Sekreter	32- Betoncu	
7- Harita ve Ölçme Şefi	19- Aşçı	33- Şapçı	
8- Haritacı	20- Formen	34- Perdahçı	
9- Topograf	21- Kalfa	35- Sıvacı	
10- Şenör	22- Ekip başı	36- Mantolama	
11- Tekniker	23- Düz İşçi	37- Seramik	
12- Süpervizör	24- Usta	38- Kaynakçı	
	25- Montajcı		

Tablo 6.1. Bir Yapının İnşa Edilmesi İçin Kurulan Şantiyelerde Yer Alan İş Kalemleri ve İdare elemanları

Kaynak: Araştırmacı tarafından derlenmiştir (Şantiye, 2017)

Tabloda yer alan grupların büyük çoğunluğu inşaat yapım sürecinin tamamında olmazsa bile belirli zaman dilimlerinde şantiyede konaklamaktadırlar. Zaten yapım işi şantiyede gerçekleşmekte bunun yanında mesai bitiminde dinlenme, yatma, yeme-içme, banyo-tuvalet ihtiyacı gibi temel ihtiyaçların tamamı şantiye sınırları içerisinde giderilmektedir. Şantiyeler genellikle “dışarı” ile ayrılmış sınırlar ile kendi ekosistemlerini oluşturmaktadırlar. Bu ekosistemleri yönetmeliklerde belirlenen yükümlülükleri yerine getirmek zorundadır. Bu yükümlülükler işçinin güvenliğine ve sağlığına yönelik önlemler, işçinin şantiye içerisinde sosyalleşebileceği donatılar, işçinin yatakhane, banyo-tuvalet hijyenini sağlama gibi kalemlerden oluşmaktadır.

6.3. Şantiyeler ve İnşaat İşçileri

İşçilerin çalıştığı saha, inşaatın mahiyetine göre değişkenlik gösterse de çoğunlukla uygulama aşamaları benzerlik taşımaktadır. İşçinin konaklayacağı alan yani yatma ve dinlenme alanı genellikle iş sahasının dışında şantiye sınırlarının içinde yer almaktadır. İşçilerin yatma yerleri prefabrik yapılardan oluşmaktadır (işçiler arasındaki tanımlama ile “koğuşlar”). Son yıllarla birlikte daha önce şantiye içerisinde temel ihtiyaçlarını çadırda gideren işçiler günümüzde prefabrik yapılarda kalmaktadırlar¹³. İşçilerin koğuş olarak adlandırdığı yatma yerleri genellikle sayıları

¹³ 6 Şubat Kahramanmaraş merkezli deprem sonrasında halk arasında yaygınlaşan prefabrik söylemi ile birlikte prefabrik yapının ne olduğu ve hangi amaçlar için kullanıldığına yönelik bilgi yaygınlaşmıştır. Son 15 yıl içerisinde şantiye alanında hayati rol üstlenen prefabrik yapılar halk tarafından da konuşulmaya başlandı. Bknz: <https://www.hurriyet.com.tr/advertorial/deprem-bolgesine-her-gun-20-prefabrik-ev-42247018>, <https://www.aa.com.tr/tr/asrin-felaketi/nurdagi-ve-islahiyyede-214-prefabrik-ev-daha-depremezdelere-teslim-edildi/2851773>, <https://www.ozgeyapi.com/medya-merkezi/blog/depreme-dayanikli-prefabrik-evler.html> . Prefabrik evler şantiyede kullanılan yapılardan farklı ya da daha kapsamlı yapılardır.

3-6 adet arasında değişen altlı üslü ranza tipi yatakların olduğu bir alandır. İnşaat işçileri genellikle çalışma dışında kalan tüm zamanlarını bu koğuşlarda geirmekteirler.

Resim 6.1. İnşaat işçilerinin mesai sonrası kaldıkları prefabrik yapı

Kaynak: Araştırmacı tarafından çalışma sahasında çekilmiştir

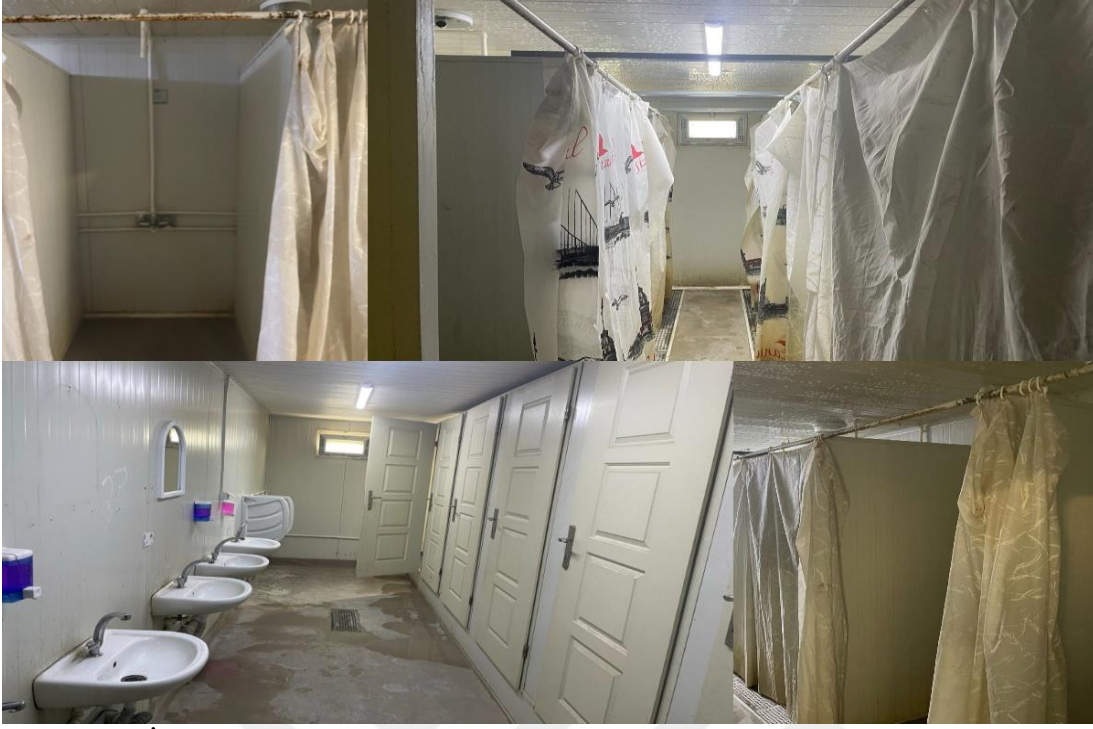
Prefabrik konteynır olarak tanımlanan hücre tipi yapılar kurulumu ve sökümü hem maliyet hem de zaman açısından şantiye için işlevsel mahiyet taşımaktadır. İnşaat şantiyeleri genellikle süreli olduğu için inşaat faaliyeti bittiğinde şantiye organizasyonu için kurulan tüm yapılar şantiye alanından kaldırılmaktadır. Bu yanı ile şantiyelerde sıkça tercih edilen prefabrik yapılar, daha önceki yıllarda çadırlarda kalan işçiler için de avantajlar sunmaktadır. Herhangi bir yangın veya afet durumuna karşı şantiye yönetiminin tedbirlerine de bağlı olarak kırılganlık taşımaktadır. Özellikle elektrik ve su tesisat sisteminin denetim dışında kaldığı durumlarda tehlike de arz etmektedir. elik iskeleler üzerine kurulan prefabrik yapılar daha sağlam olmakla beraber genellikle maden şantiye alanlarında kullanılmaktadır. İnşaat şantiyelerinde plastik ham maddesi üzerinden işlenip şantiye kuruluş aşamasında yapılan beton zemin üzerine kurulmaktadır.

Resim 6.2. İnşaat işçilerinin yattıkları prefabrik alanın yatakhane/koğuş bölümü

Kaynak: Araştırmacı tarafından çalışma sahasında çekilmiştir

Şantiye alanındaki işçilerin tuvalet ve banyo kullanımı ortak alanlar üzerinde dizayn edilmiştir. Prefabrik yapılardan oluşan bu alanlar, genellikle şantiye hesabına çalışan temizlik görevlilerinin sorumluluğundadır. İşçilerin sıkça dile getireceği gibi ortak kullanım alanları gerek işçilerin sorumlu davranmayışı gerekse de temizlik personelinin işini gereğince yerine getirmemesi sonucu hijyen bakımından problem oluşturmaktadır. Bu yanıyla kullanılan banyo ve tuvalet alanları çoğunlukla hapishane, askeri kışla veyahut kamp mantığı üzerine inşa edilmiştir. Yani ortak kullanım alanı olan bu yerler işçilerin rutin çalışma hayatları içerisinde karşılaşma mekânı olarak da ele alınabilir. Genellikle aynı iş kolunda çalışan işçiler aynı koğuşlarda kalmaktadırlar. Ortak kullanım alanlarında diğer iş kalemelerinde çalışan işçilerle karşılaşabilirler. Mesai saatleri genellikle 8:00-17:00 saatleri arasında olan ve inşaatın ağır koşulları arasında kir ve tozdan arınmak için mesai sonrası hemen banyo ihtiyacı doğmaktadır. Bu ihtiyacın giderilmesi neredeyse şantiyede olan tüm işçiler için gerekli olduğu için ortak kullanım banyoları önünde sırayla ihtiyaçlarını gidermektedirler. Çoğunlukla üç yanı prefabrik malzeme ön tarafları perdelerle kapatılan banyolarda mahrem açısından her zaman problemler yaşanmaktadır (Resim 6.3).

Resim 6.3. İnşaat işçilerinin ortak tuvalet ve banyo alanları

Kaynak: Araştırmacı tarafından çalışma sahasında çekilmiştir

Şantiyelerin toplumsal örüntüleri fiziksel koşullarından bağımsız gerçekleşmekle birlikte inşaat işçilerinin başlıca problemleri arasında tuvalet-banyo ve koşulların yaşanabilir bir konseptte olmaması gelmektedir. İnşaat işçilerinin yaşam çevresi olarak ele alınabilecek şantiye alanında “bari” deyişler ön plana çıkmaktadır. Zaten kötü koşullarda yaşıyoruz “bari yatma yerimiz temiz olsun”, “bari sıcak suyumuz olsun” gibi söylemler dile getirilmektedir.

İnşaat işçisi memleketinden başka bir yerde çalışmaya gittiğinde süreç şu şekilde işlemektedir; seyahat ettiği vasıttan inip şantiye nizamîyesinde kaydını yapar, yatacağı koğuşuna gider ve sonraki gün iş başı yapar. Koğuştaki sosyal performanslar benzerlik gösterdiği ve muhtemelen iş bulduğu ağın tanıdık olması ile birlikte yabancılaşma çekmemektedir. İnşaatın bulunduğu kent neresi olursa olsun aynı süreçler işlemektedir. Sabah iş başı saatleri, öğle molaları ve mesai bitimleri işin mahiyetine göre değişkenlik gösterebilmektedir. Eğer direk yüklenici firma yani şantiye hesabına çalışıyorsa mesai saatleri bellidir ve çoğunlukla 08:00-17:00 saatleridir. Eğer işçi taşeron bünyesinde çalışıyorsa saat aralıkları taşeronun inisiyatifine göre değişkenlik

gösterebilir¹⁴. Bu durum Braverman'ın (2008), esnek üretim biçiminde küçük otoritelerin yaygınlaşması ve üretim sahasında söz sahibi olması yaklaşımı ile ilişkiler taşımaktadır.

Şantiye alanında şantiye yönetimi dışında genellikle her taşeron firmanın da ofisleri bulunur. Bu ofislerde işçilerin işe giriş-çıkışları, SGK girişleri ve kayıtları tutulmaktadır. Taşeronlar, genellikle yüklenici firma ile sözleşme imzalarken iş güvenliği ve denetimi dışındaki tüm sorumlulukları üstlenirler. İşçinin sigortası, işçinin yemeği, işçinin güvenlik malzemelerinin temini, şantiye idaresinin yazdığı cezalar gibi kalemler bu sorumluluklar kapsamındadır. Şantiye yönetiminin mevzuatta belirlenen çerçeve bağlamında kurduğu şantiye alanı ve şantiye idaresi devamında taşeronların kendi sistemlerini kurmaları takip etmektedir. Bunun yanında taşeronlar arasında da bazı sözleşmeler yapılmaktadır. Yemek teminini üstlenen firma gibi inşaat uygulama aşamasında olmayıp şantiye organizasyonun parçası olan hizmet alınan firmalar mevcuttur. Genellikle şantiyede bulunan tüm taşeronlar, şantiye yemekhanesinde yemeklerin temin edilmesi için yemek firmaları ile görüşmeler yapmakta ve bir yemek firması sabah kahvaltısı ve öğle-akşam yemeklerinin üretimini üstlenir. Şantiyenin ölçeğine bağlı olarak ya şantiye alanı içerisindeki mutfakta yemek üretimi gerçekleşir ya da yemek firmasının üretim merkezinde üretilip şantiye alanına taşınması sağlanır.

Yine plastik bazlı üretim ve alüminyum iskele sistemi ile kurulan yemekhaneler, genellikle işçilerin bir şeyler yiyebilecekleri tek alanlardır (Resim 6.7). Çünkü şantiyede olması gereken sosyal alanlar (kafeterya) inşaat işinin zamanına bağlı olarak çoğunlukla kurulmamaktadır. Şantiye, sosyal donatı alanına sahip olmadığından bir işçi işi uyguladığı alan ve yattığı alana hapsedilmektedir.

¹⁴ Taşeronun çalışma saatleri üzerindeki iktidarı ana yüklenicinin büyüklüğüne göre değişmektedir. Eğer Türkiye'de tanınmış ve büyük ihaleler alan bir yüklenici firma ise kurumsallık daha ön plandadır ve çalışma sahası şantiye yönetimin belirlediği saatler dışında kapalı olur ve işçiler dahi giremez. Eğer yüklenici firma küçük ölçekli ise taşeronların saat belirleme veya uygulama kalitesi belirleme çerçeveleri daha genişlemektedir.

Resim 6.4. İnşaat şantiyesi prefabrik yemekhane

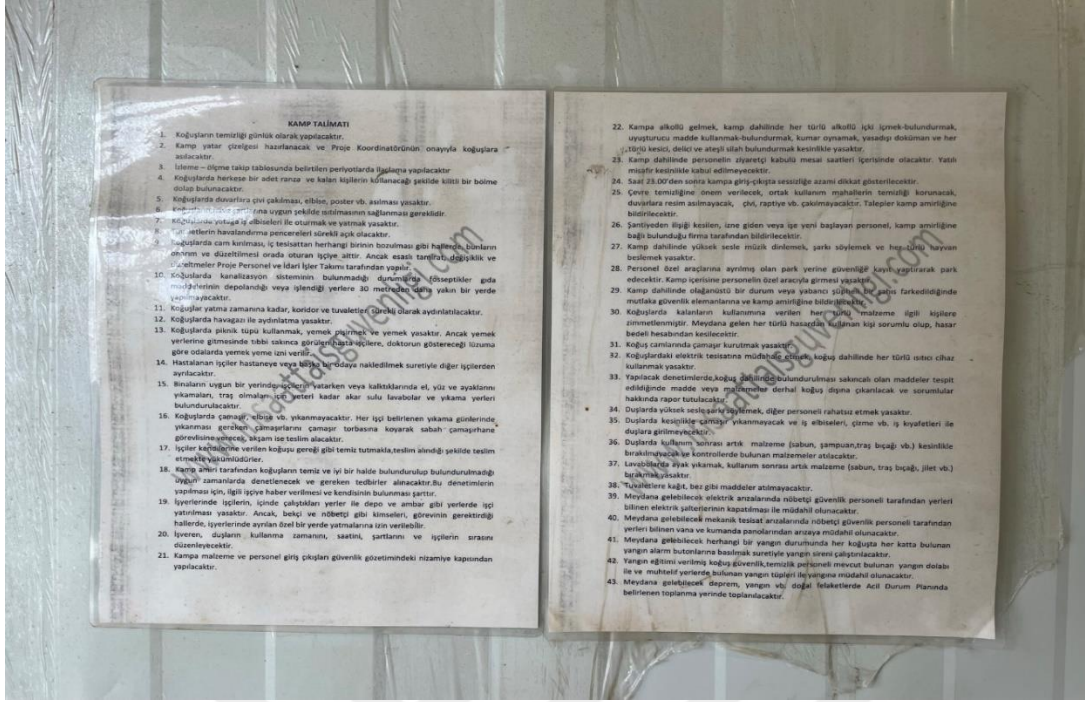
Kaynak: Araştırmacı tarafından çalışma sahasında çekilmiştir

Şantiyedeki yemekhanenin çalışma prensibi katı kuralları olan düzen içerisinde sabah 6:30-7:30 saatleri arasında kahvaltı, öğle yemekleri 11:30-12:30 saatleri arasında akşam yemekleri ise 17:30-19:30 saatleri arasında işlemektedir. İşçilerin yemekhane ile ilgili dile getirdikleri şikayetler, şantiye ile ilgili şikayetlerin başında gelmektedir. Genellikle yemekhane şirketleri taşeronlarla sözleşmeler imzalar ve yemek maliyeti taşeron tarafından karşılanır. Taşeron işçi maliyetini düşürebilmek için olabildiğince ucuz teminler yapma eğilimindedir. İnşaat işinin ağır oluşundan dolayı gerekli kalori sağlanması noktasında taşeron ile yemek firması arasında imzalanan sözleşmede herhangi bir ibare geçmemiştir¹⁵. Bu durumun işçiye yansması tek tip yemek ve hijyen eksikliğidir. Yemeklerin çeşidi haftalık olarak belirlenmekte ve her hafta aynı günler aynı yemekler verilmektedir. Kahvaltı da standart kutu zeytin, kutu reçel, kutu tereyağı ve haşlanmış yumurta verilmekte bazı günlerde ise bunlara ek olarak kızarmış patates verilmektedir. Öğle ve akşam yemeklerinde ise kalori hesabı yapılmadan mevsim yemekleri yoğunluktadır. İşçilerin yemekhane şikayetleri arasında “sürekli patates yiyoruz”, “yemekler soğuk oluyor” gibi maliyetle doğrudan ilişkili haller üzerinden gerçekleşmektedir.

¹⁵ Araştırmacı taşerondan sözleşmenin bir nüshasını istemişse de bu talep red edilmiştir.

Yemekhaneler fiş usulü ile çalışmakta ve her gün bir kahvaltı fişi iki yemek fişi olmak üzere hizmet vermektedirler. Her ayın başında yemekhane fişleri toplu olarak taşeron yetkilisine verilir. Taşeron yetkilisi usta başlarına her işçinin haftalık fişlerini verir ve her yemekhane girişlerinde bu fişler yemekhane yetkilisine tekrar verilerek yemekler alınır. Kahvaltı fişi 35 TL yemek fişleri 55 TL olarak hesaplanmaktadır (2022 için). Yemekhaneyi işleten firma yemek ve kahvaltı maliyetlerini bu fişlere göre düzenlemektedir. İşçilerin kalitesiz yemek şikayetlerine veya emek yoğun işçinin ihtiyaç duyacağı protein ihtiyacının karşılanmaması şikayetlerine “taşeron ücreti artırsın bizde daha iyi yemek yapalım” şeklinde cevap verilmektedir. İşçilerin ihtiyaçlarının karşılanması taşeronun sözleşmede anlaştığı fiyat ile yakından ilişkilidir. Olabildiğince maliyetlerin düşürülmesi taşeronun daha fazla kazanç elde etmesini sağlamaktadır.

Şantiye alanındaki disiplin ilkeleri yazılı olarak (Resim 6.8) koğuş girişlerine asılması genel kural ve kaidelerin neler olduğuna ve hangi bakış açısı üzerinde hazırlandığında dair ipuçları vermektedir. Talimatnamede genellikle işçiden kaynaklı kaza ve olumsuzlukların işçiye ceza olarak dönüşünden ve işçinin şantiye alanında sorumlu davranmasına yönelik hazırlandığı söylenilebilir. Fotoğrafta görülen talimatnamenin filigranı bu belgenin direk internet üzerinden çıktı alınarak kullanıldığını göstermektedir. Şantiyenin mahiyetine göre değişiklik gösteren kurallar şantiye yönetimi tarafından göz ardı edilip sembolik bir biçimde kullanılmıştır.

Resim 6.5. Şantiye alanında işçilerin kullandığı alanlara yönelik "kamp" talimatnamesi

Kaynak: Araştırmacı tarafından çalışma sahasında çekilmiştir

Kamp Talimatnamesi transkribi;

(1. Koğuşların temizliği günlük olarak yapılacaktır. 2. Kamp yatar çizelgesi hazırlanacak ve Proje Koordinatörünün onayıyla koğuşlara asılacaktır. 3. İzleme – ölçme takip tablosunda belirtilen periyotlarda ilaçlama yapılacaktır. 4. Koğuşlarda herkese bir adet ranza ve kalan kişilerin kullanacağı şekilde kilitli bir bölme dolap bulunacaktır. 5. Koğuşlarda duvarlara çivi çakılması, elbise, poster vb. asılması yasaktır. 6. Koğuşların, hava şartlarına uygun şekilde ısıtılmasının sağlanması gereklidir. 7. Koğuşlarda yatağa iş elbiseleri ile oturmak ve yatmak yasaktır. 8. Tuvaletlerin havalandırma pencereleri sürekli açık olacaktır. 9. Koğuşlarda cam kırılması, iç tesisattan herhangi birinin bozulması gibi hallerde, bunların onarım ve düzeltilmesi orada oturan işçiye aittir. Ancak esaslı tamirat, değişiklik ve düzeltmeler Proje Personel ve İdari İşler Takımı tarafından yapılır. 10. Koğuşlarda kanalizasyon sisteminin bulunmadığı durumlarda fosseptikler gıda maddelerinin depolandığı veya işlendiği yerlere 30 metreden daha yakın bir yerde yapılmayacaktır. 11. Koğuşlar yatma zamanına kadar, koridor ve tuvaletler sürekli olarak aydınlatılacaktır. 12. Koğuşlarda havagazı ile aydınlatma yasaktır. 13. Koğuşlarda piknik tüpü kullanmak, yemek pişirmek ve yemek yasaktır. Ancak yemek yerlerine gitmesinde tıbbi sakınca görülen hasta işçilere, doktorun göstereceği lüzuma göre odalarda yemek yeme izni verilir. 14. Hastalanan işçiler hastaneye veya başka bir odaya nakledilmek suretiyle diğer işçilerden ayrılacaktır. 15. Binaların uygun bir yerinde, işçilerin yatarken veya kalktıklarında el, yüz ve ayaklarını yıkamaları, traş olmaları için yeteri kadar akar sulu lavabolar ve yıkama yerleri bulundurulacaktır. 16. Koğuşlarda çamaşır, elbise vb. yıkanmayacaktır. Her işçi belirlenen yıkama günlerinde yıkanması gereken çamaşırlarını çamaşır torbasına koyarak sabah

çamaşırhane görevlisine verecek, akşam ise teslim alacaktır. 17. İşçiler kendilerine verilen koğuşu gereği gibi temiz tutmakla, teslim alındığı şekilde teslim etmekte yükümlüdürler. 18. Kamp amiri tarafından koğuşların temiz ve iyi bir halde bulundurulup bulundurulmadığı uygun zamanlarda denetlenecek ve gereken tedbirler alınacaktır. Bu denetimlerin yapılması için, ilgili işçiye haber verilmesi ve kendisinin bulunması şarttır. 19. İşyerlerinde işçilerin, içinde çalıştıkları yerler ile depo ve ambar gibi yerlerde işçi yatırılması yasaktır. Ancak, bekçi ve nöbetçi gibi kimseleri, görevinin gerektirdiği hallerde, işyerlerinde ayrılan özel bir yerde yatmalarına izin verilebilir. 20. İşveren, duşların kullanma zamanını, saatini, şartlarını ve işçilerin sırasını düzenleyecektir. 21. Kampa malzeme ve personel giriş çıkışları güvenlik gözetimindeki nizamiye kapısından yapılacaktır. 22. Kampa alkollü gelmek, kamp dahilinde her türlü alkollü içki içmek-bulundurmak, uyuşturucu madde kullanmak-bulundurmak, kumar oynamak, yasadışı doküman ve her türlü kesici, delici ve ateşli silah bulundurmak kesinlikle yasaktır. 23. Kamp dahilinde personelin ziyaretçi kabulü mesai saatleri içerisinde olacaktır. Yatılı misafir kesinlikle kabul edilmeyecektir. 24. Saat 23.00'den sonra kampa giriş-çıkışta sessizliğe azami dikkat gösterilecektir. 25. Çevre temizliğine önem verilecek, ortak kullanım mahallerin temizliği korunacak, duvarlara resim asılmayacak, çivi, raptiye vb. çakılmayacaktır. Talepler kamp amirliğine bildirilecektir. 26. Şantiyeden ilişkisi kesilen, izne giden veya işe yeni başlayan personel, kamp amirliğine bağlı bulunduğu firma tarafından bildirilecektir. 27. Kamp dahilinde yüksek sesle müzik dinlemek, şarkı söylemek ve her türlü hayvan beslemek yasaktır. 28. Personel özel araçlarına ayrılmış olan park yerine güvenliğe kayıt yaptırarak park edecektir. Kamp içerisine personelin özel aracıyla girmesi yasaktır. 29. Kamp dahilinde olağanüstü bir durum veya yabancı şüpheli bir şahıs farkedildiğinde mutlaka güvenlik elemanlarına ve kamp amirliğine bildirilecektir. 30. Koğuşlarda kalanların kullanımına verilen her türlü malzeme ilgili kişilere zimmetlenmiştir. Meydana gelen her türlü hasardan kullanan kişi sorumlu olup, hasar bedeli hesabından kesilecektir. 31. Koğuş camlarında çamaşır kurutmak yasaktır. 32. Koğuşlardaki elektrik tesisatına müdahale etmek, koğuş dahilinde her türlü ısıtıcı cihaz kullanmak yasaktır. 33. Yapılacak denetimlerde, koğuş dahilinde bulundurulması sakıncalı olan maddeler tespit edildiğinde madde veya malzemeler derhal koğuş dışına çıkarılacak ve sorumlular hakkında rapor tutulacaktır. 34. Duşlarda yüksek sesle şarkı söylemek, diğer personeli rahatsız etmek yasaktır. 35. Duşlarda kesinlikle çamaşır yıkanmayacak ve iş elbiseleri, çizme vb. iş kıyafetleri ile duşlara girilmeyecektir. 36. Duşlarda kullanım sonrası artık malzeme (sabun, şampuan, traş bıçağı vb.) kesinlikle bırakılmayacak ve kontrollerde bulunan malzemeler atılacaktır. 37. Lavabolarda ayak yıkamak, kullanım sonrası artık malzeme (sabun, traş bıçağı, jilet vb.) bırakmak yasaktır. 38. Tuvaletlere kağıt, bez gibi maddeler atılmayacaktır. 39. Meydana gelebilecek elektrik arızalarında nöbetçi güvenlik personeli tarafından yerleri bilinen elektrik şalterlerinin kapatılması ile müdahil olunacaktır. 40. Meydana gelebilecek mekanik tesisat arızalarında nöbetçi güvenlik personeli tarafından yerleri bilinen vana ve kumanda panolarından arızaya müdahil olunacaktır. 41. Meydana gelebilecek herhangi bir yangın durumunda her koğuştaki her katta bulunan yangın alarm butonlarına basılmak suretiyle yangın sireni çalıştırılacaktır. 42. Yangın eğitimi verilmiş koğuş güvenlik, temizlik personeli mevcut bulunan yangın dolabı ile ve

muhtelif yerlerde bulunan yangın tüpleri ile yangına müdahil olunacaktır. 43. Meydana gelebilecek deprem, yangın vb. doğal felaketlerde Acil Durum Planında belirlenen toplanma yerinde toplanılacaktır)¹⁶

İşçinin şantiye içerisindeki hal ve davranışlarının talimatname ile belirlenmesi fakat işçinin özlük haklarının sözleşme kapsamına dahil edilmemesi inşaat işçilerinin güvencesizliğine ek olarak kırılgan grup olarak ön plana çıkmasına neden olmaktadır. İnşaat girdi maliyetinin artmasıyla beraber şantiye güvenliği sadece işçilerin güvenliği ile ilgilenmemekte aynı zamanda şantiye alanındaki malzemelerin güvenliğini de ön planda tutmaktadır. Hatta işçilere göre güvenlik personelleri sadece inşaat malzemelerinin güvenliği için çalışmaktadırlar. Bu yüzden şantiye personellerinin giriş çıkışlarında araçların bagajları da dahil olmak üzere fotoğraflanıp arşivlenmektedir. İşçiler herhangi bir çanta ile şantiyeden çıkış yapmaları halinde çantalar kontrol edilmekte ve şantiye dışına malzemenin çıkartılıp çıkartılmamasından emin olunmaktadır. Bu durum inşaat işçileri üzerinde travma oluşturmakta ve yaşanan mekâna aidiyet geliştirmeleri noktasında tedirginlikler yaşanmaktadır. Sürekli potansiyel “hırsız” muamelesi görmek işçiler için olumsuz bir durum oluşturmaktadır.

6.4. İnşaat İşçilerinin İş Organizasyonları

İnşaat sektörünün iş sahaları genellikle geçici olduğu için istihdam sürecinde merkezi bir kurum veya otorite bulunmamaktadır. Daha çok ağlar üzerinde işleyen mekanizmada bulunan ağ çoğunlukla uzun yıllar boyunca devam etmektedir. Bir inşaat işçisinin iş bulması, o işte devam etmesi ve o iş bitince yeni iş sahasında kendine yer bulabilmesi için bazı stratejiler geliştirmek zorundadır. Öncelikle inşaat işçisinin inşaat işine dair vasıfları ön plana çıkmaktadır. İnşaat işçisi, kalıpcı mı, sıvacı mı, duvarcı mı, tesisatçı mı, fayansçı mı gibi kalemler iş bulmada ve aldığı ücrette farklılıklara sebep olmaktadır. İnşaat işi süreci bütüncül olmadığı için inşaat faaliyeti süresince hangi zamanda hangi kalemin uygulama zamanı olduğunu bilmek önem arz etmektedir. Demirci ve kalıpcı inşaat iskelesinin ilk basamağında yer alırlar ardından duvarcılar ardından sıvacılar diye gitmektedir. Burada inşaat jargonu kapsamından “kabadan inceye” bir geçiş söz konusudur.

¹⁶ Şantiye alanından çekilen görüntünün filigranındaki adres aracılığıyla talimatname metnine ulaşılabilir. Bkz: <http://insaattaisguvenligi.com/wp-content/uploads/2011/09/2-kamp-talimat%C4%B1-2.pdf> (erişim tarihi: 29.08.2024)

Kaba inşaa faaliyeti yapı inşanın teknik özelliklerine bağı olarak uygulanan kalemlerdir. İnce inşaat faaliyeti ise dekorasyon ve estetik süreçlerin işlenmesidir. Bir inşaat işçisi iş bulma sürecinde vasfına hâkim olduğı kalem üzerinde ilerlemektedir. Alçı-sıva ustası olan birisi çoğunlukla ustalık vasfını elde ettiğı ağı içerisinde kendine istihdam alanı oluşturabilmektedir. Çırak olan ise vasıfsız olarak değerlendirilip inşaatı yeni başlayan birinin “ne iş olsa yaparım” yaklaşımı ile inşaat düzenini öğrendiğı ve çoğunlukla hangi iş kalemi kapsamında çıraklık yapmışsa o alanda ustalaşarak el zanaatını geliştirmektedir. Usta’nın iş bulma serüveni ilk etapta usta arkadaşlarının ağlarını kullanarak ustabaşına oradan da taşerona ulaşarak tamamlanmaktadır. Bulunan işte gösterdiği performans ve uyum sonraki iş bulma sürecinde referans niteliğı taşımaktadır.

İnşaat sürecinde “makul işçi” kavramı taşeronların en çok dile getirdiğı ve en çok tasvip ettiğı figürdür. Makul işçi, çalıştığı işi sahiplenene, ekip içerisinde uyumlu olan, ücretini geç aldığında sebat eden ve günün sonunda taşerona kazandıran işçidir. Taşeronun gözünden makul işçi yaklaşımı emek tarihinde gerçekleşen dönüşümlerin somut halini sunmaktadır. Makul işçinin sebat etmesi, özgür ücretli emeğin emekleme yıllarından neoliberal esnekleşme politikalarına kadar geçen sürede işçinin geçirdiğı evreleri tanımlamak için çerçeve sunmaktadır. Çünkü Castel’in (2017), “Çalışmanın Tarihçesi” eserinde sözleşmenin dışında kalan haller vardı ve bu haller güvencesizlikler üzerine kurulmuştu. Yani işçisinin sebat etmesi sözleşme dışılık olarak ele alındığında pratikte de olduğu gibi inşaat işçisinin herhangi bir sözleşmeye dahil olmadığı gerçeğidir. Şantiye alanında çalışmaya başlayan işçilerin imzaladıkları belli başlı belgeler vardır fakat bu belgeler herhangi bir sağık ve güvenlik ihlalinde üstleneceğı cezaları kapsamaktadır. İşçinin sigortası puantaj usulü olduğu için sadece sahada çalıştığı günleri kapsamaktadır. Sözleşmenin dışında olduğunun diğere göstergeleri ise herhangi bir tatil veya iznin olmayışı ile de ölçülebilmektedir. İnşaat işçisi şantiyede işinin başında uygulama yaptığı günler adedince ücret almaktadır. Haftalık veya yıllık izin veya tatil gibi bir durum söz konusu değildir dolayısıyla kıdem denilen bir unsur da namevcuttur. Bu durum sözleşmenin dışında yer almak ile ilintilidir. Bu durum sözleşme dışı çalışma hayatının güvencesizliğinin en net hissedildiğı çerçeveyi oluşturmaktadır.

İnşaat işçilerinin iş organizasyonunda herhangi bir sözleşmeye bağlı olmayışı “güvencesizlik” kapsamının derinleşmesine neden olmaktadır. İLO 1988 tarihli “167 No’lu İnşaat İşlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi” gerek sözleşme zeminini gerekse de bir şantiye alanında birden fazla yüklenici ve taşeron sözleşme ve sorumluluklarına çerçeve çizerken işçinin bu sözleşmeler kapsamında yerine değinilmemiştir. Bu bakımdan sözleşmeye konu olmak inşaat işini yüklenen yani proje ve maliyeti baz alınarak işçinin emek süreci dışarıda bırakılmıştır. İnşaat işçisinin sözleşme kapsamına girmesi ve sözleşmeden doğan haklarına haiz olabilmesi uygulamada pek mümkün görünmemektedir. Şantiye sahası içerisinde bulunan yüklenici ve taşeron ofislerinin ilgilendiği işçinin kayıt altına alınma sürecinde de sözleşmeden ziyade taşeron ve yüklenicilere bağlı işçilerin sayısıdır. Öte yandan işçilerin “mesleki yeterlilik belgesi”, işin teknik mahiyetinde ve Avrupa Birliği Standartlarının ölçümün sağlanmasını ve özlük haklarının geliştirilmesi için şart koşulurken inşaat işçilerinde mesleki yeterlilik belgelerinin alınması da çoğunlukla taşeron firmaların veya iştiraklerinin öncülük ettiği bir mekanizmaya dönüşmektedir.

İnşaat işçilerinin mesleki yeterlilik belgesi edinimleri çoğunlukla inşaat iş sahası dışında düzenlenen sözlü ve uygulama sınavları ile gerçekleşmektedir. Bu süreçte teoride belirtilen bir dizi eğitim sonrasında sınava girmeye hak kazanan işçi belgeyi alarak resmi olarak vafına erişebilmektedir. Sahadan elde edilen verilere göre, bu eğitim aşamaları göstermelik olup aslında eğitimin gerçekleşmediği yönünde olsa da eğitim sürecinde Mesleki Yeterlilik Kurumu aracılığıyla eğitim alan kişilere aylık 2.700 TL ücret ödenmektedir (2021 yılı). Mesleki Yeterlilik Kurumu yetkilendirdiği danışmanlık ve eğitim şirketleri de bu belgeyi vermektedir. Yetkilendirilen şirketler devletin eğitim katkısı olan ücreti eğitim ve belge ücreti çerçevesinde işçiye değil kendilerine almaktadırlar. İşçiler eğer ortaokul mezunuysa 4 yıl süren ve haftanın bir günü eğitim alıp belgeye sahip olabiliyorlar. Eğer işçiler lise mezunu ise 6 aylık bir eğitim sürecinin ardından belgelerini alabiliyor. Belgeler 5 yıl geçerli ve farklı seviyelerdedir. Örneğin 3. seviye belge ustalık belgesi ve yurtiçinde geçerli iken 5. seviye yurt dışında da geçerliliği olan bir belge mahiyetini taşımaktadır. Ödenen ücrete göre seviyeler belirlenmektedir.

Son yıllarda inşaat işçilerinin yurt dışında çalışma (dolar veya euro ile ücret alma) talepleri artmıştır. Yurtdışında çalışabilmek için gerekli olan yeterlilik

belgelerine yönelik talep artmış ve bu belgeleri düzenleyen yetkilendirilmiş kurumlar belgenin piyasasını oluşturmuşlardır. Yetkilendirilmiş kurumlar aldığı ücretlere göre prosedürü hızlandırma veya yavaşlatma işlemlerini yapabilmektedirler. İşçilerin özellikle Avrupa kıtasında inşaat işi bulmak için giriştiği çabalar aracı kurumlar tarafından suistimal edilip mağduriyetler yaşanmaktadır. Türkiye Cumhuriyetleri ve Ortadoğu ülkeleri ise en yoğun inşaat faaliyetlerinin sürdürüldüğü ve Türkiye’den işçilerin yoğun olduğu bölgeler olarak karşımıza çıkmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri gibi yeterlilik belgeleri istemeyen bu ülkeler Türkiye inşaat piyasası için önemli bir çalışma alanı olarak ön plana çıkmaktadır.

İnşaat işçilerin çoğunluğu lise ve altı eğitim seviyesine sahip olduğu genellikle sözleşmeden doğan haklar veya mesleki yeterlilik kapsamındaki prosedürler bağlamında kırılgan grup olarak ele alınabilir. Yapılan araştırmalar inşaat sektöründe çalışan işçilerin eğitim durumlarının %81 oranında ilköğretim ve altı eğitim seviyesinde olduğunu göstermektedir (Şenel, 2019, s. 69). Eğitim seviyesinden doğan dezavantajın yanında kültürel farklılık bağlamında da kırılgan gruplar içerisinde değerlendirilebilir. Bu bağlamda iş organizasyonu ve iş ağı kurmak için kendi yöntemleri ile stratejiler geliştirmektedirler. Birincisi hemşerilik üzerine inşa edilen iş ağı; yüklenici firma veya taşeron firmanın yetkilileri genellikle kendi bölgesindeki insanlarla çalışmak istemektedirler ve hemşerilik ağı burada önem kazanmaktadır. Bir diğer ağ, akrabalık üzerinden inşa edilen ağıdır. Genellikle uzun yıllar inşaatta çalışan akrabalar bir ekip oluştururlar ve bu ekip ile taşeronlaşmaya doğru giden bir süreç akraba endeksli ilerlemektedirler. Bir diğer ağ ise sosyal medya üzerindeki işçi gruplarının aktifliğidir.

Sosyal medyada özellikle Facebook işçi grupları aktif olarak kullanılmaktadır. “İnşaat iş alanları” (350 bin üye)¹⁷, “İnşaat Ustaları İş Arama ve İş Bulma Grubu” (19 bin üye)¹⁸, “Diyarbakır İnşaat İş İlanları (6 bin üye)¹⁹ gibi kapalı gruplar ile hem işverenler hem de işçiler bir araya gelmektedir. Sosyal medya grupları çok aktif kullanılmakta ve inşaat emek piyasasının belirlenmesinde önemli rol üstlenmektedir. İşçiler bu gruplarda her kente özel yevmiye ücretlerini belirleme, metraj fiyat belirleme

¹⁷

https://www.facebook.com/groups/182594519046087/?hoisted_section_header_type=recently_seen&multi_permalink=1250500918922103 (Erişim Tarihi: 05.06.2023)

¹⁸https://www.facebook.com/groups/1259794747481966/?hoisted_section_header_type=recently_seen&multi_permalink=5935815669879827 (Erişim tarihi: 05.06.2023)

¹⁹ <https://www.facebook.com/groups/541728749515731> (erişim tarihi: 05.06.2023)

ve aynı zamanda iş bulma gibi işlevler üzerinden ilerlemektedirler. İnşaat işçilerinin Facebook'u yoğun kullanmaları hem sosyalleşme mekânı hem de inşaat emek piyasasını belirlemedeki rolüne vurgu yapmaktadır. Sendikalaşmanın düşük olduğu inşaatta sosyal medyanın sendikal faaliyet mekânı olarak ele alınması çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkilerin üzerine eğilmesi gereken bir husus olarak öne çıkmaktadır. Çünkü bu facebook paylaşımları altında hem işçiler yorum yapmakta hem de taşeronların olduğu görülmektedir. İşçilerin “fiyat kırma” üzerine birbirleri ile olan hararetli tartışmaları (Resim 6.9), taşeronların da sürece katılması ile bir forum halini almaktadır. İşçilerin söylemlilerindeki ücret artışı taşeronlar tarafından “düzgün iş” vurgusu ile perdelenmekte ve böylelikle tek tip fiyat üzerinde uzlaşma alanı ortadan kalkmaktadır. Taşeronların çoğunda geçmişlerindeki işçilik deneyimi işçilere karşı olarak “işin hakkını verememe” çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

Resim 6.6. İnşaat işçilerinin sosyal medyada yevmiye üzerindeki değerlendirmeleri

Kaynak: İnşaat İş İlanları grubundan yazar tarafından derlenmiştir.
(<https://www.facebook.com/groups/541728749515731>)

Görselde yer alan tartışmalar dikkatle incelendiğinde işçilerin birbiri ile olan mücadeleleri ve güvensizlikleri de ortaya çıkmaktadır. Bir işçinin açılacak sezonda (mart-nisan ayları) yevmiye ne olur sorusu üzerine başka bir işçinin mevcut iktidarın değişmesi gerektiği fikrini dile getirmesi ve başka bir işçinin mevcut iktidarın korunması gerektiği fikri ile çatışmakta ve yevmiye ile başlayan tartışma siyasal alana da sıçramaktadır. Öte yandan işçiler arasında sıklıkla dile getirilen “fiyat kırma”,

taşeronun işçi bulurken metraj veya yevmiye verdiği fiyatı dipte tutarak birkaç işçi grubu ile giriştiği pazarlığa vurgudur. Taşeron birkaç farklı işçi grubundan fiyat alır ve buna göre çalışacağı grubu belirler. Ustabaşları veya işçi gruplarının sözcüsü işi almak için çoğunlukla düşük fiyat vermekte ve işçilerin bu rekabetinde ucuz iş olgusu ortaya çıkmaktadır.

İşçilerin, iş bulma süreçleri farklı ağlar üzerinde gerçekleşirken inşaat işinin sezonluk ve kısa süreli olmasından kaynaklı yeniden ve yeniden bu süreçlerin tekrarlanmasına neden olmaktadır. Bir işçinin bir şantiyede yaşadığı herhangi bir problem başka şantiyelerde iş bulmasının önüne geçebilmektedir. Bir işçinin hak arayışı taşeronlar arasında “sakıncalı” olarak damgalanabilmekte ve işçinin iş bulmada zorluklar çekmesine neden olabilmektedir. İnşaatçı çalışan çoğu işçinin okuma yazma konusunda zayıf olması ve genellikle göçmen işçiler ve doğudan gelen (Kürt işçiler) işçilerin Türkçeye tam anlamıyla hâkim olamaması iletişimde problemlere neden olabilmekte ve işçinin kırılgan durumu daha da derinleşmektedir. Bu sebeple herhangi bir taşeron bünyesinde iş bulan işçi olabildiğince tüm zorluklara göğüs germek zorunda kalmaktadır. Böylelikle “makul işçi” sayıları artmakta ve inşaat emek piyasası taşeronların tekelinde yürümektedir.

7. BULGULAR

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın saha boyutunu oluşturan inşaat işçilerinin mevcut durumları ve konumları elde edilen bulgular çerçevesinde ele alınmıştır. İnşaat emek piyasasının dönüşümünün ele alındığı önceki bölümlerden inşaat işçilerinin istihdam piyasasında yer almaya başlamasına kadar geçen süreç sistematik bir biçimde ele alınmıştır. Emek tarihi çalışmalarında sanayi işçisinin dünyadaki mevcut konumu ve kentsel yapıyı çevrenin inşa edilmesine kadar geçen süreçte işçinin kuramda yer alışı biçimi ve işçiye atfedilen anlamın günümüz yansımaları üzerine bir süreç yürütülmüştür.

Bu bölümde, bulgular çerçevesinde inşaat işçilerinin çalışma ilişkileri ve şantiyedeki yaşamları ele alınmıştır. Araştırmanın kategorilerini oluşturan güvencesizlik, esneklik, kural dışılık, taşeronlaşma ve inşaat istihdam piyasasının işçiye yansımaları üzerinde durulmuştur. Bulgular neticesinde inşaat işçilerin çalışma yaşamına bakışları, işçilerin işçilerle ve işverenlerle geliştirdikleri ilişkiler ele alınmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde elde edilen bulgular Türkiye’de inşaat alanında kol emeği ile sürece dahil olan ve kendilerini “gurbetçi” olarak tanımlayan şantiyede çalışan işçilerin gündelik hayat pratiklerini serimlenmektedir. Aynı zamanda inşaat işçilerine dair toplumsal algının ve inşaat piyasasının işleyiş serüveninde güvencesizliğinin boyutları da ön plana çıkmaktadır.

7.1. Katılımcıların Sosyodemografik Özellikleri

Katılımcı Kodu	Yaş	Eğitim	Medeni Durum	Doğum Yeri/İkmetatgah	Kaç Yıldır İnşaatta Çalışıyor	Çalıştığı İş Kalemi
K1	37	Lise	Evli	Ergani-Diyarbakır	16	Alçı, Boya, Dış Cephe
K2	45	İlkokul	Evli	Ergani-Diyarbakır	19	Alçı, Boya, Dış Cephe
K3	43	İlkokul	Evli	Ergani-Diyarbakır	15	Alçı, Boya, Dış Cephe
K4	36	Lise	Bekar	Ergani-Diyarbakır	9	Alçı
K5	47	İlkokul	Evli	Ağrı	20	Alçı, Boya, Dış Cephe
K6	35	Lise	Evli	Silvan-Diyarbakır	14	Alçı, Boya, Dış Cephe
K7	28	Lise	Evli	Ergani-Diyarbakır	9	Alçı-Boya
K8	24	Lise	Bekar	Elâzığ	7	Alçı, Boya, Dış Cephe
K9	30	Lise	Bekar	Batman	11	Alçı, Boya, Dış Cephe
K10	41	İlkokul	Evli	Van	18	Alçı, Boya, Dış Cephe
K11	44	Lise	Evli	Ergani-Diyarbakır	15	Alçı, Boya, Dış Cephe
K12	30	İlkokul	Evli	Van	13	Alçı, Boya, Dış Cephe
K13	34	Lise	Bekar	Ağrı	9	Boya (iç-dış)
K14	25	Lise	Bekar	Lice-Diyarbakır	6	Boya (iç-dış)
K15	39	İlkokul	Evli	Silvan-Diyarbakır	13	Alçı, Boya, Dış Cephe
K16	19	Lise	Bekar	Ergani-Diyarbakır	3	Boya (iç)

Resim 7.1. Katılımcıların Sosyo-Demografik Tablosu

Katılımcıların sosyo-demografik verileri bağlamında yaş, cinsiyet, eğitim durumu, medeni hal durumları ve inşaatla çalıştıkları yıl sorulmuştur. Bu bağlamda katılımcıların tamamı erkek, 10'u evli ve altısı bekindir. Evli olanlardan en az bir çocuk sahibi olan kişi sayısı yedidir. Bekar olanlardan ikisi nişanlı olup bir sene içerisinde evlilik planları mevcuttur. Katılımcıların beşi Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki illerde geri kalanlar Güneydoğu Anadolu bölgesindeki kentlerde/köylerde ikamet etmektedirler. Katılımcıların tamamı kendilerini “gurbetçi” olarak tanımlayıp ailelerinin yanında değil şantiye sahasında kalmaktadırlar. Katılımcılar, 2022 yılından beri aynı inşaat şantiyesinde çalışmaktadır. Katılımcıların 10'u lise mezunu altısı ise ortaokul ve ilkokul mezunudur. İnşaatla erken yaşlarda başlayan işçiler genellikle liseyi yarıda bırakıp açık öğretimden devam etmektedirler. Nitekim katılımcılar arasında lise mezunu olan on kişinin dördü liseyi açıktan tamamlamıştır. İşçilerin lise eğitimlerini

tamamlama amaçları çoğunlukla diplomanın ilerde işe yarabilmesi ile ilgilidir. Katılımcıların aktarımına göre lise diplomasını almak için açık öğretim lise kurumlarının yaptığı sınavlara genellikle kendi yerlerine başkalarını koyup o şekilde sınavları geçtikleri yönünde olmuştur.

“Bazen keşke okusaydık diyorum ama şimdiki üniversite mezunlarını görüyorum, iyi ki hemen hayata atılmışız diyorum. Baksana ne yapacaklarını bilmiyorlar, biz de çok bilmiyoruz ama en azından hiç bulaşmadık.” (K9, lise, yaş 30)

“Ne baba var ne ana var kim okutacak seni...” (K3, ilkokul, yaş 43)

Katılımcı ifadelerine göre işçilerin eğitimle ilgili düşünceleri ekonomik dinamikler etrafında şekillenmiştir. Eğitim maliyetine katlanmak için yeterli ekonomik güce sahip olmamaları ve erken yaşlarda çalışma hayatına katılarak gelir elde etmek istemişlerdir. Katılımcıların okul ve eğitim ile ilgili görüşleri çoğunlukla imkânsızlık üzerine şekillenmektedir. Katılımcıların köyde yaşaması itibariyle gerek toplumsal algıda eğitim gerek ise ailenin eğitime bakışı geleneksel bir formda olmuştur. Katılımcıların ailelerinde özellikle anne ve babalarının neredeyse hiçbiri eğitim hayatına dahil olamamıştır. Ebeveynlerin eğitim sürecine katılmaması özellikle kırsal bölgelerde çocuklarının da eğitime katılmamasını beraberinde getirmektedir. Genellikle ekonomik olarak yoksulluğun yaygın olduğu bölgelerde eğitime katılım da düşmektedir (Alpaydın, 2008).

“İlkokula köyde gidiyorduk, yarısına gelince bu doksanlardaki terör olayları patlak verdi. Öğretmenler gelmedi köye, okul da kapandı bizde öyle yarım ilkokul eğitimi ile kalakaldık.” (K10, ilkokul, yaş 41)

“Yazları pamuğa gidiyorduk ardından Manisa taraflarına domates toplamaya sonra da Karadeniz’e fındık toplamaya gidiyorduk. Memlekete dönene kadar okullar başlamış oluyordu. Kışın okula gidiyorduk baharla birlikte tekrardan aileyle çalışmaya devam. Toplamda 5 sene okula gittim ama hesaplarsan tam tamına ya bir sene gitmişim ya gitmemişim” (K15, ilkokul, yaş 39)

“Çok çalışkandım ben aile de bunu biliyordu ama imkanları da yoktu. Baba gelmiş 60 yaşına abiler ailelerini kurmuşlar mecbur en küçük olarak aileye bakacaksın. Yoksa ben üniversiteye gitmeyi çok istiyordum. Sonra inşaata başladık ne hayat kaldı ne istek” (K11, lise, yaş 44)

Katılımcıların eğitime, özellikle de üniversite eğitimine olan bakışları yaşadıkları bölgenin koşulları etrafında şekillenmiştir. Çoğunlukla erken yaşta sorumluluk altına girdikleri için eğitimi arzulamanın ötesinde sorumluluklardan kaynaklanan mecburiyet nedeniyle ağır bir yaşam sürmek zorunda kalmışlardır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde geniş ailenin en küçüğü genellikle anne ve babası ile kalmaktadır.

Yani bir ailedeki en küçük erkek çocuk evlense dahi anne ve babasıyla beraber kalmakta ve evin sorumluluğunu üstlenmektedir. Katılımcılar inşaatta çalışmadan önce çoğunlukla mevsimlik işlerde çalışmak için pamuk, domates, fındık ve üzüm toplamak için aileleri ile birlikte başka kentlere gitmişlerdir. Türkiye’de inşaat piyasasının canlanmaya başladığı 2000’li yıllardan sonraki süreçte katılımcılar inşaat sektöründe çalışmaya başlamıştır. İnşaatlarda çalışılmaya başlamadan önce çoğunlukla tarım ve hayvancılıkla uğraşan katılımcılar, mevsimlik iş sezonunda evde hayvanlara bakacak bir veya iki kişiyi bırakıp ailenin diğer fertleri ile çalışmaya gitmektedirler. Böylelikle tarım ve hayvancılık işi ailenin temel geçim kaynağı olurken mevsimlik işten elde edilen gelir ise ailenin birikimini oluşturmaktadır. Mevsimlik tarım işine ailenin büyük bir kısmı katıldığı için ve elde edilen gelirin çoğunlukla ailenin reisinde toplanması ile birlikte yatırıma dönüşecek sermaye sağlanmaktadır. Çünkü ailenin tüm fertleri yevmiye usulüyle çalışıp aynı aileden birkaç kişinin birikim yapmasına olanak sağlanmaktadır. Mevsimlik tarım işlerinde erkek ve kadınların beraber çalıştığı sistemden kadınların daha çok ev işlerine erkeklerin ise inşaat işlerine yöneldiği görülmektedir. (Karakaya, 2018). İnşaat piyasasında istihdamın artması ile birlikte bölgede yaşayan çoğu aile dönüşüm geçirmiştir. Bu dönüşüm temel olarak ailedeki erkeklerin inşaatta çalışması kadınların da tarla işleri ile uğraşmasına neden olmuştur.

Katılımcıların altısı 18-30 yaş aralığında beşi 30-40 yaş aralığında geri kalanı 40 yaş ve üzerindedir. Katılımcılardan yaş olarak en küçüğü 19 yaşında en büyüğü ise 47 yaşındadır. İnşaatlarda genellikle kırk yaş altı kişiler çalışmaktadır. Bu durumun iki sebebi vardır; birincisi inşaatta çalışma koşullarının ağır olmasından dolayı kırk yaşından sonra çalışma zorlaşmaktadır. İkincisi de taşeronların daha çok genç işçileri tercih etmesinden kaynaklanmaktadır. İnşaatlarda çalışanlar fiziksel olarak erken çıktıkları için çoğunlukla bir şantiye alanında karşılaşılan kişilerin yaşının üzerinde olduğu görüşmüştür. *“11 senedir inşaattayım baksan bana elli yaşında dersin ama daha iki ay önce otuz oldum. Çok yıpranırsın. En kafaya takmayan adam buraya gelse dahi on sene çalışırsa ömründen 20 sene gider.”* (K9, lise, yaş 30). İnşaat işinde güvencesizliğin özellikle sağlık boyutu derinden hissedilmektedir. İnşaatın insana yaraşır iş ortamını sağlayamaması inşaat işçilerinin bedenlen erken çökmesine neden olmaktadır.

Katılımcılardan evli olanların dördü kendi evinde üçü kirada üçü de anne ve babasıyla yaşamaktadır. Bekar olanların tamamı ebeveynleri ile aynı evde kalmaktadırlar. Bekar olanlar çoğunlukla senede bir veya iki defa kendi evlerine giderler, geri kalan yaşamlarının tamamı inşaatta, şantiyede geçmektedir. Genellikle kışları inşaat sezonu bittiğinde şantiyelerde tamiratları yapmak için birkaç kişi kalmaktadır. Bu kalanlar genellikle genç bekarlardır.

“Eve gidince bir hafta sonra sıkılmaya başlıyorum. Alışmışız şantiyeye işte mesai bitti mi koğuşa gelip uzanıyorsun yarın yapacağın işi düşünüyorsun. Evde öyle değil ki, yok baban geliyor bilmem misafir geliyor. Rahat edemiyor insan” (K13, lise, yaş 34)

“Abi yabancılaştık biz... çünkü bayramda gidiyorum eve insanlar gelip gidiyor kafam davul gibi oluyor. E zaten akşamında kahveye gidiyorum. Alışmış bünye sabah erken kalkmaya zaten bi ayağa kalkıyorum evdeyken yapacak bir şey yok. Sıkılıyor insan.” (K9, lise, yaş 30)

Katılımcılardan özellikle bekar olanların şantiyeyi kendi yaşamlarının bir parçası olarak görme eğilimleri ön plana çıkmaktadır. Özellikle erken yaşlarında şantiye yaşamına dahil olan gençler, ebeveynlerinden uzak kimlik inşalarının daha hızlı gerçekleştiğini dile getirmektedirler. İnşaatta herkesin eşit olduğu yaş durumunun önemli olmadığı ve herkesin aynı işi yaptığı dolayısıyla eşitleyici bir boyuttan söz etmenin mümkün olduğu dile getirilmektedir. Bu kimlik inşa sürecinde ise ailelerine yabancılaşmaları kaçınılmaz olmaktadır sadece bayramlarda ailesinin yanında bir haftalık zaman geçiren genç inşaat işçisi, en erken nasıl kendi yaşam sahası olan şantiyeye varacağını hesabını yapmaktadır. Bu durum aynı zamanda gündelik hayat kuramlarında ele alınan taktik olarak da ön plana çıkmaktadır. Bekar inşaat işçileri gerek toplumsal baskıdan gerekse de kendilerine ait bir alan oluşturmak için şantiyede kalmayı aile evinde kalmaya yeğlemektedirler (şantiyenin bütün olumsuzluklarına rağmen). De Carteau’nun (2009), bireyin toplum içerisinde kendisi için en uygun olanı belirlerken aynı zamanda dahil olduğu cemaatin değerlerini bozmadan kendi yaşamsal taktiklerini geliştirir dediği noktada inşaat işçisi bireysel olmanın özgürlüğünü yaşadıklarından dolayı şantiyenin ağır koşullarına katlanabilmektedir.

Katılımcıların büyük çoğunluğu mesai dışında da zamanlarının büyük bölümünü şantiye alanında geçirmektedirler. İşçilerin uygulama yaptığı saha ile yatakhane-banyo/tuvalet ve yemekhanenin bulunduğu alan aynı şantiye içerisinde fakat tel örgü ile ayrılmıştır. Şantiye alanında işçilerin kullandığı tüm donatılar prefabrik yapıdır. Görüşmelerin yapıldığı yemekhane, yatakhane ve tuvalet/banyo önlerinde genel olarak

işçilerin vakit geçirdiği alanlardır. Görüşmelerin yapıldığı şantiye sahasında herhangi bir sosyal donatı mevcut değildir. Şantiyede çalışan işçiler arasında ailesi Ankara’da olup sabah işe gidip akşam evine dönen birkaç işçi de bulunmaktadır.

Katılımcıların beraber kaldıkları koğuşların kontenjanları işin sonuna gelindiğinden düşmekte ve her koğuşta ortalama dört kişi kalmaktadır. Şantiye içerisinde taşeron firmaların ofisleri, sağlık ofisi (sadece hemşire mevcut), iş sağlığı ve güvenliği ofisi şantiyenin bir alanında yer alırken diğer alanında şantiye yönetimi ve ana yüklenici firmanın ofisleri yer almaktadır. Katılımcılar özellikle taşeron firmalara erişimi kolay olduğundan işçiler bundan memnun olduklarını dile getirmişlerdir.

Katılımcıların neredeyse tamamı şantiye alanını kendi yaşamlarının bir parçası olarak ele alması sıkça karşılaşılan bir durumdur. Özellikle şantiyede kural ve nizamaya uyma konularında “burası senin evin o zaman temiz tutacaksın” gibi yaklaşımlar dile getirilmiştir. Bu söylem özellikle şantiye temizliğinden şikayetçi olan işçiler ve taşeronlar arasında sıkça kullanılmaktadır. Şantiyeye yaşam alanı olarak bakan işçiler şantiyenin kurallarına uyma konusunda sıkıntılar yaşamamıştır. Araştırmacının deneyimi de göz önünde bulundurulduğunda, şantiyedeki hijyen probleminin sebebi şantiyenin zaten inşaat alanı olması ve doğal olarak toz ve kirin yoğun olduğu bir yerdir. Öte yandan işçilerin kullanım alanlarını temiz tutmaları da temizliğin olmamasında etkilidir. Diğer taraftan “hak etmediği” bir işte çalıştığı düşüncesi de ortamı temiz kullanmaması üzerinde etkili olabilmektedir. Çünkü inşaat işçisi gün içerisinde tehlikeli ve ağır bir işte çalışmakta. Gün içerisinde yaşadığı stres durumunda yere izmaritin atılmaması veyahut banyo/tuvalet alanına çamurlu ayakkabı ile girme noktasını önemsememektedir..

Şantiyenin hiyerarşik yapısı işçi koğuşlarının bulunduğu bölgeden ziyade çalışma sahası olan imalat sahasında ön planda olduğu için şantiye alanında hiyerarşiden uzak bir sürecin varlığından söz etmek mümkün olsa da sosyal yaşam ve çalışma sahası iç içe geçmiştir. Bu kaotik durum, inşaat işinin doğasında yer alan farklı iş kalemleri, iktidar ilişkileri, işinin mevcut konumu gibi dinamiklerle derinleşmektedir.

Tablo 7.1. Araştırmanın Ana Kategorileri ve Alt Kategorileri

Araştırmada inşaat işçileri ile yapılan görüşmeler yukarıdaki ana kategori ve alt kategoriler etrafında şekillenmiştir. Veriler bu kategoriler bağlamında ele alınarak inşaat işçisinin inşaat iş piyasasında var olma biçimine ve toplumsal tahayyülünü ortaya koymayı hedeflemiştir. Bu bağlamda kategorilerin belirlenmesinde tarihsel emek süreci çalışmalarında çalışma yaşamının dönüşümü ve çalışma piyasasının değişimi baz alınmıştır.

İnşaat işçilerinin gündelik yaşam pratikleri ve teorik çalışmalar arasındaki bağın kurulması, söz konusu kategoriler etrafında belirlenmiştir. İşçilerin yaşamları üzerine yapılan çalışmalar çoğunlukla fabrika işçileri ve büro işçileri etrafında şekillendiği için inşaat işçilerine özgü alt kategoriler eklenmiştir. Bu alt kategoriler inşaat işçisinin şantiyede sosyal yaşamını geçirmesi ve bulunduğu kentle olan ilişkilerinin yansımaları şeklinde olmuştur. İnşaat sektöründe çalışmanın zorlukları ve tehlikeli olmasının işçilerin yaşamında oluşturduğu algının işçilerin kendi ailesi ve çalışma sürecindeki yansımaları da literatürde çok karşılaşılmayan bir alana ışık tutmaktadır.

Araştırmacının inşaat deneyimi ve inşaat işçileri ile olan ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda; işçilerin kendi potansiyellerini ortaya koyacak işlerde değil daha kolay olmasından dolayı inşaat işini tercih ettiğini söylemek mümkündür. Özellikle 30

yaşına kadar olan inşaat işçilerine bakıldığında muhakkak aileden birinin daha önce inşaatla çalıştığı görülmektedir. Yine inşaat işinin tercih edilmesinin bir diğer sebebi ise özellikle köy yerinde aile fertleri ile sürekli beraber olan kişilerin kendilerini aile içinde değersiz hissettikleri görülmüştür. Bu değersizlik hissi her zaman bir arada olan bireylerin aile olma özelliği gösteren işlerde çalışmasından kaynaklı bireysel beceriden ziyade kollektif üretime odaklanılmasından kaynaklanmıştır. Askerliğini yapıp evine dönen kişinin ailede daha değerli olduğunu o sebepten birkaç ay aileden uzak çalışınca ailenin gözünde daha değerli hissettiklerini dile getirmektedirler. Aile içerisinde kendisini daha değerli hissetme taktikleri misafirlik olgusu etrafında şekillenmektedir. İnşaat işçisinin yılın büyük çoğunluğunda dışarıda olması ve sadece bayramlarda ve kış sezonunda eve gelmesi onu misafirlik statüsüne yükseltmektedir. Misafirlik ise Anadolu geleneğinde değere mazhar olan bir toplumsal tipi temsil etmektedir (Gökçen & Ulutaş, 2019). İşçiler kendi evlerinde misafir olarak ağırladığında kendilerini daha değerli hissettiklerini dile getirmektedir.

7.2. İnşaat İşçilerinin Çalışma Hayatına Bakışları

Katılımcıların inşaat işçiliği algısından yaşam pratiklerini inşa etme stratejilerine kadar yaşamlarında bir kimlik hüviyetine bürünen işçi olma hali üzerinde yapılan görüşmeler inşaatla çalışmanın dinamiklerini göz önüne sermektedir. İnşaat işçilerinin kendilerini var etme biçimleri ve inşaat süreçlerine dahil olma durumları mevcut koşullar altında yeniden üretilmektedir. Fellini yönetmenliğinde 1973'te gösterime giren Amarcord filminde "Dedem duvar örerd. Babam duvar örerd. Ben duvar örüyorum. Peki niçin halâ bir evimiz yok?" repliği ile inşaat işçilerinin yaşama bakışı örtüşmektedir.

“İnşaat insan işi değildir. Gücün kuvvettin yerindeyken duvarlar üzerinden zıplıyorsun fakat gerçek öyle değil. İnşaatla çalışmak nasıl bir şey biliyor musun? Zehirli bir odanın içine giriyorsun nefes alsan öleceksin almasan da öleceksin. Tam olarak böyle.” (K16, lise, yaş 19)

“İnşaat işçisi olmaya karar vermezsin abi, inşaat işçisi olursun. Ha nasıl olursun çaresizlikten olursun. Hele bir bak buraya insanın yaşayacağı yer mi burası” (K9, lise, yaş 30)

İnşaat işçilerinin yaptıkları işi bir mecburiyet ve imkansızlık üzerinden anlatması, işçilerin yaptıkları iş ile olan ilişkileri açısından önemli bir noktada durmaktadır. İşçilerin kendi ekonomik muhasebelerini yaparken tek çıkar yolun inşaat olarak görülmesi ve inşaat işine bakışın sürekli olumsuzluk üzerinden ele alınması iş doyumu ve motivasyonu açısından belirleyici etmen olmaktadır. Yaptıkları işe mecbur

oldukları hissi ile yapılan işin kalitesi ve psikolojik durum arasında da bağlantı kurmak mümkündür. İnşaat işçisinin herhangi bir kamu kurumunda çalışan birinin mesai saatlerini doldurma ve ay sonunda maaşını alma gibi bir durumu söz konusu değildir. Aradaki taşeron faktörü işçinin sürekli çalışmasını ve iş metrajını tamamlamasını beklemektedir. Sadece mesai saatlerini doldurma gibi bir durum söz konusu olmamaktadır. Öte yandan işçinin sevmediği işte kendini çalışmaya mecbur hissetmemesinin birkaç farklı dinamiği mevcuttur. İlk olarak modern toplum yapısının gerektirdiği eğitim koşulunu yerine getirememesi, kırsal alanda yapılan işlerin vasıf gerektirmeyen işler olması nedeniyle herhangi bir vasfa sahip olmadığı için yine ilk etapta vasıf gerektirmeyen inşaat ameleliğine rıza gösterme, öte yandan toplum içerisinde toplumsal fayda üretimini sağlayacak sivil toplum alanında veya farklı toplumsal kesimlerle bir araya gelememe gibi faktörler ön plana çıkmaktadır.

“Ben 16-17 yaşında inşaata başladım. Elazığ’da TOKİ binaları yapıyorduk. 13-14 katlı. Dış cephede çalışıyorduk. İlk günümü hiç unutamıyorum. Geldim şantiye alanına bir baktım kocaman çadırlar var içinde ranzalar, kırk elli kişi içinde kalıyor. Ben o zaman ameleydim (vasıfsız işçi) sekiz ustaya bakıyordum. Aşağıda varillerde elle harç hazırlıyordum sonra makara ile on dördüncü kata gönderiyordum. Allah vekil o günün akşamında ellerim paramparça olmuştu. Nasıl bir cehenneme düştüğümü o zaman anladım.” (K1, lise, yaş 37)

“Ben lisedeydim bazı arkadaşlarım inşaata gidiyordu o zaman yevmiye on lira falandı. Ama on lira büyük para. Dedim bu yaşta on lira kazanılıyorsa çok çabuk zengin olurum. Gittim babama dedim ben okumayacağım inşaata gideceğim. On lira dediysem benim haftalığım bir liraydı zaten. Babam yok dedi ama sonra baktı okuldan bir şey çıkmayacak ne yapıyorsan yap dedi ben de bıraktım okulu. Keşke o zaman beni dinlemeseydi.” (K12, ilkokul, yaş 30)

Katılımcıların inşaata başlama sebepleri arasında farklılıklar öne çıkmaktadır. Nispeten genç olanlar genç yaşlarında “sıcak para” ile tanışma olanağı elde ettiğini dile getirmiştir. 16-17 yaşındaki gençlerin ebeveynlerinden bağımsız bir ekonomik hayat sürmek için inşaatta çalışmaya yöneldikleri görülmektedir. Erken yaşlarda inşaatın yevmiye usulü, o zamana kadar babasından harçlık alan gençleri cezbetmektedir. Öte yandan özellikle kırsalda yaşayan kişiler tarla ve hayvancılık imkanları olmadığı için iki seçeneğe mahkumlar. Ya ailesi ile birlikte mevsimlik işçilik yapması ya da evin tüm sorumluluğunu üstlenen bir kişinin inşaata gitmesidir. Bu iki seçenek arasında katılımcıların sıkça vurguladığı “*en azından evdekiler rahatlar*” vurgusu dikkat çekicidir. Çünkü mevsimlik tarım işçiliğinde ailenin tüm fertleri birkaç aylığına gidip tarlalarda çadırlarda yaşamaktadır. Bu durum aile fertleri için olabildiğince zorlu bir durumdur. Öte yandan aileden bir kişinin inşaata gelmesi

aile içerisinde birinin “*fedai*” olarak ön plana çıkmasına neden olmaktadır. Çünkü algısal düzeyde de inşaat işine başlayan ve tek başına yevmiye ile sermaye edinmeye çalışan kişinin hayatı bitmiştir yaklaşımı vardır. İnşaat işçileri de bu yaklaşımın bilincinde oldukları için çaresizlik vurgusu ile hayata bakmaktadırlar.

Türkiye’de özellikle 2000’li yıllarda yükselen inşaat sektörü özellikle doğu ve güneydoğu bölgelerinde toplumsal yapıyı da dönüştürmüştür. İnşaat sektöründen önce köylerde tarım ve hayvancılıkla uğraşan insanlar inşaat sektöründe çalışmayla birlikte kısa vadeli zenginleşme yaşamıştır. Doğuda geleneksel aile yapısından kaynaklı çok bireyli ailelerden erkekler inşaatla gidip küçük çaplı sermaye birikimi sağlamışlardır. Bir haneden üç kardeşin inşaatla çalışması ve genellikle aldıkları ücretin büyük olan ağabeyde toplanması sermayenin birikiminde önem arz etmektedir. Bu durum aynı zamanda ev içi “*ücretsiz emek*” ile yakından ilişkilidir. Çoğunlukla ev içi emeklerinin birikime katkılarının görünmez olduğu kadınlar, aile ekonomisinde ücretsiz emeğe denk düşmektedir (Ekiz Gökmen, 2017). Ücretsiz emek ve kadınlar üzerinde geniş bir literatür sunan feminist teorisyenler, bu görünmeyen emeğin eşitsizlik yarattığına vurgu yapmaktadır. Genellikle inşaatla kardeşleri ile çalışan ve yaşça küçük olanların durumları da bu kapsamda değerlendirilebilir. Çünkü üç kardeşin beraber çalıştığı inşaatla ay sonunda harçlık dışındaki para büyük ağabaya geçer. Ağabey bu parayı eve gönderir ve özellikle bekar gençler için evlilik sermayesi olarak bu para önemlidir.

“Kaç senedir çalışıyorum benim hesabıma şimdi baksan bin lira bile yok. Ay sonunda abime veriyoruz o da toptan babamıza gönderiyor. Babam da yatırım yapıyor ya da borçları ödüyor. Şikayetçi değilim bu durumdan belki olması gereken odur çünkü sonuçta zor günde onlar yetişecekler.” (K13, lise, yaş 34)
“Beş sene boyunca çalışıp verdim abime, sonra benim evlilik işleriydi falan derken kasa yine sıfırlandı. Bence her birey kazandığını ne yapıyorsa yapsın. Ortak kasa olunca olmuyor, belki çok girişimci birisinin az parayı yatırıp çok para kazanacaksın ama ortak kasa olunca abilerden babadan onay almalısın. O zaman da bir şey yapmak istesen de hevesin kalmıyor. Sanki sadece parayı değil irademizi de veriyoruz gibi. (K2, ilkokul, yaş 45)

İnşaatla, “ortak kasa” tabiri çokça kullanılmaktadır. Beraber çalışmanın bir getirisi olarak kazanılan paranın bir kişide toplanması çoğu zaman zor koşullarda sigorta görevi üstlenmektedir. Aynı zamanda mevsimlik tarım işlerinde aile efradının kazandıklarının ortak kasada toplanma geleneğinin sürdürüldüğü görülmektedir. Fakat bu gelenek her zaman bu işlevsel yanı ön plana çıkmamaktadır. Kişilerin girişimciliklerine ket vurmasının yanında bağımsız birey olma vasfına erişememe

durumu da söz konusudur. Geleneksel aile tipinin devam ettiği Doğu Bölgelerinde her zaman baba veyahut sülalenin en büyüğü mutlak otorite hükmünde karar verebilmektedir. Özellikle genç inşaat işçileri arasında bu durum sorgulanmaya başlanmıştır. Çünkü şantiyede işçinin kendi hayatına karar verecek bir otorite yoktur ve daha özgürdür. İşverenin otoritesi ekonomik düzeyde kalmakta ve bu da işçinin bireysel yaşamını çok etkilememektedir.

İnşaat işçiliği, işçiler gözünden “bir kurtuluş” aynı zamanda “ömür boyu tutsaklık” imgelemine sıkışmıştır. Özellikle maliyetin yüksekliği nedeniyle eğitime devam edemeyip erken yaşta inşaat sektöründe para kazanabilme düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Bourdieu’nun Cezayir köylüleri üzerine yaptığı çalışmalarda, köylülerin kısa vade hesap yaparak yoksulluktan kurtulma çabalarının başarısız olmasının arka planını içerisinde yaşadıkları toplumsal dinamikler etrafında şekillendiğini dile getirmektedir (Swartz, 2011). İnşaat işçilerinin genç yaşlarında inşaata bakışı da etraflarındaki yaşamları veyahut duyumları üzerinden şekillenmektedir. Çünkü bayramlarda köye gelen inşaat işçilerinin giyim kuşamları veyahut ceplerindeki nakit para köydekiler tarafından hemen fark edilmektedir. Tıpkı Avrupa ülkelerinde gurbetçilerin yıl boyunca ağır şartlarda çalışıp yaz aylarında Türkiye’de zengin dolaşmasına benzetilmektedir. Öte yandan inşaata başlayan bir işçinin sosyal hayatı da inşaat tarafından organize edildiği için bütün yaşamsal ağları sürekli inşaata mahkûm etmesi de söz konusudur. İnşaattaki bu kısır döngü işçinin “yeni” olana erişimini daima kısıtlamaktadır.

“Kaç senedir çalışıyorum inşaat, sorsan ne anladın ne biriktirdin. Hiçbir şey. E peki hiçbir şey ise neden hala devam ediyorum? Başka alternatif yok çünkü. Bu saatten sonra üniversite eğitimi almam mümkün değil, ev sahibi olmam mümkün değil. Çalışıyorum bir ay boyunca hanım ve çocuklar memlekette onlar da bir ay boyunca borçlanıyor. Ben aldığım gibi onlara gönderiyorum borçları ödüyorum. Sonra her şey sil baştan ben tekrar çalışıyorum onlar tekrar borçlanıyor. Ne oluyor sonra ben çocuklarımdan evimden uzakta evim için çalışmaya devam ediyorum. (K15, ilkokul, yaş 39)

“Bulaştın mı bırakamıyorsun. Sevdiğinden değil mecbur olduğundan dolayı. Bak gençler var yanımızda akşama kadar eşek gibi çalışıp akşam da saatlerce telefonda takılıyorlar. İnternet alıyorlar. Farkında değiller ki sen inşaattaysan kimse seni kolay kolay almaz. Kendilerini beğendirmek için pahalı telefonlar pahalı elbiseler alıyorlar. E aldın elbiseyi senede kaç defa giyiyorsun bir sor ya bayramda ya düğünde. Geri kalan zamanda sadece iş elbisesi.” (K3, ilkokul, yaş 43)

İnşaat işçilerinin beğeni yargısı kendini kabul ettirme ve kendi kimlik inşalarının sağlanması üzerinden oluşmaktadır. Toplumsal beğeni yargısının eleştirisinde öznenin toplum içerisinde özne olma vasfını yitirmesi de (Bourdieu, Ayrım, 2015) bu kapsamda ele alınabilmektedir. Mevcut durumdan şikâyetin had safhada olduğu ama bir yerde de “kaderde yazılan” ile sebat arasındaki çatışmalı çelişkisi ön plana çıkmaktadır. İnşaat işçisinin bir eve sahip olamama düşüncesi çelişkiyi derinleştirmektedir. İşçiler arasında inşaat işçisinin hangi rolde olduğu ve bu role uygun davranışlar gösterilmediğinde işçiler arasında eleştirilmektedir. Toplumsal statü ve rol bağlamında inşaat işçisinden beklenen şey, çalışma koşullarına bağlı olarak inşaat işçisi olmayanların sosyalleşme mecralarına girmemektir. Nitekim toplumsal rolde bireyden beklenenin yerine getirilmemesi toplumsal dışlanmaya sebebiyet vermektedir (Ceylan T. , 2011). İnşaat işçisinin şantiye sahasında göstermesi gereken performans, mesai saatlerinde çalışmak ve mesai saatleri dışında dinlenmek üzerine kurgulanılmıştır. Toplumsal alanda beklenen performansın sergilenmemesi topluma mensubiyeti sorgulatmaktadır (Goffman, 2020). Çünkü taşeronluk sisteminde mesai saatlerinde maksimum verimin alınması için dinlenmiş bir işçi makbuldür. Akşam erken yatmak, koğuştakileri rahatsız etmemek, koğuştaki yer alan ranzalarda çok ses çıkarmamak gibi yazılı olmayan kurallar bulunmaktadır. İnşaat işçisinin rolü şantiyede işlerin aksamadan devam edebilmesi etrafında şekillenir. Bu bağlamda gündelik hayat eleştirisinde Lefebvre’nin, iktidar sahiplerinin belirlediği stratejileri uygulama çabası daima sürmektedir yaklaşımı, inşaat işçilerinde taşeronun maksimum verim elde etmek için dizayn ettiği sistemi tanımlamaktadır. Aynı zamanda gerek fabrika işçisi, gerek büro işçisi gerekse de inşaat işçisi kolay kolay kapitalist sistem içerisinde ürettiği ürüne sahip olma durumunu yitirmektedir.

“Köyde ev yapalım dedik abilerimle. Ev almak mümkün değil zaten. Zaten inşaatçıyız kendimiz yaparız sadece malzemeyi almamız gerekecek. 6 senedir daha malzemeyi tamamlayamadık. Biz çalışıyoruz malzeme zamlanıyor. İşte bu fena koyuyor insana. Ben şimdiye kadar binlerce dairede çalışmış ve binlerce daire teslim etmişim. Koca koca sitelerde çalıştım ama şimdi beni ne o siteye alıyorlar ne de herhangi bir yer de evim var. Ayıp değil mi bu.” (K12, ilkokul, yaş 30)

“Ev almanın hayalini bile kurmuyorum. Komik değil mi sence de? Ev yapanın evsiz oluşu... köyde anca yaparsın. Tarlanın bir bölümünde. İşçilik parası ödemezsin yani kalıp-duvar dışında, yine de ev yapamıyorsun. Ama sorsan her gün kaç dairenin alçısını yapıp kimlerin hayallerini süslüyoruz. (K6, lise, yaş 35)

Taylorizm ile birlikte bilimsel yönetim ilkelerini üretim alanında efektif kullanan Henri Ford, kendi fabrikasında çalışanların ürettikleri arabaya sahip olmaları yönünde devrimsel politikalar geliştirmişti (Oğuz S. , 2020). Böylelikle iş aidiyetinin artacağı ve dolayısıyla verimin artacağına olan inanç ve bilimsel kanıtlar mevcuttu. İnşaatta çalışan bir işçi ise her ne kadar yaşam alanını inşaat çerçevesinde kurgulasa da ürettiği ürün ile herhangi bir bağ geliştirememektedir. Çünkü ürettiği ürün olan yapılar günümüz dünyasında en önemli sermaye varlıkları arasındadır. Dolayısıyla ev sahibi olmanın lüks olduğu bir çerçevede inşaat işçisinin yevmiye toplamasıyla ev sahibi olması hayal edilemeyecek bir durumdur. Bu durumda inşaat işçisinin motivasyonunu sağlayacak herhangi bir durum söz konusu olmadığından “umutsuzluk” hâkim bir tema olarak ön plana çıkmaktadır.

İnşaat işçisinin gerek çalışma koşullarının ağırlığı gerekse ürettiği ürüne sahip olmasının zorluğundan yaptığı iş ile geliştiremediği ilişki, inşaat işçilerinin genel zihinsel çelişkisini ortaya koyması açısından önemli bir noktada durmaktadır. Araştırmacının inşaat deneyimi de göz önünde bulundurulduğunda, inşaat işçisinin kendini toplumsal yapı içerisinde herhangi bir yere konumlandırılamamasının vasıf faktörü ile yakından ilişkili bir husus olduğu söylenilebilir. İnşaat işçilerinin inşaat öncesi çalıştıkları uğraşlara bakıldığında köy yerinde tarım ve hayvancılığı önceki kuşaktan gördükleri şekliyle geleneksel bir formda ilerletmişlerdir. Yine bölgenin kültürel yapısı ve dezavantajlı konumu bireyleri toplumsal rol ve statü bağlamında dar alanda sıkıştırmıştır. Köy yerinde statü olarak sadece evlilik ön plana çıkmakta ve toplumsal statüler evlilik etrafında şekillenmektedir. Bu statüye uygun rol performansında ise evin reisi olma durumu ön plana çıkmaktadır. Fakat köylerdeki gelir getirici faaliyetlerin az olması ile birlikte geleneksel beceri edimi yetersiz kalmıştır.

Emek süreçlerinde özellikle Marksist kuramcıların vasıfsızlaşmaya yönelik açılımları, işçinin doğal alanda zaten vasıf sahibi olduğu kapitalist sistem içerisinde vasıfsızlaşmaya uğradığı yönünde olmuştur (Braverman, 2008). İnşaat işçilerinde bu süreç farklı bir biçimde gelişmiştir. Geleneksel gelir getirici unsurlar olan tarım ve hayvancılık modern dünya istihdam piyasasında payı oldukça düşük kalmakta dolayısıyla inşaat sektöründe çalışmaya başlamaktadırlar. Bu durum köyden inşaat sektöründe çalışmaya giden işçilerde daha yoğun bir şekilde görülmektedir. Burada

aynı zamanda kır ve kent arasındaki gelişmişlik düzeyi de ön plana çıkmaktadır. Söz gelimi Kayserinin bir köyünden inşaata gelen ve pvc²⁰ işi yapan ile Diyarbakır'ın bir köyünden inşaata gelip sıva yapan işçiler arasında bu fark oldukça belirgindir. Kayseri'nin köyünden gelen adam biraz daha vasıf sahibidir ve bunun için daha teknik mahiyet gerektiren pvc doğrama işini tercih etmektedir. Pvc doğrama alanlarında da usta çırak ilişkisi üzerinden süreç ilerlemektedir fakat üretim aşaması şantiyede değil atölyede gerçekleşmekte. İnşaatta sadece montajlama yapılmaktadır. Kaba inşaat sonrası olan elektrik, su tesisatı ve pvc işlerindeki taşeronlar işçilerini asgari ücretten çalıştırır ve bu, sıva işine göre daha az yıpratıcı daha hafif iştir. Kayseri'den gelen işçi bunu daha çok tercih etmektedir. Öte yandan alçı sıva işinde çalışan işçi asgari ücretin neredeyse üç katını almaktadır. Fakat çalışma koşulları ağır ve yıpranma payı yüksek olduğu için kolay kolay tercih edilmemektedir.

İnşaat çalışanlarının durumunu düşük maaş daha hafif işler veya daha ağır iş daha fazla yüksek ücret konusu üzerinde tartışmak gerekmektedir. Çünkü Kayseri'den veya İç Anadolu ve batısında yaşayıp inşaatta çalışan işçiler ile Doğu ve Güneydoğu illerinden gelen işçiler tercihleri arasında farklılık oluşmaktadır. İç Anadolu Bölgesinden gelen işçi, inşaatta daha hafif ve daha risksiz çalışıp asgari ücreti talep ederken önceliği sigortanın tam bir şekilde yatırılmasıdır, yani geleceğe yatırım yapmaktadır. Öte yandan Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan gelen işçi daha ağır işi tercih etmekte daha yüksek ücret istemektedir ve sigorta birinci önceliği değildir. Doğu Anadolu Bölgesinden gelen işçi için geleceğe yatırım yapmaktansa çalıştığı süreçte daha fazla para kazanma arzusu ön plana çıkarken İç Anadolu Bölgesinden inşaata gelen işçi için emeklilik ve gelecek daha önemli bir noktada yer almaktadır. Burada Bourdieu'nun (2015) belirttiği üzere habitus oluş sürecinde gelecekle ilgili tahayyülde sürece dahil olmaktadır. Doğu'dan gelen işçi günü kurtarma peşindeyken gerekçelendirdiği birkaç husus vardır; birincisi inşaatta ağır iş sonucunda çok uzun yaşayacağını düşünmemekte ve devletin politikalarına güvenmemektedir. Bu sebeple sigortasının yatırılmasındansa sigorta karşılığının elden verilip kendisinin onu yatırıma dönüştürme arzusu olabilmektedir. Öte yandan İç Anadolu Bölgesinden gelen işçi devletin emeklilik politikasına güvenmekte ve sigortasının karşılığını alabileceğine olan güveni tamdır. İnşaat işçisi inşaatta geçirdiği süre boyunca diğer iş kalemlerine

²⁰ Pvc, plastik kapı pencereden mutfak mobilyasına birçok iş kaleminde kullanılan malzemedir.

göre bir yıpranma olacağını düşünmemektedir. Doğu illerinden gelen inşaat işçisi ise kendi aktarımlarına göre hem psikolojik olarak hem de fiziksel olarak kendisini çok yıprattığı ve zaten sevmediği bir işte çalışacağı için geleceği planlama sürecine girişmemektedir. Bu durum De Carteau'nun (2009) da belirttiği gibi bir taktik olarak ön plana çıkmaktadır. İşçi kendisi için kısa vadede olumlu olarak algıladığı durum üzerinde düşünüm gerçekleştirmekte ve planlarını buna göre yapmaktadır. İş seçme sürecinde tabi ki içerisinde bulunulan ortamın büyük etkisi de vardır. Örnekteki Kayserili işçinin sosyal yaşamında pvc ve elektrik işlerinde çalışanların yoğunluğu alçı sıva işinde çalışanlarında etrafındakilerin bu alanda çalışanların daha fazla olması tercihin belirlenmesinde etkili olduğu düşünülebilir.

İnşaat işçisi şikâyetle bulunduğu bu çalışma yaşamı içinde yer alabilmek için de sürekli çaba halindedir. Hem şikâyet hem de iş bulma taktikleri geliştirmesi ilk etapta çelişkili görünse de daha önce belirtildiği üzere bir mecburiyet söz konusudur. Bu mecburiyet etrafında iş ağlarını geliştirmek ve güvencesiz inşaat piyasasında kendine yer bulmak durumunda kalabilmektedir. Bir sonraki başlık inşaat işçisinin piyasada yer almak için verdiği çaba üzerinde durulacaktır.

7.3. İnşaat İş Piyasasında Ucuz Emek ve Taşeronlaşma

Dünya'da üretim sistemlerinde fordizmin ardından yaygınlaşan esnek iş modellerinin bir sonucu olarak ortaya çıkan taşeronlaşma, üretimde kuralsızlığın yaygınlaşmasına neden olmuştur (Braverman, 2008). Üretim araçlarına sahip olanlar için ise sorumluluktan kaçınma ve işi parçalayarak yönetmesi bakımından kârlı bir sektör halini almıştır (Burawoy, 2015). Gerek fabrika gerek fabrika dışı üretim süreçlerinde üretimin bir bütün olarak aynı kurumun bünyesinde yerine getirilmesi ölçeğin büyümesine neden olmakta ve bürokrasiyi artırmaktadır. Taşeronlaşma ile birlikte üretim sürecinin dışsal etmenlerini taşerona devrederek üretimin devamlılığı ve hızlanması sağlanmaktadır. Söz gelimi, demir üretiminin gerçekleştiği bir fabrikada üretim unsuru olan ham madde ve enerjinin dışında işçilerin fabrikaya geliş-gidişlerini sağlamak için servislerin ayarlanması, yeme-içmenin ayarlanması, iş sağlığı ve güvenliğinin sağlanması taşerona devredilebilmektedir. Öte yandan üretilen malzemenin transferi başka bir taşeron firmaya devredilebilmektedir. İşin parçalanması bağlamında taşeronluk kârlı bir yöntem olarak ön plana çıkmaktadır. Bu bağlamda ana firmanın taşeron firma ile yaptıkları sözleşmeler işin üretim ve

dolaşımını sağlayacak biçimde gerçekleşmektedir. Taşeronun emeği ucuza mal edip süreçten karlı çıkması ise taşeron ve işçi arasındaki sözleşmeye dayanmaktadır.

İnşaat işinde taşeronluk sistemi fabrika üretimindeki gibi profesyonelce gerçekleşmemektedir. İnşaattaki taşeronlar genellikle yaşamlarının belli bir zamanında inşaatta çalışmış ardından kendi ekibini kurmuş ve o şekilde taşeronluk faaliyetlerine başlamıştır. İnşaattaki taşeronluk genellikle hemşerilik ve akrabalık ilişkileri üzerinden kurulmaktadır. Taşeronluğun bu şekilde organize olması işçilerin taşeronluk bakışında hem patron algısı hem de “tanıdık” algısı mevcuttur (Çınar, 2014a). İşçilerin herhangi bir olumsuzluk karşısında takındığı tavır taşerona zarar vermeme üzerinde kurgulanmıştır.

“Taşeron amcamdır. Patrondan önce amcadır o. Yemeklerin kötü olması veya yatakhanein sıkıntısını dile getirdiğimizde. Akşamında babam beni arıyor. Amcam aramış babamı benim saygısızlık yaptığımı söylemiş. Böyle olunca mecbur sesini çıkartamıyorsun.” (K16, lise, yaş 19)

“Bizim ekip komple akraba, aynı köylüyüz yani. Burada beraber çalışıyoruz taşeronluğu yapan da bizim köylümüz. Sıkıntı durumlarında akrabamızdır deyip susuyoruz.” (K3, ilkokul, yaş 43)

Taşeronluk sistemi içerisinde akrabalık bağlarının ön plana çıkması işçilerin mevcut koşullarının iyileştirilmesinin önünde bir engel olarak ortaya çıkmaktadır. Akrabalık veya hemşerilik bağları olmayan ekiplerde ise mesai sonrası samimiyet gelişmemektedir. Özellikle ekibin içerisinde taşerona yakın veya akrabası olan bir işçi varsa işçiler kendi aralarında var olan sıkıntıları dile getirmekten çekinmektedirler.

Taşeron, işçilerin iş zamanında verimlerini denetim altında tutmak için ekipler içerisinde kendisine yakın olan işçiler bulundurmaktadır. İşin işleyişinin aksamaması için bu kişi çoğu kez ekip başı olarak çalışmaktadır. Aynı zamanda ekibin içerisinde taşeronun gözü kulağı hükmündedir. İşçilerin mesai içerisindeki dinlenme sürelerinde işçileri harekete geçiren kişi de aynı kişi olmaktadır. Molaların ne zaman biteceğine karar verici yetkisi olmasa dahi mola esnasında “haydi başlayalım” sözünü ilk ortaya atan kişidir bu. İşçiler gözünde “ajan” olarak değerlendirilen kişi, işçilerin mesai sonrası sosyal aktivitelerin içine dahil olmak istese de pek rıza sağlayamamaktadır. Emek piyasasında denetim ve iktidar ilişkileri fabrika düzleminde otomatik makinelerin ürün bazlı denetimi veya kameralarla göz altında bulundurma durumu inşaat işçilerinde “taşeronun yakını” işçi tarafından sağlanmaktadır. Foucault (2012), iktidarın özneyi göz altında tutma süreci işlerken, öznenin denetim gözünün farkında

olarak taktikler geliştirdiği ve iktidarın her yere yayılmasını sağlayan etkenin iktidarın yanında iktidarın gözleme pratiğinin olduğunu vurgulamaktadır. İnşaat işçilerinin “ajan”larla 24 saat boyunca gözetim ve denetim altında tutulması gündelik pratiklerinin belirlenmesinde etkili olmaktadır.

Taşeron, kendi bünyesindeki işçi ekiplerini motive etmek veya korkutmak amacıyla sürekli söylemler geliştirmektedir. Bu söylemler diğer iş sahaları ve diğer taşeron tutumlarının kıyaslaması ile mümkün olmaktadır. Bir şantiye alanında yemeğin bozulmasından şikâyet eden işçilere başka bir şantiye örneği verip daha kötü olan ile kıyaslamaktadır. Böylelikle işçilerin şikayetlerini sindirmektedir. Öte yandan işçilerin sigortaları puantaj usulüyle yani çalıştığı gün kadar yatırılmaktadır. Sigortayı yatıran muhasebeci ile iletişimi olan tek kişi taşeronun kendisi veya belirlediği kişidir. Lefebvre’nin (2013), iktidarın stratejiler üreterek gündelik hayatı dizayn etme çabasını inşaat işçileri boyutunda taşeronun stratejileri kapsamında değerlendirilebilir. Her ayın sonunda işçilerin çalışma günlerine göre sigorta girişi yapmaktadır. Fakat işçilerin aktarımına göre her işçinin her ay üç-dört günü eksik yatırılarak daha fazla kazanç sağlamaktadır.

İşçilerin gözünde tanıdık taşeronun avantajları ve dezavantajları vardır. Tanıdık taşeron herhangi özel bir ihtiyaç anında tanıdıklarına yardımcı olmaktadır. Avans verme konusunda daha rahat erişilebilmektedir. Fakat iş ve işçinin kötü koşullarının iyileştirilmesi önünde bariyer olarak da durabilmektedir. şantiye yönetimi işçileri tanımlarken hangi taşeronun ekibi ise o taşeronla birlikte tanımlamaktadır. Herhangi bir sıkıntı halinde işçi ile muhatap olmayıp taşeronu sürece katmaktadır.

İNşaat iş piyasasında taşeronların da kırılgan bir yapıya sahip oldukları görölmektedir. Genellikle taşeronun taşeronu olarak iş yaptıkları için ödeme zincirinde herhangi bir aksaklık durumunda ekonomik olarak zor durumda kalmaktadırlar. Öte yandan şantiyede gerçekteşecek bir iş kazasında bütün sorumluluk taşeron üzerindedir. şantiye alanındaki iş sağlığı ve güvenlik tedbirleri bağlamında müteahhit firması söz sahibi iken cezaların ödenmesinde taşeron ön plana çıkmaktadır. Taşeronun bu kırılgan yapısının olumsuzlukları işçiye yansıtılmakta ve işçinin var olan kırılganlığı daha da derinleşmektedir.

Taşeronluk sistemi, işçinin hem şantiyede hem de dışarıda geliştirdiği ilişkileri etkilemektedir. Çoğunlukla akrabalık ve hemşerilik üzerine organize olan inşaat işçi

piyasası kendi hak ve taleplerini dile getirmede veya hakkını savunmada akrabalık bariyerine takılmaktadır. Katılımcıların dile getirdiği gibi tanıdık ya da akraba olan taşeronlara karşı var olan sıkıntıları dile getirme konusunda sıkıntılar yaşanmaktadır. Şantiyedeki eksiklik ve sıkıntılar dile getirildiğinde ilk etapta taşeron tarafından “akrabayız” böyle şeylerin konuşulmaması gerektiği dile getirilmektedir. Var olan problemlerin dile getirilmesi devam ederse işçinin ailesi ile akraba olan taşeron aileyi devreye sokarak işçinin sürekli şikâyet ettiğine dair işçiyi şikâyet etmektedir. Buna rağmen işçi eleştiriyi devam ettirirse çoğunlukla işten çıkartılır ve şantiyede beraber çalıştığı iş arkadaşları tarafından dışlanır. Aynı taşeronun herhangi başka birinin işinde çalışamaz. Aynı zamanda bu gerginlik memleketteki ailelere de sirayet etmektedir. En nihayetinde inşaat sezonu bittiğinde işçi ile taşeron ya aynı köydendir ya aynı mahalledendir ya da akrabadır. Bu ilişkiler sarmalında var olan gerginlik şantiye alanı ile sınırlı kalmayıp memlekete de sıçramaktadır. Bu durumda aileler arasında gerginliğe sebep olmaktadır. Taşeron akraba ise akrabası olan işçiyi yanında istihdam etmesi gerekmektedir.

İnşaat işçileri inşaat sezonu dışında genellikle memleketlerinde kış mevsiminde kahvehanelerde vakit geçirmektedir. Kahvehanedeki kişiler de çoğunlukla inşaat işçisidir. Bu durumda şantiyede yaşanan gerginlik, kimin haklı olup olmadığına bakılmaksızın kahvehanenin de gündemi haline gelmektedir. Hem işçi açısından hem taşeron açısından daha karmaşık bir durum olmaktadır. Bu sebeple özellikle akrabalık ve hemşerilik ilişkisi üzerinden yapılan işlerde çoğunlukla işçiler haklarını aramazlar. Bu durum, güvencesizliği derinleştirirken işçiyi de kimliksizleştirmektedir. Taşeron yapısının inşaattaki karşılığı çoğunlukla emek arzı olduğu için daha önce değinildiği gibi işçi grupları akrabalık ve hemşerilik üzerinde şekillenmektedir. İşçilerin hak talepleri çoğunlukla akraba olan taşeronun vicdanına kalmaktadır. Öte yandan örgütlenme veya var olan problemlerle mücadele etme akrabalık bariyerine takılarak işçinin kendi kaderine rıza göstermesine sebep olmaktadır.

Taşeronun altında yer alan işçilerin akrabalık seviyeleri de farklı olmaktadır. Çoğunlukla taşeronun kardeşleri, kuzenleri, köylüleri vs diye yakın akrabadan uzak akrabaya çember genişlemektedir. Yani taşeronla en yakın olan ile en uzak olanlarda da bir hiyerarşi oluşmaktadır. İşçiler bu hiyerarşiyi kendi arasında kurmaktadır. Söz gelimi, 20 kişilik bir işçi grubunda var olan problemlere karşı hassasiyet, taşeronla

akrabalık ilişkisinin yakınlığı ile ters orantılıdır. Yatakhanelerin kötü olması veya yemeğin kötü olması şikayetini en son dile getirecek olan taşeronla akrabalık bağı en yakın olanlardandır. Yani taşeronla ne kadar yakınsanız var olan problemleri o kadar görmezden gelirsiniz. Bu durum işçiler arasında var olan dayanışmanın sürekli zayıf kalmasına sebep olmaktadır. İşçiler arasındaki çekişmenin başka bir versiyonunu oluşturan bu durum, işçilerin kötü şartlarda çalışmasına süreklilik kazandırmaktadır. Ve kötü şartlar üzerinde bir kültür gelişmektedir.

7.3.1. İşçilerin İnşaat İş Piyasasında İş Bulma Süreçleri

Katılımcıların yaşamdan beklentileri ve iş yapma motivasyonları ile ilgili sorulara verdiği yanıtlar, inşaat yaşamının genel hatlarını çizmede çerçeveler oluşturmaktadır. Bu kapsamda bir işçinin iş bulma ağlarına dahil olma ve bu ağın içerisinde kalmak için ürettiği taktikler inşaat piyasasının enformel bağlamını da ortaya koyabilmektedir. İşçilerin işe başlama, işe devam etme ve kısa vadeli olan çalışma süreci içerisinde sürekli çalışma alanlarını yeniden inşa etme zorunlulukları mevcuttur. İşçilerin ilk işe başlama süreçlerinde kolaylık sağlayan ağlar, aynı zamanda güvencesizliğin derinleşmesini sağlayan ağlar olarak karşılık bulmaktadır. Bu anlamda işçilerin ilk işe başlama deneyimleri sorulduğunda çoğunlukla akrabalık ve hemşerilik ağlarının aktif olduğu görülmektedir. Akrabalık ve hemşerilik üzerinden geliştirilen ağlar, işçinin hak talep etme noktasında çekingen olmasına neden olmaktadır. Taşeronun akraba olduğu bir senaryoda işçinin iş saatleri, şantiyedeki fiziki durum gibi problemleri dile getirmeyerek gerek örgütlenmenin önünde bariyer oluşturmakta gerekse de inşaat çalışma sahasının koşullarının iyileştirilmesi konusunda herhangi bir adım atamamaktadır. Çünkü çalışma sürecinde makul işçi rolünü yerine getirmediğinde sadece iş ortamından dışlanmamakta aynı zamanda yaşadığı yerde yakın akraba ilişkilerinin de bozulmasına sebebiyet vermektedir.

İşçinin çalışma esnasında herhangi bir şikâyeti olduğunda bunu akrabası olan taşeronla ilettiğinde çoğunlukla taşeron, işçinin yaşadığı bölgedeki ailesini aramakta ve işçinin uyumsuzluk gösterdiğini ifade etmişlerdir. Bunun üzerine işçinin ailesi, işçiyi makul bir işçi gibi davranmasına yönelik telkinde bulunmaktadır. Bu noktada taşeronun uyumsuz işçiye davranışı iki şekilde gerçekleşmektedir. Ya işçi ile uzlaşıp var olan problemin giderilmesini sağlar ya da işçiyi işten çıkarabilmektedir. İşten çıkarılma yaşandığında akraba olan taşeron ile işçinin ailesi arasında birtakım problemler

yaşanabilmektedir. İşçiler bu durumun yaşanmaması için çoğunlukla var olan koşullara rıza göstermeye çalışmaktadır.

“Amcamlar götürü usulü iş alıyordu bir taşerondan. İlk amele olarak çalışmaya amcamların yanında başladım. O zamanlar amcamlar iş yapıyordu yani bir nevi kendi işimizin patronuyduk. Amcamlar, amcamın çocukları, dayımın çocukları ile birlikte 16 kişilik bir ekiptik. Hepimiz akrabaydık. Kendi işimizin patronuyduk derken taşeron müteahhitten almış işi, bir bölümünü amcamlara vermiş amcam da bizi yevmiye ile çalıştırıyordu. Sigorta yok, doğru dürüst yemek yok. Sabah altıda başlıyorduk akşam altıya kadar. Şimdilerde yavaş yavaş anlıyorum en büyük zulmü amcam bize yapıyordu.” (K14, lise, yaş 25)

“Bizim mahalleden bir arkadaşım vardı İstanbul’da Hadımköy’de çalışıyordu. Onun yanına gittim şirket elemanıydık. İyiydi hem para kazanıyorduk hem de yatma yerleri yemekleri çok iyiydi. O zaman biz konteynerde kalıyorduk duyuyordum hala herkes çadırda kalıyordu. O yüzden büyük şirketlerde çalışmak her zaman daha iyidir. (K8, lise, 24)

Akrabalık ilişkileri ile oluşan istihdam ağı aynı zamanda işçiler için güvenli bir alan oluşturabilmektedir. Çünkü Bourdieu’nun sosyal sermayelerinin habitus düzleminde gerçekleşmesi ve kişinin güvenli alanı belirlemede etkili olan habitus (Bourdieu, 1990, s. 52-79), inşaat işçilerinde sosyal ağlar yerine “doğal ağlar” diyebileceğimiz akrabalık ilişkileri etrafında şekillenmektedir. Bourdieu (1990), sosyal ağların inşasında kişinin eğitim durumundan kültürel durumuna kadar birçok dinamiği sıralarken habitusun bunlar etrafında şekillenmesine çerçeve sunmaktadır. İnşaat işçilerinde çoğunlukla sosyal ağ mefhumu ilk etapta akrabalık, ardından hemşerilik en sonunda ise, çalışma yaşamı ile birlikte çalışma koşullarına göre belirlenmektedir. Kültür veya eğitim ile kazanılan sosyal ağlardan söz etmek çok mümkün olmamaktadır. Öte yandan “doğal ağlar” diye tabir edilebilecek olan ağ, tamamen tesadüfi bir biçimde kişinin doğduğu aile ve coğrafya ile alakalı olarak ağın kurulması için herhangi bir çabaya ihtiyaç duymayan ağ biçimidir. İnşaat işçileri, çalışma hayatına girerken ilk etapta doğal ağları üzerinden hareket etmektedirler. Bu anlamda göçmenlerin iş bulma ağı üzerinde çalışma yapan (Duman & Etiler, 2013), göçmenlerin sosyal ağları da “tanıdıklık ve akrabalık” üzerinden gerçekleşmesinin yanında bir de “kader birliği” yani göçmenliğin deneyimlenmesinde aynı koşullara sahip bireylerin ağları olarak ön plana çıktığını ifade etmektedir. İnşaat işçilerinde bu “kader birliği” iş bulma ağında işlevsel bir duruma denk düşmektedir. Daha çok akraba ilişkilerine dayalı durum söz konusudur. Diğer iş kollarında da etkili olan akrabalık ilişkileri inşaatta farklılaşmaktadır. Söz gelimi tekstil sektöründe akrabalık ilişkileri üzerinden işe giren birisi sahanın bilgisini elde ettikten sonra daha iyi fırsatlar bulabilmek için bireysel olarak hareket

edebilmektedir. Fakat inşaat işçisinde iş bulma sürecinde kullanılan ağ aynı zamanda çalışma hayatı boyunca işin sürdürülmesinde beraber çalışılan ağdır. Bu durum inşaat piyasasının sürekli iş ortamını sunmamasından kaynaklanmaktadır.

İş bulma ağları akrabalık ilişkileri etrafından inşaat işçilerinin çalışma sürecindeki deneyimleri, iş bulma sürecinde olumlu etki gösteren sosyal ağın çalışma sürecinde olumsuz bir duruma dönüşebileceği de ortaya çıkmaktadır. İnşaat işçileri arasında ustalık-çıraklık yaş ile ilintili bir durum değildir. 24 yaşında bir usta da olabilir 40 yaşında bir çırak (amele) de olabilir. Bu durum tamamen işçinin sorumluluk üstlenme tercihi ile ilişkilidir. Usta ile çırak arasında çalışma süresi dışında herhangi bir hiyerarşi yoktur. Fakat iş bulma sürecinde etkili olan sosyal ağ, akrabalık etrafında şekillendiği için akrabalık ilişkilerinin gerektirdiği hiyerarşi ortaya çıkmaktadır. Bireyin eğitim ve kültür durumunun toplum içerisinde kazandıracağı statüden (Bourdieu, 2015) ziyade geleneksel akrabalık kodların sürdürülmesi ile alakalı bir süreç işlemektedir.

İnşaata yeni başlayan işçiler genellikle askerlik dışında ilk defa memleketlerinden başka bir yerde çalışmaya gitmektedir. Yabancı olduğu bir yerde akrabaları ile çalışmak konforlu bir alan yaratmakla birlikte iş koşullarında sebat etmeyi gerektirmektedir. Akrabalardan oluşan ekipler genellikle ya şantiyede çadır/konteynerde kalmakta ya da başlayan inşaatın birinci katında bir odayı sıva yapıp topluca orada kalmaktadırlar. Yükleniciler arasında imzalanan taşeronluk sözleşmesine göre yeme içme ihtiyacı ya taşeronun anlaştığı bir firma ya da ekibin kendi arasında oluşturduğu bir ekip tarafından sağlanmaktadır. Son on yıla kadar çoğunlukla ekipler kendi yemeklerini kendileri yaparak daha fazla kâr sağlamak için yemek firmaları ile anlaşmıyordu. Bu durumda haftalık alışverişler yapılarak belirlenen kişiler tarafından yemek yapılmaktadır. Genellikle yemek yapan kişiler ekip içerisinde yaşça en küçük olan işçilerdir. Akrabalık ilişkilerinde küçüğün büyüğe hürmet gerekliliği aynı işi yapan işçiler arasında hiyerarşi oluşturmaktadır. Söz gelimi, mesai sonrası yemek yapılacaksa yaşça küçük işçiler yapmaktadır. Bulaşıkların yıkanması, çayın demlenmesi ve koğuşun temizliği doğal bir biçimde yaşça küçük işçiler tarafından yapılmaktadır. Bundan dolayı yaşça küçük olan inşaat işçileri akrabaları ile beraber çalışmak istememektedir. Genel olarak aynı işin yapılması ve mesai sonrası yaşça küçük işçilerin bir nevi hala çalışmaya devam etmesi işçiler

arasında problemli bir durum olarak tartışılmaktadır. Öte yandan akrabaların yanında çalışmak istemeyen işçiler aileleri tarafından buna zorlanmakta, gerekçe olarak yabancı bir yerde tanıdıklarının yanında olmanın oluşturduğu güvendir.

“Abimler çalışıyordu zaten direk onların yanında çalışmaya başladım. Hepimiz yevmiyeciydik. Taşeronun taşeronuna çalışıyorduk” (K16, lise, yaş 19)

“Bizim köydekiler inşaatlara başlamıştı o zaman bayramda köye gelmişlerdi işçi lazım mı dedim gel dediler öyle başladık. (K13, lise, yaş 34)

İşçilerin işe başlaması çoğunlukla etrafında şekillenen ağlarla mümkün olmuştur. Tanıdık vasıtasıyla işe başlayan bir ekibin parçası olmakta ve bu ekibin bütün eğilimlerini benimsemektedirler. Genellikle ekipleri olan gruplar taşerondan veya bazen doğrudan müteahhitten iş alarak daha karlı bir çalışma dönemi geçirmektedirler. Daha önceki yıllarda işçiler için yatma yerleri, sigortalılık durumları ve iş sağlığı konularında ekibin çıkarları gereği herhangi bir talep oluşmuyordu. Zaten eğer bir taşerondan iş alınmışsa taşeron, maliyetleri düşürmek için sigorta primlerini yatırmaya istekli olmayabiliyorlardı.

“Şimdi kaç farklı şekilde çalışırsın? Ya gelirsın şirketin elemanı olarak çalışırsın en iyisi budur ama çok denk gelmez. Sigortan, yeme-içme, kalman yerin iyi olur. Ya taşerona yevmiye ile çalışırsın. Taşerona çalışırsan da eğer büyük inşaat şantiyesi ise şartlar iyi olur en azında sigorta yatırır ama eğer küçük inşaat ise inşaatta bir yer gösterir diğer yevmiyeciler ile kalırsın. Ekibin varsa götürü iş alırsın bu durumda sigorta dışında her şey sana ait burda da çok yıpranırsın. Çünkü yeme içme, yatma çok düzgün olmuyor işi sen almışsın gibi muamele ederler. Ekibin genelde tanıdıklarından oluşur onlarda sana çok naz etmezler ama perişan olurlar. (K6, lise, yaş 35)

İnşaat işçileri iş bulma süreçlerinde “güvencesizliği” bilerek ve isteyerek kabul etmek zorunda kalmaktadırlar. İnşaat iş piyasasının enformel biçiminin yaygınlığı bu alanın zorluk derecesini artırmaktadır. İnşaat işçileri iş bulabilmek için, bulundukları işte tutunabilmek için gittikleri yerin zorluklarını ilk etapta kabul etmek zorunda kalmaktadır. Güvencesizliğin, işçiyi kırılğan bir hale getirme süreci işçilerin iş bulamama kaygısından “kötü” olana razı olma durumunu ortaya çıkartmaktadır (İlhan, 2009). İnşaat işçilerinin güvencesizliğin sosyal, iktisadi ve ekonomik olumsuz boyutlarını (Oğuz Ş. , 2012) tüm yansımalarını aynı anda deneyimlemesi inşaat işçilerini geleneksel işçi grubundan ayıran başka durumdur.

Bir inşaat işçisinin bir taşeronunun yanında çalışabilmesi için çoğu kez referans bir referans gerektirmektedir. Çünkü kısa süren iş piyasasından dolayı birçok taşeronun yanında çalışan işçi, aynı zamanda bir portfolyo oluşturmuştur. Herhangi bir taşeronla

ters düşmesi sonraki süreçlerde iş bulma konusunda zorlukların oluşması anlamına gelmektedir. Taşeron ile “ters” düşülmesi kavramı kendi başına “Despotik Emek Rejimi” (Burawoy, 2015) biçimi olarak taşeron sisteminin kuralsız yapısına vurgu yapmaktadır (aktaran Yücesan-Özdemir, 2010). Çünkü inşatta taşeronluk sistemi emek üzerinden gerçekleşmekte fakat sadece emeği organize etme biçimiyle ön plana çıkmaktadır.

Bir işçinin taşeronla problem yaşaması bazı nedenlerden dolayıdır. Birincisi taşeronun istediği metrekarede iş yapamayan işçinin yevmiyesi düşürülür işçi kabul etmezse ters düşülmüş olur. İkincisi işçinin kalma yerinde ve yeme-içme mekânında eksikliklerin giderilmesi konusunda taşerondan taleplerinin artmasıdır. Bu durum literatürde bir hak olarak belirlenir fakat sahada bu geçerli olmadığı da söz konusudur. Taşeron olabildiğince maaliyetleri azaltacak ki daha fazla kar elde edebilsin. Üçüncüsü son yıllar sayılmazsa işçinin sigorta talep etmesi ve taşeron ile müteahhit arasındaki sözleşmede eğer taşeron sigortayı yatıracak diye bir ibare varsa taşeron buna yanaşmak istememektedir. Son olarak da işçi ücretlerinin ödenmemesi. Bu problemler işçi ile işveren konumunda olan taşeron arasında gerginlik yaşanmasına sebep olmaktadır.

“Taşerondan iş aldığın zaman çoğunlukla devam eden inşaatın içerisinde bir yer gösteriyorlardı orada kalıyorduk. Yeme içme sana ait, sigorta da olmuyordu. O tozun içerisinde mülteci gidip bi o yana bir bu yana gidiyorduk. E ne yapacaksın mecbursun bir kere. Şantiye bile doğru dürüst yoktu. Biz gidip bi lokantayla anlaşıyorduk öğle ve akşam yemek getiriyordu ama yenilmiyordu. Kahvaltıyı da marketten aldıklarımızla yapıyorduk. (K11, lise, yaş 44)

“Ankara’da çalışıyordum 2007 yılında. Kış yaklaşıyordu. İnşaatla kalıyorduk taşerona dedim ki bizim sıcak su ve ısıtmaya ihtiyacımız var. İki üç tane ufo (elektrikli ısıtıcılar) almamız lazım ki üşümeylem. Vay efendim sen misin bunu diyen yok efendim ben çok şey istiyormuşum, düzeni bozuyormuşum” (K5, ilkokul, yaş 47)

“Bizim şantiyede banyo için sıcak su hemen bitiyordu. Şantiye kalabalıktı ama sıcak su deposu küçüktü. Akşama kadar tozun terin içinde çalışmışsın eğer sıcak bir banyo yapmazsan yarın çalışamazsın. Orda çalışanlardan da kimse ses etmiyordu çünkü hepsi taşeronun akrabalarıydı. Ben dedim olmaz böyle ayıptır diye. Orda işimiz bitince bir daha beni almadılar yanlarına.” (K12, ilkokul, yaş 30)

“2016’da Bursa’da çalışıyordum. İş ağırdı alçı makinesinin peşinde ölüyorduk akşama kadar. Akşam geliyorduk yemekler rezildi. Bir gün iki gün şikâyet ediyoruz düzelmiyor. Adam diyor ki taşeron para versin ki iyi yemek çıkartalım taşerona gidiyoruz adam diyor ki sözleşme yapmışsınız mecbur verecek yemeği. Neredeyse bir ay boyunca biz her akşam sulu patates yedik. En son dayanamadık hep birlikte gittik yemekhaneyi dağıttık. Yemekhane firmasını kovduk ordan. İki

üç gün aç kaldık ama hayvan muamelesi yapmalarına göz yumamazdık. Taşeron eğer şerefli olsa böyle durumlar hiç yaşanmaz.” (K5, ilkokul, yaş 47)

İşçilerin iş piyasasında tutunabilmesi için genelde hakları olanları dahi talep etmemektedirler. Hak talebi aynı zamanda düzen bozucu olarak algılanmaktadır. Özellikle inşaat işçilerinin “isyan” durumları sık sık medyada görülen durumlardır. Direniş mi isyan mı durumunda isyana daha yakın olduğu görülmektedir. Direniş için gerekli örgütlenme yapısı (De Carteau, 2009) olmadığı için olumsuzluklar üst üste geldiğinde bir patlama olmakta küçük ölçekli isyanlar çıkmaktadır. İşçilerin “İsyen” halleri Sanayi Devrimi’nin ilk yıllarında gerçekleşen “ludist hareketlerle” yıkma anlamında benzerlik göstermektedir. Ludizm (makine kırıcılık), 1750’lerde zanaatkarların ve tezgâhta çalışan işçilerin makinelerin işçileri işsiz bırakacağını düşünerek makinaları kırma eylemlerine verilen addır (Koca, 2020). Ludizm’de tepki doğrudan makinayadır. Şantiye de ise şantiyenin tamamı bir üretim makinesi olarak algılandığı için herhangi bir parçasına yönelik geliştirilecek eylem makinayı durdurmaktadır.

İnşaat işçileri genellikle iki eylemden ötürü gündeme gelmektedirler. Ya çalıştıkları yerden ücretleri alamamaları, ki bu durum kayıt dışılığın daha fazla olduğu dönemlerde çok sık karşılaşılan bir durum olup, ikincisi ise şantiye içerisinde yeme-içme, yatma ve banyo konularında ortaya çıkan problemlere gösterilen tepkiler olmaktadır. İşçilerin herhangi bir sebepten ötürü paralarını alamamaları durumunda var olan kırılma daha da derinleşmektedir. Çünkü inşaat işinin çoğunlukla başka gelirleri bulunmamakta ve paranın verilmemesi durumunda ekonomik olarak büyük sıkıntılar yaşamaktadır. İşçiler şantiye ile ilgili olan itirazlarda ise genelde başarıya ulaşırlar fakat şantiye içerisinde yer alan firmaların işlerinde bir daha çalıştırılmazlar.

“Eskiden çok fazlaydı. Eskiden paramızı alabilir miyiz alamaz mıyız diye her gece acılar içindeydik. Şimdi işte asgari ücretle çalışmadığımız halde sigortaların asgari ücretten yatırılmasına neden göz yumuyoruz? Çünkü asgari tutarını her ay otomatik olarak hesabımıza yatırıyor bu bizim için güvencedir. Diğerini elden bir şekilde alıyorsun. Ama önceden öyle değildi sigorta yok zaten bazen iki üç ay çalışıyorduk bir bakıyorduk firma sahibi kaçmış ya da batmış. E biz mahvoluyorduk. (K3, ilkokul, 43)

“Etrafımda ben hiç paramı taşeronla kaptırmadım diyen kimseyi bulamazsın. Muhakkak bir kere o tokadı yemiştir. Abi sigorta yok, denetim yok gidiyoruz hayvan gibi çalışıyoruz ay sonu geliyor para yok, ya da siz gidin biz parayı göndereceğiz. Ya da birkaç kişinin hesabını bir arada verip çek veriyorlar o çek de çoğu kez karşılıksız çıkıyor. Sıkıntı zamanları bunlar oluyor zaten. Akşama

kadar tozun toprağın içinde çalışan birinin nasıl olur da parasını vermezsin. Böyle vicdansızlık olur mu?” (K10, ilkokul, yaş 41)

İnşaat işçilerin çalışmalarının karşılığında ücretlerini alamama durumu kayıt dışılığın bir yansıması olarak ön plana çıkmaktadır. Çünkü kayıt dışılık denetimsizlik demektir hiçbir şekilde güvence sunmama durumudur (Şenel, 2019). Kayıt dışılık işçiyi daha güçsüz kılarken (Arı & Engin, 2018) aynı zamanda vergilendirilmeyen kazançta hem devlete ödenmesi gereken ödenmez hem de haksız zenginleşme ile taşeronlar ve müteahhitler daha fazla kâr sağlamaktadır. İşçilerin mahkemeler karşısında hak talep etmelerini sağlayan tek unsur SGK primleridir. SGK primlerinin yatırılmadığı şantiyeler ya da çalışma sahalarında işçinin en kırılgan olduğu sahalardır. Bu durumun giderilmesi ise ancak denetim ve kayıt altına alınma ile mümkün olmaktadır. Denetim ve kayıt ise kentlerde bir rant alanı olan inşaat faaliyetlerinin karlılığını ortadan kaldırmaktadır. İnşaat sektöründeki gerileme daha önce de söz edildiği gibi, ülke ekonomisini etkileme gücüne sahip olduğu için politika olarak çok talep görmemektedir. İnşaat işindeki kayıt dışılık oranının yüksek olması işçilerin emeklerinin karşılığını almalarını taşeronların vicdanına bırakmaktadır.

Taşeron boyutuyla olaya bakıldığında ise farklı bir durum ortaya çıkmaktadır. Çünkü taşeronlar daha önce de değinildiği gibi müteahhitler kadar sermaye sahibi değil işçilerden biraz daha iyi durumdadırlar. Taşeron, işçinin emeği üzerinde kazanç sağladığı için müteahhitte yaptığı sözleşmenin hak edişine göre para almaktadır. Aynı şekilde ana firma da hak edişler üzerinde proje sahibinden para almaktadır. Bu proje sahibinden paranın gecikmesi müteahhiti dolayısıyla taşeronu ve en sonunda işçiyi etkilemektedir. Bu sebeple en azından altı aylık işçi ücretini ödemeyen kişilerin taşeronluk yapması çok makbul sayılmamaktadır. Sözleşmeler üzerinden ilerleyen bu yapıda bir yerlerde paranın ödenmesinin gecikmesi söz konusu olabilmektedir.

Araştırmacının deneyimiyle bu konu ele alındığında, birbirine mecbur aynı zamanda birbirini yıpratıcı iş ağı olarak ele alınabilir. İşçinin taşerona taşeronun da işçiye olan muhtaçlığı tüm gerilimlerin ve güvencesizliğin temelini oluşturmaktadır. Çünkü taşeron iş yapabilmek için işçiye ihtiyacı vardır. Taşeronun işçi emeğini organize etme sürecinden kazanç sağlaması işçinin de süreksizlik taşıyan inşaat piyasasında daha az işsiz kalma durumu olabilmektedir. Söz gelimi, bir taşeron elinde iş varken ve yapım devam ederken sonrası için bağlar kurar, müteahhit çevresi ise elindeki işten sonra yapacağı işin sözleşmelerini de yapar. Böylelikle inşaat işçisi iş bulma sürecine

girmeden aynı taşeron üzerinden almış olduğu işlere devam edebilmektedir. Devam edebilmesinin koşulu ise iş metrajı çıkartmak ve “makul” işçi olmaktır. Bu durum güvencesizliğe ve kuralsızlığa rıza göstermenin arka planını oluşturmaktadır. Öte yandan Kürt asıllı işçilerin gerek iş ağı içerisinde Türkçe konuşamamaları ya da az konuşabilmeleri gerek eğitim seviyesinin düşüklüğü gerekse de yaşadığı kentlerde sadece yerel ağların oluşu iş bulma sürecinin zorlu geçmesi veyahut daha düşük ücrete razı olmasına neden olmaktadır.

7.4. İnşaat İşçilerinin Çalışma Hayatları

Türkiye’de İnşaat piyasasının gelişim gösterdiği 1970’li yıllarda emek arzını sağlayan mekân olarak kent ön plana çıkmaktadır. Özellikle kırsaldan kente göç ile birlikte patlak veren gecekondu sakinleri kentin ticari yaşamına katılımında büyük zorluklar yaşamışlardır (Erman , 2013). Kent çevresinde organize olan gecekondu “vasıfsız yedek emek gücü”nü oluşturmuştur. Bu bağlamda inşaatta çalışmak, inşaata erişim doğal olarak kent etrafında şekillenmektedir. Çünkü yapılı çevre kentlerde hızla gelişmektedir ve bu gelişimde emeği ile sürece katılan işçilerin kente yakın bir yerde olması gerekmektedir. Kırsal alanın inşaat piyasası ile tanışması ise 1990’lı yılların sonuna denk gelmektedir. Özellikle doğudan batıya güvenlik sebebi ile artan göçler (Aksoy, 2006) ile birlikte tarımda çalışan kişiler kent piyasasında vasıfsız işsizler olarak yer almaya başlamışlardır.

Araştırmaya katılan işçilerin büyük bir çoğunluğu küçük illerde ikamet ettikleri için ülkedeki değişim ve dönüşüm trendinin hep bir adım gerisinde kalabilmektedir. Böylelikle kentsel yapı inşasındaki devasa dönüşüm onlar için ilk defa “büyük” olan ile tanışmalarını sağlamıştır. Buradaki büyüklük hem mekânsal büyüklük hem de toplumsal büyüklüğü kapsamaktadır. Mekânsal olarak köyünde en büyük yapı olarak altı ahır üstü ev olan iki katlı köy evi iken birden kendini 50 katlı binanın dış cephesinde montalama yaparken bulan işçinin dönüşümüdür. Toplumsal olarak köy ahalisinin bini aşmayan nüfusundan milyonları aşan kent ölçeğinde iş yaparken kendini bulan işçi “karşılaşma” sahasına erişimi ilk defa gerçekleşmektedir.

İnşaat piyasasının yerel ve ulusal politika olma sürecinde öncü sektörlerin içinde yer alması ile birlikte büyük sermayelerin bu alanda faaliyet göstermesine hızlı bir ivme kazandırmıştır (Yeşilbağ, 2016). Yıllık bazda ortalama %6 oranında büyüme ile Türkiye’nin büyümesinden daha hızlı bir artış ile gündemde yer alan inşaat sektörü,

kapitalizmin krizinden bir kurtuluş yolu mu algısını geliştirdi. Bu kadar büyük ve önemli dinamikler etrafında şekillenen inşaat piyasasının öznelere konumunda olan inşaat işçileri ise kır kökenli ve eğitim seviyesi ortalamanın altında bir seyir göstermektedir. Kentin yabancı ve eğitim seviyesi düşük inşaat işçisinin iş sürecinde kendini var etme ve “büyüklük” karşısında toplumsal kimlik edimleri farklılık göstermektedir. Bu büyüklük içerisinde halkın en zayıfını temsil eden işçiler taşeron sistemi içerisinde şantiye kuralları ortamında taktikler ve direnişlerle iş piyasasında kendi varlık alanlarını oluşturmaktadırlar.

“Şantiyede çalışıyoruz burada onlarca firma binlerce insan var her birisi farklı, taşeronu var müteahhiti var, formeni var, şefi var biz bu yapının en altındayız. Yani herkes bize emir veriyor, biz de yapıyoruz.” (K14, lise, yaş 25)

“İşçiler de birbirlerini tutmadığı için herkes hıncını bize kusuyor. Biz de ne yapıyoruz yavaş çalışıyoruz, ya da iş tesliminde sıkıntı çıkartacak görünmeyen eksiklikler çıkartıyoruz.” (K2, ilkokul, yaş 45)

“Tamam inşaat işçisiyiz de köle değiliz bizde insanız bir yerden sonra patlıyorsun. Ya işi bırakacaksın. Bıraksan nereye gideceksin başka bir inşaata... e hepsi aynı zaten. Alçı makinası çalışırken içine bir çakıl girse elezyonu (toz alçı ve su dengesini sağlayana parça) dağıtır, ne olur? gider bir milyara değiştirir bizde dinleniriz o arada. Elbiselerimizi giyip işe çıkmışız mecbur yevmiyeyi yazacak.” (K9, lise, yaş 30)

“Çalıştığımız koşullar çok zor, elden de bir şey gelmiyor mecbur çalışacağız da biz de makine değiliz ki yani. Biz bir kazanıyorsak onlar (müteahhit) yüz kazanıyor. Zulmü de çeken biziz. O zaman insan gibi davranacaklar. Bazen sinirlendiriyorlar şeytan diyor git kolonun demirini kes yine de Allahtan korkuyoruz işte.” (K7, lise, yaş 28)

İnşaat işçileri çalışma koşullarının bozulmasına paralel olarak iş yavaşlatma, akışın bozulması üzerine çeşitli direnişler gerçekleştirmektedirler. Braverman (2008) ve Burawoy (2015) üretim siyaseti ve tekeli sermaye bağlamında işçilerin fabrika içi direniş stratejilerinde de benzer durumların yaşandığı işçinin “ayak direktme” ve “yavaşlatma” hareketleri inşaat alanında da ortaya çıkmaktadır. İnşaat piyasasının fabrika rejimlerinden farklılığı çıktı olarak ortaya çıkan ürünlerde farklılaşmalar olabilmektedir. Örneğin bir somun vida fabrikasında üretilen ürün ile konut amaçlı yapılan binaların etki düzeyi de farklılaşmaktadır. Çünkü vida fabrikasında üretim akışının bozulması vidaların geç çıkması veya makinanın bozulması ile sonuçlanmaktadır. Fakat inşaatta, inşaat iskelesine verilen herhangi bir zarar alçı-sıva ve mantolama ile kapatıldığı için fark edilmeyerek deprem veya benzeri bir durumda yapının yıkılması binlerce insanın hayatına mal olabilme kapasitesi taşımaktadır. İnşaat piyasasının büyük ölçekli ekonomi politik yapısına rağmen taşıdığı kırılabilirlik

bir işçinin “öfkesi” kadardır. Katılımcılarda bu denli bir potansiyel görülme de böyle bir ihtimalin varlığı dahi inşaat sektöründeki denetim mekanizmasının kurumsallaşmasını gerektirmektedir.

İşçilerin şantiye içerisinde yaşamını sorunsuz devam ettirebilmeleri için bir gereklilik olarak “birlik” ön plana çıkmaktadır. Şantiyede çalışan insanların mevcut yaşam ve çalışma koşullarından dolayı psikolojik problemler yaşadığı ve bu durumun da her zaman tehlike arz ettiğini görüşmelerde sürekli vurgulanılmıştır. Güvencesizliğin işçi psikoloji üzerine etkileri göz önünde tutulduğunda işçilerin kırılganlığını derinleştiren (Özen, 2007) bir unsur olarak gündelik hayat pratiklerini olumsuz olarak etkilediği görülmektedir.

“...Burada çalışsan psikoloji mi kalır, psikoloji falan yok”. (K1, lise, yaş 37)

“Hepimiz biraz deli olduk, kavga gürültü eksik olmaz ki.” (K6, lise, yaş 36)

“Ailenden uzaksın akşama kadar duvarda mala sallıyorsun çocuklarına bir şey olsa yetişemezsin, akşam gidiyorsun ahır gibi yerde yatıyorsun, psikoloji mi kalır.” (K5, ilkokul, yaş 47)

Çalışma koşullarının ağır oluşundan kaynaklı sürekli gergin olan mekânda kendini güvende hissedebilmek için aynı durumda olanlarla “kader birliği” yapma zorunluluğu doğmaktadır. İnşaatla gelişen birlikler ise genellikle çalışılan iş kalemi ve akrabalık/hemşerilik düzleminde gerçekleşmektedir. Yani alçıcılar alçıcılarla kalıpcılar kalıpcılarla daha uyum içerisindedir. Zaten iş bulma süreçlerin de genellikle tanıdıklık üzerinden ilerlediği için doğal bir birlik durumu ortaya çıkmaktadır.

İnşaat sahasında birçok iş kalemi aynı anda uygulanabilmektedir. 20 katlı bir binanın kalıplama işi onuncu kattayken beşinci kattan itibaren duvarcılar dördüncü kattan itibaren elektirik-su tesisatı bir altında sıvacılar ve en altta alçıcılar çalışabilmektedir. Her iş kaleminin teknik gereklilikleri farklı olduğu için ihtiyaçların çakışması söz konusu olabilmektedir. Gündelik hayat çalışmalarında sıkça dile getirilen “gruba mensubiyet” (Scott J. C., 1995, s. 21-22), grubun diğer gruplara karşı grubun direniş gücünü artıran etmenler olarak görülmektedir. Yani grubun salt iktidara karşı direnişleri değil aynı zamanda diğer gruplara yönelik de savunma mekanizmalarının geliştirilmesini de kapsamaktadır. Farklı iş kalemlerinde çalışan işçi grupları, ilk etapta kendi iş kalemlerini incelemektedir. Bu öncelemede diğer iş kalemlerinin aksamaları ile ilgilenilmektedir. Bu durumda inşaat işçileri taşeron ve ana yüklenici firmanın koşullarına karşı kendi varlık alanlarını korumak için direnişler ve ayak oyunlarını

sergilerken aynı zamanda diğer işçi gruplarına karşı güçlü ve birlik içinde olmaları gerekmektedir.

Örneğin, elektrik tesisatında kullanılan elektrik trafosu aynı zamanda makine ile uygulanan sıvada ihtiyaçtır. İkisinin aynı anda ihtiyacını karşılayabilmesi için şantiye yönetiminin çözüm üretmesi beklenmektedir. Şantiye yönetimi çözüm geliştirmediginde gerginliğin çıkması kaçınılmaz olur. Çünkü muhtemelen iki iş kaleminde de taşeronlar var ve işin metrajı üzerinden para kazanmaktadır. Taşeron sistemindeki kuralsız (Emiroğlu, 2009) yapısından ileri gelen bu durum işçileri karşı karşıya getirmektedir. Çünkü kuralsızlık sermayedara hesap vermeme özgürlüğü tanırken aynı zamanda işçileri de çatışmalı bir ortama itmektedir. Bu durum inşaat işçileri arasında sürekli kavgaların çıkmasına sebep olmaktadır. Çoğunlukla hafif yaralanmalarla gerginlikler atlatılsa da demir ve kalas depolarının bulunduğu yerde daha tehlikeli durumlar söz konusu olabilmektedir.

“Alçı uygulayabilmek için eşekler kullanıyoruz (üzerine çıkılıp tavanların sıvanmasını sağlayan tahtadan sehpa). Bir geldik şantiye iş güvenliği kapsamında demir eşekler getirmiş. Kardeşim ben bunu her beş dakikada bir yer değiştiriyorum bu ağırlığı nasıl kaldıracağız. Gittim kalıpcıların katına üç dört kalastan yaptım bir tane tam aşağı indireceğim kalıpcı dedi ki ayıp değil mi hırsızlık yapıyorsun. Yav kardeşim ne hırsızlığı kullanılmayan tahtalardan yaptım. E hadi bakalım ne yapacaksın. Eğer arkanda kimseler yoksa hiçbir şey yapamazsın ama eğer kalabalıksan gidip dersin utanmıyor musun böyle demeye, belki bir iki tokat atarsın.” (K7, lise, yaş 28)

Her iş kalemi için belirli standart olmaması ve iş sahasında işçilerin inisiyatifi ile malzeme ihtiyaçlarının giderilmesi çatışma zemini oluşturmaktadır. İnşaat sahasında taşerona, şantiye yönetimine ya da diğer işçi ekiplerine karşı ayakta kalabilmenin temel şartı birbirini tutabilen gruplar içerisinde yer almaktır. İşin doğası gereği var olan “kabalık” hali işçinin bedeninin kabalaşması ve en nihayetinde üslubun kabalaşması yine gerginlik sebebinin kaynağı olmaktadır.

Şantiye sahasının mevcut kaotik durumu göz önünde bulundurulduğunda işçinin işçi ile, taşeron ile ve şantiye yönetimi ile olan ilişkileri de karmaşık bir hal almaktadır. İşçilerin çalışma koşullarının kötü imkanların yetersiz olmasından kaynaklı bireyselleşmenin artmasına neden olmaktadır. Her işçi kendi iyiliğini ve kendi çıkarını istediği için işçiler arasındaki çekişmeler her zaman devam etmektedir. İşçilerin yılın büyük bölümünde toplumun dışında şantiye alanında kaldığı göz önünde bulundurulduğunda şantiye ile geliştirilen ilişkinin ev formuna büründüğü

görülmektedir. Buna rağmen arkaik sınıf bilincinin de etkisi ile birlikte müteahhit ve şantiye yönetimine karşı düşmanlık sergilenilmektedir. İşin ağırlığı ve koşulların bozukluğu işçileri şantiyede bulunan malzeme ve demirbaşlara zarar verme veya iş sahibini zarara uğratma stratejileri geliştirilmektedir. Söz gelimi, inşaat sahasına getirilen alçı ve çimentoların yağmurdan ve nemden korunması gerekmektedir. İşçinin iş doyumu noktasında kalan eksikliği bu görevi yapmasına engel olmaktadır. Herhangi yağmur durumunda tonlarca malzemenin kullanılamaz hale gelmesine sebep olabilmektedir. İş sahibi buna karşılık çalışanlarında dışında şantiye güvenlik personelinin malzemeyi koruması adına ek sorumluluk vermektedir.

Şantiye sorumlularının periyodik aralıklarla şantiye denetimini yapması malzemenin korunması ve uygulamanın istenildiği şekilde yapılıp yapılmadığı ile alakalı olmaktadır. İşçiler genellikle denetim günlerini öğrenmekte ve buna göre vaziyet almaktadır. Denetim gününde malzeme kullanımı daha özenli olmakta ve şantiye kurallarına uyum daha ön plana çıkmaktadır. Öte yandan inşaat işçilerinin kullandığı banyo, tuvalet ve yatakhane ile geliştirdiği ilişkilerde işçilerin öfkesini yansıtmaktadır. Her gün kullanılan ve kullanılacak olan bu alanlarda inşaat işçisinin kendini iyi hissetmemesinden kaynaklı olarak zarar verilmesi gereken bir alan veya patronlardan öç alındığı bir alana dönüşmektedir. Fakat bu alanı kullanacak olan yine işçiler olduğu için bu gizli protesto durumu daha çok işçiye zarar vermektedir.

İşçilerin şantiye alanında işi yavaşlatmak için kullandıkları en yaygın strateji sigara molalarını uzun tutmalarıdır. İlk etapta kulağa basit olarak gelen bir durum inşaat söz konusu olduğunda büyük zararlara sebebiyet vermektedir. Söz gelimi alçı uygulamasında kaba alçının üzerine karışık alçı uygulanmaktadır. Karışık alçının tam zamanında uygulanmaması iş tesliminden sonra alçının dökülmesine sebep olmaktadır. Taşeronun işi resmi olarak teslim etmesinin ardından yaşanacak bu sorun sözleşmeler dahilinde çoğunlukla müteahhit ve ev sahibi arasında probleme neden olmaktadır. Yine alçı uygulamasında uygulanacak zeminin nemli olmaması başat unsurdur. Nemli zemine yapılan uygulama muhakkak dökülmeye neden olmaktadır ve bu iş akışını bozduğu için taşeronun hak ediş sürecine etki etmektedir. İşçilerin taşerona veya şantiye yönetimi ile geliştirdiği ilişkiler işin kalitesini etkilemektedir.

İşçilerin uzun vadede çalışacak iş bulabilmesi için mevcut taşeronla geliştirdiği ilişkiler belirleyici olmaktadır. Taşerona yaranmak için ekip arkadaşlarını şikayet

etme, taşeronun ekip içindeki ajanı olma gibi rolleri üstlenerek kendisinin uzun vadede çalışabileceği iş garantisini oluşturmaktadır. Bu yüzden inşaat işçileri kendi ekiplerine çok güvenmemekte ve bencillik ön plana çıkmaktadır. Taşeronlar bu süreci bildiği için mesai sonrası bazı işçilerle dışarıda yemek yeme veya telefonla arayarak herhangi bir eksiklik olup olmadığını kontrol ederek soyut bir statü yükselişi zemini oluşturmaktadır. İşçiler de mimlenmemek için bazen yanlış bilgiler vermekte bazen de ekiptekileri yanlış bilgilendirerek kendi statüsünü korumak için stratejiler geliştirmektedir.

Araştırmacının deneyimi göz önünde bulundurularak bu başlığa bakıldığında, işçilerin kendi alanlarını korumak için giriştikleri taktikler ve kimliklerinin muhafazası için ortaya koyulan eylemsellik erkeklik düzleminde gerçekleşmektedir. İnşaat işçilerinin kendi yetenek ve becerilerini ispatlayacak çalışma sürecinin yanında sosyal hayatlarını geçirdikleri şantiye alanındaki davranışları da ön plana çıkmaktadır. Koğuşlar arası etkileşimi artırarak kendine alan açan işçi çalışma sürecini ikili ilişkiler üzerinden ilerletmektedir. Söz gelimi mesai sonrası kendi koğuşunda çay yapan bir işçi diğer koğuşlardan işçileri davet ederek kendi sosyal ortamını oluşturmaktadır. Bu davet ile birlikte çalışma esnasında herhangi bir malzeme tedariginde geliştirilen bu ilişkiler çalışma sürecini olumlu etkilemektedir. Yine bu etkileşimler doğrultusunda şantiyede çalışanların aldığı ücretler ve taşeronların işçilere karşı tavırlarına dair bilgi sahibi olunmaktadır. Yani işçiler birbirinden haberdar olarak aynı zamanda taşerondan isteyecekleri ücreti de bu yolla belirlemek için taktikler uygulamaktadırlar. Öte yandan çalışma sahası içerisinde farklı iş kalemlerinde çalışan işçilerin birbirlerine karşı oluşturdukları ilişkiler genellikle gerilim düzleminde. Herhangi bir problem olmazsa dahi farklı iş kalemlerinde çalışan işçilerin birbirleri ile olan samimiyetleri makul karşılanmamaktadır. Özellikle genç işçilerin birbirleri ile diyalogları daha fazla iken yaşı büyük olan işçiler diğer işçilerle daha az temas etmektedirler.

7.5. İnşaat Emek Sürecinin Dönüşümü: İnşaat İşçisinin Görünmezliği

Bu başlık altında Türkiye’de inşaat işçisinin serüveni özetlenerek sonraki alt başlıklar için altlık oluşturulmaktadır. Bu kapsamda işçilerin mevcut duruma gelene kadar yaşadıkları dönüşüm ve bu dönüşümden etkilenme biçimi ele alınmıştır. Bu bağlamda İnşaat piyasasında yer alan aktörlerin süreç içerisinde kurumsallaşması ve yeni aktörlerin sürece dahil olması ile inşaat faaliyetleri farklı bir görünüme

bürünmüştür. Yapı inşa faaliyetlerinin temel ihtiyaç bağlamındaki alt yapı ve barınmanın ötesine geçmesi ile birlikte sermaye birikim aracı haline gelen gayri menkul yatırımları, kentsel mekânın kapitalizmin öznesi konumuna erişmesini sağlamıştır (Brener, Marcuse, & Mayer, 2014). Kapitalizmin öznesi haline gelen kentsel mekân, emeğin yeniden üretildiği ve kolektif tüketimin vazgeçilmez unsuru halini almıştır (Castells, 1997). Bu düzlemde inşaat işçileri zanaatçılıktan işçiliğe bir geçiş sürecini yaşamıştır.

İnşaat yapım işi ile uğraşanların zanaatkar sıfatıyla taş ustası, ahşap çatı ustası, duvarcı gibi meslek grupları içinde yer alması kitlesel inşaat faaliyetleri ile sonlanmıştır. İnşaatta kullanılan malzemenin tek tipleşmesi ile birlikte inşaat zanaatkarları bu dönüşüme ayak uyduramamıştır. Özellikle teknoloji ile birlikte inşaat malzemelerinin dönüşümü kitlesel üretimi kolaylaştırırken iklim, çevre ve coğrafya farkı ortadan kalkmıştır. Örneğin, Türkiye’de inşaat alanında faaliyet gösteren firmaların birçoğunun kendi çimento ve tuğla fabrikaları mevcuttur. Ve bu büyük firmalar Türkiye’nin her bölgesinden ihaleler alıp inşaat faaliyetleri yürütmektedirler. Coğrafya fark etmeksizin tek tip yapı konutlarının inşası tıpkı fabrika işçisinin hareketli bant sisteminde yalnızca bir vasa sahip olmasını zorunlu kılmaktadır. Türkiye’de TOKİ konutlarının tek tip yapı özelliği göstermesi bu açıdan önemli bir örnektir. Öte yandan inşaat zanaatçıları, özellikle taş gibi ağır yapım işlerinde makinanın da sürece dahil olması ile birlikte alan daralması yaşamışlardır. Söz gelimi, bir istinat duvarında yola bakan duvarın ön yüzünün ölçüleri belirlendikten sonra duvar arkasını kepçe yardımıyla doldurma işlemi yapılmaktadır. Malzemenin ağırlığından dolayı taşlarla binalar yapılmayacağına göre ve taş ustasının ustalık alanı taş olduğu için kentin dışında çalışma zemini bulabilmektedir. Böylelikle daha önceden yapının asli unsuru olan taş, karayolları inşaatında kullanım alanı bulmuş ve taş ustasını da kentin dışındaki şantiyelerde çalışmaya itmiştir.

Türkiye’de inşaat piyasasının oluşum serüveninde vasıfsız işçiliğinden inşaat işçisine ardından da “sadece işçi” konumuna doğru dönüşüm yaşamıştır.

“İnşaata ilk başladığımda amele-yken yani ilk defa alçı gördüm ilk defa kalekim gördüm bizim orada inşaat malzemesi demir, beton ve tuğlaydı. Ama bir baktım ki izolasyon malzemesi, kartonpiyer, file gibi şeyler var. Bunlara alışmak zor olmadı zaten amele olarak gelmişsin usta olmak istiyorsun. Yirmi sene önce alçı yapan birisi ustaydı yani her yerde iş bulurdu. Sonra herkes alçıyı öğrendi” (K10, ilkokul, yaş 41)

“Ben inşaatla ilk başta kara sıvacının yanındayım zaten ilk geldiğim de kara sıva ve duvar biliyordum inşaatla dair. Sonra boya, alçı, dış cephe mantolama hepsini öğrendim. Ama benim gibi birçok kişi öğrendi öyle olunca da bir aralar işçi yevmiyeleri hiç artmadı çünkü herkes yapıyordu.” (K13, lise, yaş 34)

İnşaat işçilerinin ilk inşaatla çalışma serüvenleri genellikle duyum üzerinden gerçekleşmiş. Bulundukları kırsal alandaki inşaat alanı ile kentsel yapılı çevre arasında farkı inşaatla başlama süreci ile öğrenmişler. Kırsal kesimde yaşayan inşaat işçilerinin inşaat algısı da Türkiye’deki inşaat sektörünün yaygınlaşması ile ortaya çıkmıştır. Bu algıda belirli kodlar mevcuttur. Her iş kalemi bir bölgeye bir yöreye göre konumlanmıştır. Söz gelimi alçı kalemi için Diyarbakır ve Ağrı ön plana çıkarken dış cephe mantolamada Van ve Elâzığ ön plana çıkmaktadır. Kalıp işi Karadeniz Bölgesi ve Ağrı, pvc doğrama İç Anadolu gibi bir sınıflandırma mevcuttur.

“Şimdi alçı denilince akla Kulp (Diyarbakır) gelir. Çok felaket çalışırlar. Zaten Türkiye’ye alçıyı getiren Irak’ta çalışan işçiler olmuş. E kalıp zaten Karadenizlilerin elinde” (K16, lise, yaş 19)

İnşaat iş kalemlerinin bu denli kesin ayrımlar pratikte çok karşılık bulmasa da algısal düzeyde kesin hatlarla ayrılmıştır. Bu durumun oluşmasında iş bulma ağları etkili olmuştur. Hemşerilik üzerine organize olan inşaat iş organizasyonu iş kalemlerinde de görünmektedir. Örneğin, yirmi sene önce inşaatla tanışan birisi hangi iş kaleminde işçilik yapmışsa kendi ağı da o kalem üzerinden ilerlemiştir. Bu bakımdan Karadeniz Bölgesi’ndeki taşeron ve müteahhitlerin fazla olmasından dolayı inşaat işinin ilk kalemlerinden biri olan kalıp ön plana çıkmaktadır. Çünkü bir inşaa faaliyetinde proje üzerindeki yapının somut olarak ilk görüldüğü yer kalıptır. Müteahhit ve taşeronlar da projenin somutlaşmasını yakından takip ettikleri kendi ağları olan Karadeniz Bölgesi’nde yaşayan kalıp ekiplerini sürece dahil etmişlerdir. Diğer iş kalemlerinde “yöresel uzmanlıkların” gelişimi de iş bulma ağları üzerinden şekillenmiştir.

Hemşerilik/akrabalık üzerinden şekillenen inşaat iş piyasası, aynı zamanda işçilerin emek sürecine katılımlarını da belirlemiştir. Ve aynı zamanda inşaat piyasasında olan rantın bölüşümünü de etkilemiştir. İnşaatla yapılan iş kaleminin birim hesabında getireceği kar farklılaşmaktadır. Söz gelimi, kalıp işinin metrekaresinde elde edilen kâr ile iç cephe boyasından metrekaresi birim kârı arasında farklılık göstermektedir. Bunun içerisinde barındırdığı risklerin de etkisini göz ardı etmemek lazım. Kalıp işi iç cephe boyasına göre çok daha tehlikelidir. İşin risk ve sorumluluk bağlamı elde edilen kârı etkilemektedir. İnşaat işçisinin buradaki rolü,

özellikle katılımcıların aktif olduğu iş kalemi olan alçı sıva ve boya inşaat iş piyasasında en ucuz kalemler arasında sayılmaktadır.

İşçilerin iş kalemine göre talep ettikleri ücret, taşeronun müteahhitle yaptığı sözleşme ölçeğinde kabul görmektedir. Müteahhitten taşeronu biçeceği fiyat ise müteahhitten projeyi alırken girdiği ihalenin koşulları belirlemektedir. İnşaat işçilerinde emek arzının fazla olmasından dolayı tek tip fiyat ve ücret politikası bulunmamaktadır.

İnşaat emek sürecinin dönüşümü ülkenin inşaat politikası, yeni teknolojik gelişmeler ve inşaat emek piyasasının organize olma biçimi üzerinden gerçekleşmektedir. Teknolojik gelişmeler ve yeni yapı biçimleri, malzeme biçimi, inşaat işçisinin emek verdiği iş kaleminin değişmesini beraberinde getirmektedir. Neo-liberal kentsel politikanın kentsel yapıyı çevre üretiminde kitlesel bir eğilim göstermesi yoğunlukla tüm kentsel yapıların tek tip olmasına neden olmaktadır. Böylelikle zanaatkarlıktan işçiliğe, işçilikten güvencesiz ve kayıt dışı emeğe bir dönüşüm gerçekleşmektedir. Bu süreçte sözleşmeler sadece sembolik birer hal almaktadır. Sözleşmeler işçilerin değil müteahhitlerin ihale alma süreçlerinde önem kazanmaktadır. Müteahhitten işçiye gelen süreçte sözleşme sorumluluk devri hüviyetine bürünmektedir (Braverman, 2008).

İnşaat sorumluluk devri genellikle işçi aleyhine olan ve “tehlike” arz eden her hususun işçi sorumluluğuna bırakıldığı bir sisteme dönüşmektedir. İşe başlama esnasında şantiye girişinde imzalanan belgeler, inşaat süresince işçinin yaralanma veya ölümlü kazalarda sorumluluğu işçiye devretmektedir. İşçilerin eğitim seviyesinin düşük olması ve sendikal örgütlenmenin bulunmayışından dolayı işçinin bunun fark etmesi mümkün olmamaktadır. Öte yandan işçiden metraj isteyen taşeronun talepleri ise işçinin iş esnasında kendini koruma pratiklerini ortadan kaldırmaktadır.

İnşaat emek piyasasının dönüşümünde, inşaat işçiliği sürecinde bir izlek çizilebilir. Bunun için kentsel yapıyı çevre inşaatının yoğunlaştığı 2000 yılı sonrası dönem ve öncesi karşılaştırılabilir. 2000’li yıllardan önce gecekonduların dönüşümü üzerinden başlayan kentsel yapıyı çevre inşaatı henüz kurumsallaşmamış henüz teknolojinin şantiyeye çok girmediği ve inşaat şirketlerinin yoğunlaşmadığı dönemi kapsamaktadır. İnşaat işinin rant aracı olarak ele alınmadığı bu süreçte yoğunlukla barınma eksenli bir konut üretim politikası söz konusu olmuştur. İnşaat

işinde çalışan işçiler gecekondu bölgesine kırsal alandan gelen vasıfsız işçiler olmuştur. Çoğunlukla müteahhitlerin girişimi etrafında şekillenen inşaat faaliyetleri küçük ölçekli olmakla beraber istihdam ettiği işçi sayısı da düşük olmuştur. Kentlerde yoğun inşaat faaliyetlerinin olmaması gerek yatırımın düşük olması gerekse de kentsel arazinin bolluğundan dolayı sermayenin dikkatini çekmemiştir. Öte yandan inşaat işçilerinin kırdan göç etmesi ile kentli hüviyetine giriş yaptığı öte yandan gecekondu bölgelerinde sürdürdükleri yaşam ile köylü hüviyetini sürdürmekteydiler. İnşaat işçiliği geçici bir iş alanı olarak değerlendirilip kalıcı bir iş bulunana kadar bir geçiş sürecini kapsamaktaydı. İnşaat işçiliğinden ailenin geçimini sağlama düşüncesi çok makul görülmektedir. Aynı zamanda kırsal alanda yapılan tarımsal ve hayvansal faaliyetlerin ekonomik olarak değer gördüğü süreci kapsamaktadır. Devlet politikası bağlamında işçinin sosyal güvenliklerinin yeni yeni oluştuğu ve henüz kurumsallaşmanın gerçekleşmediği görülmektedir.

2000’li yıllarla birlikte Türkiye’de inşaat alanına devletin kurumları ile birlikte sürece dahil olmasıyla birlikte sermayenin dikkati buraya dönmüştür. İnşaat iş piyasasında emek kesimini oluşturan gecekondu ahalisi, inşaatın gelişim hızına yetişmemeye başladı ve kırsal alanda yaşayan tarımda çalışan işçilere doğru emek talebi oluştu. İnşaat yoğunluğu arttıkça inşaatta çalışan işçilerin sayısında artış yaşandı. İnşaatta teknolojinin aktif olarak kullanılmaya başlanmasıyla beraber kentlerde altyapıdan konut üretimine kadar birçok alanda şantiyeler kurularak inşaatın ekonominin lokomotif olma vasfına eriştiği görülmektedir. Bu süreçten sonra inşaat işçisi olmak daha önce geçici bir iş iken bazı kesimler için meslek hüviyetine büründü. Artık kırsaldan kente doğru inşaat işçisi akını başladı ve bu akın çoğunlukla doğudan batıya doğru bir seyir gösterdi. Öte yandan Türkiye’nin uluslararası ilişkileri bağlamında özellikle Ortadoğu ve Türki Cumhuriyetler başta olmak üzere giriştiği inşaat projeleri işçi talebini üst seviyeye çıkardı. 2010’larla birlikte nispeten ekonomik büyümenin görülmesi ile birlikte inşaat piyasası sermaye çevrimlerini gerçekleştirecek potansiyele erişip kentlerin şantiye alanına dönüşünü sağlamıştır. İnşaat işçilerinin inşaattaki iş bölümüne ayak uydurması ve inşaat işçilerinin önce işçilik, ardından taşeronluk ve en sonunda müteahhitliğe doğru bir serüvene eşlik ettiği görülmektedir. Daha önce değinildiği gibi akrabalık ilişkileri üzerinden kurulan iş ağları, form değiştirerek ortaklık üzerinde kurulan inşaat firmaları ile hem sermayenin oluşumu sağlandı hem de emek talebinin sağlandığı bir evreye geçildi. Bu geçiş özellikle ilk kuşak inşaat

işçisi denilebilecek kesimi yani 2000’li yıllardan önce inşaatla çalışıp ekonominin düzelmesi ile birlikte ekip oluşturma sürecini tamamlayan işçilerde yoğunlukla gerçekleşti.

İnşaat piyasasının dönüşümünde inşaatın sermaye birikim aracına dönüşümü ve işçilerin ekipler kurarak taşeron ve müteahhit olma çabaları ile mümkün olmuştur. Özellikle müteahhit ihracı ile birlikte uluslararası arenada da güçlenen inşaat piyasası milyonları bulan işçileri ile binleri aşan inşaat firmaları ile birlikte ekonominin lokomotif olma iddiasını güçlendirmiştir. Çoğunlukla gecekonduya yaşayıp ilk kuşak inşaat işçisi olan kesim taşeronluğa ve müteahhitliğe terfi ederken yeni gelen yani kırdan kente inşaatla çalışmak için gelen işçiler ise güvencesiz ortamda çalışmaya başlamıştır. Gecekondu dönüşümünde ilk kuşak gecekonduların, gecekondularını kat karşılığı müteahhitte verip atladığı sınıf ile birlikte ortaya çıkan “nöbetleşe yoksulluk” kavramı, inşaat işçilerinde de gerçekleştiği görülmektedir.

7.5.1. İnşaatın Güvencesiz ve Kurlsız Yapısı İçerisinde İşçi Olmak

İnşaat iş piyasasında geçicilik esas olduğu için kamunun denetim mekanizmasının işlemesi zorlaşmaktadır. Ortalama iki yıllığına kurulan şantiyeler (orta ölçekli) kentlerin dışında organize olduğu için denetimi zorlaştırmakta ve gözden uzak olmasından kaynaklı yetkili mercilerin erişiminden uzaklaşmaktadır. Türkiye’de inşaat alanında kurulacak şantiyelerin gereklilikleri Uluslararası Çalışma Örgütü’nün 167 No’lu İnşaat İşlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi (İLO, 1988) kapsamında gerçekleşmektedir. Bu sözleşmeye bağlılık şantiyenin temel organizasyonunda ön plana çıksa da şantiyenin iç eleman yapısının oluşturulmasında sembolik düzeyde kalmaktadır. İşçilerin insani şartlarda çalışabilmesini sağlamak için imzalanan belgeler şantiye ortamında yeterince uygulanılmaktadır.

“İnşaatla denetim ancak iş tesliminde oluyor. Ben bu kadar yıldır çalışıyorum. Sadece bir kere işçiler için bir denetim oldu. O da iş güvenliği kapsamındaydı. İş güvenliği de dedikleri baret, ayakkabı ve emniyet kemeri. Burada orman kanunları geçerli.” (K9, lise, yaş 30)

“Adam gelmiş diyor ki baret tak, iyi de çalıştığım bodrum katında dizimize kadar su var. Elektrik panosu suyun içinde baret beni neyden koruyacak. Hep göstermelik. Kendi başımasın sen kendine dikkat etmesen Allah korusun gününü bile tamamlayamazsın” (K2, ilkokul, yaş 45)

İnşaat işçilerinin iş güvenliği ve işçi sağlığına bakışı ile şantiye yönetiminin bakışı arasında farklılık göstermektedir. Şantiye yönetimi daha çok şantiyenin

kurumsallığı üzerinden prosedürü uygularken inşaat işçisi bağlı olduğu taşeronun taleplerini yerine getirirken uygulanacak tedbirleri göz önünde bulundurmaktadır. Fakat iş güvenliği prosedürü çoğunlukla müteahhittin şantiye sahasında uygulaması gereken tedbirleri kapsamaktadır. Kuralsızlaşma beraberinde güvencesizliği doğurmakta ve işçilerin istihdam piyasasında yer alma biçimini etkilemektedir. Kuralsızlığın işçi yerine iş vereni koruma aracına dönüşmesi istihdam piyasasında güvencesizliği derinleştirmektedir (Emiroğlu, 2009). Kuralsızlıkla birlikte katılımcılarında aktardığı üzere iş sahasında alınan önlemlerin büyük çoğunluğu işçinin çalışma koşullarına uygun olmayan ve teorik olarak veyahut batı menşeli istihdam piyasası ilkeleri üzerinde kurgulanılması (Yılmaz, 2016, s. 11-29) şantiye sahasında sembolik bir hal almaktadır. Bu durumdan dolayı inşaat işçisinin şantiyede uygulanan iş güvenliği ve sağlığı tedbirleri gerçekçi bulmamaktadır. Fakat yüklenici firma tüm gereklilikleri yerine getirdiğini kâğıt üstünde ispatlayabilmektedir.

“Çalışırsın çalışırsın paranı verirler mi bilmezsin, hasta olsan işe çıkmazsan yevmiye gider. Tatil yok, pazar yok. Çalışırsan para var yoksa yok. Eğer dikkat etmezsen de başına her türlü şey gelebilir. (K14, lise, yaş 25)

“Şu koğuştaki üşümeyelim diye elektrikli soba takıyoruz. Devrilse komple plastik zaten, tutuşacak hepimiz ölüp gideceğiz. E takmazsan üşüyeceksin. Senin her sabah kalkıp çalışabilmen için en azından uyuyacağın yer iyi olmalı. Bu mu iyi işte ahır gibi. (Koğuştaki göstererek)” (K1, lise, yaş 37)

İnşaat iş piyasasında kuralsızlığın fazla olmasından kaynaklı barındırdığı riskler 2022 SGK verilerinde de görülmektedir (SGK, 2022). Bu rapora göre iş görememezlik ve ölüm oranlarında inşaat, tüm sektörlerin önünde gelmektedir. Bu rapor, sigorta sistemi üzerinden verileri oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu raporda göçmen inşaat işçileri ve sigortasız işçiler yer almamaktadır. Verilen istatistiklerden daha fazla yaralanma ve ölümlü kazaların yaşandığını söylemek mümkündür. Öte yandan katılımcının iş güvenliği ile ilgili dile getirdiği “ahır” detayı işçinin zihinsel belleğinin kestirilmesi için önemli bir kullanımdır. Çünkü işçinin inşaat dışında uğraştığı hayvancılıkta ahırın fiziki şartlarına aşinalığı söz konusudur. Bundan dolayı kurduğu metaforun köy yaşamına ait olması inşaat işçisinin kır ile olan ilişkisini ortaya koymaktadır.

İnşaat sektöründeki kuralsızlık ve güvencesizlik yapısı birkaç farklı alanda ortaya çıkmaktadır. İş güvenliği, sigorta, ücret ve insani çalışma koşulları kapsamında kuralsızlığın şiddeti değişse de işçilerin genel kanısı kuralsızlığın mevcudiyeti üzerinedir. İş güvenliği alanında, şantiyenin iş sağlığı ve güvenliği firmasının devlete

bağlı olmayıp özel şirket olması ve dolayısıyla müteahhitle yapacağı sözleşmeler dahilinde çalışması iş sağlığı ve güvenlik kurallarını etkisiz kılmaktadır.

“İş sağlığı uzmanları şantiyenin içerisinde inşaat sahasının dışında dolaşır baretsiz kemersiz görürse ceza yazar. Ama iskeleler sağlam mı, elektrikte kaçak var mı, içme suyu var mı yemekler yenilir mi bunlarla ilgilenmez. İlgilense bile ikimizin patronu aynı müteahhit, kimi kime şikâyet edecek ki.” (K4, lise, yaş 36)

Katılımcıların aktarımına göre iş sağlığı ve güvenlik tedbirleri göstermelik boyutta kalmaktadır. Çözüm olarak ise iş sağlığı ve güvenliğinin Çalışma ve Sosyal Politikalar Bakanlığı bünyesinde olması önerilmektedir. Öte yandan iş sağlığı ve güvenliği uzmanı olmanın kolay olması neredeyse bütün lisans mezunlarının başvurabileceği tezsiz yüksek lisans ile mümkündür. Üniversitelerin bu tip bölümleri ticari faaliyet olarak görüp tezsiz yüksek lisans imkânı ile iş sağlığı ve güvenliği uzmanı belgesini verebilmektedir. İşçilerin insanca çalışmasını sağlamak için denetimi yapacak olan uzmanların vasıfsız olması, inşaat alanında kuralsızlığı derinleştirmektedir.

İnşaat piyasasındaki ücretlerin kuralsız yapısı, işçilerin emek-değer bağlamında varlık alanı hükmündedir. “Eşit İşe Eşit Ücret” yaklaşımı kadınların iş piyasasında güvencesini sağlarken ya da sağlamaya çalışırken inşaat piyasasında bu durum karmaşıklaşmaktadır. Farklı şantiyelerde aynı işi yapan işçiler aynı ücreti alamamaktadır.

“Kim nasıl denk getirirse ücretler o şekilde belirleniyor. Örneğin iş bulmazsan birisi ararsa işte şu fiyata gelir misin der gidersin. Ne yapacaksın başka.” (K12, ilkokul, yaş 30)

“Ücret taşeronla bağlı genellikle. Taşeron eğer masa başında iyi fiyata almışsa yevmiye iyi olur yoksa bildiğin gibi. Şu anda biz alıcılar 1300 TL alıyoruz. Bayramdan önce 700-900’du. Bu depremlerden sonra (6 Şubat depremleri) usta bulunmuyor artık. Daha da artacak bu ücretler. Artacak ama bir işe yarar mı yaramaz.” (K10, lise, yaş 41)

“Şu anda ortalama alıcı yevmiyesi 900-1500 TL arasında. Çalıştığın yere bağlı. Aslında yaptığın iş aynı ama denk gelirsene iyi alırsın yoksa da piyasa gibi. Ama zaten bana sorsan şu anda bir inşaat işçisinin alacağı yevmiye en az iki bin lira olması lazım. Çünkü ölüyoruz yani insan işi değil.” (K2, ilkokul, yaş 45)

İnşaatla her iş kalemi farklı yevmiye miktarı olmakla beraber kaba iş denilen (demir, kalıp, duvar) kalemde yevmiyeler 1500-2300 TL aralığında ince iş (alçı, boya, sıva, mantolama) 900-1500 TL aralığında seyretmektedir. Bu yevmiyeler son iki üç yılda çok fazla değişim göstermektedir. İnşaatla aynı işi yapan işçilerin aynı ücreti alması hususunda herhangi bir düzenlemeye rast gelinmemiştir. Ücret düzenlemelerinde standarttan sağlanamaması inşaat piyasasındaki taşeronlaşma sürecinin kuralsız

olmasından kaynaklanmaktadır. Taşeronluğun çoğu kez resmi bir hüviyet taşınamaması ve taşeronluğun çoğunlukla emek organizasyonu ile alakalı olması işçilerin ücret ve diğer haklarını talep edebilecekleri mercileri ortadan kaldırmaktadır. Bunun sonucunda inşaat işçisi inşaat piyasasında kendi kırılabilirlik düzeyine göre hak edeceği ücretin daha altında çalışmaya ikna olmaktadır. İnşaat işçisinin ekonomik kırılabilirliğini artıran bu sistem aynı zamanda işçinin toplumsal yaşamına da etki etmektedir. Düzensiz iş ve düzensiz ücret politikasından kaynaklı olarak yoksulluk derinleşmekte ve bu yoksullukla birlikte işçi, toplumun dışına itilmektedir (İlhan & Yılmaz, 2017).

İnşaat işçileri SGK kayıtlarında asgari ücretli olarak geçtiği için aynı ücret politikasının uygulandığına dair bir yanılsama mümkün olabilir. Yukarıda değinilen yevmilerde bir ayda ortalama 20 gün çalışıldığında bile ortalama 30 bin TL olmaktadır. Bu ücretin asgari tutarı banka kartlarına geri kalanı ise elden teslim edilmektedir. Bu durum ücret boyutunda kuralsızlığın taşeron sistemde iş birliği haline büründüğünün göstergesidir. Mesleki yeterlilik belgelerinin kodlarına göre verilecek ücretin belli olması fakat MYK belgelerinin de kuralsız bir şekilde verildiğinin bilgisi hem taşeronda hem müteahhitte hem de SGK tarafından bilinmektedir.

İnşaat iş piyasasında kuralsızlığın bir diğer yansıması ise insani koşullarda çalışma boyutunda ortaya çıkmaktadır. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 23. maddesinde belirtilen insan onuruna yakışır ücret ve çalışma ilkesi inşaat alanında uygulama alanı bulamamaktadır. İşçilerin genellikle ikamet ettikleri şehirden başka bir şehre çalışmaya gittiğini ve çalışma süresince tüm yaşamlarını belirleyen şantiye alanının insani olmaktan uzak bir yapıda olması güvencesizliği derinleştirmektedir.

“Şantiye alanı bir kamp gibi hapishane gibidir. Tek yararı hiçbir şey olmadığı için para harcamıyorsun onun için birikim olur. Onun dışında hayvanlarını güden bir çobanın yönlendirmesi gibi sabah işe çıkıyoruz akşam yatmaya geliyoruz bu kadar.” (K4, lise, yaş 36)

“Şantiye denilince aklıma hapishane geliyor. Ama tek umudumuz da burası. Bizim oralarda çalışsan hem yevmiyeler düşük hem de evin işleri bitmiyor. Para biriktiremiyorsun. Burada hayvanlar gibi yaşıyoruz belli bir zamandan sonra çok da fark etmiyor. Buradakilerin hiçbirinin gelecekte bir beklentisi yok ki.” (K7, lise, yaş 28)

Kuralsızlık, işçilerin hem çalıştığı hem de dinlendiği alan olan şantiyede “kadere razı olma” durumunu etkilemiştir. Mevcut koşulların düzgün olmaması kaderciliğin gelişmesine zemin oluşturmuştur. İşçilerin zor koşullarında hem iş verimini artırmak

hem de sağlıklarını korumak için uygulayacağı tedbir bulunmamaktadır. İki seçenek arasında iş veriminin artırılması ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların sıklıkla değindikleri umutsuzluk ve gelecek korkusu kodları kendi sağlıklarından vazgeçip çalışmaya odaklanmalarını neden olmuştur. İşçilerin bu tutumu taşeron için avantajlı bir durum olurken çalışanların ilerleyen yaşlardan itibaren sağlıksız bir yaşam sürmelerine neden olmaktadır. Yaşam koşulları bir şekilde inşaat ile yollarının kesişmesini sağlamış ve bu durumdan kurtulmak için mücadele terk edilmiştir.

Araştırmacının inşaat deneyimi ile kurlsızlık ve güvencesizlik değlendirildiğinde işçi eksenli ve işveren eksenli iki farklı durumun gerçekleştiğini söylemek mümkündür. İşçilerin iş piyasasında yer alma stratejisi olarak işçinin işçi ile olan mücadelesi güvencesizlik ve kurlsızlığı derinleştirmektedir. İşçinin hakkını koruyamaması veyahut bireysel davranıp sadece kendisinin yararlanacağı fırsatları yaratma arzusu inşaat işçilerinin güvencesizlik durumunu katmerleştirmektedir. Mütcahhitler ve taşeronların bazı faaliyetleri de kurlsızlığı ve güvencesizliği artırmaktadır. Özellikle taşeronun işçi emeğinden elde etmeyi beklediğı geliri maksimize edebilmesi için işçinin her zaman daha fazla çalışması gerekmektedir. İşçinin teslimc uygun ve hızlı bir iş çıkarması beklentisi işçinin haklarını göz ardı etmesine sebep olmaktadır. Öte yandan mütcahhittin işçi hakkına riayet edebilmesi için işçi ile sözleşmeye dayalı bir ilişkisinin olması gerekmektedir. Fakat işçinin taşerona bağılı oluşu ve mütcahhit ile taşeron arasındaki sözleşmenin işçi yerine işi kapsaması çalışma piyasasının kurlsızlığını artıracak bir seviyeye çıkmasına neden olmaktadır.

Öte yandan işçilerin kendi yaşadıkları kentlerden başka bir kente çalışmaya gitmesi yani gurbetçi olarak çalışma motivasyonlarının birkaç sebebi vardır. İlk olarak inşaat işçilerinin aileleri köyde hayvancılık ve tarımla ilişkilerini koparmamıştır. Özellikle tarımsal uğraş genellikle bütün kardeşler tarafından ortaklık kapsamında yapılmaktadır. Yani bir tarlanın ekilip biçilmesi ve sonucunda elde edilen hasat aile içinde bölüşölmektedir. Fakat eğer işçi tek başına çalışıp kendi hesabına birikim yapıyorsa inşaatı kazandığı para sadece kendisine ait olmaktadır. Tarımın ürünlerinin ekilmesi, ilaçlanması, gübrenilmesi ve en nihayetinde hasadı belli emek gerektirdiğı için işçiler eğer kendi memleketlerinde çalışırsa tarımın bu evrelerinde inşaatı bırakıp tarım işleri ile ilgilenmeleri gerekmektedir. Yani bireysel kazanç elde edeceği inşattan

ortak kazancın sağlayacağı tarıma gitmesi gerekmektedir. Bu durumda inşaat çalışmadığı her gün için yevmiyesini alamayacak tarımdan gelecek olan kazanç da bölüneceği için gurbetçi olarak çalışmak daha kazançlı olmaktadır. Öte yandan kendi memleketlerinde çalıştıklarında aile ile ilgili herhangi bir sıkıntı olduğunda inşaat gitmeyip bu problemleri çözmesi gerekmektedir. Söz gelimi işçinin çocuğunun hasta olması durumunda çocuğun hastaneye götürülmesi eğer işçi kendi memleketinde çalışıyorsa işçi götürür eğer gurbetteyse annesi veya büyük babası götürür. Bu durum üzerine düşünülmesi gereken bir ayrıntıdır. Erkeklik kodlarının inşası ile de alakalıdır. Eğer işçi kendi memleketinde çalışıyorsa ve örnekteki gibi hastane işine eşini “gönderiyorsa” toplum içerisinde hoş karşılanmamaktadır. Ama eğer işçi gurbetteyse hastane ve ilaç işlerini eşi hal ediyorsa bu durumda bir sıkıntı yok. Yani toplumsal baskının duruma ve koşula bağlı işleyiş biçimi vardır ve bu durum inşaat işçisinin çalışma yerini belirlemede etkili olmaktadır.

İşçinin bu toplumsal eyleyiş ve kendi hesabına çalışma arzusu kuralsız inşaat piyasasında taşeronluk yapısı altında güvencesiz bir şekilde çalışmasına neden olabilmektedir. İşçinin kuralsız yapı içerisinde çalışarak güvencesizliğinin derinleşmesine göz yummasının arka planında işçinin yukarıda değinilen dinamikleri devreye gitmektedir. Kuralsızlaşma ile birlikte güvencesiz çalışma koşullarının oluşması salt sistemsel olmayabilmektedir. İşçilerin kırılgan yapısından dolayı “razı olma” durumlarının farklı dinamikleri ön plana çıkmaktadır. Basit bir tabirle “madem her şey bu kadar kötü” işçiler bu piyasaya direnç oluşturmali ve bu çalışma alanında çalışmayı reddedebilmeli gibi bir yaklaşım sergilenebilir. Fakat inşaat işçilerinin gerek sosyolojik durumu gerekse de ekonomik durumu bunu yapabilecek kudrette değildir. Çünkü sistem işlerlik kazanma durumunu işçinin bu kırılganlığından almaktadır ve derinleşmektedir.

7.5.2. İnşaat Makine Kullanımı ve İşçi

Son elli yıl içerisinde gelişen teknoloji ile birlikte toplumsal yapı ile birlikte üretim ve tüketim ilişkilerinde de dönüşümler yaşanmıştır. Bu dönüşümler üretim sürecinde teknolojinin kullanılması ile birlikte istihdam piyasalarında “işsizlik” kaygısını ön plana çıkarmıştır. Teknolojinin toplumların işleyiş sistemine olan etkisi ile birlikte üretim sektörünün neredeyse her alanında üretimler artmış ve tüketim kültürünün artmasına olanak sağlamıştır. Teknolojinin yapıli çevre üretimine etkisi ile birlikte

ulaşım ve haberleşme alanının hızla gelişimine olanak sağlamıştır. Özellikle küreselleşme iddiasındaki dünyanın lojistik anlamında hareketliliğinin sağlanması için köprüler, yollar, demir yolları gibi alt yapıyı direk etkileyen alanlarda “mega projeler” ortaya çıkmıştır. Bu mega projeler kentlerde inşaat sektörünü canlandırmış aynı zaman emek stoğunun soğurulmasına imkân tanımıştır. David Harvey’in (1996) sermaye çevrimleri bağlamında kentsel yapılı çevrenin inşa yaklaşımı da emek soğurulmasını önelemektedir.

İnşaat işçileri bakımında inşaatta makinanın kullanılması ise “sınırlı” fakat gerekli algısı üzerinden şekillenmektedir. Teknolojik gelişmeleri inşaat sürelerini kısaltmakta ve daha fazla üretime olanak tanımaktadır. 18-19.yy’da bir yapı inşasının on yıllar sürmesinden kaynaklanan maliyet artışları böylelikle ortadan kalkmış oldu. Katılımcıların makine kullanımı üzerindeki deneyimlerine bakıldığında ise iş güvenliğı kapsamında “tehlikenin arttığına” yönelik yaklaşımların ön planda olduğı görölmektedir.

“İlk başladığımız zamanlar ile şimdiki arasında çok fark var. Alçı yapmak için kendimiz icat yapıyorduk. Su tesisatında kullanılan ince boruları bir buçuk metre kesip ucuna demirle bir çember oluşturuyorduk ardından demirin etrafını tellerle sarıp karıştırıcı yapıyorduk. Nasıl oluyordu? şöyle mesela alçı yapılacak sekiz dokuz leğenin içerisine su koyuyorduk ardında alçıyı serpiştiriyorduk yarım saat bekletip karıştırıyorduk. Zamanını ve suyunu iyi bilmek lazımda ya çok sulu olur yada katı olur. Elle bunu düzeltmek çok zordu. Ama hepimiz alışmıştık tek seferde yapıyorduk. Sonra o leğenleri ustaların önüne koyuyorduk onlar uygulama yaparken biz ameleler tekrardan yapmaya başlıyorduk. Örneğın mesai saat yedide başlıyorsa ameleler altıda gider hazırlığını yapmaya başlardı. Sonra matkapların ucuna karıştırıcı dediğimiz aleti takıp karıştırmaya başladık bizim için çok kolaylık sağladı. Artık ustalardan yarım saat öncesinde gidiyorduk mesaiye. Son dört beş senedir alçı makinaları çıktı. İlk çıktığında torbalarla alçıyı makinanın deposuna boşaltıyorduk bir hortumu su variline koyuyorduk suyunu kendisi çekip karıştırıp püskürtme hortumuna yönlendiriyordu. şimdilerde artık alçıyı da biz koymuyoruz aşağıda siloya boşaltıyor alçıyı direk tırdan. Suyunu da alçısını da kendisi alıyor biz sadece hortumla duvara püskürtüyoruz. Ardından da mastarcılar düzeltiyor.” (K5, ilkokul, yaş 47)

“Makine kullanımı yaygınlaştı önceden akşama kadar çalışıyorduk mesai sonrası bir sonraki günün hazırlığını yapmak için katlara gırgırla (elektrikli makara sistemi) alçı torbalarını su varillerini yerleştiriyorduk. O kalmadı artık ameleler için daha kolay oldu. Ama makinanın peşinde biz ustalar peşişan oluyoruz. Makine bu, yorulmuyor ki. E bizde ayak uydurmak zorunda kalıyoruz. Sabah makineyi çalıştırıyoruz ta ki kapanana kadar peşinde koşturuyoruz.” (K15, ilkokul, yaş 39)

İnşaat işçilerinin aktarımına göre inşaat üretim sürecinde makineleşmenin avantaj ve dezavantajları ortaya çıkmaktadır. İnşaat piyasası bağlamında üretim kapasitesinin artması ile birlikte aynı anda farklı yerlerde inşaat faaliyetleri sürdürülebilmektedir. İşçi açısından ise iş karmaşık hale gelmektedir. Özellikle sıva uygulama kaleminde makine ile birlikte işçinin makinaya ayak uydurması ve makine kontrolünde hareket etmesi gerekmektedir. Buradaki süreç tıpkı fabrikalarda bant sisteminin gelişmesi ile birlikte fabrika işçilerinin makineleşme süreci ile benzerlik göstermektedir. Marks ile başlayıp Braverman ve Burawoy ile devam eden emekçi sınıf ve makine tartışmaları inşaat alanında da ortaya çıkmaktadır.

İnşaat işçilerinin makine ile olan münasebetleri genellikle “yabancılaşma” ile ele alınmaktadır. İşçilerin alçı-sıva sürecinde alçı makinesine göre organize olmaları onları makinenin bir dişlisi haline getirmektedir. Alçı makinesi her katta her parçaya (yapı bölümleri) ulaşabilmektedir. Ve makinenin çalışabilmesi için belli bir organizasyon gerekmektedir.

“Alçı makinesi için kaç kişi gerekiyor biliyor musun. İlk başta iki anocu yapıştırır (ano: duvara uygulanacak malzemenin terazide olması sağlayan kalıp çubukları). Ardından eskiden iki amele alçı makinesinin başında durmadan toz alçıyı makine haznesine boşaltırlardı şimdi artık alçıyı da kendisi alıyor. Sonra makinenin karıştırdığı alçıyı püskürtme hortumunu tutan birisi. Duvara püskürtüldükten sonra iki mastarcı duvarı mastara getirir. Onların arkasından kesimci gelir dipleri keser. (K8, lise, yaş 24)

Katılımcıların aktarımı ve araştırmacının deneyimine göre inşaat işçiliğinin arka planına dair birkaç çıkarım yapmak mümkündür. İlk olarak makineleşme ile beraber amele ve usta arasındaki ayrım derinleştirmektedir. Makine öncesinde daha fazla işçi ustaların uygulama yapması gereken malzeme hazırlığında çalışmaktaydı. Makine ile birlikte ameleye olan gereklilik azalmış daha fazla ustaya gereksinim artmıştır. Fakat makine öncesinde amele harcı/malzemeyi hazırlarken ustanın uygulamasına tanıklık ediyordu ve ustayı gözlemleyerek ustalaşabiliyordu. Makine ile birlikte (alçı makinesi) ustanın uygulama yapacağı alan ile amelenin çalıştığı alan birbirinden ayrılmış durumda ve amele ustanın uygulamasını görememektedir. Bu durum daha az amelenin olduğu inşa faaliyetinde amelenin usta olmak için gerekli bilgi ve beceriyi edinebileceği koşulu ortadan kaldırmaktadır. Bu bağlamda usta-çırak ilişkisi sekteye uğramakta ve usta inşaatçı sayısı giderek azalmaktadır. Bu durum ise ileride ustaya erişimi zorlaştıracak ve emek ücretlerinin artmasına sebep olabilecektir.

Resim 7.2. Alçı Makinasının İnşaatı Kullanılması- İşçinin Makine Haznesine Alçı Boşaltımı Gerçekleştirilmesi

Kaynak: Araştırmacı tarafından sahada çekilmiştir

İnşaat işçileri makine dışı uygulama yaparken genelde iki usta bir amele ile takım oluşturuyordu. Ve bunun gibi birkaç takım farklı dairelerde çalışıyorlardı. Makinede ise sekiz kişi organize olmaktadır. Bu sekiz kişinin yaptığı iş, üç kişilik üç takımın neredeyse iki katıdır. İmalat kapasitesi çok yükselmektedir. Diğer taraftan ise taşeron müteahhitten iş aldığı anda makineli ve makinesiz fiyat vermektedir. Makine ile yapılan işin metrekare fiyatı daha düşüktür. Çünkü makine ile birlikte makinesiz yapılan işin aynı zamanına göre daha fazla metrekare iş yapılmakta ve bu durum metrekare birim fiyatında değişikliğe sebep olmaktadır. Makineyi kullanabilmek için uygulama yapılan alanın makineye uygun olması gerekmesinden kaynaklı tüm inşaatlarda makine kullanımı mümkün olmamaktadır.

İnşaat işçileri makine ile birlikte kendi aralarında bölünmüşlerdir. Aynı makine etrafında çalışan kişiler anocu ve mastarcılar daha yüksek ücret alırken geri kalan her zaman 200-300 TL bandında daha düşük ücret almaktadırlar. Bunun sebebi ano uygulamasında milimetrik ölçümler olduğundan daha fazla ustalık gerektirmektedir. Çünkü ano yamuk uygulandığında duvar uygulaması da yamuk olur. Mastarcılar ise fiziken güçlü olmak zorundalar çünkü makinenin ardından iki veya üç metrelik mastarlarla duvarda standart uygulamayı yakalamaları beklenmektedir. Mastarcıların fiziki olarak güçlü olma durumu gerek çalışma süreçlerinde gerek mesai sonrası şantiye alanında bir “erkeklik” tasarımını oluşturmaktadır. Genellikle ekibin en irileri

ve en güçlüleri master kullanmakta ve bu özellikle usta olmayan işçiler için cezbedici bir konumda yer almaktadır. İnşaat sahasında erkeklerin emek süreçlerinde yer alması ve erkeler arasındaki erkekler ise mastarcılar olarak ön plana çıkmaktadır. Bu erkeklik algısı gösterilen saygıdan taşeronun işçilerle girdiği ilişkiler kapsamında değişim göstermektedir. Taşerona işçilerden gelen şikayetleri değerlendirmesi ile mastarcıdan gelen şikayetleri değerlendirmesi arasında da farklılık göstermektedir. Her inşaat işçisi master kullanamamakta fakat her mastarcı sıva kalemindeki bütün işleri yapabilmektedir. Bu açıdan hem koğuştta hem de çalışma sahasında saygı duyulan güçlü erkek figürü temsil etmektedir. Ataerkil toplumlarda erkeklik inşasının sağlandığı (Çelik G. , 2016) mekanizmanın küçük ölçeklisi şantiye alanında mastarcılar üzerinde şekillenmektedir.

Resim 7.3. Alçı Makinası ile Uygulama Yapan İnşaat İşçileri (Alçı püskürten amele ve master ustası)

Kaynak: Araştırmacı tarafından sahada çekilmiştir.

Görselde alçı makinesinin kullanımında uygulama deneyimi aktarılmıştır. Yukarıda değinildiği gibi amele (vasıfsız işçi) alçı makinasından gelen hortumla alçıyı duvara püskürtmektedir. Sağ tarafta master ile püskürtülen alçıyı düzleştirerek anoların hizasında duvarın düz çıkmasını sağlamaktadır. Sol görseldeki arka işçi duvara yapılacak püskürtmeden sonra “eşek” diye tabir edilen sehpa ile duvarın üst tarafında mastarlama gerçekleştirecektir. Bu uygulamanın yapılması için kalıptan sonra duvarların inşa edilmesi ardından da elektrik ve su tesisatının çekilmesi gerekmektedir. Bu işlemten sonra artık tüm duvarlar bütüncül hale gelmektedir.

Resim 7.4. Alçı işlemleri öncesi duvar-kolon ve giriş arasındaki uyumsuzluğun giderilmesi için yapılan "ano" çalışması

Kaynak: Araştırmacı tarafından sahada çekilmiştir

Makine ile birlikte inşaat piyasasında üretim kapasitesi artmış ve inşaat çalışmaları hız kazanmıştır. İnşaat işçilerinde henüz fabrika işçisinde olduğu gibi “makinelere işimizi elimizden alacak algısı” yoktur. Çünkü inşaatın her zaman devam edeceğini dile getirilmektedirler. Bunun sebebi ise yaptıkları inşaatın en fazla 50 yıl dayanabileceğini ve ardından tekrar yıkılıp yapılmasından kaynaklandığını dile getirmektedirler. Böylelikle kentsel mekânda bazı yerlerde inşaat yapılırken başka bir bölgede yıkımın olacağına dair bir görüş mevcuttur. Bu anlamda Chicago Ekolü temsilcilerinin kente canlı bir organizma biçiminde yaklaşımı ile paralellik göstermektedir (Park & Burgess, 1970). Kentsel mekân yeniden üretim sürecinde bazı bölgeler çöküntü halini alırken bazı bölgeleri soylulaşarak değerini yükseltmektedir. Bu devinim ile birlikte kent, rant üretim mekanizmasını sürdürmektedir. İnşaat makineleşmenin artışı ile birlikte işçilerin makinenin bir dişlisi olma konumu artarken aynı zamanda inşaat işinin kaba ve ağır algısı dönüşüm geçirmiştir. Fiziki olarak ağır olan işler makine tarafından yerine getirildiği için inşaat işçisinin yükü azalmıştır.

İnşaat makine kullanımı, araştırmacının deneyimine inşaat işçisini rahatlatan bir gelişme olmuştur. Özellikle dış cephe uygulamalarında makine kullanımının yaygınlaşması ile birlikte bina yüzeyinde çalışan işçilerin güvenlik algısı dönüşmüştür. Dış cepheye uygulanacak malzemenin hazırlanılmasından bina yüzeyine aktarılmasına kadar birçok iş kalemi kol gücüne dayandığı süreç boyunca inşaat işçileri ciddi

kazalarla karşılaşmış, yaralanma ve ölüm kazaları yaygın olmuştur. Bina dışına kurulan “kurma iskelelerin” tahtadan çeliğe dönüşümü hatta bazı inşaatlarda kurulan dış cephe asansör sistemleri ile işin uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Öncesinde tahtadan iskelelerin yapılması on katlı binaların üst katlarında tehlikeli boyuta ulaşırken makine kullanımı ile birlikte kasa tipi iskeleler ile sadece bir düğme ile iskeleyi yukarı aşağı hareket edebilen inşaat işçileri daha güvenli bir ortamda çalışma olanağı yakalamışlardır. Yine dış cephelerde kör cephe denilen pencere, kapı veya içeri ile herhangi bir bağlantının olmadığı cephelerde üst kattan başlanan uygulama zemine inene kadar devam edilmesi gereken yorucu bir süreçtir. Otomatik iskeleler ile işçiler dinlenmek için uygulamanın bitmesini beklemeden yukarıya doğru çatıdan çıkabilmekte ya da iskeleyi zemine indirebilmektedir.

İnşaatta makine kullanımı dış cephede güvenliği ve konforu artırırken iç cephelerde yani yapının iç uygulamalarında daha fazla metraj çıkarma kaygısı ile işçiyi daha fazla yorabilmektedir. Bu sebepten işçiler arasında sıkça kullanılan dış cephe daha kolaydır ama güneş ve yağmura maruz kalma ve yükseklik korkusu gibi faktörler daha zor olan alçı uygulamasına yönelimi artırmaktadır yaklaşımını geliştirmiştir. Yine katılımcıların da belirttiği üzere inşaatte küçük ölçekli makine kullanımı (karıştırıcı, matkap vs) ustalardan ziyade amelelerin işini kolaylaştırmıştır. Amelelerin duvara uygulanacak sıvayı hazırlaması veya hazırlanan malzemenin taşınması için el forklifti kullanması ameleleri rahatlatmıştır. Bu noktada da daha önce bir an önce usta olmak isteyen ameleler, usta olmak için daha az çaba sarf etmeye başlamıştır. Çünkü amelenin malzemenin hazırlanması dışında bir sorumluluğunun olmaması ve ustaya göre daha az yorulması bunun yanında amele ücreti ile usta ücreti arasındaki farkın az olması amelenin usta olma motivasyonunu azaltmıştır. Buna ek olarak daha az ameleye ihtiyaç duyulması ve amelenin ustadan öğreneceği bilgiye erişimini kısıtlayan yönü de göz önünde bulundurulmalıdır.

Amelelerin ustanın sorumluluğunu ve yoruculuğunu üstlenmek istememesi ile birlikte makine kullanımının ters etkisiyle amelelerin yaş ortalaması yükselmiştir. İnşaat işçiliğinin başlangıç sürecinde vasfın gerekmiyor oluşu çoğunlukla hiyerarşinin yaş üzerinden oluşmasına neden olmaktadır. Yani inşaatla yeni başlayan kişilerin amele olması ve bu kişilerin ortalama 16-19 yaşında olması ameleliğin yaş ortalamasını düşürmektaydı. Fakat on sene inşaatla çalışan birinin usta olamaması daha önce ayıp

olarak karşılanırken makine ile birlikte bu algı yıkılmıştır. Bir amelenin uzun yıllar amele olarak devam etmesinin işçiler arasında ve aynı zamanda işçilerin aileleri tarafından düşük statü olarak değerlendirilip ayıplama ile karşılanması kültürel kodun sonucunda gerçekleşmektedir. Yine aynı kültürel kod eksenli gelişen erkeklik algısında da amele olarak inşaata başlayan birinin en fazla bir ya da iki yıl içerisinde aşılması gereken bir ara form olarak değerlendirilmekteydi.

7.5.3. İnşaat Piyasasının Kayıt Dışılığı

Türkiye inşaat piyasası akademik literatürde kayıt dışılıkla sürekli vurgulanılmaktadır. Bu kayıt dışılığın ülkenin büyüme ve kalkınma sürecine olumsuz etkileri ile birlikte inşaatta çalışan işçilerin dezavantajlılıkları daha da kırılgan bir hale gelmektedir (Şenel, 2019; Yanici & İrem, 2019). İnşaat sektöründe kayıt dışılığın yaygın olmasının sebeplerine daha önce değinilmiş olursa da temel olarak birkaç madde altında sıralamak mümkündür;

- İnşaat sektörü yapı inşa bakımından süreklilik taşımamaktadır. (Kısa süreli çalışma sahası)
- İnşaat sektöründe çalışan işçilerin eğitim düzeyleri düşük ve sendikalılık bağlamında cılız bir örgütlenme yapısına sahiptir. (Örgütlü emeğin olmayışı)
- Taşeronlaşmanın yoğun olduğu bir iş alanı olmasından kaynaklı “sorumlu” kurum belirsizliği yaygındır. (Hesap verilebilirliğin olmayışı)
- İnşaat şantiyelerindeki denetim işçi düzleminde değil işin kendisi üzerinden kurgulanmıştır. (Denetimin iş eksenli ilerlemesi)
- Yetkili kurumların iş ve işçi analizleri işçilerle değil taşeron ve müteahhitler çerçevesinde yoğunlaşmaktadır. (Sermaye endeksli piyasa)

İnşaat sektöründeki kayıt dışılık inşaat işçilerinin kırılganlığını artırarak inşaat işçilerinin ailelerinin de dahil olduğu kronik bir yoksulluk halini derinleştirmektedir.

“Neyin kaydı tutulacak ki, ben 19 yıldır inşaatta çalışıyorum sigorta girişim beş sene önce oldu. Emeklilik gibi bir şey söz konusu değil zaten 19 yıl çalışan birinin sigorta primi üç bin olur mu hiç.” (K2, ilkokul, yaş 45)

“Şimdi bu şantiyede başıma bir şey gelirse doğru dürüst çalışan olduğumu dahi ispat edemem. Diyelim ki bir kaza oldu Allah korusun. Ne olacak ben sana söyleyeyim eğer ölürsem yüz bin lira ile kurtulurlar. Ama ölmezsem üç ay asgari ücret yatıracaklar sonra herkes yoluna. Bir kere şantiyede bir adam iskeleden düştü kaburgaları kırıldı. Adamın da sigortası yoktu. Ambulansa haber verdik ambulans bir türlü gelmedi o esnada hemen sigorta girişi yapmışlar meğer

ambulansta anlaşmalı olduğu hastaneden geliyormuş. Bilerek bekletmişler. Yani biz bu çarkın içindeki tozuz öyle bir iyilik beklemiyoruz bile. Sigorta desen zaten yalan dolan.” (K4, lise, yaş 36)

İnşaattaki kayıt dışılık durumu işçilerin gözünde sigorta ve güvence boyutunda ele alınmaktadır. Sigortasızlık ve güvencesizlik durumları işçiler arasındaki umutsuzluğun sebebi olarak ön plana çıkmaktadır. Fakat kayıt dışılık birçok unsurdan varlık teşkil etmektedir. Devletin denetim organlarını yanıltma, olmayanı olan gibi göstermek, olanı ise olmayan olarak göstermeyi kapsamaktadır. Vergi kaçakçılığı ve devletin dolandırılması da bu kapsamda ele alınmaktadır (Yanici & İrem, 2019).

İnşaat işçilerinin şantiye içerisinde kayıt dışılık algısı şantiye organizasyonun denetime tabi tutulmaması, iş sağlığı ve güvenliği kapsamında herhangi bir faaliyetin gösterilmemesi ve dolayısıyla inşaat işçilerinin “değersiz” bir meta olarak ele alınması etrafında şekillenmektedir. İnşaat sektörünün kayıt dışılığı Türkiye’de yaşanan depremlerde tekrardan gündeme gelmiştir. Sadece işçiler boyutu ile değil yapıların izin ve denetimleri de kayıt dışı olması yaşanan felaketin derinleşmesine neden oldu.

“Deprem zamanı gördünüz yıkımları. Aslında biz inşaat işçileri hangi yapıların yıkılacağını biliyoruz. Biz yapıyoruz çünkü. Adama diyorsun ki bu kadar demir gidecek buraya diyor ki biraz düşür, diyoruz ki bu kadar çimento gidecek biraz düşür diyor. İyi de ben belirlemiyorum inşaatın yıkılmaması için bunlar lazım. Ama ne yapıyorsun adamın dediği gibi yapıyorsun sonuçta işverenin o. Sonra da felaketler...” (K6, lise, 35)

Katılımcılar Şubat 2023’te Türkiye’de yaşanan vahim durumun kayıt dışılıkla yakından ilintili olduğunu dile getirmişlerdir. İnşaat işçileri herhangi bir teknik eğitim almasalar bile sahada edindikleri deneyimlerle inşaatın teknik özelliklerine hakimdirler. Alçı ve sıva uygulamasında bile projeler üzerinde çalışmaktadırlar. Katılımcıların sıklıkla mimar ve mühendislerle yönelik küçümseyici beyanatları olmuştur. *“Bu iş öyle okulla olacak bir şey değil. O projeyi gördüm mü hangi duvarına nasıl çivi çakılacağını bile görürüm. Mühendis ne anlar bundan.”* (K10, ilkokul, yaş 41). İşçilerin sahada edindikleri deneyimleri onların iş piyasasında tutulmasını sağlamaktadır.

İnşaatta kayıt dışılığın ve denetimsizliğin bir sonucu olarak yapılan işin tehlikeli boyutlara ulaşma kapasitesidir. Özellikle dış cephe işlerinde iskelenin gerektiği şekilde kurulamaması sebebiyle bazı kör noktalar ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi son yıllarda değişen mimari projeler kapsamında ana iskeletin dışında yapılan balkonlar ve havalandırmalar binanın planlı yapısının dışında yer almaktadır. Bu tür alanlara

uygulama yapmak iskelelerin kurulumuna bağılıdır. Fakat iskeleyi kuran taşeron zor yerlerde iskele kurmak yerine geçici çözümlerle, kalas uzatımı, korkuluksuz iskele kurulumu gibi yolları tercih etmektedir. Zeminde öngöremediği şekilde olan bu tür yerlerin imalatı ise işçiler arasında erkeklik vurgusu düzleminde ön plana çıkmaktadır.

“Merdiven boşluğunda iskele kurulması gerekiyordu adam gelmiş diyor ki strafor (köpük) paketlerini üst üste koy öyle yap alçıyı. 9 metre yükseklikten söz ediyorum. Ben dedim yapmam çağırıldı başka birini o geldi yaptı. Bana diyor ki gördün mü erkeği nasıl yaptı. (K16, lise, yaş 19).

İnşaat çalışanların ekseriyetle erkek olmasından kaynaklı toplumsal rol bağlamında iktidar mücadelesini artırmaktadır. Şantiye alanı genellikle kent mekânından ve kent toplumundan kopuk olduğu için erkeklik etrafında kurgulanmış bir yapısı mevcuttur. Bu durum sürekli şiddet olaylarının yaşanması yaralanma olaylarının artmasına neden olmaktadır.

İnşaat uygulama sahasında kayıt dışılığın gerek sermaye bakımından gerekse de işçilik bakımından üst düzeyde olduğu görülmektedir. Taşeronluk sistemi içerisinde işçilerin akrabalık ve hemşerilik ağları ile bir araya gelip oluşturduğu topluluklar inşaat piyasasında çoğunlukla kayıt dışılıkla mücadelede eksik kalmaktadır. İşçilerin işe girişleri, sigortalılıkları ve sosyal hakların düzeltilmesinde işçilerden yüksek dozajlı bir talebin oluşmadığı görülmektedir. Öte yandan inşaat uygulama sahasının resmî kurumlar tarafından denetime tabi tutulamaması veya düşük seviyede denetim yapılmasının bir sonucu olarak sabıkalı kişilerin damgalamaya uğramadan çalışabilecekleri bir zemin oluşturmaktadır. Büyük firmaların işe girişlerde istediği evraklar arasında olan sabıka kaydı belgesi orta ve küçük ölçekli firmalarda istenmemektedir. Yaşamın belli dönemlerinde herhangi bir adi suça karışmış kişiler büyük firmalarda olmasa bile diğer yerlerde çalışabilecek imkân buldukları görülmektedir. İşçilerin aktarımına göre inşaat dışında herhangi bir yerde çalışıldığında sabıkanın olmasından dolayı hem işçiler hem de işverenler tarafından damgalanmakta ve “tekinsiz kişi” olarak ele alınmaktadır. Böylelikle sabıkası olan kişiler inşaat dışında kendilerini gizleyemedikleri ve sürekli dışlanmaya maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir. İnşaat işçileri ile şantiye yönetimi veya taşeron arasında etkileşimin düşük seviyede olması inşaat işçilerinin arka planına dair bilginin az olmasına neden olmaktadır. Bunun yanında akrabalık ilişkisi düzlemindeki

yaygınlık da yapılan iş ile diğer iş kalemler arasında geçirgenliği ve bilgi aktarımını düşük seviyede tutmaktadır.

Sabıkası olan kişilerin (çoğunlukla yaralama) eğitim seviyesinin düşük olması ve yaşadıkları coğrafyada bulundukları ortamlar itibariyle şiddetin yoğun olduğunu belirtmişlerdir. Suç mahalleleri olarak tabir edilen bölgede yaşayan insanların muhakkak bir kavgaya karıştığını ve buna bağlı olarak adli işlem gördüklerini daha sonra pişman olsalar dahi ömürlerinin sonuna kadar bu sabıkanın ayrımcılığa sebep olduğunu iletmışlerdir. İnşaatın kayıt dışılığı bu bağlamda sabıkalı kişiler için çalışma sahası olarak ön plana çıkmaktadır. Yine erkeklik halleri üzerine işleyen şantiye yaşamı bu sabıkalı kişileri daha tehlikeli olan kaba kuvvetle zorbalara ön plana çıktığı bir çalışma sahası olmaktadır.

İnşaat piyasasının kayıt dışılığı daha çok ekonomi üzerinden ele alınmaktadır. Bu durumda inşaat firmalarının vergilendirilmesi ve aynı zamanda yaptıklarının faaliyetin denetimini zorlaştırmaktadır (Şenel, 2019). Fakat inşaat piyasasında kayıt dışılık ekonomik olarak değil de işçi endeksli ele alındığında güvencesizliği derinleştiren en önemli unsurlardan biri olduğu ön plana çıkmaktadır. Çünkü kayıt dışı ekonomide çalışanın kendisi de kayıt dışıdır. Kayıt dışı olan işçinin herhangi bir durumda hak talep etmesi veyahut hak ettiğinin izini sürmesini de imkansızlaşmaktadır (Usanmaz & Kahraman, 2020). İnşaat işçisinin genel eğitim seviyesi de göz önünde tutulduğunda işçinin “resmi” olanla herhangi bir temas kuramamasına neden olmakta ve toplumsal aidiyetin gelişmesinin önünde bir engel oluşturmaktadır.

Araştırmacının deneyimi bağlamında kayıt dışılık göz önünde bulundurulduğuna özellikle katılımcı grubun mevcudiyeti üzerinden kayıt dışılığın boyutları ve arka planına dair yorum yapılabilmektedir. Katılımcıların tamamının doğu ve güneydoğu illerinde yaşayan Kürt işçiler olduğu göz önünde bulundurulursa kayıt dışılığın işçilerin toplumsal bütünlük sağlayamamasına neden olduğunu söylemek mümkündür. İşçinin çalıştığı süreç içerisinde taşeronun veya müteahhittin herhangi bir yanlış uygulamasına karşı verdiği tepki “devletin kendisine sahip çıkmadığı” algısı üzerinden ilerlemektedir. İşçinin sosyal ve kültürel seviyesinin bilincinde olması ve aynı zamanda sosyal ve kültürel koşulları etrafında dışlandığını düşünmesi, genel olarak dönüşen istihdam piyasasının müsebbibini direkt devlete

bağlayabilmektedir. İktisadi bir alan olan kayıt dışılığın sosyolojik yansıması bu bağlamda ayrıca ele alınması gereken bir husus olarak ön plana çıkmaktadır. Kayıt dışılık sadece ekonomik düzensizliğe sebep olmamaktadır aynı zamanda toplumsal olarak kutuplaştırmayı artıran bir etken olarak varlık sahası bulmaktadır.

7.6. İnşaat İşçilerinin Toplumsal Savaşımı ve Aile İlişkileri

İnşaat işçileri çalışma alanları olan şantiyelerde toplumdan soyutlanma ve mekânsal olarak kentten kopmaktadırlar. Sürekli askeri disiplin içerisinde olan çalışma koşulları belli bir müddetten sonra toplumsal duygulanım ilişkisini zayıflatmaktadırlar. Türkiye’de inşaat faaliyetlerinin yoğunlaştığı ilk yıllar genellikle kent merkezlerinde şantiyeler kurulmaktaydı. Kent merkezindeki şantiyeler mesai sonrası işçilerin sosyalleşebileceği alanlar sunabilmekteydi. Son yirmi yılda kent ölçeklerinin değişmesi ve kent merkezinin dışında yapılaşmanın artması ile birlikte işçilerin kent ile olan bağlantıları kesilmiştir. Çünkü imar izni verilen alanlarda henüz yol ve altyapı süreçleri tamamlanmadan inşaat başlatılmaktadır. Genellikle dağ başı olarak tarif edilen toplu ulaşımın olmadığı herhangi bir kentsel hareketin olmadığı alanlarda kurulan şantiyelerde ancak özel araç ile kent merkezlerine ulaşılabilir. İşçiler genelde doğu taraflarından geldikleri için özel aracı ile gelen çok nadir olmaktadır.

İşçilerin kent merkezine erişememesi, işe başlanan tarihte şantiyeye girmesi ve iş bitene kadar şantiyede kalmasını zorunlu kılmaktadır. Acil durumlarda taşeronun veya şantiye yetkililerin yardımı ile ulaşım sağlanılsa da genel resim, erişememe üzerinden oluşmaktadır. Türkiye’de inşaat sektörünün gelişimi ve yayılmasının işçilerin toplumla ilgili olan münasebetlerini doğrudan etkilemektedir. İnşaat işçilerinin toplumun dışında şantiyelerde kalmasının da seviyeleri mevcuttur. Örneğin, karayollarında çalışan inşaat işçileri genellikle uzun süreler boyunca herhangi bir toplumsal ağın içerisine dahil olamamaktadır. Son yıllarda Türkiye’deki hızlı tren projelerinde de aynı durum yaşanmaktadır. Karadeniz Bölgesi’nin iç kesimlerle olan bağlantısını sağlamak için yapılan tünel faaliyetlerinde de aynı durumlar söz konusudur. Kentin dışında kurulan şantiyelerde sadece işçilerin kaldığı adacıklar olarak ön plana çıkmaktadır.

Kente erişememe durumu üzerinden inşaat işçilerine bakıldığında iki boyutlu sıkıntı ortaya çıkmaktadır. İlki kendi evinden ayrılıp 5-6 aylık bir süre zarfından uzakta bir hayat sürmektedir. Fakat gittiği yerde toplum içerisinde yer almadığı için kendi

ailesinin bulunduğu yerdeki değişimleri algılamakta problemler yaşamaktadır. İkincisi ise geldiği kentin merkezine erişemediği için toplumsal ve kültürel yapıdan uzak kaldığı için şantiyenin bulunduğu kentin kültürünü sadece şantiye yöneticilerinin kültürel eyleyışlerinde görebilmektedir. Bu durum inşaat işçisinin algısal düzeyde var olan “kaba ve yabanilik” durumunu derinleştirmektedir. Çalışmaya geldiği ilk gün kenti görebilmekte, bir de dönüş yolunda. Kentle bu kısa teması ise çoğunlukla otogar veya nadiren de olsa havaalanı düzleminde olmaktadır.

“Toplumu görmüyoruz ki, şantiyede kaç kişi çalışıyorsa o kadar toplum var. Şantiye içerisinde yabancı hale geliyoruz. İlk geldiğimiz gün eşyalarımızı çıkartıp bavula koyuyoruz sonra iş bitiminde çıkartıp giyiyoruz. E bavulda ütülü kalır mı? Sonra dolmuşa biniyoruz bakıyoruz, buruşmuş elbiselerimize ve yüzümüze bakıyorlar. Rahatsız oluyoruz. (K14, lise, yaş 25)

“Hadi diyelim bir gün dedik yarın çalışmayalım. Zaten beden alıştığı için sabah erken saatte uyanıyoruz. Şantiyedesin kahvaltı yapıyorsun. Merkeze gitmek için yol yürüyeceksin sonra otobüs bir saat sonra Ulus’a varıyorsun. Jilettir, iç çamaşırdır ihtiyaçların varsa alıyorsun. Ne bir ortamın var ne de kimseyi tanıyorsun. Gençlik Parkı’nda biraz dolaşıyoruz. Zaten beraber çalıştığımız arkadaşlarla çıkıyoruz. Yine beraber dolanıyoruz. Hadi bir yemek yiyelim diyoruz. Bu tabldot yemek olan yerler var oraya gidiyoruz. Bir bakıyoruz oraya gelen herkes bizim gibi işçi zaten. 70 liraya başka nerde yemek bulacaksın. Sonra oturuyoruz çay ocağına çay içip geri dönüyoruz. İnşaatın daha fazla yoruluyorsun. Çünkü yabancısın.” (K4, lise, yaş 36)

“Çalışmadığımız günlerde dışarı çıktığımızda esmersin, şiven var kimle konuşsan bir garip bakıyor. Dolmuşa biner binmez hemen oraya ait olmadığının farkına varıyorsun. Yani normalde şoför diğer yolcularla nasıl konuşur para alır para verir teşekkür eder. Bize gelince şşşt.. yapar. Dolmuştan indiğinde zaten gideceğin yer belli ya tütüncüdür, o da bizim oralı. Ulus civarında ihtiyaçlarını karılıyorysun geri dönüyorsun. Bizim gençler var bazen de evliler gidiyor hayat kadınına, ulusta. Ben gitmedim hiç. Ama orda bile yabancı olduğun belli.” (K15, ilkokul, yaş 39)

Kenti inşa eden işçilerin kentle münasebetleri “yabancılık” etrafında şekillenmektedir. İşçilerin kendi memleketlerinin dışında bir yerde çalışması ve çalıştıkları alanın şantiye olması onları toplumdan uzaklaştırmaktadır. Doğuda yaşayan işçilerin dil bariyerleri, giyim tarzları kenttekilere göre hemen fark edilmektedir. İş elbisesi ile şantiye dışına çıkma şansları bulunmamaktadır. İşçiler sık sık üniformadan söz etmektedirler. Onlara göre nasıl bir memur iş elbisesi ile rahat dolaşıyorsa ya da bir öğretmen iş elbisesi ile rahat dolaşıyorsa inşaat işçisinin de dolaşması gerekmektedir. Bu talepler kent üreticilerinin ve kent tüketicilerinin zihinsel olarak “kirlilik” temasında işlendiği için pek mümkün olmamaktadır.

İnşaat işçilerinin gurbette çalışmasının bir sonucu olarak çalıştıkları bölgeye ait hissetmemeleri, şantiye yaşamının belirsizlik ve plansızlığı ile kişisel bunalımlara sebep olmaktadır. Şantiye koğuşunda beraber kaldıkları inşaat işçilerinin aynı durumda olması ve mesaiden sonra genellikle “kader mahkûmu” rolü içerisinde koğuşlardaki karamsar hava, bir sonraki gün çalışacakları işi daha da zorlu bir hale getirmektedir.

İnşaatta emek yoğun çalışma işçilerin zihinsel çelişkilere kapılmasına ve dolayısıyla “sağlıklı” düşünme unsurlarını etkilemektedir. İlk olarak inşa ettikleri yapılara sahip olma ihtimallerinin zayıf olması, yaptıkları işe ait hissetmelerinin önüne geçmektedir. Bu his ile birlikte işçilerin yaptıkları yapılara sahip olan kişilere karşı bir düşmanlık duygusu ortaya çıkmaktadır. Özellikle çalıştıkları inşaatların iş teslimine yakın şantiye içerisindeki “örnek daireye”²¹ bakmaya ve dolayısıyla bir satın alma işlemine girecek olan müşterilere karşı öfke hali mevcuttur. Fakat taşeron ve müteahhit için ise iş bitimine yakın olan müşteri hareketliliği kârın maksimum seviye ulaşacağı zamana denk gelmektedir. Sözleşmeden kaynaklı hak edişlerin kendilerine ödenme zamanıdır.

“Geliyorlar bakıyorlar daireye, sıfır arabalar sıfır takımlarla yanımızdan geçerken selam bile vermiyorlar. Hatta çocukları yanındaysa bizden uzak tutuyorlar. Gidip örnek daireyi görüp satış ofisine gidiyorlar. O saatten sonra şantiye ofisi artık bizi o alana almıyor. Benim yaptığım daireye beni almıyorlar. Bu nasıl alçaklıktır. (K15, ilkokul, yaş 39)

İşçilerin aktarımına göre yabancı insanlarla şantiye alanındaki temas, dairelerin sahiplerine teslim edildiği zamana denk düşmektedir. Bu süreçte de inşaatın başında inşaatın içinde yer alan özne, yavaş yavaş inşaat sahasının dışına çıkarılmakta ve sadece eksik tamiratların giderilmesi hususunda tekrar sürece dahil olabilmektedir. Müteahhitler ve taşeronlar ise bu konuda müşterinin daireyi veya konutu alması için olabilecek en yüksek standartta bir ortam sunma zorunluluğunu hissetmektedir. Bir yandan inşaat devam ederken diğer yandan satışın yapılması için müşterinin hem çevreden hem insani ilişkilerden memnun ayrılması gerekmektedir. Bu noktada inşaat işçisi ile müşterinin temasa geçmesi çok kabul gören bir ilişki olmamaktadır.

²¹ Örnek daire, inşaat faaliyeti sürerken proje üzerinden satışın yapılması için inşaat faaliyetleri başladıktan sonra bir dairenin belirlenmesi ve bu dairenin tüm inşa işlerinin tamamlanması ile müşterilere sunulacak daireler için örnek oluşturmaktadır. Genellikle inşaatlarda birinci katta diğer inşa faaliyetlerine göre daha özenli bir biçimde yapılan bir daire satış pazarlama için stratejidir.

İnşaat işçilerinin memleketlerinde var olan toplumsal yapı ise çalıştıkları bölgeden farklı bir forma sahiptir. Çoğu kez dayanışma kültürü bağlamında memleketleri ve çalıştıkları yeri karşılaştırmaktadırlar. İşçilerin ailelerinin yaşadığı coğrafya bakımından daha iyidir vurgusu sürekli üzerinde durulan bir husustur. Çalıştığı bölgede inşaat işçisi yaftasını üzerinde hisseden işçi kendi coğrafyasında ise evine ekmek götüren evin reisi olarak anılmaktadır. Çocuk sahibi işçilerin tek kaygıları eşleri ve çocuklarının rahat etmesi. Bu rahatlık vurgusu sadece ekonomik olarak ön plana çıkmaktadır. *“Hanım evde çocuklar aç değil çok şükür. Bu saatten sonra başka ne isteyeceğiz. Kaderimize razı olacağız. Razı olmaktan başka çaremiz yok aslında.”* (K11, lise, yaş 44). İşçilerin içerisindeki bulundukları zorlu koşullar beden kurtuluşundan ziyade ruhun kurtuluşuna odaklanmalarını zorunlu kılmaktadır. Ailelerinin ekonomik sıkıntı çekmemeleri için bütün kazandığını evlerine gönderme ve ardından şükür etme işçilerin yaşamda tutunmasını sağlayan tek umutları olmaktadır. Yoksulluk ve dindarlık üzerine yapılan araştırmada (Güdücü & Taşkaya, 2021), yoksulluktan kurtulmanın imkansızlığı üzerinde teskin ve telkin gücü olan dine yönelmenin arttığına yönelik bulgular ortaya koymaktadır.

“Zaten çalışıyorsunuz çalıştığının karşılığını bu dünyada alamıyorsunuz e ne yapacaksınız bari diğer dünyayı kurtarayım, ibadetimi yerine getireyim diyorsun. Çocukların uzakta başlarına kötü bir şey gelmemesi için dua ediyorsun. (K4, lise, yaş 36)

İşçilerin mevcut koşullarının zorluğunda baş edebilme stratejilerinden birisi de dindarlık olarak ön plana çıkmaktadır. İşçinin, işçi algısındaki zayıf konumlaması, eşitsizlik üzerinde kurgulanmış yaşamsal formunu psikolojik zarar almadan atlatabilmesi için motivasyon arayışındadır. Bu motivasyon ise ruhi dinginliğe erişebileceğine inandığı dinsel grup olarak ön plana çıkmaktadır. Öte yandan inşaat işçilerinin arasında az da olsa tamamen isyan halinde olup inanç ile bağlarını koparan işçilerde mevcuttur. İlginç olan katı dindar olan ile inançsız olan kişilerin nedenleri örtüşmektedir. İnançsız olma durumlarını anlatan işçiler mevcut hayatlarının eşitsiz bir zeminde ilerlemesine ve mevcut durumun adaletsiz olmasından kaynaklı bir isyan hali iken cemaat ve tarikat ile bağını artıran işçilerde dünyanın adaletsiz ve eşitsizlik üstüne var olan kurgusunun ancak ahirette düzeleceğine olan inanç takip etmektedir. İlk etapta çelişkili bir durum olarak görülse de inşaat yaşamı içerisinde iki tarafında haklı noktaları mevcuttur. İnanç ile mevcut durumun çelişkisini gidermek de

mümkündür bunun yanında mevcut duruma isyan ederek daha fazla motive olma durumu da mümkündür.

İnşaat işçilerin toplumsal algısının bir diğer yansıması ise evlilik kurumu üzerinde işlemektedir. Evli olanların eşleri için motivasyon geliştirmesi bekar olanların ise evlenebilmek için motivasyon geliştirmeleri çalıştıkları işin zorluğunu hafifletici sebepleri arasındadır. İnşaat işçileri aileleri için kendini feda etme iddiaları ve bununla birlikte kahramanlık anlatısının dillendirilmesi sosyal performans bakımından erkekliğin ilkel dürtüsü olan liderlikle örtüşmektedir. Evli olan katılımcıların en fazla yakındığı durum olan eşleri ile zaman geçirememesi ve çocuklarının büyümesine tanıklık edememesi hallerinin ardında ekonomik olarak onları kimseye muhtaç etmeme sorumluluğunun verdiği otorite mevcuttur.

“İnşaat işçisi çocuğunun büyüdüğünü göremez, o çocuk onun değildir hanımın çocuğudur. Çünkü çocuk büyürken hanım ona ne vermişse odur. Biz doğumda görüyoruz sonra bir görüyoruz ki emekliyor sonra yürüyor. Ben kaç sefer eve gittiğimde çocuğum beni tanımamış. Biraz alıştıktan sonra kucağıma geliyor. Çocuk ne yapsın ben hep dışardayım. Ama kimseye de muhtaç etmedim onları.”(K15, ilkokul, yaş 39)

“Bazen Vanlılar ile dalga geçiyoruz eve gitme konusunda. Onlar çok uzun zaman eve gitmiyorlar ben bir yıl evine gitmeyipte evli olanları gördüm. Şakalaşıyorduk. Yeni doğan çocuk kimden acaba. Sen bir yıl evine gitmezsen karın çocuğun seni tanımaz ki. Onlar fazla abartıyor. Tamam hepimizin durumu aynı ama açlıktan ölmezsin ya en azından iki ayda bir git.” (K7, lise, yaş 28)

“Ben evlendim aradan bir ay geçmedi çıktım 6 ay dışarda kaldım. Düğün yapmışsın o kadar masraf var çalışmazsan nasıl ödeyeceksin. Bir ay eşinle aynı yatakta yatmışsın sonra şantiyeye gitmişsin. Şimdi eşim ne anladı bu evlilikten ben ne anladım. Bak mesela artık kızlarını inşaatçılara vermiyorlar. Ya yaşadığı yerde çalışacak ya da kızını vermiyor. E ben memlekette çalışırsam para birikir mi, birikmez. Bundan sonra bekarların işi çok zor. (K10, ilkokul, yaş 41)

İşçilerin toplumsal bağlarını sağlayan aile kurumunun sağlıklı bir zemin üzerinde inşa olunmadığı işçilerin söylemlerinde çokça ortaya çıkmaktadır. Yine işçilerin söylemlerinde ortaya çıkan yaşama tutunmak için tek teselli olan aile kurumu toplumsal algıda yer alan aile durumundan farklılaşmaktadır. Eşlerini henüz yeni evli iken tek başına bırakarak gurbete çıkmaları onları yıpratırken eşlerinin duruma bakışı ise farklı pencereler açmaktadır. Sonuç olarak işçilerin toplumsal talep ve beklentileri toplumun dışındalığın ortadan kaldırılmasına yönelik iken çalıştıkları işin doğası ve mekânsal organizasyonu işçilerin sürekli toplumun dışında yer almasına sebebiyet vermektedir.

7.6.1. Ayrımcılık ve Dışlanma

İnşaat işçilerinin gündelik yaşam pratiklerinde kendilerini dışlanmış hissetmeleri ve dışlanmaya maruz kalma halleri birçok dinamik etrafında şekillenmektedir. Özellikle sosyal dışlanma üzerine yapılan çalışmalarda ekonomik ve kültürel durumdan kaynaklı ayrımcılığın ortaya çıktığı yönünde yaklaşımlar mevcuttur (Yıldırım, 2014). Sosyal dışlanmanın derinleşme sebepleri arasında yoksulluk, dil-din farklılığı, kır-kent kültür farklılığı gibi sebepler ön plana çıkmaktadır. İnşaat işçilerinde dışlanmanın boyutları temel ekseriyetle çalıştıkları işten kaynaklı olan bir dışlanmadır. Bunun ardından yaşadıkları yer ve çalıştıkları yerlerin kültürel farklılıkları gelmektedir. En sonda ise dil farklılığından ortaya çıkan dışlanmalara maruz kalmaktadırlar.

Sosyal dışlanma, bireylerin, grupların veya cemaatlerin toplum içerisinde ekonomik, kültürel, mekânsal veya siyasal olarak dışlanması, haklara erişiminin kısılması, taleplerin karşılıksız kalması gibi birçok unsuru bünyesinde barındırmaktadır (Adaman & Keyder, 2006). Daha çok yoksulluk kapsamında ele alınan dışlanma, büyük oranda ekonomik yetersizliği barındırsa da dil ve kültür unsurlarının yanında kentlerde mekânsal boyutlarda da ortaya çıkabilmektedir. Sosyal dışlanma, hâkim kültür ve gruplar tarafından alt kültürlere veya daha küçük gruplara karşı sistematik olabileceği gibi aynı zamanda kendiliğinden gerçekleşen hususları da mevcuttur (Room, 1999). Kısacası sosyal dışlanma bireyin ekonomik, kültürel veya siyasal sebeplerden dolayı toplumsal faaliyetlere katılamaması ve aynı zamanda arzuladığı yaşamı yaşayamamasını kapsamaktadır. Ya da Amartya Sen'in (2000, s. 5) dediği gibi "yapabilirlik yoksunluğu" ile toplumsal ilişkilerde yer alamama durumu olarak ön plana çıkmaktadır, dışlanma. İnşaat işçilerinde sosyal dışlanma birkaç farklı biçimde ortaya çıkmaktadır. İlk olarak yaşadıkları bölge ile çalıştıkları bölge arasındaki kültürel farklılıklardan dolayı dışlanmadır. İkincisi şantiye alanlarının kent merkezinden uzakta yer alması ile mekânsal dışlanma ortaya çıkmaktadır. Sosyal dışlanma literatüründe sıkça değinilen yoksulluk dışlanmaları inşaat işçilerinde farklı bir veçheye bürünmektedir. İnşaat işçilerinin gelirleri Türkiye ekonomik koşullarına göre asgari ücretin bir hayli üstünde olmasına rağmen süreklilik taşımadığı için yoksunluğun başka bir biçimini oluşturmaktadır. İnşaat işçilerin ekonomik olarak dışlanması kazançtan ziyade tüketim kültüründen kaynaklanmaktadır. Katılımcıların

izin günlerinde Ankara’da gittikleri mekanların zaten işçi kesimi tarafından kullanıldığına dair emareler mevcuttur. Bu mekanların zaten toplumsal dışlanmayı derinleştiren mekanlar olması itibarıyla inşaat işçilerinin ekonomik dışlanma yerine mekânsal ve kültürel dışlanmaya maruz kaldığı söylenilebilir.

Çalıştıkları iş olan inşaatın toplumsal algıda olumsuz bir çağrışım yapması özellikle kentsel mekânda inşaat işçiliğinin en vasıfsız meslek olarak görülmesi inşaat işçilerinin en fazla maruz kaldıkları dışlanma biçimidir. Doğu bölgelerinden batıya çalışmaya gelen inşaat işçilerinin dilin “kaba” kullanımı veya şivenin bozuk olmasından dolayı sözel iletişim kurmakta zorluklar çektikleri de bir başka ayrımcılık konusu olmaktadır.

“Ankara’da sadece Ulus’a gidiyoruz. Niye çünkü oradaki insanlar da bizim gibiler. Oradakiler de genelde işçi. Orda çok sıkıntı yok ama bir AVM’ye gitsek hemen gözler değişik değişik bakmaya başlıyor. Bir pantolon almak için gittim bir mağazaya oradaki çalışanlar resmen hırsız muamelesi yaptı. Sadece üstümüz başımız biraz değişikti diye. Belki ben orda çalışan kişiden beş kat daha fazla kazanıyorum. Ama inşaatçısın ya ezilmeye mahkumsun.” (K13, lise, yaş 34)

“Kaç senedir Ankara’da inşaatçı çalışıyorum. Bir gün dedim yeter iki gün boyunca çalışmayıp dolaşacağım sadece. Ulus’taki Meclî’se gittim. Güvenlik hemen geldi hayırdır dedi. Dedim meclisi gezeceğim, biletin var mı dedi var dedim. Baka baka gitti ya benim de kendi tarihimi görme hakkım yok mu. Hissedebiliyorsun hangi gözle baktıklarının.” (K10, ilkokul, yaş 41)

“Çok yere gidiyoruz ama bazı bölgeler gerçekten zulüm oluyor bize. İnşaatçısının kültür seviyen düşüktür. Öyle gidip lüks restoranlarda yemek yemiyorsun tamam ama sonuçta bizde insanız. Doğulu olduğum için dışlanıyorum inşaatçı olduğum için dışlanıyorum, esmer olduğumuz için dışlanıyorum. Böyle olunca bizde şantiyenin dışına çıkmıyoruz. Sonra yabanileşiyoruz. E iş bitimi evlerimize gittiğimizde ailemiz ile bile sosyalleşemiyoruz.” (K1, lise, yaş 37)

“Memlekette böyle sıkıntılar yok. Çünkü zaten köydekilerin hepsi inşaatçı çalışıyor. Orda çalışsan da sıkıntı yok. Ama Malatya’dan bu tarafa geldik mi işler değişiyor.” (K7, lise, yaş 28)

İnşaat işçilerinin toplumsal dışlanma ve ayrımcılık deneyimleri inşaatçı olma çerçevesi etrafında şekillenmektedir. İşçilerin şantiye yaşamı, kent merkezi ve memleket arasında üçlü sosyal performans alanları mevcuttur. Şantiye alanında inşaatçı rolü, şantiye dışında ise inşaatçı olmama rolünü üstlenmektedirler. Bu rol bağlamında inşaat işçilerin telefon ve giyimde lüks markalara önem verdiği görülmektedir. Özellikle genç bekar inşaat işçileri pahalı giyim markalarını tercih ettiklerini dile getirmişlerdir. İşçilerin marka mağazalardan alışverişe önem vermelerine sebep olan durumlardan bir tanesi “eşitleme” isteği, ikincisi ise kendilerine önem verebilecekleri tek alanın giyim ve teknoloji aletleri olduğunu dile getirmişlerdir.

İnşaat işçilerin toplumsal alanda kendileri var etmek için ürettikleri stratejiler onların zihin dünyasını belirleyen sosyal medya ile yakından ilişkili olarak ön plana çıkmaktadır. İşçilerin sosyal medya ağlarında takip ettikleri lüks yaşamlar onlara inşaat işçileri dışındaki herkesin bu lüks içerisinde yaşadığı algısını yaratmıştır. Bu algı bağlamında şantiye dışı yaşamlarını dizayn ederken (ki senenin bir iki ayıdır) marka tüketim trendine ayak uydurmak istemektedirler. Evli ve çocuklu inşaat işçilerindeki bu inşa stratejileri lüks ve marka düzleminde gerçekleşmemekle birlikte çocuklarına yapılan herhangi bir harcamayı kısıtlama girişimleri de mevcut değildir. İnşaat işçisinin algı dünyasında kendisinin artık yok hükmünde olduğu bir şekilde kendisini feda ettiği durumu mevcut olduğu için ailesine daha fazla değer atfetmektedir.

“Bir seferinde Elazığ’da çalışıyordum. Hazar Gölü’nün kıyısında orda villalar var kışın bomboş yazları ise doluyor. Sonra taşeron geldi dedi ki ben on gün yokum buralar sana emanet. Nereye gidiyorsun dedim. Dedi ki on günlüğüne bir villa kiraladım ailemle tatile gidiyorum. Bana çok ağır geldi. Ben şimdiye kadar bir defa olsun tatil yapayım diye bir düşünce bile aklımdan geçirmedim. Öyle bir kültür yok zaten bizde. Ama adam gidecek on gün tatil yapacak biz de burada onun için çalışacağız. Zor.” (K6, lise, yaş 35)

“Tatil diye bir şey yok yaşamımızda sadece ekonomik durumdan da değil öyle bir kültür yok. Hatta okullarda yazın tatil oluyordu biz tarlaya giderdik. Bizde eğer iş ya da okul yoksa köydeki iş vardır. Sonra fark ettik ki insanlar kışın ve yaz tatili için plan yapmakta. Bizim çocuklarımız da isteyecektir muhtemelen herhalde yeni dünya bu. 39 yaşımıdayım daha bir gün hadi gideyim de para vererek tatil yapayım dediğimi göremezsiniz. E o zaman tatil yapanlar insan ise biz neyiz?” (K15, ilkokul, yaş 39)

İnşaat işçilerinin sınıf bağlamında farkındalık düzeyleri düşük olsa da zenginlik ve yoksulluk üzerinde işleyen sistemi sorgulamaktadırlar. İlk etapta bu düşünceleri çok çalışmak çok kazanmak üzerinde ilerlemektedir. Ardından en çok emek verenin en az kazandığı inşaat sektöründe birkaç yıl geçirince artık sermayesi olanın daha da zenginleşeceği düşüncesine kapılmaktadırlar. Son olarak şantiye alanı içerisinde yevmiye usulü çalışmanın herhangi bir birikim sağlamayacağı bilince erişip umutsuzlukları derinleşmektedir.

İnşaat işçilerinin sosyal dışlanmaya karşı geliştirdikleri taktiklerin başında marka giyim ve marka teknolojik ürünlerin kullanımı gelmektedir. Bunun yanında inşaat işçilerinin dışlanmanın şiddetini azaltmaya yönelik sosyal medya paylaşımlarında enerjik ve aktif olduğu veya toplum içerisinde girişken bir karaktere bürünmeleri fark edilmektedir. İşçiler, şantiye alanında dışlanmaya maruz kalma derecesini düşük

olarak değerlendirirken memleketleri ve şantiye dışındaki toplumsal yapılarda dışlanma düzeyini yüksek hissettiklerini dile getirmişlerdir.

7.6.2. Şantiye ve Ev Arası: Aile İlişkileri

İnşaatta emeği ile sürece katılan işçilerin en çok vurguladığı sıkıntı aile ilişkilerinin sağlıklı oluşudur. Özellikle kendi memleketinin dışında bir yerde şantiyede çalışan yani gurbetçi konumunda olan işçiler sağlıklı aile ilişkilerinden mustarıptır. Vasıfsız işçi statüsünde olan inşaat işçileri yoksulluktan kurtulmak için tercih ettikleri inşaat piyasasında daha da yoksullaştıklarını dile getirmektedirler. Doğu aile yapısının geniş aile formunda olmasından kaynaklı çok çocuklu aileler ön plana çıkmaktadır. Zamanında ekseriyetle tarım ve hayvancılıkla uğraşan aileler emek gücüne duydukları ihtiyaçlarını çok çocuk yaparak karşılamışlardır. Tarım ve hayvancılık ile uğraşan ailelerde özellikle erkek çocukların çobanlık yapması tarlada ise tarla sürecinin organize edilmesinde en önemli unsur olarak ön plana çıkmaktadır. Tarım ve hayvancılığın ilkel yöntemlerle ve susuz arazilerde gerçekleştirdikleri için genellikle artı ürün kapasitesi düşük olmaktadır.

Emek talebinin karşılanması için bir strateji olarak ön plana çıkan çok çocuklu aileler, çocukların evlenmesi ile birlikte mirasın bölünmesi ve hiç kimsenin yeterli sermayeye sahip olamama problemini doğurmaktadır. 1990'lardan itibaren geniş aile kavramının kırsal alanlarda da cazip olmaktan çıkması ile birlikte çekirdek aile yapısı kazanç olarak mevsimlik tarım işçiliği ve inşaatı ön plana çıkarmıştır. Miras yoluyla bölünen tarla ve hayvanların aile ekonomisini döndürememesinden kaynaklı bu tutum onları yaşadıkları yerin dışında bir gelir arayışına itmiştir. Mevsimlik tarım işçiliğinin kısa süreli olması ve aile fertlerinin tamamının çalışma sürecine dahil ettiği arzulanan bir çalışma biçimi olmaktan çıkmıştır. Bu durumda evin reisinin inşaata çalışması ile birlikte evin diğer fertleri (kadınlar ve kız çocuklar) çalışma hayatının dışında yer almıştır. İnşaatta çalışan işçinin ailesi köyde ikamet ediyorsa bir inek ve kendilerine yetecek bahçe işleri ile meşgul olunabilmektedir. Eğer işçinin ailesi ilçe veya ilde yaşıyorsa çoğunlukla bu olanak da pek mümkün olmamaktadır. Yani evin temel gereksinimi olan meyve, sebze ve süt ürünlerinin tamamının satın alınması gerekiyor ki bu durum, düzenli geliri olmayan aileler için büyük bir külfet oluşturmaktadır. Köyde bu sayılanların tamamı neredeyse mevsimine göre öz kaynaklarla hal edilebilmektedir ve aile ekonomisine katkısı büyük olmaktadır.

İşçilerin evlenip ebeveynlerinin dışında kendilerine ait bir eve geçmesi ise yılın büyük çoğunluğunda evde olamayan evin reisi etrafında şekillenen bir aile biçimi ortaya çıkartmaktadır. Bu aile yapısında baba sürekli dışarıda inşaatta çalışmakta evin kadını (anne) ise evin tüm sorumluluğunu üstlenmektedir. Son yıllar hesaba katılmadığında kız çocuklarının okuma oranının düşük olduğu Doğu Bölgesi'nde herhangi bir resmi işin yerine getirilmesinde büyük zorluklar yaşanmaktadır. Bunun yanında karı-koca ilişkisi, ebeveyn-çocuk ilişkisi ve çekirdek aile-geniş aile sorunsalı ön plana çıkmaktadır.

“Aile konusu sıkıntılı bir konu. Ne ben eşimi gördüm ne eşim beni. Nasıl görmedi dersin. Evlendim yirmi gün sonra inşaata geldim taa 6 ay sonra dönebildim, kışın bir ay beraber kalıyoruz sonra tekrar inşaata geliyorum. Vallahi evliliğin hiçbir nimetinden doğru dürüst yararlanamadım. Çocuk olsun dedik evde eşim tek başına kalsın. Sırf o yüzden çocuk yaptık. Aha şimdi eve gidiyorum çocuklarım beni tanımıyorlar.” (K11, lise, yaş 44)

“O zamanlar eşimi istemeye gittik babası vermedi. Ben de kaçırdım, tabi hanımın rızası vardı. Babası niye vermiyordu kızını diyordu ki inşaatçı adam doğru dürüst evde olamıyor nasıl bakacak kızına. Biz de dedik bizde insanız inşaatçıyız diye ölelim mi. Gittik kaçırdık sonra araya birileri girdi kabul ettiler düğün yaptık. Şimdi bakıyorum da haklıymış. İnşaatçı adamın evlenmesinden huzur çıkmaz. Hanım bazen sorumluluğun altında eziliyor ve gel diyor. E benim buradan kalkıp oraya gitmem orda kaldığım müddetçe yevmiyenin yazılmaması çok masraf oluyor. Kadın haklı ama borçlar var ne yapabilirsin ki.” (K15, ilkokul, yaş 39)

İşçilerin aile bağları uzaklık ve erişememe teması üzerinden şekillenirken inşaat işinin kendi yoğunluğu işçileri ekstradan demoralize etmektedir. Sanayi Devrimi'nden sonraki süreçlerde işçi ailelerinin fabrika etraflarında yerleşerek işçi gettoları oluşturduğu sistemde aile kavramı canlılığı korumaktaydı fakat inşaat işçilerinin aile bağları tercih düzleminden çıkıp zorunlulukla özdeşleşmektedir. İşçilerin ailelerinden uzak oluşu ve herhangi bir kriz durumunda müdahale edememeleri işçilerin hem çalıştıkları işte hem de aileleri ile geliştirdikleri bağ, endişe üzerinden şekillenmektedir. Katılımcıların sıklıkla vurguladığı çocuklarının hasta olması durumunda veya eşlerinin hasta olması durumunda onların yanında olamama durumu kendilerini yetersiz hissetmelerine neden olmaktadır. Bu tür durumlarda memleketlerindeki akrabalarından yardım istemektedirler. Çoğunlukla da işçinin babası ve amcaları memleketteki ailelerini korumaktadırlar.

İnşaat işlerinin sürekli olmamasından dolayı ailelerini çalıştıkları yere taşınma durumlarının olmadığını dile getiren işçiler tanık oldukları stratejileri

aktarmaktadırlar. Ailelerini yanına alarak inşaat işçiliği yapan kişiler genellikle “piyasa işi” ile uğraşmaktadırlar. Piyasa işi, kent merkezlerinde tadilat işleri, boya işleri veyahut bir iki katlı yapıların inşaatında çalışan işçilerin uğraş çerçevesini tanımlamaktadır. Şantiye dışında resmi olmayan bir yol ile tamamen sosyal aksamında gündelik işler olarak tabir edilen işlerdir. Bu modelde ise güvencesizlik derinleşmektedir. Çünkü her işçi kendi hesabına çalıştığı için sigortanın yatırılması mümkün değildir. Süreklilik taşımayan şantiye sahası en az iki yıllık bir süreci kapsamaktadır. Piyasa işinde ise gündelik olarak işler çıkmaktadır. Bazı zamanlarda işin olmama durumu da her zaman risk teşkil etmektedir. Piyasa işlerini yapanlar çoğunlukla yine bir taşeronun yönlendirmesi ile işi bulmaktadır. Fakat burada süreç biraz daha farklı işlemektedir taşeron burada işçinin emeği üzerinden kar elde etmiyor işi bulduğu için komisyon ile kazanç elde etmektedir.

“Çok düşündüm ailemi de yanıma alayım Eskişehir’e yerleşeyim diye. Oradaki inşaatçılarda bizim oralardan. Ama ne sigorta var ne iş güvenliği var Allah korusun bir şey olursa altından kalkamayız. Hanım da istemedi zaten ailesinden uzağa bir yere gitmek istemedi. (K7, lise, yaş 28)

“Eğer ailem yanımda olursa yani sabah işe gidip akşam eve döneceğim bir inşaat işi olursa hemen kabul ederim. Bizi yoran işin ağırlığı veya tozu toprağı değil ki. Bizi yoran mesai sonrası bu koşullar, temiz olmayan yemekler, ailemizden uzak oluşumuz, çocuklarımızın başına bir şey geldiğinde yetişememek. Bak bizim bir arkadaş geçen sene babasını kaybetti cenazeye yetişemedi. Böyle bir şey mümkün müdür. Ama yok işte öyle hem ailem yanımda olsun hem para kazanayım diyebileceğin bir iş yok” (K3, ilkokul, yaş 43)

Katılımcıların uzakta çalışma ve kazanç sağlama üzerine geliştirdikleri stratejiler genellikle çözüm üretememektedir. Evli olan işçilerin evlerine erişememe durumu ve kazandıkları ile herhangi bir yatırım yapma olanağının olmaması işçiler için bir çözümsüzlük hali olarak zihinlerinde yer almaktadır.

İşçilerin aile ilişkileri bağlamında ailelerine erişimleri telefon üzerinden gerçekleşmektedir. İnşaat işçiliğinin tozlu yapısından dolayı çoğu zaman iş başında iken telefonlarına erişememektedirler. Çünkü alçı, sıva ve boya gibi tene ve elbiseye yapışan maddeler telefona zarar vermektedir. Buna karşılık çoğu işçi koşu ranzasının ucunda streç naylon bulundurmaktadır. Her sabah işe çıkıldığında telefon streçlenir ve ancak böyle toz ve sıvadan korunabilmektedir. Bu bağlamda bir işçinin telefonu alıp birisini araması için öncelikle gürültülü imalat alanından çıkması, telefonunu streç naylondan çıkarması, kendi iş eldivenini çıkarması gerekmekte ve telefon görüşmesinden sonra tekrar aynı işlemleri uygulayarak telefonlarını

bozulmaya karşı güvende tutabilmektedir. Yine işçiler sürekli hareket halinde olduğu telefonlarını ceplerine değil küçük bel çantalarına koyarlar. Bu çantanın içerisinde eğer içiyorlarsa sigara-tütün tabağı çakmak, ağı kesici ve telefon yer almaktadır.

İşçiler aileleri veya herhangi biri ile yapacakları telefon görüşmesi için ya öğle molalarını ya da mesai sonrasını beklemektedir. 17:00-18:00 saatlerinde biten mesainin ardından duş ve yemek ile saat genelde 20:00 olmaktadır. Bu saatten sonra kendilerine bir buçuk- iki saatlik bir zaman dilimi kalmaktadır. Genelde bekar olanlar koğuştaki çayı demleyip telefonları ile sosyal medyada takılırken evli olanlar eşlerini aramak için şantiyenin farklı alanlarına gitmektedirler. Akşam saatlerinde şantiye alanı gezildiğinde her köşe başında telefonla konuşan işçileri görmek mümkündür.

“Ev ile tek bağlantımız bu telefon. O da akşam bir saat falan. E var iki aydır gitmeyen kişiler var burda. Bunların ihtiyaçları var belki adam eşiyle özel şeyler konuşmak istiyor. Ama nerde konuşacak ki herkes onlar gibi zaten onun için salmışlar kendilerini. Her şeyi her yerde konuşuyorlar. (K12, ilkokul, 30)

“Allahtan WhatsApp ve Facebook çıktı da artık görüntülü konuşabiliyoruz. Bir nebze ihtiyaçları karşılıyor, hanımın yüzünü görüyoruz. Yoksa asla çekilmez”. (K1, lise, yaş 37)

İşçilerin aile kavramına dair var olan mahremiyet şantiye alanında her işçinin ortak problemi olduğu için konuşma aralarında geçen cinsel tanımlamalar normalleşmektedir. İşçilerin gittiği yerlerde kendi tabirleriyle ihtiyaçlarını gidermek istençleri büyük kent merkezlerinde dikkat çekmese de küçük kentlerde hemen fark edilmekte ve bölge halkı tarafından tehdit unsuru olarak görülebilmektedir. Küçük kent merkezlerinde işçilere karşı olan ön yargı, bu mahrem durumlar nedeniyle daha da derinleşmektedir.

“Evlenmişsin ama sıcak yatağında bir gün bile rahat edememişsin. Dizilerde, sosyal medyada görüyoruz millet evleniyor bir hafta balayına gidiyor. İyi yapıyorlar gözümüz yok ama bizde istemez miyiz? Hanımın çeyizinde olan elbiselerinin hepsini hanımın üzerinde daha göremedim. Niye yan yana durmamışsınız ki” (K1, lise, yaş 37)

İşçilerin aile kavramının içerisinde çokça dile getirdiği bu fizyolojik ihtiyaç işçilerin toplum gözündeki algılarını düşürmektedir. İşçiler gözünden bakıldığında ise evli olan birinin altı ay eşinden uzakta yaşaması problemidir. Ve onların deyimiyle kötü yola sevk etmektedir. Dindar inşaat işçilerinin gözünden ise diğer inşaat işçilerinin bu mahrem konuşmaları ve faaliyetleri kabul edilemez bir husustur. Ve yine dindar işçilerin yaklaşımına göre İslamiyet’te evli bir çiftin birbirinden uzak durma süreleri

belirlenmiştir. Bu süreler aşıldığında evliliğin düşmesi söz konusudur. Bu sebeple maliyeti ne olursa olsun sık sık evlerine eşlerinin yanına gitmeleri gerekmektedir.

İnşaat işçilerinin aile ilişkileri inşaat faaliyetlerine göre şekillenmektedir. Özellikle yaşadıkları mahallelerde inşaat işçiliği yaygın olduğu için çoğu aile benzer durumlar yaşamaktadır. İnşaat yaşamı evli bireyler için ekstra külfet olsa da bekarlar için aile ilişkilerinin çok da önem arz etmediği görülmektedir. Bekar bireyler evlenecekleri eş adayları bulma konusunda sıkıntı yaşamaktadır sadece. Çoğunlukla görücü usulü evliliğin yaygın olmasından da kaynaklı bekar işçi gurbette çalışıyor olsa bile ailesi tarafından evleneceği adayın tespit etme çalışmaları sürdürülmektedir. Bayramlarda memleketlerine giden işçiler ailelerinin gösterdiği veya ayarladığı eş adayları ile görüşmeler ve uzlaşmalar gerçekleştirmek yoluyla evlilik adımlarını atabilmektedirler.

Evli işçilerin gerek ailelerinden uzak oluşları daha önce değinildiği gibi herhangi bir kriz durumda yetişememe problemleri en çok şikâyet edilen noktalar olarak ön plana çıkmaktadır. Aynı zamanda kıskanç bir inşaat işçisi memlekette eşini tabiri caizse hapis hayatına sürükleyebilmektedir. Çünkü eşi inşaatta çalışan mahallede veya köyde sosyalleşebileceği alanlar oluştururken eşinin rızasını aramakta ve kıskanç eş kadının sosyalleşme alanlarına müdahale edebilmektedir. Bu durumda şantiye hayatında hapis hayatı yaşayan işçinin eşi de memlekette aynı kaderi paylaşabilmektedir. Bu durumlardan kaynaklı eşinden ve ailesinden uzakta olan inşaat işçisi hem kendi hayatını hem de eşinin hayatını zorlaştırmaktadır. Bölgenin kültürel kodlarında boşanma gibi durumlar çok yaygın olmadığı için genellikle aile içi çatışmalar şiddetli ve çözümsüz olabilmektedir.

7.6.3. İnşaat İşçilerinin Gelecek Algısı: Umutsuzluğun Ertesi

İnşaat işçilerinin geleceğe dair olan beklentileri “umutsuzluk” üzerinden şekillenmektedir. İnşaat işinin güvencesiz, kuralsız ve tehlikeli olmasından kaynaklı geleceğe dair plan yapılmasını zorlaştırmaktadır. İşçilerin aktarımına göre işçilerin kendisi bir şekilde bu süreçte yer almıştır fakat çocuklarının bu sürece dahil olmasını istememektedirler. Burada ortaya çıkan çelişki ise babası yanında olmadan büyüyen çocukların yaşamda başarı göstermekte zorlandığıyla ilgilidir (Özada & Duyan, 2018, s. 50-51). İnşaat işçileri çocuklarının eğitim hayatlarında sadece ekonomik olarak sürece katılmaktadır. Çocuklarının eğitimlerinin geliştirilmesi veyahut bir sınav

dönemi için dershanelere gönderilmesi işçi için ekstradan maliyet oluştursa da bu maliyetlerin karşılanmasından geri durulmamaktadır. Temel motivasyon ise çocuklarının inşaat işçisi olarak hayatlarını idame ettirmelerinin önüne geçebilme arzusudur.

İnşaat işçiliğinin fiziksel olarak yerine getirilmesi için kuvvetli ve sağlıklı bedene ihtiyaç duyulmaktadır. Kırklı yaşlardan itibaren inşaat işçisinin verimi düşmektedir ve iş piyasasında kendine alan bulmakta zorlanmaktadır. Emeklilik durumu da söz konusu olmadığı için belirsizlik içerisinde oluşan kaygıyla baş etmek zorunda kalmaktadırlar. Çoğu işçinin inşaatla sonraki plana dair herhangi bir yatırım yapma imkanları olmadığı için tekrar kırsala dönme ve hayvancılıkla uğraşma fikirleri yaygındır. Gerek tarla gerek hayvancılık yapmak için gerekli olan sermayeye erişimin olmaması durumu zorlaştırır da geleneksel aile bağları ile bir şekilde çareler aranmaktadır.

İşçiler arasında daha girişimci olanlar iş yaptıkları piyasa ile daha yakın temas ederek ekonomik planlamalarını da yine aynı iş kolu üzerinde yapmaktadırlar. İşçiler, inşaatla kullanılan demiri bir yatırım aracı olarak ele alıp stok yapabilmektedirler. İnşaatlarda çalıştıkları süre boyunca taşerondan veya müteahhitten edindikleri bilgiler ışığında demirin fiyat olarak yükselmesi veya düşmesi hususunda bilgi sahibi olmaktadır. Birikimlerin bir kısmını demire yatırıp genellikle köylerdeki evlerinin önüne stok yapmaktadırlar. Ya da demir satıcıları ile anlaşıp söz gelimi on ton demirin ücretini demir satıcısına veriyor ve demir satıcısı komisyonu karşılığında satın alınan demiri deposunda tutabiliyor. Demirin tonu üzerine yapılan bu yatırım işçiler için cazip olmaktadır. İki farklı şekilde ele alınmaktadır; alınan demirin bir iki sene içerisinde yükselmesi ile kâra geçilmesi ya da demir fiyatında yükselme olmazsa bile köyde kendisi için yapacağı evde kullanma yaklaşımı mevcuttur. Toplumda döviz ve altının yatırım aracı olarak ele alınması inşaat işçilerinde demir olarak ön plana çıkmaktadır. Son yıllarda demirin birim fiyatının artması ile birlikte bu yatırım aracı da eski önemini kaybettiği aktarılmıştır. Geleceğe yönelik beklentiler yatırım ve yoksulluk kıskacında gerçekleşmektedir.

İnşaat işçilerinin temel korkusu inşaat sürecinde herhangi bir kazada iş görememezlik durumunda güvencenin olmaması etrafında şekillenmektedir. Bu sebeple işçiler daha dikkatli bir çalışma sürdürmek isteseler de mevcut durumda

taşeronun iş isteme biçimi ile bu durum mümkünatın dışına çıkmaktadır. Güvencesizlik, beraberinde boş vermişlik ve günü kurtarma telaşında birleşmektedir. Bu sebeple işçinin gelecek ile olan münasebeti belirsizlik etrafında şekillenmektedir. İşçinin algısında toplumda yer alamama kaygısı bireysel değersizlik haline sebep olmaktadır.

“İnşaat işçisinin geleceği olmaz. Çünkü ne olacağını bilemez. Şantiyeye gelirsün dersin ki bir ay boyunca hiç mola vermeden çalışacağım. Fakat çalışırken terliyorsun cereyanda kalıyorsun bir bakıyorsun sonraki gün işe çıkamıyorsun. Ne oldu plan yapmak imkansızlaşıyor. (K5, ilkokul, yaş 47)

“Plan yapamazsın inşaatta çünkü her an başına bir şey gelebilir. Bundan kurtulmak için ise olabildiğince kendini hırpalayıp çalışıyorsun ki yarın öbür gün başına bir şey geldiğinde az da olsa bir birikimin olsun.” (K13, lise, yaş 34)

“Bugünü hal edemedik ki geleceği düşünelim. Gelecek nasıl olacak biz bu inşaatta çürüyeceğiz. Çalışma kuvveti kalmadığında hastane köşelerinde perişan olacağız.” (K9, lise, yaş 30)

İşçilerin gelecek algılarında ortaya çıkan karamsarlık hali yaptıkları işin barındırdığı risk ve güvencesizlik üzerine işlemektedir. Kurationsızlık ve güvencesizliği emek piyasasında literatürde ele alınma biçimi de gelecekle olan bağlarının koparılması üzerine ilerlemektedir (Akpınar, 2009; Karakaş, Yusufi, & Hisarcıklılar, 2021). İşçilerin her gün aynı işi aynı şekilde yapmalarından dolayı ortaya çıkan vasıfsızlık hali de geleceğin planlamasında olumsuz bir durum olarak ön plana çıkmaktadır.

İnşaat piyasasında yer alan müteahhit ve taşeronların da gelecekle ilgili kaygıları işçiler kadar olmazsa bile mevcuttur. Özellikle inşaat girdi maliyetlerinin artması, kuralsızlığın getirdiği bir çıktı olarak sözleşmelerin sembolik bir düzeyde algılanması ile birlikte her an batma riskleri mevcuttur²². Küresel ekonomik dalgalanmaları arz zincirini etkilemektedir. Girişilen inşaatların uzun sürmesi ve bu süre boyunca sözleşme düzeyinde hesaplanan giderin aşılması ile birlikte inşaat şirketleri batmaktadır. Batan her inşaat şirketi beraberinde işçilerin alacaklarının ödenmemesi anlamına gelmektedir. Yani işçinin kırılabilirliği sadece çalıştığı şantiye ile sınırlı değildir herhangi bir küresel dalgalanma da risk teşkil etmektedir. Özellikle ulusalın ötesine geçen inşaat sektörü finans sektörü gibi geniş coğrafyalara yayılmış durumdadır.

²² <https://www.dunya.com.au/neredeys-e-her-gun-iki-insaat-sirketi-neden-batiyor/> (erişim tarihi: 28.09.2023)

Günümüz dünyasında yapılan büyük kentsel yapıları çevre yatırımları çok uluslu şirketler tarafından yapılmaktadır. Türkiye'nin önde gelen inşaat şirketleri neredeyse dünyanın her yerinde faaliyet göstermektedir. Bu faaliyetler boyunca sermayenin, emeğin ve malın transferi söz konusu olmaktadır. Bu transferler inşaat piyasasının küreselleşmesini sağlarken inşaat piyasasının küresel ekonomiye eklenmesine de olanak tanımaktadır. İşçilerin bu süreçteki konumları ise emeğin ucuzlaması ile birlikte kırılganlaşmaktadır. Kırılganlık biçimi ise güvencesizliği ve belirsizliği derinleştirmektedir.

7.6.4. İnşaat İşçilerinin Yurtdışı Algısı: Gavurda Çalışmak

Türkiye'de son yıllarda yaşanan ekonomik durgunluk hali inşaat emek sürecini de etkilemiştir. İşçilerin yaptığı işe karşılık aldıkları ücretin yetersiz oluşundan şikâyet etmeleri ve buna alternatifler için mücadele içinde oldukları görülmektedir. Türkiye'deki müteahhitlerin yurtdışı inşaat faaliyetlerinin yoğun olmasından dolayı özellikle Türki Cumhuriyetler, Irak ve İran'da inşaatlar son dönemde artmıştır. Yurtdışında yapılan inşaatlarda çalışanlar ücretlerini dolar bazında almaktadırlar. Dolar kurunun artışı ile beraber inşaat işçileri yurt dışında çalışmak için girişimlerde bulunmaktadır. Katılımcıların aktarımına göre Türkiye'de bulunan firmalar üzerinden yurt dışına çıkıldığında bütün prosedürler firma tarafından yapılmaktadır. Eğer işçi kendi başına gitmek isterse mesleki yeterlilik belgesi ve karşı ülkedeki şirketten davet gelmesi gerekmektedir.

“Son iki üç yıldır birçok kişinin Avrupa'ya gidip inşaatlarda çalıştığını duydum. İki bin dolar veriyorlar gidip kaçak çalışıyorlar bizim on katımız para kazanıyorlar. (K16, lise, yaş 19)

“Çok kişi gidiyor yurt dışına. Ben İran'da çalıştım 6 ay ancak o zaman biraz para biriktirdim. Bende gitmek istiyorum ama belgem yok. İlkokul mezunu olduğum için dört sene eğitim almam gerekiyor yoksa Almanya kabul etmiyor.” (K5, ilkokul, yaş 47)

“Hepimiz gitmek istiyoruz gavurlar falan ama bizden çok adaletliler. İş de biliyorlar. Mahalleden bir arkadaşım gitti Almanya'ya diyor bana alçı yapacağım yeri gösterdi sonra gitti. Bizim arkadaş iki saatte bitirmiş gidip bitirdiğini söylemiş adam inanmamış gelmiş bakmış eyvah eyvah rezil bir imalat olmuş. Bizim arkadaş demiş ki biz senden çok iş istemiyoruz düzgün iş bekliyoruz. Bak işte adamların kafası bu. Bizimkiler ise çok iş olsun metraj çıksın taşeron kazansın diye diye hepimiz kalitesiz usta olduk” (K1, lise, yaş 37)

Ülkenin ekonomik durumu her sektör çalışanını etkilediği gibi inşaat işçilerini de etkilemektedir. Kendilerine alternatifler üretmek için bir mücadele içerisine

girmektedirler. Fakat inşaat işçilerinin sosyal ağları sadece inşaat etrafında geliştiği için çoğunlukla yurt dışına çıkmak için gerekli olan bilgi düzeyinden yoksunlardır. Özellikle kaçak olarak yurtdışına gitme eğilimleri mevcut olduğu saptanmıştır. Söz konusu sosyal ağlara erişemedikleri için en kestirme yol olan kaçak olarak gitmek, işçiler arasında yaygınlaşmıştır. Öte yandan katılımcının (K1) aktardığı bilgi Türkiye’de inşaat piyasasının çerçevesini özetlemektedir. Yurtdışında inşaatta çalışan birinin asıl odağı daha fazla metraj yapmak değil kaliteli bir iş çıkartmasına yönelik iken Türkiye’de daha fazla metraj çıkartılması ve kalitenin göz ardı edildiğini göstermektedir. Bu durumun yaşanması denetimsizlikle alakalı bir husustur. Çünkü herhangi bir iş alanında denetimin olmaması gerek işin kalitesini düşmesine gerekse de çalışanları güvencesiz hale gelmesinde önemli bir etkidir (Arı & Engin, 2018). Türkiye’deki inşaat işçilerinin kendi durumları ve “dışarıdaki” durum üzerindeki bilgisi sosyal medyaya ve duyumlara bağlı eksik olsa dahi çalışmaya yönelik algının boyutlarına hâkim oldukları görülmektedir.

İşçilerin yurtdışı algısı “gavurluk” ekseninde şekillenmiştir. Din üzerinden bilinmeyen coğrafyayı tanımlama muhafazakâr kültür kodları içerisinde yerleşmesinden kaynaklanmaktadır. İnşaat işçilerinin şantiye içerisindeki hal ve davranışları da din eksenli gelişmektedir. Bundan dolayı koşullarında namazlıklar ve namaz tesbihleri göze çarpmaktadır. Yine şantiyede çalışma zamanlarını din eksenli bir açıklama ile zemine oturtmaktadırlar. *“iki ayda bir gitmeye gayret ediyorum eve. Zaten daha fazlası dinen de caiz değildir. Yani bir insan kırk gün iki aydan fazla eşinden ayrı kalması nikahı düşürür.”* (K6, lise). Bu duruma rağmen çoğu işçi iki aydan fazla bir süre ailesinin yanına gitmemektedir. Ekonomik kaygılar din kaygısının önüne geçebilmektedir.

İşçilerin dini muhafazakarlık yapıları yurtdışını “gavur” olarak kodlamakta fakat buna rağmen gavur dediği ülkelerde adalet ve dürüstlük vurgusunu ön plana çıkartmaktadır çünkü işçiye göre din, adalet ve dürüstlikle ele alınması gereken bir husustur. İşçilerin çoğu fırsat buldukları anda özellikle Batı’ya gidip inşaatta çalışmak istemektedirler. Batı’da çalışma motivasyonlarını ise Facebook ve Youtube üzerinde izledikleri videolardan aldıklarını dile getirmişlerdir. Ortadoğu devletlerinden batıya inşaata giden işçilerin çektikleri videolar sosyal medyadaki işçi profillerinin önüne düşmekte ve Türkiye’deki işçiler için bir motivasyon oluşturmaktadır. İşçilerin

şantiyeler arasındaki kıyası, genellikle batı üzerinden ilerlemektedir. Almanya ve Belçika'daki işçilerin durumu ile kendilerini kıyaslamaktadır.

“Geçen bir video izledim Almanya’da bir işçi iki senede ev sahibi olmuş. Bu adam inşaat işçisi. Diyor ki evden adımımı attığım anda mesai ücreti hesaplanmaya başlıyor, orda saatlik veriyorlar. Saatlik 25 euro. Onların bir saati benim 7-8 saatime denk.” (K14, lise, yaş 25).

İşçilerin sosyal medya kullanımı özellikle Facebook etrafında şekillenmektedir. Çalışma dışındaki tüm vakitlerini sosyal medyadaki işçi grupları ya da memleket sayfalarında geçirmektedirler. Bekarlar sosyal medya kullanımını partner bulabilmek ya da var olan partnerleri ile sosyal bir ortam oluşturmak için kullandıklarını dile getirmektedirler.

İnşaat işçilerinin yurtdışına çıkma hayalleri ülkenin ekonomik durumuna göre değişiklik göstermektedir. 2006-2013 yılları arasında inşaat işçilerinin zenginleştiği ve ilk defa ev-araba satın alma hayallerinin kurulduğu dönem olarak hatırlanmaktadır. Bu yıllar Türkiye GSMH seviyesinin yükselişte olduğu yıllardır. Bu yıllarda zenginleşen inşaat işçileri genellikle geniş aile yapısından çekirdek aileye geçiş yapmışlar. Köyde ebeveynleri ve eşiyle kalan işçiler ekonomik durumun düzelmesi ile il veya ilçe merkezlerinde kiralık evlere taşınmışlar. Ekonominin bozulması ile birlikte özellikle pandemi sürecinde sürekli gelir olmaması kiraların ödenmesini zorlaştırmıştır. Köye dönüş için bir sebeplerinin kalmadığı çünkü köyden ayrıldıklarında genellikle mirastan aldığı paylarını ailelerine satarak daha iyi bir yaşam arzusu için kent merkezlerine taşınmışlardır. Ekonomik sıkıntılar ile birlikte çıkmaza girdiklerini ve mevcut yevmiyelerle şehirde yaşamının zor olduğunu bu yüzden en azından birkaç sene yurt dışında çalışıp para biriktirme istekleri mevcuttur.

Türkiye’deki ekonomik durgunluk inşaat işçileri arasında en önemli gündem konularının başında gelmekte ve özellikle sosyal medya ağları üzerinden başka ülkelerle kıyaslar yapılmaktadır. İnşaat işçilerinin temelli yurt dışına yerleşme arzuları görülmemektedir. Birkaç yıl çalışıp elde ettikleri sermaye ile Türkiye’de yaşamları sürdürme planları yapılmaktadır. Bu bağlamda yapılan araştırmalar özellikle eğitimli kesimin yurtdışında yeni bir hayata başlama ve yerleşme algısının hâkim olduğunu gösterirken (Tansel & Güngör, 2004) eğitimsiz inşaat işçileri arasında yerleşme arzusu söz konusu değildir. İnşaat işçilerinin aileleri ile birlikte herhangi bir ülkeye yerleşme imkanlarının bulunmamasından kaynaklı olarak kısa süreli yurt dışı çalışma istekleri

daha ağır basmaktadır. Yine inşaat işçilerin köylerinde tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin de halen devam ediyor oluşu yani “kurulu bir düzenin” varlığı onları temelli göç etme fikrinden alı koymaktadır.

7.6.5. Toplumun Gözünden İnşaat İşçileri: “Sarı Kula”

Herhangi bir internet arama motoru veya sosyal medya arama butonlarına “sarı kula ve inşaat işçileri” yazıldığında yüzlerce içerik çıkmaktadır. Sarı kula, bir meşrubat biçimi olan asitli içecek sınıfından olup meyve bazlı kola içeceğidir. Türkiye’de Fanta ve Yedigün gibi markaların ürettiği içecektir. Kısacası bir kola markası olan sarı renkli asitli içecektir. İnşaat işçileri ve toplumsal algılayışta örtüşmesini sağlayan bir hikayesi mevcuttur. Daha önce değinildiği gibi inşaat iş piyasasında Doğu ve Güneydoğu illerinden yoğun emek gücü olması hasebiyle şiveli Türkçelerle genellikle “o” harfi “u” diye telaffuz edilir. Yine “ö” harfi “ü” olarak telaffuz edilmektedir. Bu telaffuz biçiminden dolayı kola’nın söylenişi “kula” olarak çıkmaktadır. Sarı kula ise asitli içecek olan Coca- Cola ve Pepsinin siyahımsı bir renk taşıdıklarından dolayı asitli diğer içecekleri de kola olarak sınıflandırmaktadırlar. İnşaat işçilerinin “sarı kula” olarak değindiği içecek Fanta ve Yedigün markalarına ait içeceklerdir.

İnşaat işçileri ve kolanın bir arada ele alınmasını sağlayan hususlar ise yine emek süreci dinamiklerindendir. İnşaat işinin yorucu olması ve inşaat sezonunun çoğunlukla yaz aylarına tekabül etmesinden kaynaklı mesai saatleri içerisinde bazı molalar vardır. Bu mola saatleri genellikle saat 9:45-10:00 arası ve 15:30-15-45 arasında yer almaktadır. Yoğun çalışmaktan aşırı yorgun düşen işçilerin dinlenme zamanlarını ve bu zamanlarda çoğu taşeron inşaat alanlarına elektrikli semaverler koyarak bu dinlenme zamanlarında işçilere çay ikram etmektedir. Çayın hazırlanışı mola zaman süresini uzattığı için onun yerine özellikle yaz aylarının sıcaklığında soğuk içecekler tercih edilmektedir. Bu içecek ise genellikle kola olmaktadır. Yani aslında mola süresinin uzamasının önüne geçilmesi için taşeronun bulduğu bir strateji olarak ön plana çıkmaktadır. Öte yandan yaz aylarında özellikle kalıp ustaları ve dış cephe ustaları uzun saatler boyunca güneşe maruz kalmaktadır. Bu maruz kalma sürecinin ardından işçilerinin tanımlaması ile “yüreğinin yanması” ve rahatlamak için soğuk asitli içeceklerin tercih edilmesinden kaynaklanmaktadır.

Mesai saatleri içerisindeki 15-20 dakikalık mola zamanlarda dinlenip yeniden ağır işlere devam eden işçilerin çay ve kola talepleri işçilerin bir direniş stratejisi olarak ön plana çıkmaktadır. Tıpkı fabrika çalışma koşullarında işçilerin “iş yavaşlatma” stratejileri gibi (Braverman, 2008; Burawoy, 2015). İşçilerin bu stratejileri şantiye alanındaki yönetici sınıfı olan mimar ve mühendisler tarafından algılanmadığı inşaat kültürü olarak lanse edilmektedir. Özellikle stajyer ve mimar öğrencilerin şantiye hatıratlarında çokça geçen “sarı kula” efsanesi toplumsal algıda inşaat işçileri ile özdeşleşmiş bir durum olarak ortaya çıkmaktadır.

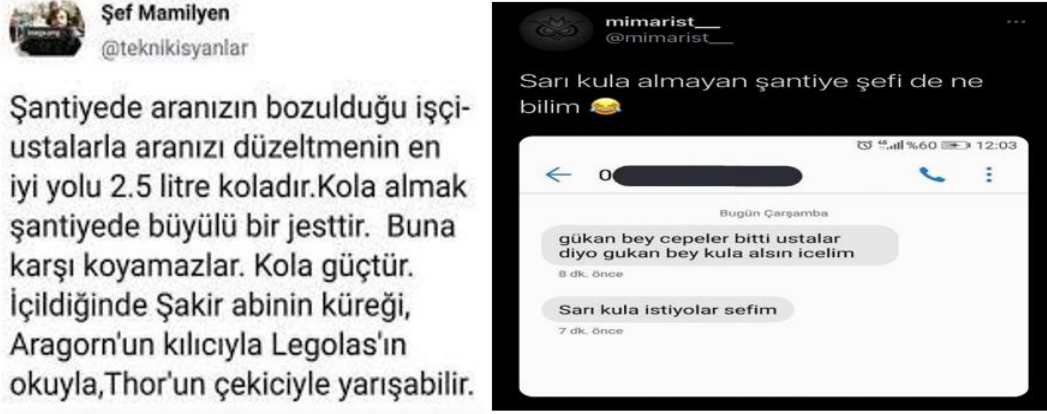

Resim 7.5. İnşaat İşçileri ile Özdeşleşen "Sarı Kula"nın Sosyal Medya Yansıması

Kaynak: <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=585821829568599&id=100044223619648&set=a.462567995227317> (Erişim tarihi: 29.09.2023)

İnşaat sektörü ile alakası olmayan kişilerin de inşaat işçileri ile geliştirdikleri bu algı inşaat işçilerinin “kaba-kötü” algısının kırılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. En azından hiç inşaat işçisi görmeyen kişilerin inşaat işçisine yönelik geliştirdiği kabalık algılayışı ortadan kalkma eğilimi gösterebilmektedir. Özellikle şantiye sahalarının kentin dışına doğru seyir göstermesi ile birlikte büyük şehirlerde yaşayan çoğu kişi inşaat işçisi ile kamusal alanda herhangi bir temas sağlayamamaktadır. Yine kentlerde yaşayan çocukların inşaat ve inşaat işçileri ile temas edememesi inşaat işçilerinin toplum içerisindeki görünmezliğini derinleştirmektedir. Sosyal medyada inşaat işçilerinin komiklik unsuru olarak ele alınması ve inşaat alanının kural dışı yapısı ve aynı zamanda ağır iş şartlarının toplum içerisinde sosyal medyada bir fenomen olarak ele alınması inşaat ve inşaat işçisine yönelik olumsuz algıyı yumuşattığı söylenilebilir. Öte yandan inşaat işçilerinin yoğun sosyal medya kullanımı ile birlikte inşaat işçilerine

yönelik yazılan metinlerin altına yapılan yorumlarla toplumsal etkileşim sağlanmaktadır.

Resim 7.6. İnşaat İşçileri ile Özdeşleşen "Sarı Kula"nın Sosyal Medya Yansıması 2

Kaynak: <https://twitter.com/mevzukurtilre/status/1424741165543342088>
<https://www.instagram.com/p/Cw0XtDzoxxl/> (Erişim tarihi:29.09.2023)

İnşaat işçilerinin toplumsal algıda yer alan olumsuz imajı (işçilerin aktarımına göre) temasın ve karşılaşma sahasının olmamasından ileri gelmektedir. Türkiye’de işçiliğin karakterize etme biçimlerinde genellikle filimler ve sosyal medya ön plana çıkmaktadır. Özellikle 1980 sinemasında kırdan göçün işlendiği filmlerde inşaat işçileri ajitasyon profilinde çok kullanıldığı için sürekli yoksullukla anılmıştır. Sosyal medya ile birlikte hızlı tüketim kültürü görsellik üzerinden hız kazanmıştır. Kısa videolar veyahut capsler ile inşaat işçileri başka bir profilde ön plana çıkmaktadır.

İnşaat emek piyasasının kuralsız ve kayıt dışılığı, işçilerin mesai saatleri ve dinlenme zamanlarına dair bir planlama sunmamıştır. Hali hazırda mesai saatlerinin mevcut durumu tamamen geleneksel bir biçimde varlık sahası bulmuştur. İlk etapta doğa durumu ile birlikte güneşin doğuşu ve batışı çalışma saatlerini belirlerken ardından şantiye yapısının oluşması ve beyaz baretlilerin de sürece dahil olması ile mesai algısı yerleşmiştir. Taşeronların işçilerin emek zamanından para kazandığı göz önünde bulundurulursa işçilerin çalışmadan durduğu her dakika kârdan zarara sebebiyet vermektedir. Fakat işçilerin yoğun iş temposunda sağlıkları ile ilgili sezdikleri tehlike, onların stratejiler geliştirmelerini zorunlu kılmıştır.

“Yani çalışıyorsun bazen güneşin altında hava bilmem kaç derece su gibi ter akıyor. Bu 5 saat devam ederse ölürsün zaten. Onun için sabah iki saat çalıştıktan sonra çay veya kola molaları veriliyor. Bir de öğleden sonra da iki saat çalıştıktan

sonra mola veriliyor. O aralar olmazsa sonraki gün işe çıkamayız yorgunluktan.” (K14, lise, yaş 25)

“Abi çalışma şartlarımız çok zor. Bak normalde sigara zararlı değil mi inşaatta yararlı oluyor, nasıl? Saatte bir sigara içersen iki üç dakika dinlenirsin taşeron görse de bir şey demez bir ihtiyaç olarak bakıyor. Ama sigara içmeyen biri beş dakika dursa hemen laf atar. Anca herkes beraber çay-kola molalarında oturur. (K3, ilkokul, yaş 43)

“Makinayı sabah açıp akşama kadar kapatmazsan o çalışır. Sen biraz durayım dersin bir sürü malzeme heder olur. Bu durumu ne müteahhit ne de taşeron ister. Bu makine durmaz. Zaten ekipte herkesin görevi belli birbirine devretmekte mümkün değil o zaman beraber dinlenip beraber kalkacaksın. E bu sıcakta otursan çay içersen terin bile soğumaz biz de soğuk kola içiyoruz. Artık gelenek haline geldi. Siyah kola mideye ve dişlere çok zararlı bir de terli terli içince daha fazla zararlı oluyor biz de sarı kola istiyoruz genellikle” (K11, lise, yaş 44)

İnşaat işçilerinin içecek tercihlerinin yanında yeme içme alışkanlıkları da yaptıkları işlere göre şekillenmektedir. Bu noktada birkaç dinamik etkili olmaktadır; ilk olarak işçilerin ağır çalışma temposundan kaynaklı protein ihtiyacı artmakta ve etli yemekler en çok tercih edilenler arasındadır. Öte yandan inşaat işinin kabalığı ve erkeklik durumundan kaynaklı daha sağlıklı ve protein bakımından daha iyi olsa bile sebze yemekleri tercih edilmemektedir. Bu noktada Bourdieu’nun işçi sınıfı erkeklerin etli ve ağır besinler tercih ederek hem erkekliklerini hem de kendi sınıflarına özgü normları yerine getirdiği analizini göz önünde bulundurmak gerekmektedir (Bourdieu, Ayrım, 2015, s. 16). İşçilerin giyim kuşamından yeme içmesine kadar birçok değer, yaptıkları işle ilgili olarak şekillenmektedir. Toplumsal rol ve statünün yanında toplumsal cinsiyet değerleri de çokça ön plana çıkmaktadır. İşçilerin ağır tatlılar tercih etmesi asitli içecekler ve etli yemekleri tercih etmesinin ardından güçlü olma duygusu önemli bir etmendir. İnşaat dışında herhangi şerbetli bir tatlıdan bir porsiyonun yeterli olması inşaat işçileri için çok az olarak görülmektedir. Bunun için özellikle koğuşlarda mesai sonrası oynanan iskambil kâğıt veya okey oyunlarında kaybeden tarafın porsiyon olarak değil de kilo olarak tatlı ve içecek alması yine erkeklik çerçevesinde değerlendirilmektedir. Yine işin ağırlığından kaynaklı ekmek tüketimin hayli fazla olması güçlü beden vurgusu ile alakalı bir durumdur. İnşaat işçilerinin yemek esnasında en az bir, bir buçuk somun ekmeğin bir öğünde tüketilmesi gayet normal bir durum olarak karşılanmaktadır. Çok fazla yemek yemenin daha güçlü bir beden için gerekli olduğu algısı mevcuttur.

İnşaat işçilerinin toplumla toplumunda inşaat işçileri ile düşük teması işçiler açısından bir eksiklik olarak değerlendirilse de toplum için yani inşaat dışı faaliyet gösterenler

için çok kayda değer bir durum değildir. Yoğun insan hareketliliğinin olduğu kent merkezleri veya toplu ulaşım aktarma noktalarında inşaat işçilerini görmek çok mümkün değildir. İnşaat işçilerinin çalıştığı sektörün kuralsız olmasından kaynaklı diğer sektörlerdeki gibi bir mesai kavramı söz konusu değildir. Mesainin geçerli olduğu yer şantiye alanıdır. Şantiye alanından da söz edilen yoğun merkezlere gidiş-dönüşler olmamaktadır. Yani şantiyede çalışan inşaat işçisinin toplumsal hareketlilik bağlamında herhangi bir teması bulunmamaktadır. Konut alıcısının gayri menkul alım satımlarında ise alıcı ya satıcı ile ya da aracı kurumlarla temas ettiği için bunu üreten işçiyle teması olmamaktadır. Görüşme sahası içerisinde görüşmeye dahil olan taşeronun aktarımına göre; inşaat işi eğer direk mal sahibi tarafından veriliyorsa sahibi de inşaatın olduğu yere yakın bir yerde oturuyorsa sözleşmeye işçilerle muhatap olmamak için düzenlemeler koymaktadır.

İnşaat alanı eğer bir site içerisinde ise site sakinlerinin işe gidiş ve çıkışlarında işçilerin inşaat binasının dışına çıkmaması, makine sesinden başka herhangi bir gürültünün olmamasına dair sözleşme maddeleri belirlenmektedir. Eğer hali hazırda içinde oturan bir binanın tadilatı yapılacaksa ya da enerji tasarrufu için dış cephesine izolasyon malzemesi uygulanacaksa işçiler ve insanlar daha fazla karşılaşmaktadır. Örneğin bir apartman yönetimi kışın daha iyi ısınma sağlamak için dış cephe izolasyon uygulamasını yapmaya karar verdi. Genelde yukarıda değinilen “piyasa işi” ekiplerine ulaşmaktadır. Oradaki taşeronluk ilişkileri ile bir ekiple anlaşılmaktadır. Dış cephe uygulaması olduğu için apartman sakinleri evlerinde oturmaktadır. Binaya iskeleler kurulur ve uygulama başlar. Dış cephe malzemesinin uygulanması için ilk olarak duvarda matkap yardımıyla dübel deliklerinin oluşturulması gerekmektedir. Matkabın çok gürültü çıkarmasıyla işçilerle olan gerginlik seviyesi artmaktadır.

Apartman yönetiminin aldığı karar doğrultusunda talep edilen dış cephe uygulaması işçilerin sürece dahil olması ile apartman sakinlerinde rahatsızlık uyandırması, inşaat işleminin tozlu, kirletici ve gürültülü bir mahiyet taşımasından ileri gelmektedir. Fakat işin mahiyetinden kaynaklanan durumun işçiye atfedilmesi ile inşaat işçisi dışlanmaktadır. Apartmana yapılacak uygulamada iskele kurulumundan sonra sırasıyla matkap ile delme çalışması, strafor uygulaması, file-kalakim uygulaması, dekorasyon uygulaması ve boya ile sonuçlanmaktadır. Her adımın kendine özgü atığı oluşmaktadır. Binada insanlar yaşamaya devam ettiği için balkona,

cama bulaşan herhangi bir kirden dolayı inşaat işçisi sorumlu tutulmaktadır. Bunun için ilk başta sözleşme esnasında bu durumlarla alakalı sözleşme maddeleri eklenmektedir. İnşaat işlemlerinde hijyen kaygısı artıkça birim maliyeti de artmaktadır. İşçiler para kazanabilmek için inşaat faaliyetini erkenden bitirmek istemektedir. Temizlikle uğraşmaları halinde uygulayacakları metraj düşmektedir.

İnşaat işinin mahiyetinden kaynaklı ağırlığı ve aynı zamanda taşeron ilişkileri bağlamında işin hızlıca yapılması düzensizliğe sebep olmaktadır. Bu düzensizlik hali işçinin bilerek ve isteyerek ortaya koyduğu bir durum olması hasebiyle inşaat işçisinin imajı toplum nezdinde olumsuz bir profil üzerinden ele alınmaktadır. Yine inşaat işçisinin “bozuk Türkçesi” özellikle batı ilerinde toplumla inşaat işçisini birbirinden uzaklaştırmaktadır. İnşaat işçilerinin de düşük eğitilmiş olması ve aynı zamanda toplumsal alanda çokça bulunmadıkları için davranış biçimi olarak da göze batan bir duruş sergilemektedir. Böylelikle inşaat işi emek süreçlerinde ortaya koyduğu ustalık performansını toplumsal alanda icra edememektedir. Kentlerde inşaat işçilerinin gittikleri mekanların belli olması ve bu mekanların çoğunlukla çöküntü bölgelerinde olması inşaat işçilerinin toplumsal temasını en düşük seviyede tutmaktadır. Toplumsal performansın eksik olması toplumu inşaat işçisine inşaat işçinin de toplumla temasının düşük seviyede kalmasına sebebiyet vermektedir. İnşaat işçisinin şantiye yaşamını benimseyerek kendi evi gibi sahiplenmesini sağlayan unsur da toplumla kuramadığı bağdan kaynaklanmaktadır. Bu çerçevede ise inşaat işçisinin yapıp etmeleri toplumsalın dışında gerçekleşerek “kenti inşa edenlerin görünmezliği” ön plana çıkmaktadır.

8. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Dünyadaki teknolojik gelişmeler ve küreselleşme ile birlikte insan nüfusunun hareketliliği genel ekseriyetle kentlere doğru bir eğilim içerisindedir. Özellikle küreselleşmenin doğal bir sonucu olarak görülen göç olgusu, savaşlar ve iklim değişimleri ile birlikte yoğunluk göstermiştir. Bu göç hareketlerinin kentten kente veya köyden kentte gerçekleştiğine dair ciddi kanıtlar mevcuttur (Brenner, Marcuse, & Mayer, 2014). İnsan hareketliliği ile birlikte kentlerin kendi kapasitesinin üzerinde insanı barındırması beraberinde kentsel yapıyı çevre inşasını hızlandırmıştır. Öte yandan yine küreselleşme ile birlikte sadece insan hareketliliği değil mal ve ürün hareketliliği de artmış durumdadır (Theodore, Peck, & Brenner, 2012). Mal ve ürünlerin transferinin sağlanması için kullanılan hava, deniz ve kara taşımacılığı da kentsel yapıyı çevrenin bir parçasını oluşturmaktadır. Kentlerin sürekli bir dönüşüm içerisinde olması yapı inşa faaliyetlerinin devam edeceği yönünde bir izlenim ortaya koymaktadır.

Kentsel yapıyı çevrenin inşa sürecinde gerçekleşen sermaye çevrimleri ve emek hareketliliği de kentin ölçeğine göre yoğunluk kazanmaktadır. Dünyada çalışan nüfusun büyük bir bölümünü bünyesinde barındıran kentler (İLO, 2022), aynı zamanda emek hareketliliği ve emek transferlerinin de merkezleridir. Bunun yanında ulusal hükümetlerin mega projeleri (havaalanları, köprüler, yollar) yerel yönetimlerin proje yatırımları da kentsel yapıyı çevre üzerinden ilerlemektedir. Bu kapsamda inşaat işçileri ile araştırmalar, politikalar ve çalışmalarda artış olması beklenmektedir. İnşaat işçilerinin mevcut durumunu anlayabilmek için ise emek sürecinin kentsel arenadaki gelişimine bakmak gerekmektedir.

İnşaat işçilerinin mevcut durumu ve yaşam algılarını ortaya koyabilmek ve aynı zamanda literatürde yer alan fabrika işçisi ile olan ayrımını ortaya koyabilmek için bu çalışmanın iskeleti inşa edilmiştir. Bu iskelette ilk başta emek tarihinde başlayarak ücretli emeğin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması ile birlikte dünyada bu alanda yaşanan dönüşümler ele alınmıştır. Emek tarihi yazınında ağırlıklı olarak proleter sınıfın örgütlenme çalışmaları, tarihte işçilerin hak mücadeleleri irdelenmiştir. Fabrika işçisinde hizmet sektörüne geçişte iş verimi ve iş güvenliği üzerine doyurucu literatür mevcut olmuştur. Günümüz ekonomik sistemi içerisinde daha fazla üretim ve daha fazla kazanç mantığı ile birlikte iş veriminin artırılması için bilimsel çalışmalar

yaygınlık kazanmıştır. Daha fazla üretim için üretim mekanlarında teknolojik dönüşümlere ayak uydurarak kendisini dönüştürmüştür. Öte yandan işçilerin sosyolojik olarak ele alındığı çalışmalar nispeten daha seyrek kalmıştır. Bu kapsamda çalışmanın ilk bölümünde emek sürecinde işçinin durumu üzerinde tartışmalar sürdürülmüştür.

Çalışmanın ikinci aşamasında var olan emeğin günümüzde soğurulduğu mekânsal yapı olarak kent mekânını ve dolayısıyla kentsel yapılı çevreyi derinlemesine giriş yapılmıştır. Kentsel yapılı çevrenin inşasını sağlayan sermaye ve emek unsurlarının birbiri ile olan ilişkileri üzerinden bir tartışma gerçekleştirilmiştir. Bu tartışma sonucunda kentsel yapılı çevrenin inşasının hükümetlerin politikası haline geldiği neo liberal yaklaşımların arttığı süreç ile inşaat işçiliğinin kitlesel olarak ortaya çıkış sürecinin denk düştüğü tespit edilmiştir. Türkiye’de kentsel yapılı çevrenin politika haline dönüşüp hem yerel hem de ulusal otoriteler tarafından desteklendiği son 30 yıllık dönem içerisinde Türkiye’de inşaat işçiliğinin arttığı döneme denk gelmektedir. Bir yandan yatırımların öznesi olan kentsel yapılı çevre öte yandan güvencesizlik kıskacında inşaat işçilerinin kuralsız yapısı günümüz emek piyasasında gündem oluşturmıştır. Bu kapsamda Türkiye’de çok partili yaşama geçişin yaşandığı döneme denk düşen gecekondu olgusu kentsel politikayı belirlemek açısından önemli bir yer işgal etmiştir. Gecekondulaşma ile birlikte Türkiye’de plansız kentleşme geleneği oluşmuş ve neredeyse 30 yıllık bir zaman dilimini kapsamaktadır. 1980’lerle beraber planlı kentleşme dönemine geçiş için atılan her adım gecekondu engeline takılmış ve beraberinde gecekondu alanlarından başlayan kentsel dönüşüm projeleri Türkiye’nin son çeyreğine damga vurmuştur.

2000’lerle birlikte hem gecekondu ıslahı hem de kentsel yapılı çevrenin oluşturduğu sermaye hareketliliği inşaat alanını Türkiye’nin gündeminde yer almasına olanak tanımıştır. Bu süreçte dönemin hükümetleri özellikle kara yolları, havaalanları ve köprüler başta olmak üzere ülkenin dört bir yanında inşaat faaliyetlerine hız kazandırmıştır. Bu süreçte büyük oranda kayıt dışı konumunda olan inşaat işçilerinin sigortalama ve güvencenin artırılması için çalışmalar yapılsa da pek başarılı olunduğuna dair emareler cılız kalmaktadır. Çalışmanın bir sonraki rotasını belirleyecek olan inşaat işçilerinin güvencesizliği ve kırılganlığı, çalışmanın işçinin gündelik hayatına dair zemin oluşturmaktadır.

İnşaat işçilerinin mevcut durumu, beklentileri, yaşama bakışı ve toplumsal savaşımları inşaat piyasasının gelişimi ve bugünkü inşaat işçisinin bu piyasa içindeki durumu ele alınmıştır. Ankara’da faal olan bir şantiyede çalışan işçilerle yapılan görüşmeler, araştırmacının inşaat deneyimi ve Türkiye’de inşaat işçileri üzerine yapılmış çalışmalar ışığında inşaat işçilerinin mevcut durumu ortaya konulmuştur. Bu bulgular ışığında literatürde de sıkça söz edildiği gibi güvencesizliğin ve kurlsızlığın kronik bir hal aldığı ortaya konulmuştur. İnşaat işçilerinin güvencesiz ve güvenli olmayan ortamlarda çalışmak zorunda kalmasının ardından bunun sebepleri ele alındığında inşaat piyasası koşullarından kaynaklandığı gibi inşaat işçilerinin dayanışma içerisinde olmamasından da kaynaklandığını söylemek mümkündür. Bu kapsamda inşaat piyasasından kaynaklanan problemler;

- Sözleşmelerin işçiyi değil işi öncelemesi,
- Taşeronlaşmanın çok yoğun görülmesi ve buna karşılık denetimin yetersiz oluşu,
- Şantiye alanlarında yeterince denetimin yapılmaması ve yapılan denetimlerin yetersiz oluşu,
- İş sağlığı ve güvenliği firmalarının devlet tarafından değil iş sahibi olan müteahhit tarafından görevlendirilmesi,
- İş sağlığı ve güvenliği uzman sertifikasının uzmanlaşma sağlanmadan verilmesi,
- İnşaat faaliyetleri yürüten firmaların tekel oluşturup taşeronlaşma sistemini yaygınlaştırması,
- Müteahhitlik için aranan kriterlerin yapılan iş ile ilgili uzmanlığın aranmaması ve sermaye ölçeğinde değerlendirilmesi,
- İnşaat işçilerinin sigortalılık durumu ve sosyal haklarının kanun kapsamında yeterince açıkça ele alınmaması,
- Orta ölçekli bir yapı inşa faaliyetinin iki veya üç yıl sürmesinden kaynaklı kurumsal denetimin mümkün olmaması,

- İnşaat işinin doğası gereği şantiye alanında olması ve bu alana yönelik araştırmaların kısıtlı olması raporlamalar ve mevcut durum analizinin yapılmasının zorluğu,
- İnşaat işçilerinin özellikle kaba inşaat diye tabir edilen iş kalemlerinde çalışan işçilerin dil ve kültür bariyerinden dolayı dışlanması,
- İnşaat işçiliği için gerekli olan mesleki yeterlilik belgelerinin formaliteden düzenlenmesi,
- Ucuz iş gücü talebinin politikaya dönüşmesi,

Gibi maddeler ölçeğinde ele almak mümkündür. Öte yandan işçiden kaynaklı problemler göz önünde bulundurulduğunda,

- İnşaat işçilerinin akrabalık ve hemşerilik üzerinde dahil olduğu iş piyasasında dayanışma gösterememesi,
- İnşaat işçilerinin eğitim seviyesinin düşük olması ve buna bağlı olarak hak talepleri noktasında eksik kalması,
- Vasıfsız çalışmanın yoğunluğundan kaynaklı işçilerin kendi potansiyellerini sergileyememesi,
- Herhangi bir neden dolayı eğitim maliyetine katlanamayan işçinin inşaat sahasında geçirdiği süre kapsamında oluşan kültür,
- İnşaat işinin ağırlığından kaynaklı geleceğe yatırım yapmak için isteksiz olan inşaat işçilerinin günü kurtarma çabaları,
- İnşaat işçileri arasında sendikalaşma düzeyinin düşük olması ve buna bağlı olarak örgütsel haklardan ve toplu iş sözleşmelerine dahil olamaması, işçilerle yapılan görüşmeler kapsamında gözlemlenen hususlar olmuştur.

İnşaat işçilerinin gündelik yaşam biçimleri toplumun genel yapısı içerisinde marjinal kalmaktadır. Bu marjinalite işçinin çalıştığı süre zarfında kaldığı şantiyenin sosyalleşmeye ve toplumsallaşmaya izin vermeyen yapısı ile ilişkilidir. Şantiye içerisinde uzun zaman boyunca çalışma gösteren inşaat işçileri sosyal becerilerini geliştirme konusunda eksik kalmakta ve sosyal anlamda kırılganlıkları artmaktadır. Buna bağlı olarak işçiler toplumdan dışlandığını dile getirmekte ve toplumla aidiyet bağı geliştirememektedir. İnşaat işçilerinin toplumla hem mekânsal hem de sosyal

anlamda temas kuramaması işçinin “öteki” olarak ele alınmasına sebep olmaktadır. Öteki olarak ele alınan işçilerin topluma karşı “öfke” durumları onları daha içe kapanık ve toplumdan daha soyut bir alana çekmektedir.

İnşaat işçilerin sosyal medyayı sıkça kullandığı ve inşaat ile ilgili olan çoğu hususun işçi grupları üzerinde konuşulduğu bulgular arasında ortaya çıkmıştır. İşçilerin sosyal medyayı aktif olarak kullanması ve başka bölgelerde var olan şantiyelerdeki fiziki imkanları ve aynı zamanda işçi ücretleri kendi çalıştıkları şantiyelerde hak olarak talep etmesine olanak tanımaktadır. Bu noktada bulgularda da ele alındığı gibi inşaat işçilerinin akrabalık ve hemşerilik ağları üzerine kurulduğu göz önünde bulundurulduğunda bu taleplerin çok sonuç vermediği söylenebilmektedir.

İnşaat işçilerinin taşerona veya müteahhitlere karşı giriştiği hak talep etme girişimlerinde çoğunlukla akrabalık ilişkilerinden kaynaklı bariyerler ortaya çıkmakta ve ekip içerisinde hatta aile ilişkilerinde dışlanmaya maruz kalmaktadır. Kent merkezlerinde yapılaşma alanlarının azlığı sebebi ile inşaat faaliyetleri kentin dışına doğru yoğunluk göstermiştir. Şantiyenin kent merkezine uzak olması işçinin mekânsal dışlanmasına sebep olmaktadır. Öte yandan çoğunlukla Doğu Bölgeleri’ndeki illerden gelen inşaat işçileri çalışmaya geldikleri kentlerde kültürel dışlanmaya maruz kalmaktadır. Kültürel dışlanmayı aşabilmek için geliştirecekleri stratejiler de dil bariyerine çarpmakta ve sosyal dışlanma kronik bir boyuta evrilmektedir. İnşaat işçilerinin kendileri hakkında sıkça kullandıkları “ikinci sınıf vatandaş” tabiri toplum ile geliştiremedikleri ilişkilerden kaynaklanmaktadır. Sosyal dışlanma toplumsal entegrasyonun noksanlığından kaynaklanarak mekânsal, kültürel ve ekonomik birçok dinamikle ortaya çıkabilmektedir (Şahin, 2010). Aynı zamanda yoksulluk ve eşitsizliğin derinleştiği toplumsal yapılarda dışlanma marjinal bir boyuta evrilmektedir. Toplumsal veya mekânsal bütünleşmenin sağlanamaması, bireyi dışarıda bırakarak temas dışı kalmasına sebebiyet vermektedir. İnşaat işçilerinin yaşadığı dışlama biçimlerinde ise neredeyse tüm dinamikler ön plana çıkmaktadır. Katılımcıların aktarımına göre kültürel, mekânsal, politik ve ekonomik olarak dışlanarak toplumla bağlarını koparmış bir halde çalışma hayatlarını sürdürmektedirler. Politik ve kültürel olarak özellikle Doğu illerinden gelen işçiler hâkim ideolojinin dışında yer aldıkları için dışlandıklarını dile getirmektedirler. Mekânsal olarak şantiye içerisinde çalışmalarından kaynaklı olarak genellikle kentin

dışında yer aldıklarını dile getirmektedirler. Ekonomik olarak ise, düzenli bir gelire sahip olmamaktan kaynaklı kentsel ekonomik işleyişe dahil olamadıklarını vurgulamışlardır.

İnşaat işçilerinin işe başlama motivasyonlarına bakıldığında, aile içerisinde veya mahalleden/köyden inşaat işçilerinin yoğunluğu göze çarpmaktadır. Büyüdüğü çevrede en yaygın iş kolu olan inşaat, erken yaşlarda cazip gelmektedir. Özellikle liseyi bitirip üniversiteye gitme motivasyonu olmayan işçiler erken yaşta para kazanmanın cazibesine kapılmaktadır. Katılımcıların dile getirdiği erken yaşta o yaş grubu için “büyük” para dedikleri yevmiyeler yaşamlarının ilerleyen dönemlerinde prangaya dönüşmektedir. Erken yaşlarda inşaatla başlayan işçilerin başka bir işe yönelmeleri çoğunlukla zor olmaktadır. Çünkü sürekli inşaat şantiyelerinde zaman geçirdikleri için başka bir işte çalışabileceklerine dair bir düşünce geliştirmemektedirler. Öte yandan mevcut Türkiye şartlarında ortalama bir inşaat ustası 25 günlük çalışmasına karşılık 35-45 bin TL (2022 yılı için bu rakamken 2024 yılı için ortalama günlük yevmiye üç bin TL’dir) bandında para kazanmaktadır. Asgari ücretle kıyaslandığında asgari ücretin çok düşük olduğunu ve bunun için inşaat işinde daha iyi gelir elde edebileceğini düşünmektedir. Fakat 12 aylık bir zaman sürecinde bir inşaat işçisi en fazla dokuz ay çalışabilmektedir. Ay hesabına göre ortalama alındığında aradaki fark azalmaktadır. Buna rağmen inşaat işçisinin gelirle ilgili sıkıntıları birinci öncelik oluşturmamaktadır. Daha ziyade çalışma koşulları ve toplumdan kopuk yaşamaları öncelikli sorun olarak ön plana çıkmaktadır.

İnşaat işçilerinin genellikle sıkça değindiği sorunların başında emeklilik durumunun olmaması ve inşaatın ağır işinden kaynaklı erken yaşta işi bırakmak zorunda kalmalarıdır. Bir inşaat işçisinin inşaatla çalışabileceği maksimum yaş 45 ile 50 yaş arasındadır. İnşaat sigortalılık puantaj üzerine hesaplandığı için çalışılmayan gün sigortası yatırılmaz aynı zamanda bayram veya tatil gibi bir kavram olmadığı için bu günlerde de sigorta yatırılmaz. Bu sebepten emeklilik yaşı ve belirlenen sigorta gün sayısına erişmesi çok mümkün olmamaktadır. Elli yaşından sonra bir inşaat işçisinin yapabileceği işler sınırlı olduğu için işçilerin geleceğe dair beklentileri karamsarlık ve umutsuzluk temasındadır.

İnşaat işçilerinin çalışma süreçlerinde aile ilişkileri göz önünde bulundurulduğunda özellikle evli işçilerin durumdan şikayetçi olduğu

gözlemlenmektedir. Aile ilişkilerinin uzak mesafeye bağılı olarak sağlam olmadığı dile getirilmiştir. Yine bulgulara inşaat işçilerinin aile ilişkileri kapsamında ailenin ekonomik zorluk çekmemesi için kendilerini feda ettiklerini sıkça dile getirmişlerdir. İnşaat işçisinin kendi hayatından vazgeçtiğinin algısının oluşmasında yılın çok az bir zamanında aile ile vakit geçirdiğini ve kazandığı gelirin büyük bir bölümünü ailenin geçimi olarak aileye gönderdiğini dolayısıyla herhangi bir yatırım yapamamasından kaynaklanmaktadır.

Katılımcılar kendilerini “gurbetçi” olarak sıfatlandırıp buna bağılı olarak çektikleri zorluklardan çokça söz etmişlerdir. Çalışma grubunu oluşturan tüm katılımcılar ailelerinden ve yaşadıkları yerlerden başka bir yerde çalışmaktadırlar. Gurbetçilikte hemşerilik ilişkilerinin güçlendiğı ve bir inşaat sahasında hemşerilerin birbirini tuttuğı şantiye alanında görölmüştür. Fakat katılımcıların söylemlerinden anlaşılan, bir şantiyede aynı hemşerilerin yoğun olduğu senaryolarda işçilerin birbirleri ile mücadele ettikleri kaba kuvvete dayalı şiddetin yoğun olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumun yaşanmasında işçilerin aktarımına göre inşaat işinin ağırlığı ve şantiye ortamının herhangi bir sosyalleşmeye izin vermemesine bağılı olarak psikolojik olarak sürekli bir gerginlik halinin mevcut olduğuyula alakalı olmuştur. Gerçekten de inşaat işçilerinin psikolojik olarak baş etmesi gereken birçok husus vardır. Son yıllarda az görölmekle birlikte çalıştığı işte parasını alabilir mi alamaz mı ikilemi, özellikle evli işçilerde ailelerinde herhangi bir problem veya sağlık durumunun yaşanıp yaşanmama ikilemi, bunun yanında ailelerinden uzak olmanın getirdiğı sıkıntı hali gibi birçok problem alanı mevcuttur.

Türkiye’de inşaat işçilerinin güvencesiz durumunun ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalarda işçilerin özne olarak ele alınması ve buna yönelik çalışmaların yapılması gerekmektedir. Akademik camianın şantiye alanında daha fazla araştırma yaparak ilgili otoritelerin erişebileceğı bulgular ortaya koyması gerekmektedir. Öte yandan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı inşaat işçileri, şantiyeler ve mevcut durumlar üzerine raporlar hazırlayarak bilgi birikiminin sağlanmasına ve ardından buraya yönelik politikaların kurulması sağlanmalıdır. İnşaat işçilerinin kendi taleplerin dile getirecek mecraların azlığı, olsa bile inşaat işçisinin bu mecraya ulaşma zorluğundan kaynaklı bir erişememe durumu söz konusudur. Öte yandan

parlamentarlerin bu alanı değerlendirebilecek veya buna yönelik adım atacak deneyim ve bilgi eksikliği, var olan problemleri görünmez kılmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışmada sosyolojik çerçevede ele alınan inşaat işçilerinin yaşamları, çalışma hayatları ve toplumla geliştirdikleri ilişkileri belirleyen unsurların neler olduğu aktarılmaya çalışılmıştır. İnşaat piyasasının sermaye bakımından ürettiği çıktı ile hükümetlerin politikalarına konu olması aynı zamanda inşaat işçilerinde sendikalaşmanın düşük seviyede ilerlemesi inşaat işçisinin bu büyük sermaye ölçeğinde görünmez olmasına neden olmaktadır. İnşaat işçilerinin sendikal hareket kapsamında dayanışma gösterebilmesi ise inşaat işinin doğasından dolayı mümkün olmamaktadır. Yapı inşa faaliyetlerinin göçebe emek kapsamında ele alındığında sendikal faaliyetler ve denetimler açısından erişilebilir olmadığı görülmektedir. İnşaat işçilerinin gurbet halinden de kaynaklı sosyal dışlanma sadece şantiye alanında birbirlerini içecek bir çerçevenin gelişmesine neden olmaktadır.

İnşaat işçilerinin kentsel yapılı evre sürecinde emeği ile sürece katılırken toplumsal ilişkilerin dışında kaldığı ve bu durum beraberinde dışlanmayı doğurması ile birlikte toplumsal algıda inşaat işçileri “kaba” olarak tanımlanmaktadır. Son yıllarda göçmenlerin de inşaat piyasasına girmesi ile birlikte düşük ücretin yaygınlaşması ve işçiler arasındaki rekabetten dolayı güvencesizliği derinleştiğini söylemek mümkündür. İnşaat işçilerinin kendini ifade edebilecek mecraaya erişimlerinin mümkün olmamasından kaynaklı olarak var olan problemlerin uzun yıllardır devam ettiğine dair bir görüş mevcuttur. İnşaat işçilerinin inşa ettiği yapılara çoğu kez erişememe veyahut inşa ettikleri mekanlarda dışlanmaları işçilerin psikolojik olarak toplumla bütünleşmesi önünde engel olarak ön plana çıkmaktadır. İnşaat işçileri üzerine yapılacak çalışmalarda inşaat işçilerinin tek çerçevede ele alınmaması gerekmektedir. Kentsel yapılı çevrenin birçok dalı vardır. Konut, kamu binaları, yollar, köprüler, altyapılar gibi birçok iş kalemi mevcuttur. Bu iş kalemleri arasında farklılık olsa da çoğunlukla güvencesiz ve kuralsız yapısı ile inşaat işçilerinin temel problemleri arasında yer almaktadır.

İnşaat işçileri, kuralsız ve kayıt dışı istihdam piyasasında çalışma hayatlarını sürdürürken sadece sistemden kaynaklanan mağduriyetler değil aynı zamanda işçilerin geleceğe dair projeksiyon geliştirme becerisinden yoksun olmasından kaynaklı da problemler çıkmaktadır. İnşaat istihdam piyasasında yaşanan problemler sadece

sistemsel problemler değildir. İnşaat işçisinin organize olma becerisi gösterememesi, hak talebinde bulunurken karşılaştığı akraba ilişkileri bariyeri ve belki de en önemlisi eğitim seviyesinin düşük olması var olan problemleri hem sistemden kaynaklı hem de işçiden kaynaklı bir olmasının zeminini hazırlamaktadır.

KAYNAKLAR

- (1966). 775 sayılı Gecekondu Kanunu. Ankara: TBMM.
- Acar, A. C., Aydın, F., & Yıldırım, O. (2005). 4857 Sayılı İş Kanununda Yer Alan Başlıca Yeni Düzenlemelerin İnsan Kaynakları Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 34(2), s. 7-29.
- Adaman, F., & Keyder, Ç. (2006). *Türkiye'de Büyük Kentlerin Gecekondu ve Çöküntü Mahallelerinde Yaşanan Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma*. Avrupa Komisyonu .
- Adler, P., Adler, P., & Fontana, A. (2012). Gündelik Hayat Sosyolojisi. (B. Balkız (Çev), Dü.) *Sosyoloji Dergisi*, 27, s. 115-139.
- Akalın, M. (2016). Sosyal Konutların Türkiye'nin Konut Politikaları İçerisindeki Yeri Ve Toki'nin Sosyal Konut Uygulamaları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), s. 107-123.
- Akçıl, M. B., & Bayramoğlu, Z. (2022). Mevsimlik Tarım İşçilerinin Asgari Yaşam Maliyetlerinin Hesaplanması. *Bahri Dağdaş Bitkisel Araştırma Dergisi*, 11(2), s. 180-189.
- Akın, Y. (2005). Erken Cumhuriyet Dönemi Emek Tarihçiliğine Katkı: Yeni Yaklaşımlar Yeni Kaynaklar. *Tarih ve Toplum Dergisi*(2), s. 73-111.
- Akkuş, Y., & Yıldırım, K. (2017, 01 01). Dünyada ve Osmanlı'da Zorunlu Çalıştırma: Amele-i Mükellefe Uygulaması ve Tarihsel Gelişimi. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 53(2), s. 507-546.
- Akpınar, T. (2009). Türkiye'ye Yönelik Düzensiz Göçler ve Göçmenlerin İnşaat Sektöründeki Enformel İstihdamı. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.
- Aksoy, M. (2006). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde Terörün Neden ve Sonuçları. *Journal of Human Sciences*, 8(1), s. 1-9.
- Alpaydın, Y. (2008). Türkiye de Yoksulluk ve Eğitim İlişkileri. *İlem Yıllık*, s. 49-64.
- Arı, M., & Engin, F. (2018). Türkiye'de Yeni İstihdam Biçimi Olarak Taşeron Uygulaması (2000-2016). *Fiscaoeconomia*, 2(2), s. 141-157.
- Aslan, Ş. (2011). Kriz Çözücü Bir Araç Olarak Kentsel Mekâna Müdahale Süreci, Biçimleri ve Toplumsal Sonuçları: İstanbul Örneği. İ. Şiriner, F. Morady, J. Mika, M. Aydın, Ş. A. Koç, H. Kapucu, & E. Doğan içinde, *Political Economy, Crisis & Development* (s. 409-422). IJOPEC Publication.
- Aslan, Ş. (2016). *1 Mayıs Mahallesi*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Aslanoğlu, A. (1998). *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*. Bursa: Asa kitabevi.
- Aydın, N. (2021). Neoliberal Kent Politikaları Bağlamında İnşaat İşçilerinin Gündelik Hayat Pratikleri: Çanakale /Merkez Örneği. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Çanakale: Çanakale Üniversitesi Lisansüstü eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Aydın, F. (2007). Türkiye ve Almanya'daki İşletmelerde Esnek Çalışma Modellerine İlişkin Karşılaştırmalı Bir Araştırma. *Yönetim Dergisi:İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü*, 18(57), s. 67-90.
- Aydın, H. İ. (2003). 1980 Sonrası Türk Belediye Sisteminde Yeni Liberal ve Desentralist Eğilimler. *Kocaeli sosyal Bilimler Dergisi*(5), s. 73-86.
- Balaban, O. (2008). Capital Accumulation, the State and the Production of Built Environment: The Case of Turkey. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: ODTÜ Şehir ve Bölge Planlama Bölümü.

- Balaban, O. (2011). İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi? *Birikim Dergisi*(270), s. 19-26.
- Barkan, Ö. (2011). XVII - XVIII Asırlarda Türkiye'de İnşaat İşçilerinin Hukuki Durumu. *Journal of Social Policy Conferences*, 0(14), 21-36.
- Batmaz, E. Ş., Emiroğlu, K., & Ünsal, S. (2006). *İnşaatçıların Tarihi: Türkiye'de Müteahhitlik Hizmetlerinin Gelişimi ve Türkiye Müteahhitler Birliği*. Türkiye Müteahhitler Birliği/ Tarih Vakfı.
- Birleşmiş Milletler. (2018). *World Urbanization Prospects 2018*. Department of Economic and Social Affairs.
- Bocutoğlu, E. (2016). *İktisadi Düşünceler Tarihi*. Bursa: Ekin Yayınları.
- Bourdieu, P. (1990). *The Logic of Practice*. (R. Nice, Çev.) CA: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım*. (D. Şanan, & A. Berkkurt, Çev.) Ankara: Haretik Yayınları.
- Braverman, H. (2008). *Emek ve Tekelci Sermaye*. (Ç. Çıdamlı, Çev.) İstanbul: Kalkedon.
- Brener, N., Marcuse, P., & Mayer, M. (2014). *Kâr İçin Değil Halk İçin*. (A. Şen, Çev.) İstanbul: Sel.
- Brewster, C., Mayne, L., & Tregaskis, O. (1997). Flexible working in Europe. *Journal of World Business*, 32(2), s. 133-151.
- Burawoy, M. (2015). *Üretim Siyaseti: Kapitalizm ve sosyalizmde Fabrika Rejimleri*. (Ç. Gümüşoluk, Çev.) Ankara: Nota Bene Yayınları.
- Castel, R. (2017). *Ücretli Çalışmanın Tarihçesi*. (I. ergüden, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Castell, M. (2013). *Ağ Toplumunun Yükselişi/Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür*. (E. Kılıç, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Castells, M. (1997). *Kent, Sınıf, İktidar*. (A. Erendil, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Ceylan, H. (2014). Türkiye'de İnşaat Sektöründe Meydana Gelen İş Kazalarının Analizi. *Uluslararası Mühendislik Araştırma ve Geliştirme Dergisi*, 6(1), s. 1-6.
- Ceylan, T. (2011). Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(1), s. 89-104.
- Chandra, A., & Thompson, E. (2000). Does public infrastructure affect economic activity?: Evidence from the rural interstate highway system. *Regional Science and Urban Economics*, 30(4), s. 457-490.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel Araştırma Yöntemleri*. (M. Bütün, & S. B. Demir, Çev.) Siyasal Kitabevi.
- Çakır, S. (2011). Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*(23), 209-222.
- Çatıkkaş, Ö., & Yener, M. D. (2017). Kat Karşılığı İnşaat Sözleşmesinin Hukuki Boyutu ve Muhasebeleştirilmesi. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 39(1), s. 65-75.
- Çavuş, A., & Tacgın, E. (2016). Türkiye'de İnşaat Sektöründeki İş Kazalarının Sınıflandırılarak Nedenlerinin İncelenmesi. *Akademik Platform*(4), s. 13-24.
- Çekirge, F. (2021). Ankara'dan umut veren bir söz: 'Artık mühendislik ihraç ediyoruz. *Hürriyet Gazetesi*. 05 20, 2023 tarihinde <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/fatih-cekirge/ankaradan-umut-veren-bir-soz-artik-muhendislik-ihrac-ediyoruz-41893422> adresinden alındı
- Çelik, A. (2020). *Disk-Ar Emek Araştırmaları*. İstanbul: DİSKAR.

- Çelik, G. (2016, Aralık 27). Erkekler (de) Ağlar!": Toplumsal Cinsiyet Rollerini Bağlamında Erkeklik İnşası ve Şiddet Döngüsü. *Fe Dergi: Feminist Eleştiri*, 8(2), s. 1-13.
- Çelik, N. (2010). 1914 Osmanlı-Yunan Nüfus Mübadelesi Girişimi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(24), s. 149-175.
- Çınar, S. (2013). İşçi Örgütlenmelerinde Bir Deneyim: İnşaat İşçileri Derneği. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*(2).
- Çınar, S. (2014a). Taşeron Çalışma İlişkilerinde İnşaat İşçileri. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 17(2), s. 37-70.
- Çınar, S. (2014b). İnşaat İşçilerinin Örgütlenme Deneyimleri veya Dayatılan İş Barışı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4, s. 207-230.
- Çınar, S. (2018). İnşaat İşgücü Piyasasında Yeni Aktörler ve Yeni Çatışmalar: Türkiyeli İşçilerin Gözünden Suriyeli İnşaat İşçileri. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 1, s. 121-138.
- Çınar, S., & Lordoğlu, K. (2011). Mevsimlik Tarım İşçiliğinde Tekil Bir Analiz: Karasu Fındık Toplama İşçileri. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, s. 23-33.
- de Carteau, M. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi I Eylem, Uygulama, Üretim Sanatları*. (L. A. Özcan, Çev.) Dost Kitabevi.
- de Carteau, M., Giard, L., & Mayol, P. (2009). *Gündelik Hayatın Keşfi II, Konut, Mutfak İşleri*. (E. Ataçay, & Ç. Eroğlu, Çev.) Dost Kitabevi.
- Demir, E., Ensari, M., Uçan, R., & Kayhan, H. (2021). İş Doyumu ile İş Güvenliği Algısı Arasındaki İlişki: İnşaat İşçileri Örneği. *International Journal of Advances in Engineering and Pure Sciences*, 33(1), s. 58-63.
- DİSKAR. (2024). *İşsizlik ve İstihdamın Görünümü (2024 1. Çeyrek)*. DİSKAR.
- Dömbekçi, H. A., & Erişen, M. (2022). Nitel Araştırmalarda Görüşme Tekniği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, s. 141-160.
- Duman, A., & Göksel, İ. (2016). İzmir’de İş Ağları: Göçmenler Neden Farklı? *Çalışma ve Toplum*(3), s. 1341-1358.
- Duman, E., & Etiler, N. (2013). İnşaat Sektörü ve İşçi Sağlığı. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 13(48), s. 30-38.
- Durkheim, E. (2020). *Toplumsal İşbölümü*. (Ö. Ozankaya, Çev.) İzmir: Cem Yayınevi.
- Ecer, H. (2019, Ocak). İnşaat Emek Süreçleri ve İş kolları Dağılımı. *Birikim Dergisi*(357), s. 77-86.
- Eğilmez, M., & Kumcu, E. (2020). *Ekonomi Politikası / Teori ve Türkiye Uygulaması*. Remzi Kitabevi.
- Eke, F. (2000). Gecekondu Alanlarının Değerlendirilmesine İlişkin Çözümler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 5(1), s. 43-54.
- Ekiz Gökmen, Ç. (2017). Toplumsal Cinsiyet ve Zaman Yoksulluğu: Hane İçi Ücretli ve Ücretsiz Emek Sunumu. *Çalışma ve Toplum*, 4(55), s. 1953-1988.
- Emiroğlu, C. (2009). Tüm Çalışanlara Aynı Dayatma: Esneklik ve Kurlsızlık. *TTB Mesleki Sağlık Ve Güvenlik Dergisi*, 9(34), s. 8-15.
- Ercan, A. (2010). Türkiye’de Yapı Sektöründe İşçi Sağlığı ve Güvenliğinin Değerlendirilmesi. *Journal of Polytechnic*, 13(1), s. 49-53.
- Eren, L. G. (2015). Tarımsal Kapitalizm: Fizyokrasi. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(5), 6-23.
- Erkan, G. H. (2018). Intellectual Exercises for Students of Planning - An Invitation. *Planlama Dergisi*, 28(1), s. 1-5.

- Erman , T. (2013). Kent ve Gecekondu. Ö. Uğurlu , N. Pınarcıoğlu, A. Kanbak, & M. Şirener içinde, *Kent Sosyolojisi Çalışmaları* (s. 227-265). İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Esfahani, H. S., & Ramirez, M. T. (2003). Institutions, infrastructure, and economic growth. *Journal of Development Economics*, 70(2), s. 443-477.
- Eşkinat, R. (2012). Türk İnşaat Sektöründe (TOKİ'NİN) Yeri ve Etkisi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(32), 159-174.
- Felix, B., & Harvey, M. (2015). The evolution of false selfemployment in the British construction industry: a neoPolanyian account of labour market formation. *Work, employment and society*, 29(6), s. 969-988. doi:10.1177/0950017014559960
- Foucault, M. (2012). *İktidarın Gözü*. (I. Ergüden, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Gambatese , J., Rajendran , S., & Behm, M. (2007). Green Design & Construction Understanding the Effects On Construction Worker Safety And Health. *Professional Safety*, s. 28-35.
- Garfinkel, H. (2014). *Etnometodolojide Araştırmalar*. (Ü. Tatlıcan, Çev.) Heretik Basın Yayın.
- Gençoğlu, A. Y. (2013). Ticari Kapitalizmden Sanayi Kapitalizmine: Merkantilizm, Liberalizm ve Marksizm. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 7(14), 79-94.
- Goffman, E. (2020). *Gündelik Yaşamda Benliğin Sunumu*. (B. Cezar, Çev.) Metis Yayınları.
- Gökçen, A., & Ulutaş, E. (2019). Toplumsal Bir Tip: Misafirlik. *Adam Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), s. 111-136.
- Gökkalp Yılmaz, G. (2015). Almanya’da Yaşayan Türkiyelilerin Gündelik Hayat Pratikleri Ve Taktikler; Almanya Aachen Örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Muğla: Muğla Sıtkı Koçma Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Güdücü, B., & Taşkaya, S. (2021). Yoksulluk Ve Din İlişisine Dair Sosyolojik Bir Araştırma. *Aydın İnsan ve Toplum Dergisi*, 7(2), s. 121-135.
- Gül, M. (2018). *Modern İstanbul'un Doğuşu*. İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Gülçubuk, B. (2012). Tarımda Çocuk Emegi Sömürüsü ve Toplumsal Duyarlılık. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2(33), s. 75-94.
- Güler, M. A. (2015). Ulusal İstihdam Stratejisi Bağlamında Türkiye’de Güvencesiz Çalışma. *Çalışma ve Toplum*(3), s. 155-190.
- Güllüoğlu, E. N., & Güllüoğlu, A. N. (2019). Türkiye İnşaat Sektöründe İstihdam ve İş Kazalarının Analizi. *Karaelmas İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, 3(2), s. 65-81.
- Günay, B., & Yaylagülü, Ş. (2022). *NEET Gençler Araştırması: Gençlerin İnsan Onuruna Yaraşır Yaşam Sürme Hakkına Erişimi*. Sivil Toplum Araştırmaları Derneği.
- Günay, D. (2002). Sanayi ve Sanayi Tarihi. *Mimar ve Mühendis Dergisi*(31), 8-14.
- Güneş Yağcı, Z. (2002). 18.Yüzyılda Osmanlı İnşaat Sektöründe Gayr-i Müslimler ve Kafkasya'ya Gönderilen Ermeni Ameleler. *Ermeni Araştırmaları- Politika ve Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 2(7), 41-56.
- Güranlı, E. (2013). İnşaat Sektöründe Gerçekleşen Ölüm ve Yaralanmaların Analizi. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 13(48), s. 20-29.
- Hacısalıhoğlu, E. (2014). Türkiye'de İşçi sınıfı Haritasında Güvencesizlik Deneyimleri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.

- Hard, M., & Negri, A. (2004). *Çokluk: İmparatorluk Çağında Savaş ve Demokrasi*. (B. Yıldırım, Çev.) Metis Yayınları.
- Harris, C. D., & Ullman, E. L. (2002). Kentin Doğası. B. Duru, & A. Alkan (Dü) içinde, *20. Yüzyıl Kenti* (s. 55-76). Ankara: İmge Kitabevi.
- Harvey, D. (2019). *Dünyanın Halleri*. (Ş. Alpagut, Z. Cansu Başeren, B. Doğan, B. Kıcı, & vd., Çev.) İstanbul: Sel Yayınları.
- Harvey, D. (1996). *Postmodernliğin Durumu*. (S. Savran, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2003). *Sosyal Adalet ve Şehir*. (M. Morali, Çev.) İstanbul: Metis Yayınları.
- Harvey, D. (2012a). *Sermayenin Sınırları*. Ankara: Tan Kitabevi.
- Harvey, D. (2012b). *Sermayenin Mekânları*. (B. Kıcı, D. Koç, K. Tanrıyar, & S. Yüksel, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Harvey, D. (2013). *Asi Şehirler*. (A. D. Temiz, Çev.) İstanbul: Metis.
- İçli, G. (2013). Kentsel Yapılı Çevrenin Üretimi Ve Yeni Mekansal Dinamikler - Kentsel Dönüşüm Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), s. 247-257.
- İlhan, S. (2009). Neo-Liberalizm, Esneklik ve Güvencesizlik. *Fırat Üniversitesi sosyal Bilimler Enstitüsü*, 29(2), s. 261-369.
- İlhan, S., & Yılmaz, M. (2017). Güvencesizliğin Bireysel-Toplumsal Yansımaları. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(3), s. 1774-1793.
- İLO. (1988). 167 No'lu İnşaat İşlerinde Güvenlik ve Sağlık Sözleşmesi. 05 11, 2024 tarihinde <https://www.ilo.org/tr/resource/167-nolu-insaat-islerinde-guvenlik-ve-saglik-sozlesmesi-1988> adresinden alındı
- İLO. (2012). *From Precarious Work To Decent Work*. International Labour Office Bureau for Workers Activities Publications.
- İLO. (2016). *Non-Standard Employment Around the World*. İLO. <https://www.ilo.org/publications/major-publications/non-standard-employment-around-world-understanding-challenges-shaping> adresinden alındı
- İLO. (2022). *Dünyada İstihdam ve Sosyal Görünüm | Eğilimler 2022*. İLO.
- İMSAD. (2019). *Türkiye İMSAD Yapı Sektörü Raporu*. Murat Ofset Matbaacılık.
- İPA. (2021). *Konut Sorunu Araştırması: İstanbul'da Mevcut Durum ve Öneriler*. İtatanbul Planlama Ajansı Enstitüsü.
- İşık, O., & Pınarcıoğlu, M. (2021). *Nöbetleşe Yoksulluk: Gecekondulaşma ve Kent Yoksulları: Sultanbeyli Örneği*. İletişim Yayınları.
- İŞKUR. (2022). *İşgücü piyasası Araştırmaları İnşaat Sektörü Raporu*. Türkiye İş Kurumu.
- Kale, Ö. A., & Yanık, S. (2018). İnşaat Sektörü Çalışanlarının İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliği Eğitimleri Konusundaki Bilinç Düzeylerini Ölçmeye Yönelik Bir Sektörel Araştırma. *Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 22(2), s. 639-651.
- Karakaş, D. G., Yusufi, F., & Hisarcıklılar, M. (2021). Türkiye İnşaat Sektörü Büyürken Emegın Durumu: Çok Düzeyli Bir Değerlendirme. *Mülkiye Dergisi*, 45(1), s. 192-230.
- Karakaya, H. (2018). Görünmez Emek ve Ev Kadınları. *Fırat Üniversitesi İİBF Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(1), s. 73-94.
- Karaman, K. (2003). Türkiye'de Şehirleşme Olgusu ve Gecekondu Sorunu. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*(4), s. 108-117.

- Karaman, K., & Yılmaz, A. S. (2011). Mevsimlik Tarım İşçileri ve Enformel İlişkiler Ağı: Giresunda Çalışan Mevsimlik Tarım İşçileri Üzerine Bir Araştırma. *Zeitschrift für die Welt der Türken*, 3(11), s. 211-226.
- Kargı, B. (2013). Konut Piyasası ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Üzerine Zaman Serileri Analizi. *Journal of Human Sciences*, 10(1), s. 897-942.
- Kart, E. (2016). İstihdam İlişkilerinin Taşeronlaşmış Formları ve “Aracı” Aktörleri: İnşaat Sektöründe Ustabaşılar. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(2), s. 225-251.
- Karyelioğlu, S. (2015). Türkiye'de İnşaat Sektörünün Gelişimi Bağlamında Trabzon'da Müteahhitliğin Sosyo-Kültürel Temelleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 19, s. 207-240.
- Kat Mülkiyet Kanunu, 634 (6 23, 1965).
- Kaya, M. (1989). Gecekondu Sorunu ve Gecekondu Kanunu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 6, s. 860-891.
- Kaya, V., Yalçınkaya, Ö., & Hüseyini, İ. (2013). Ekonomik Büyümede İnşaat Sektörünün Rolü: Türkiye Örneği (1987-2010). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 27(4), s. 148-167.
- Kayan, A. (2012). GAP Bölgesinde Çarpık Kentleşme ve Gecekondu Sorunları (Diyarbakır, Gaziantep, Şanlıurfa Örneği). *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu yönetimi Bölümü.
- Keleş, R. (1993). *Kentleşme Politikası* (14 b.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Kıray, M. (1972). Gecekondu : Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşmeme. *SBF Dergisi*, 27(3), 561-574. Aralık 25, 2017 tarihinde alındı
- Kiraz, S. (2011). Yabancılaşma Sorunu ve Hegel. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kırış, E. (2019). Fransız Sosyolojisinde Gündelik Hayat Çalışmaları. *Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi*, 5(9), s. 131-145.
- Kızgın, M. A. (2017). İnşaat İşçilerinin Yüksekte Çalışmaları ve Kullanılan İskelelerin İş Sağlığı ve Güvenliği Risklerine Etkisi. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Kızılelmas, F. (2022). Ötekileştirilme, Sömürü Ve Gündelik Hayat Taktikleri Bağlamında Göçmenler: Düzce Örneği. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Düzce Üniversitesi Lisansüstü eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı.
- Koca, D. (2020). Sanayi Devrimlerinin Tarihsel Arka Planı ve İşgücü. *Opus Dergisi*, 16(31), s. 4530-4558.
- Kocabaş, E., & Ermurat, F. (2020). *Türkiye İMSAD Yapı Sektörü Raporu 2020*. Türkiye İMSAD. doi:978-605-81691-5-9
- Koçak, H. (2013a). İnşaat İşkolunda İstihdamın Yapısı ve Emek Rejiminin Özellikleri. *TBB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*(1), s. 13-23.
- Koçak, H. (2013b). İnşaat İşkolunda Sendikal Yapı, Direniş Biçimleri ve Yeni Örgütlenme Arayışları. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*(2), s. 2-17.
- Kovancı, O. (2003). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim:İngiliz Yoksul Yasaları*. Ankara: Mülkiyeliler Birliği Vakfı yayınları.
- Köse, H. (2018). Yaban Bilinç ya da Lefebvre'e Göre Gündelik Hayat. A. Esgin, & G. Çağın içinde, *Gündelik Hayat Sosyolojisi* (s. 305-342). Phoenix Yayınevi.
- Köten, E. (2012). Endüstri Sonrası Toplumda Değişen Çalışma İlişkileri ve Türkiye'deki Yansımaları: Hizmet Çalışanları Örneği. *Yayınlanmamış Doktora*

- Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Kumar, K. (1995). *Sanayi Sonrası toplumdaki Post-Modern Topluma; Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları*. (M. Küçük, Çev.) Ankara: Dost Kitabevi Yayını.
- Kuryelioğlu, S. (2015). Türkiye'de İnşaat Sektörünün Gelişimi Bağlamında Trabzonda Mühendisliğin Sosyokültürel Temelleri. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*(19), s. 207-240.
- Laslett, B. (1999). Personal Narratives as Sociology. *Contemporary Sociology*, 28(4), s. 391-401.
- Lavery, S. (2014). The Politics of Precarious Employment in Europe: Zero Hour Contracts and The Commodification of Work. *Precarious employment in Europe* (s. 6-16). içinde FEPS Young Economics Network Working Paper.
- Lefebvre, H. (2007). *Modern Dünyada Gündelik Hayat*. (I. Gürbüz, Çev.) İstanbul: Metis Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2012). *Gündelik Hayat Eleştirisi I*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2013). *Gündelik Hayatın Eleştirisi II Gündelik Hayat Sosyolojisinin Temelleri*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2014). *Mekânın Üretimi*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lefebvre, H. (2015). *Gündelik Hayatın Eleştirisi III: Moderniteden Modernizme (Gündelik Hayatın Meta-Felsefesi)*. (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Lichtman, R. (2013). *Liberal İdeolojinin Marksist Eleştirisi: Eleştirel Toplumsal Kuram Üzerine Denemeler*. (Ş. Alpagut, Çev.) İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Lopes, J. (1998). The construction industry and macroeconomy in Sub-Saharan Africa post 1970. *Construction Management and Economics*, 16(6), s. 637-649.
- Liotard, J.-F. (2007). *Fenomenoloji*. (S. Kuds, Çev.) Dost Kitabevi.
- Makal, A. (2021). *Ameleden İşçiye*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Marks, K. (2011). *Kapital I* (Cilt 1). (M. Selik, & N. Satlıgan, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Marks, K. (2016). *1844 El Yazmaları*. (M. Belge, Çev.) İstanbul: Birikim Yayınları.
- Marx, K. (2012). *Kapital II*. (M. Selik, Çev.) Yordam Yayınları.
- Marx, K. (2019). *Ücret, Fiyat ve Kâr*. (E. Özalp, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.
- Mêda, D. (2004). *Emek: Kaybolma Yolunda bir Değer mi?* (I. Ergüden, Çev.) İstanbul: İletişim yayınları.
- Mertol, H., Akgeyik, M., Pirdoğan, A., & Karaman, N. (2021). Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği: Sorunları ve Çözüm Önerileri. *Eğitim Bilim ve Araştırma Dergisi*, 2(1), s. 63-74.
- Munck, R. (2013). The Precariat: a view from the South. *Third World Quarterly*, 34(5), s. 747-762.
- Nelson, J. M. (1992, Jan). Organized Labor, Politics, and Labor Market Flexibility in Developing Countries. *The World Bank Research Observer*, 6(1), s. 37-56.
- Neuman, W. (2012). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri 1-2*. (S. Özge, Çev.) İstanbul: Yayın Odası Yayınları.
- Nuriş Prefabrik. (2023). Nuriş Prefabrik Üretim. 06 03, 2023 tarihinde <https://nurisprefabrik.com.tr/konteyner-yapilari-2> adresinden alındı
- Nurol, B. (2014). Beyaz Yakalı Emekğin Dönüşümü: Finans Sektöründe Emek Süreçleri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Oğuz, S. (2020). *Türkiye’de Yedek İşgücü Ordusu*. Kor Kitap.

- Oğuz, Ş. (2012). Sınıf Mücadelesinde Özne Sorunu: Proleterya mı, Prekarya mı? Ö. Göztepe içinde, *Güvencesizleştirme: Süreç, Yanılgı, Olanak* (s. 229-250). NotaBene.
- Ollman, B. (2008). *Yabancılaşma: Marks'ın Kapiyalist Toplumda İnsan Arayışı*. (A. Kars, Çev.) İstanbul: Yordam Kitabevi.
- Osei-Asibey, D., Ayarkwa, J., Acheampong, A., Adinyira, E., & Amoah, P. (2021). An Examination of Causes of Accidents and Hazards in the Ghanaian Construction Industry. *Scientific Research Publishing*(11), s. 66-88.
- Osmanoğlu, Ö. (2016). Hegel'den Marcuse'ye Yabancılaşma Olgusu. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(3), 65-92.
- Öğüt, V. (2013). İnşaat İşçisi Olmak. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*(2), s. 18-19.
- Özada, A., & Duyan, V. (2018). Ebeveyn-Çocuk İlişkisi ve Zorbalık. *TJFMPC*, s. 49-55.
- Özata, R. (2016). Şantiye ve Şantiye Şefliği. *TMMOB EMO Ankara Şubesi Haber Bülteni*. TMMOB EMO Ankara Şubesi. 05 30, 2023 tarihinde https://www.emo.org.tr/ekler/048d7564cd019da_ek.pdf?dergi=1053 adresinden alındı
- Özdemir, G. Y., & Özdemir, A. M. (2008). *Sermayenin Adaleti: Türkiye'de Emek ve sosyal Politika*. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Özen, S. (2007). İşyerinde Psikolojik Şiddet Ve Nedenleri. *ISGUC The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 9(3), s. 1-24.
- Öztürk, Ş., Nas, F., & İçöz, E. (2008). 24 Ocak Kararları, Neoliberal Politikalar ve Türkiye Tarımı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(2), s. 15-32.
- Pang, İ. (2018). The Legal Construction of Precarity: Lessons from the Construction Sectors in Beijing and Delhi. *Critical Sociology*, s. 1-16. doi:10.1177/0896920518792615journals.sagepub.com/home/crs
- Park, R., & Burgess, E. (1970). *The City*. London: The University of Chicago Press.
- Penpecioglu, M. (2011). Kapitalist kentleşme dinamiklerinin Türkiye'deki son 10 yılı: Yapılı çevre üretimi, devlet ve büyük ölçekli kentsel projeler. *Birikim Dergisi*(270), s. 62-73.
- Pirenne, H. (1994). *Ortaçağ Kentleri*. (Ş. Karadeniz, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polat, Y., & Kartal, M. (2018). Cumhuriyetten Günümüze Türkiye'de Modernleşme Bağlamında Dışa Kapalı Konut Üretimi. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(4), s. 63-76.
- Ritzer, G. (2001). The Weberian Theory of Rationalization and the McDonaldization of Contemporary Society. P. Kivisto içinde, *Illuminating Social Life Second Edition Classical and Contemporary Theory Revisited* (Cilt 6, s. 29-48). London: SAGE.
- Ritzer, G. (2011). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. (Ş. S. Kaya, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Room, G. (1999). Social exclusion, solidarity and the challenge of globalization. *International Journal of Social Welfare*, s. 166-174.
- Russell, B. (2021). *Aylaklığa Övgü*. (M. Ergin, Çev.) İzmir: Cem Yayınevi.
- Saklı, A. R. (2013). Fordizm'den Esnek Üretim Rejimine Dönüşümün Kamu Yönetimi Üzerindeki Etkileri. *Elektronik sosyal Bilimler Dergisi*(44), s. 107-131.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2019). *Çimento Sektörü Raporu*. T.C Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı.

- Schumpeter, J., & Backhaus, U. (2003). The Theory of Economic Development. J. Backhaus (Dü.) içinde, *Joseph Alois Schumpeter: Entrepreneurship, Style and Vision* (s. 61-116). Boston: Kluwer Academic Publishers. doi:https://doi.org/10.1007/0-306-48082-4_3
- Scott, J. C. (1995). *Tahakküm ve Direniş Sanatları, Gizli Senaryolar*. (A. Türker, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Scott, S. (2009). *Making Sense of Everyday Life*. İngiltere: Polity Press.
- Sen, A. (2000). *Social Exclusion: Concept, Application and Scrutiny*. Office of Environment and Social Development Asian Development Bank.
- Sencer, O. (1969). *Türkiye'de İşçi Sınıfı - Duğuşu ve Yapısı*. İstanbul: Habora Kitapevi.
- Sennett, R. (2009). *Yeni Kapitalizmin Kültürü*. (A. Onacak, Çev.) Ayrıntı Yayınları.
- Sennett, R. (2013). *Zanaatkar*. (M. Pekdemir, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SGK. (2022). *SGK 2022 Yılı İstatistik Raporu*. Sosyal Güvenlik Kurumu.
- Smith, A. (2006). *Milletlerin Zenginliği*. (H. Derin, Çev.) İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Spencer, K. (1983, Dec). Deciphering Prometheus: Temporal Change in the Skill Level of Work. *American Sociological Review*, 48(6), s. 824-837. doi:<https://doi.org/10.2307/2095328>
- Standing, G. (2014). *Prekarya: Yeni Tehlikeli Sınıf*. (E. Bulut, Çev.) İletişim Yayınları.
- Sürmeneli Yiğci, K. M., & Babaoğlu, E. (2021). Bir İnşaat Firmasında Çalışan İşçilerin Stresle Baş Etme Biçimleri ve Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi. *OHS ACADEMY*, 4(2), s. 81-92.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. (E. Gen, Çev.) İletişim Yayınları.
- Şahin, T. (2010). Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk İlişkisi. *Yardım ve Dayanışma Dergisi*, 1(2), s. 71-80.
- Şantiye, İ. (2017). *İnşaatŞantiye.com*. 05 30, 2023 tarihinde İnşaatŞantiye.com: <https://www.insaatsantiye.com/> adresinden alındı
- Şenel, D. (2019). İnşaat Sektöründe Kayıt Dışı İstihdamın İncelenmesi: Denizli İli Örneği. *Vizyoner Dergisi*, 10(23), s. 66-83.
- Şengül, T. (2001b). *Kentsel Çelişki ve Siyaset- Kapitalist Kentleşme Süreçleri Üzerine Yazılar*. İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- Şenyapılı, T. (1981). *Gecekondular- Çevre İşçilerinin Mekanı*. ODTÜ Mimarlık Fakültesi. T.C Ticaret Bakanlığı. (2019, 02 13). Meslek Kolları. 30685 sayılı Resmi Gazet. <https://ticaret.gov.tr/esnaf-sanatkarlar/esnaf-ve-sanatkar-meslek-kollari/sector-meslek-nace-listeleri/guncel-liste> adresinden alındı
- Tansel, A., & Güngör, N. D. (2004). Türkiye'den Yurtdışına Beyin Göçü: Ampirik Bir Uygulama. *ERC Working Paper in Economic*, s. 1-10.
- Taş, M. (2003). Osmanlı'dan Günümüze Yapı Üretiminde Mimarlık Meslek Örgütlenmesinin Gelişimi. *Uludağ Üniversitesi Mühendislik-Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 8(1), s. 203-214.
- Taşar, O., & Çevik, S. (2009, 07 31). Sosyal Konut ve Konut Sektöründe Devlet Müdahalesi: Avrupa Ülkeleri ve Türkiye. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), s. 133-163.
- Tekeli, İ. (2006). Kentleri Dönüşüm Mekanı Olarak Düşünmek. P. Özden (Dü.), *Kent dönüşüm Sempozyumu* içinde (s. 2-7). Ankara: TMMOB ŞPO Yayını.
- Tekeli, İ. (2010a). *Konut Sorununu Konut Sunum Biçimleriyle Düşünmek*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Tekeli, İ. (2010b). *Türkiye'nin Kent Planlama ve Kent Araştırmaları Tarihi Yazıları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Tekeli, İ., Okyay, T., & Gülöksüz, Y. (2020). *Dolmuşlu, Gecekondu, İşportalı Şehir*. İdeal Kent Yayınları.
- Temel, R. (2022). İnşaat Sektöründe Emek Süreci: Manisa İli Örneği. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Denizli: Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Entüstri İlişkileri Anabilim Dalı.
- Temiz, H. E. (2004). Eğreti İstihdam:İşgücü Piyasasında Güvencesizliğin ve İstikrarsızlığın Yeni Yapılanması. *Çalışma ve Toplum*(2), s. 55-80.
- Theil, D. (2007). Class in construction: London building workers, dirty work and physical cultures. *The British Journal of Sociology*, 58(2), s. 227-251.
- Theodore, N., Peck, J., & Brenner, N. (2012). Neoliberal Urbanism: Cities and the Rule of Markets. *İdeal Kent*, 3(7), 21-37.
- Thiel, D. J. (2005). Builders: The Social Organisation of a Construction Site. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. University of London London School of Economics and Political Science.
- Thompson, P. (1989). *The Nature of Work: An Introduction to Debates on the Labour Process* (Cilt 4). Basingstoke: Macmillan Press.
- Toffler, A. (2008). *Üçüncü Dalga*. (S. Yeniçeri, Çev.) Koridor Yayıncılık.
- Topak, O. (2003, Mayıs 1). Yeni İş Kanunu Esneklik ve Devlet. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 14, s. 2-10.
- Turgay, F. (2017). 1960-1963 Dönemi İşçi Eylemlerine Aşağıdan Bakmak. *İnsan&İnsan*, 4(13), s. 253-263.
- TÜRKÇİMENTO. (2021). *Türkiye'de Çimento Üretimi*. TÜRKÇİMENTO. Mart 12, 2022 tarihinde <https://www.turkcimento.org.tr/tr/istatistikler/aylik-veriler> adresinden alındı
- Türkiye İş Kurumu. (2022). *Türkiye İşgücü Piyasası Araştırma Raporu*. İŞKUR.
- Uğurlu, Ö. (2013, Ocak, Şubat, Mart). Neoliberal Politikalar Ekseninde Türkiye'de Kentsel Mekanın Yeniden Üretimi. *TTB Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, s. 2-12.
- Ulusoy, A. E. (2020). Türkiye'de Konut Politikaları. *KAmu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 1(3), s. 87-123.
- Usanmaz, A., & Kahraman, F. (2020). Güvencesizlik, Gençlik ve İnşaat: İnşaatın Eğitimli Gençleri Üzerine Bir Araştırma. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 8(20), s. 106-128.
- Ülgen, P. (2010). Ortaçağ Avrupasında Feodal Sisteme Genel Bir Bakış. *Mukaddime*(1), s. 1-18.
- Ünal, S. (2016). 1960 Dönemi Türk Sinemasında İşçi Sınıfının Temsili ve İlk İşçi Sınıfı Filmi Olarak "Karanlıkta Uyuyanlar". *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Radyo, Sinema ve Televizyon Anabilim Dalı.
- Vatter, S. (1998). Şam'ın Militan Tekstil İşçileri: Ücretli Zanaatkârlar ve Osmanlı İşçi Hareketi, 1850- 1914. D. Quataert, & E. J. Zürcher içinde, *Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950* (C. Ekiz, Çev., s. 55-95). İletişim Yayınları.
- VillaYapı. (2023, 05 20). *İnşaat Yapım Aşamaları*. <https://villayapi.com/insaat-yapim-asamaları/>: <https://villayapi.com/insaat-yapim-asamaları/> adresinden alındı
- Wallace, R. A., & Wolf, A. (2020). *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*. (L. Elbruz, & R. Ayas, Çev.) Doğu Batı Yayınları.

- Wilkins, J. (2011). Construction workers' perceptions of health and safety training programmes. *Construction Management and Economics*, 29(10), s. 1017-1026.
- Yanici, E., & İrem, Ö. (2019). Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam ve Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikaları. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), s. 225-246.
- Yapı Denetim, K. (2001, 6 29). 4708 Sayılı Yapı Denetim Kanunu. *Kanun*. Resmi Gazete.
- Yeldan, E. (2012). Ulusal İstihdam Stratejisi Belgesi Üzerine Makro Ekonomik Bakış. A. Makal içinde, *Ulusal İstihdam Stratejisi Eleştirel Bir Bakış* (s. 7-12). TÜRK-İŞ Yayınları.
- Yeldan, E., & Yıldırım, D. (2015). Küreselleşme ve Sanayisizleşme Bağlamında Türkiye'de ve Dünyada Demokrasi Açığı. *Çalışma ve Toplum Dergisi*(2), s. 65-88.
- Yenice, M. (2014). Türkiye'nin Kentsel Dönüşüm deneyiminin Tarihsel Analizi . *BAÜ Fen Bil. Enstirüsü Dergisi*, 76-88.
- Yeşilbağ, M. (2016). Hegemonyanın Harcı: AKP Döneminde İnşaata Dayalı Birikim Rejimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 71(2), s. 599-626.
- Yiğit, B., Çiçek, Ö., & Öztürk, M. (2017). Gezici Mevsimlik Tarım İşçileri ile Yerel Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştırmalı Analizi: Isparta İli Örneği. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), s. 1-25.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Yıldırım, K. (2013). *Osmanlı'da İşçiler(1870-1922)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Yıldırım, S. (2014). Sosyal Dışlanma ve Avrupa Birliği Yaklaşımı. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2(2), s. 91-108.
- Yıldız, S. A., Çöğür, M. T., Uzun, M., & Armağan, K. (2019). Optimal Retirement Age for Construction Workers Exposed to Vibration: A Case Study in Turkey. *European Journal of Science and Technology*(17), s. 1294-1306.
- Yılmaz, M. (2016). Güvencesizliğin Sosyolojisi: Tuzla Tersaneler Bölgesi Çalışanları Üzerine Bir Araştırma. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı.
- Yücesan-Özdemir, G. (2010). Despotik Emek Rejimi Olarak Teşeron Çalışma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 4, s. 35-50.
- Zimbalist, A. (1979). Introduction. A. Zimbalist içinde, *Case Studies on the Labor Process* (s. x-xxvi). London/New York: Monthly Review Press.

EKLER

EK 1: Etik Kurul İzni

Evrak Tarih ve Sayısı: 23.06.2022-106601

T.C.
ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
Etik Komisyonu

Sayı : E-11054618-302.08.01-106601
Konu : Bilimsel ve Eğitim Amaçlı

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

İlgi : 24.05.2022 tarih ve E.98967 sayılı yazı.

İlgi yazınız ile göndermiş olduğunuz, Enstitünüz Sosyoloji Anabilim Dalı **Doktora öğrencisi Halil ECER, Prof.Dr. Hayati BEŞİRLİ** danışmanlığında yürüttüğü "**İnşaat Emek Piyasasının Dönüşümü ve İnşaat İşçilerinin Gündelik Hayat Pratiklerinin İnşa Stratejileri: Ankara Örneği**" adlı tez çalışması ile ilgili konu Komisyonumuzun 22.06.2022 tarih ve 08 sayılı toplantısında görüşülmüş olup,

Etik Komisyonunca onaylanan ilgilinin çalışmasının, yapılması planlanan yerlerden izin alınması koşuluyla yapılmasında etik açıdan bir sakınca bulunmadığına oybirliği ile karar verilmiş; karara ilişkin katılım listesi ve onaylanan çalışmalar ekte gönderilmiştir.

Bilgilerinizi ve gereğini rica ederim.

Araştırma Kod No:2022/198

Prof. Dr. İlhan ÜZÜLMEZ
Komisyon Başkanı

Ek:
1- Katılımcı Listesi
2- Onaylı Çalışma

Bu belge, güvenli elektronik imza ile imzalanmıştır.

EK 2: Yarı Yapılandırılmış Soru Formu

❖ Demografik Sorular

Şantiye lokasyonu (kent):

Şantiyede çalışan işçi sayısı:

Şantiyenin toplam bütçesi ve takvimi:

Yüklenici Firma:

Görüşülen kişinin

Adı:

Yaşı:

Eğitimi:

Doğduğu Yer:

Medeni durumu:

İnşaatta kaç senedir işçi/toplam sigorta gün sayısı:

İnşaatin hangi iş kolunda çalıştığı:

Aylık ortalama kazanç (yevmiye*çalışılan gün sayısı):

❖ Araştırmanın Problemine Dair Alt Sorular

A. İnşaat İşçileri, yapılı çevrenin inşasında emeği ile sürece katılırken ürettiği ürün ve toplumun geri kalanı ile geliştirdiği ilişkiler nasıldır?

(Açıklama: Şantiye ve üretilen mekanla kurulan ilişkiler/dışsal gözlemler ayrıca yapılacaktır.)

A-1. Şantiyede çalışmak nasıl bir şeydir? Kendinizi şantiye dışındaki dünya ile nasıl ilişkilendiriyorsunuz?

A-2. İnşatta çalışmayı tanımlamak isterseniz bu nasıl olur? İnşaatda çalışanların birbirleri ile ilişkileri nasıldır?

A-3. Şantiyede çalıştığınız süreçlerde sosyalleşme aktiviteleri nelerdir ve bu aktiviteleri nasıl değerlendirirsiniz?

A-4. Bir ayda kaç kez izin alıp dinlenirsiniz (resmi tatil yok, hafta sonu tatili yok)/ yıl içerisinde ailenizle ya da şantiye dışında ne kadar kalırsınız? En son evinize ne zaman gittiniz ve giderken veya gelirken inşaatı nasıl değerlendirirsiniz?

A-5. İnşaatta çalışırken emeğinizin karşılığını alıyor musunuz? Eğer hayır ise bunun sebebi nedir? / başka bir işte çalışmayı düşündünüz mü? Evet/hayır ise neden?

A-6. İnşaatta çalışmadığınız zamanlarda neler yaparsınız? Bir inşaat işçisi olarak aile ilişkilerini nasıl tanımlarsınız? Eşiniz ve çocuklarınızı görme sıklığınız nasıldır/ yeterli midir? (evli ise)

A-7. Şantiye dışında ne sıklıkta ve nerelerde vakit geçirirsiniz? Neden oralar?

B. Emek sürecinde vasıfsızlaşma, denetim, oyun, stratejiler, tatmin ve sermaye ilişkisi

(Açıklama: Şantiye alanındaki oyunlar ve stratejiler/dışsal gözlemler, varlığı ve icrası hakkında ayrıca gözlemde bulunulacaktır.)

B-1. Şantiyede çalıştığınızda diğer iş kollarındaki işçilerle ilişkileriniz ne nasıldır?

B-2. Şantiyede ustabaşılarla, taşeronlarla, şantiye şefleriyle, iş güvenlik uzmanları ve yüklenici firma yöneticileri ile ilişkileriniz nasıldır?

B-3. Şantiyelerde İşçilerin aleyhinde gelişen olaylarda (cezalar, fiziki yapının kötü oluşu, temel ihtiyaçların karşılanamaması) sizlerin tutumu nedir?

B-4. Yatma yeri, duş ve yemekhanenin kötü olduğu koşullarda işi bırakıp başka bir yerde çalışmayı düşünür müsünüz? Olumsuz durumla karşılaştığınızda nasıl hareket edersiniz? Neden?

B-5. Şu an ustalaştığınız iş kaleminden başka kalemlerde çalıştığınız oluyor mu? Neden?

B-6. İnşaatta makineleşmenin sizi işsiz bırakacağını düşünüyor musunuz? İnşattaki makineleşme düzeyi ne boyuttadır?

B-7. Taşeronlarla ilişkileriniz düşündüğünüzde emeğinizin değersizleştiğini hissediyor musunuz?

B-8. Devasa yapılar inşa ediyorsunuz, her metrekaresi sizin elinizden geçen bir yapıya sahip olacağınızı düşünüyor musunuz? Kenti biz inşa ediyoruz deyip motivasyonunuzu veya yaptığınız işi geliştiriyor musunuz?

B-9. Şantiye çalışma koşullarında kendinizi ne kadar özgür ve güvende hissediyorsunuz? Güvenlik ve özgürlük üzerine neler söylemek isterseniz?

C. Şantiyede gündelik yaşam pratikleri ve dünyayı algılayış biçimleri

C-1. Şantiyeyi benim işyerim olarak değerlendiriyor musunuz? Şantiyede size göre yanlış olan neler vardır? Neden böyle olduğunu düşünüyorsunuz?

C-2. Şantiye dışından gelen uzmanların (şef, iş güvenlik uzmanı, mimar, mühendis vs) inşaat işçilerine bakışı nasıldır?

C-3. Şantiyede mesai dışında ne tür aktiviteler yapıyorsunuz? Şantiyenin bir yaşam alanı olarak yeterli olduğunu düşünüyor musunuz?

C-4. İnşaat işçileri ile ilişkiler ne düzeydedir? Başka şantiyelerdeki işçilerle iletişiminiz var mıdır? Mesela inşaat sendikasını duydunuz mu?

C-5. Ücretini alamayan işçilerin grevleri, başkaldırıları medyada kendine yer bulabilmektedir bunları nasıl değerlendirirsiniz? Böyle bir durum başınızdaki geçti mi?

C-6. bir şantiyede iş teslimi yapıldıktan sonra başka bir inşaat bulabilmek için neler yapıyorsunuz? Hangi ağları kullanıyorsunuz? Bireysel mi yoksa ekipçe mi hareket ediyorsunuz?

C-7. Sizce inşaat işlerinde çalışmak etrafınızda nasıl algılanıyor? Ve bu algıya karşı siz nasıl düşünüyorsunuz?

C-8. Sizin için yaşamak ne demektir? Dünyada bilimsel çalışmalar ilerlerken, devasa büyüklükte binalar inşa ederken dünyaya nasıl bakıyorsunuz?

C-9. Bir inşaat işçisinin geleceği nasıldır sizce? Sağlık güvencesi, emeklilik vs dahil olmak üzere?

ÖZGEÇMİŞ

Soyad, Ad:	ECER, Halil	
Uyruk:	T:C	
Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Ens.	2024
Yüksek Lisans	Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens.	2019
Lisans	İnönü Üniversitesi İİBF	2015
Lise	Mehmet Akif Ersoy Lisesi	2010
İş Deneyimi		
2017-.... Sivil Toplum Uzmanı ve Gençlik Çalışanı		
Yayınlar		
Ecer, Halil (2024) Müstesna Olmayan Kentlerin İstisna Hali, Sayı 16. Strata İlişkisel Sosyal Bilimler Dergisi		
Ecer, H. (2024). Kenti Bir İstisna Olarak Düşünmek. S. Kurtar& K. Ceyda içinde, Parçalanmış Kentsel Mekan: Bellekten Politikaya, Metavers'ten Sinemaya. Nika Yayınevi.		
Yorgancılar, S., & Ecer, H. (2023). Prof. Dr. Aziz Sançar ile Cumhuriyet'in 100. Yılına Özel Röportaj. Demokrasi Platformu, 11(37)		
Sağlık, C., Ecer, H. (2022) Covid- 19 Pandemi Sürecinin Ebeveyn- Çocuk İlişkisine Etkisi. İctimaiyat Dergisi 6 (2)		
Ecer, H. (2020) Üniversite ve Akademi, sayı 156, Toplum ve Bilim Dergisi		
Ecer, H., Kalelioğlu, R. (2020) Kentsel dönüşümün Toplumsal Yansıması: Gaziantep Örneği, Cilt 7, Sayı 11. Şehir ve Medeniyet Dergisi		
Ecer, H. (2020) Kentsel Heterotopya: Özgürleşme Mekanı Olarak Eşikler Kentine Doğru, Sayı 3. Strata Dergisi		
Ecer, H. (2019) İnşaatta emek süreçleri ve iş kolları dağılımı, Sayı 577. Birikim Dergisi		

